

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Jaroslav Pažout

**Československé a západoevropské studentské
hnutí v šedesátých letech 20. století**

**Czechoslovak and West European Student Movement
in the 1960's**

Disertační práce

historické vědy - české dějiny

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Československé a západoevropské studentské hnutí v šedesátých letech 20. století“ vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in black ink, consisting of several stylized, connected strokes.

OBSAH

Úvod	1
I. Stav bádání, prameny a literatura	7
II. Studentské hnutí v západní Evropě	31
1. Příčiny vzniku studentského levicového radikalismu a jeho ideové zdroje	31
2. Kritika společenských poměrů, boj za občanská práva a mírové hnutí jako bezprostřední předchůdci protestního hnutí šedesátých let	54
3. Vývoj protestního hnutí studentů do roku 1968	61
4. Rok 1968 - vyvrcholení studentských protestů	74
5. Štěpení a rozpad protestního hnutí šedesátých let, jeho vliv na společnost	96
III. Studentské hnutí v Československu	101
1. Cesta k Pražskému jaru	101
2. Československé studentstvo jako součást reformního hnutí v roce 1968	142
3. Od listopadové stávký k „obnovení pořádku“	170
IV. Západoevropské a československé studentské hnutí, radikální studentská levice v Československu	198
1. Západoevropské studentské hnutí československé publicistice a dokumentech úřední provenience	198
2. Západoevropské a československé studentské hnutí, kontakty a reflexe	217
3. Radikální studentská levice v Československu, Hnutí revoluční mládeže	290
Závěr	330
Seznam pramenů a literatury	337
Seznam zkratek	368

Příloha	374
Seznam dokumentů	374
Obrazová příloha	379
Edice dokumentů	406

Úvod

V bouřlivých květnových dnech roku 1968 byly zdi pařížské Sorbonny a celé Latinské čtvrti polepeny nejrůznějšími letáky a portréty a popsány rozmanitými hesly. Jedno zakazovalo zakazovat, další tvrdilo, že sen se stává skutečností, jiné chtělo dát všechnu moc fantazii. Návštěvník rozbouřené Paříže si mohl všimnout též nápisu „*Dessous les pavés c'est la plage*“. Vyjadřoval víru tehdejších rebelujících studentů v to, že je možné a také nutné změnit svět, ve kterém se cítili stísněni, že pod dlážděním je písečný břeh, pláž.

Toto heslo se zrodilo v prostředí radikálně levicového protestního hnutí, ale nemusíme ho vnímat takto omezeně. Šedesátá léta minulého století byla ve znamení celosvětového pohybu, hledání alternativ k existujícímu stavu společnosti, který nebyl nikde považován za uspokojivý. Součástí tohoto „globálního vzrušení“ bylo revoluční hnutí ve třetím světě, reformní hnutí a revolty v zemích sovětského impéria a protestní hnutí na Západě.¹

Neopomenutelnými a nezřídka i nejpodstatnějšími aktéry tohoto celosvětového pohybu byli studenti.² Právě studentstvo bylo hlavním subjektem rozsáhlého protestního hnutí, které na počátku šedesátých let zasáhlo USA a od poloviny šedesátých let pak postupně i většinu zemí západní Evropy, Japonsko a Austrálii. Ne nadarmo je především v západní Evropě a USA

¹ Termín „Západ“ a adjektivum „západní“ nechápu geograficky, ale geopoliticky. Vedle západní Evropy, USA a Kanady zahrnuje také Austrálii a Japonsko. Spadají sem tedy v podstatě vysoce rozvinuté industriální státy s převážně liberálním politickým systémem.

² Celosvětovou rozšířenost studentských protestů je možno dokumentovat na zpravodajství francouzského deníku *Le Monde*. V roce 1968 v něm byly publikovány zprávy o studentských protestech v 56 státech světa. KATSIAFICAS, George: *The Imagination of the New Left. A Global Analysis of 1968*. Boston, South End Press 1987, s. 44 - 45.

rok 1968, vrcholný bod celé protestní vlny, vnímán jako „rok studentských revolt“. V Československu patřili studenti již před rokem 1968 k významným protagonistům protirežimní opozice, po lednu 1968 se stali důležitou součástí reformního hnutí.

Ve své disertační práci chci paralelně sledovat vývoj západoevropského a československého studentského hnutí. Jak reformní hnutí v Československu, tak radikálně levicové protestní hnutí na Západě představovaly reakci na hluboké systémové krize, které ovšem pramenily z odlišných příčin, z různého historického vývoje. To muselo zákonitě determinovat i podoby studentských hnutí a východisek, která jejich protagonisté hledali k překonání krize. Chci se tedy dále zabývat otázkou, jak přijímali českoslovenští studenti ideové podněty radikálně levicového protestního hnutí na Západě a jeho stoupence, ke kterým právě studenti často patřili. Zajímá mě též reakce západoevropského studentského hnutí na reformní proces v Československu.

První kapitola mé disertační práce je zaměřena na rozbor stavu výzkumu tématu a na jeho pramennou základnu. Tuto pasáž jsem pro její obsáhlost nezahrnul do úvodu. Druhá kapitola je věnována studentskému hnutí v západní Evropě, jeho ideové platformě, procesu jeho vzniku, vývoje a následného štěpení. Toto hnutí chci zařadit do širšího kontextu protestního hnutí šedesátých let a významných sociálních a kulturních změn, k němuž v tomto období docházelo a které právě protestní hnutí urychlilo. Středem mého zájmu je zde radikálně levicová revolta západoevropských studentů. Nemohu ovšem opominout ani alespoň stručný nástin vývoje v USA, tedy v zemi zrodu hnutí. Do této kapitoly jsem zařadil i pasáž týkající se polského

a jugoslávského studentského hnutí. Ve třetí kapitole se pak zabývám československým studentským hnutím, a to na pozadí celkového vývoje společnosti v šedesátých letech.

Čtvrtá kapitola je rozdělena do tří celků. Na rozdíl od předchozích dvou není členěna chronologicky, ale věcně. První podkapitola sleduje zpravodajství o západoevropském studentském hnutí v československém tisku, a to především na příkladu květnové francouzské krize v roce 1968. Informuje i o vydávání některých prací věnovaných studentskému hnutí na Západě, nebo o publikování textů, které toto hnutí ovlivnily. Stranou nezůstává ani reflexe v úředních dokumentech. Nejobsáhlejší část čtvrté kapitoly mapuje kontakty mezi západoevropskými a československými studenty. Sleduje, jakým způsobem byli přijímáni představitelé radikálně levicového protestního hnutí a myšlenky, s kterými přicházeli, československými studenty, i reakci západoevropských studentů na reformní proces v Československu. V druhém případě se nebylo možno omezit pouze na prameny vyložené studentské provenience. Je třeba brát v úvahu, že studentstvo představovalo nejvýznamnější složku protestního hnutí na Západě, jehož ideovou platformou byla nová levice. V různých radikálně levicových skupinách tak působila řada studentů, aniž by se tyto skupiny jako studentské označovaly. Toto prolínání západní radikální levice a studentstva a jeho vazba na novou levici bylo též důvodem, proč nebylo možno ignorovat radikálně levicová periodika vycházející v západní Evropě. Závěr čtvrté kapitoly disertační práce pak patří studentské radikální levici v Československu, především Hnutí revoluční mládeže (HRM).

Z praktických důvodů není možno při studiu západoevropského studentského hnutí provádět přímý pramenný výzkum ve všech z hlediska studentského hnutí relevantních západoevropských zemích. To by bylo náročné nejen časově, ale především finančně. Zaměřil jsem se na studentské hnutí v Spolkové republice Německo a v západním Berlíně, neboť nejširší možnost bádání jsem měl právě v Německu. Zde jsem mohl využít šestiměsíční stipendium Ústavu pro evropské dějiny v Mohuči a dvouměsíční stipendium Centra pro srovnávací evropské dějiny v Berlíně při Svobodné univerzitě v Berlíně. Užitečný byl též měsíční pobyt ve Vídni na základě stipendia Rakouské výměnné služby.

Pokud jde o československé studentské hnutí, snažil jsem se prostudovat všechny relevantní prameny nacházející se na území České republiky, neopomenul jsem ani pramenný výzkum na Slovensku. Nutno ovšem předeslat, že řada pramenů v České republice i v zahraničí je z různých důvodů, jako jsou legislativní překážky nebo nezpracovanost fondů, stále ještě nepřístupná.

Součástí disertační práce je též příloha obsahující obrazovou dokumentaci a edici dokumentů. Fotografické dokumenty jsou řazeny tematicky. Na tomto místě musím poděkovat za možnost použití fotografií svému zaměstnavateli Národnímu archivu, knihovně samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti a Archivu Ministerstva vnitra ČR. S laskavým svolením některých pamětníků, konkrétně Taťány Holečkové, Jany Kohnové, Karla Kovandy a Miroslava Tyla, jsem mohl využít i fotografie a jiné dokumenty nacházející se v jejich vlastnictví.

Při přípravě edice dokumentů byly respektovány *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*.³ Dokumenty jsou řazeny chronologicky. Jsou opatřeny pořadovými čísly, záhlavními registry s údaji o době a místě jejich vzniku a stručným shrnutím obsahu a dále textovými a věcnými poznámkami. Všechny dokumenty zařazené do edice jsou publikovány in extenso. Vynechána byla pouze záhlaví dopisů, resp. prohlášení s datem vzniku a adresou, tyto údaje byly zapracovány do registů. Pokud není známa doba a místo vzniku dokumentů publikovaných v periodickém tisku, je v registu uvedeno datum a místo vydání tiskoviny. Součástí editovaného dokumentu je též informace o jeho uložení, formě dochování a způsobu vyhotovení, která je psána kurzívou pod textem dokumentu.

Přepis dokumentů byl proveden podle současné pravopisné normy. Bez označení byly opraveny pravopisné chyby a též nesprávná interpunkce. Pasáže zvýrazněné v textu byly v edici podtrženy, zachováno nebylo zvýraznění v nadpisech. V původní podobě bylo ponecháno pouze zdůraznění nadpisů a částí textu provedené psaním majuskul.

Za cenné připomínky k mé disertační práci či k předchozích textům, z nichž tato disertace vychází, vděčím mnoha lidem. Poděkovat musím především prof. Janu Havránkovi, PhDr. Janě Kohnové, prof. Robertu Kvačkovi, PhDr. Heleně Nováčkové, PhDr. Milana Otáhalovi, PhDr. Michalu Svatošovi, doc. Jiřímu Šoušovi, prom. hist. Ivanu Šťovíčkovi, Petru Uhlovi a PhDr. Davidu Václavíkovi.

³ Praha, Archivní správa Ministerstva vnitra ČR 2002.

Plnohodnotná heuristika by nebyla možná bez pomoci archivářů a zaměstnanců jiných institucí, v nichž jsem měl možnost bádát, konkrétně PhDr. Viliama Csádera, Jiřího Gruntoráda, Mgr. Jiřího Hoppeho, Mgr. Jana Kahudy, PhDr. Jiřiny Kalendovské, Mgr. Jany Kopečkové, PhDr. Jiřího Křestana, PhDr. Mileny Marešové, PhDr. Aleny Mikovcové, PhDr. Aleny Noskové, PhDr. Zdeňka Pousty, Mgr. Jana Schwallera, Mgr. Dalibora Státníka, Mgr. Petry Ševčenkové, Mgr. Markéty Tayerlové, Mgr. Heleny Teršlové a Mgr. Zdeňka Váchy. Za vedení disertační práce děkuji prof. Janu Rychlíkovi. Zapomenout samozřejmě nelze na ochotu všech pamětníků uvedených v následujícím textu, kteří mi poskytli rozhovor a v některých případech i zapůjčili materiály ze svých soukromých archivů.

I. Stav bádání, prameny a literatura

Problematika Pražského jara a období, které mu bezprostředně předcházelo, se po listopadu 1989 staly v naší historiografii jedním z nejsledovanějších témat. Do roku 1989 vycházela jejich oficiální interpretace z *Poučení z krizového vývoje ve společnosti a straně po XIII. sjezdu KSČ*,¹ které schválilo plenární zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970. Pád komunistického režimu umožnil svobodný výzkum této problematiky. Otevřením dosud nepřístupných archivů komunistické strany a částečně i ministerstva vnitra se kvantitativně i kvalitativně výrazně rozšířila pramenná základna výzkumu. Studium dějin druhé poloviny 20. století získalo i pevnou institucionální základnu, především v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky (ÚSD AV ČR), který byl založen v únoru 1990.

Přes nepříznivé podmínky vznikaly i před rokem 1989 práce, které se Pražským jarem zabývaly. Kniha Vojtěcha Mencla, Antonína Benčíka, Josefa Domaňského, Jiřího Hájka a Václava Kurala *Osm měsíců Pražského jara* vyšla v samizdatu v roce 1988, vydání z roku 1991 bylo až na některé stylistické změny totožné.² Kniha se vyznačuje přílišnou nekritičností vůči hlavním představitelům reformního hnutí uvnitř KSČ. Zcela jiný pohled na problematiku přinesl Petr Pithart ve své práci *Osmašedesátý*, která poprvé vyšla v exilu v roce 1980 (druhé vydání Praha 1990). Autor zde až nemilosrdně analyzuje působení reformně komunistického politického vedení země.

¹ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Rezoluce k aktuálním otázkám jednoty strany.* Praha, Svoboda 1971.

² *Osm měsíců Pražského jara 1968.* Praha, Práce 1991.

Nutno říci, že i po listopadu 1989 byly pokusy o zhodnocení vývoje v Československu v šedesátých letech často ovlivněny angažovaností jejich tvůrců ve sledovaném období. Významnou práci ve výzkumu Pražského jara a jeho kořenů vykonala Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, která byla zřízena vládním usnesením ze 14. ledna 1990. Výsledkem činnosti této komise vedené Vojtěchem Menclem bylo shromáždění rozsáhlé sbírky dokumentů nebo jejich kopií. Na základě sbírky byla vypracována široká syntetická studie, jejíž o dvě třetiny zkrácený výtah vyšel ve dvousvazkové práci *Československo roku 1968* (Praha 1993).³ Stejně jako u knihy *Osm měsíců Pražského jara* je tato syntéza příliš poplatná reformně komunistické orientaci autorů, což logicky vyplývá již z toho, že autorský kolektiv se u obou prací prakticky překrýval.

Ze zahraničních autorů se námi sledované problematice věnoval kanadský autor Harold Gordon Skilling ve svém obsáhlém díle *Czechoslovakia's interrupted revolution* (Princeton 1976). Jeho výzkum byl ovšem výrazně ztížen tím, že podobně jako autoři *Osmi měsíců Pražského jara* nebo Petr Pithart neměl přístup k oficiálním dokumentům uloženým v československých archivech, stejně jako v archivech Sovětského svazu a jeho východoevropských satelitů. Ruský autor Michail V. Latyš se ve své práci „*Празская весна*“ 1968 г. и реакция Кремля (Moskva 1998) pokoušel především analyzovat reakci sovětského vedení na vývoj v Československu a jeho snahu o ovlivnění situace ve svůj prospěch. Zajímavá je svým ostře kritickým hodnocením reformně komunistického vedení v čele s Alexandrem Dubčekem. Vedle sbírky komise vlády ČSFR využil Latyš také pramenů uložených v Moskvě v Archivu prezidenta Ruské federace

³ Úplný rukopis zprávy komise i její sbírka dokumentů jsou uloženy v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

a v Centru ochrany soudobé dokumentace, v Archivu národní bezpečnosti USA ve Washingtonu a v Knihovně Lyndona B. Johnsona v Hustonu. Z materiálů vládní komise vycházela práce Jana Pauera *Praha 1968: Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí - plánování - provedení* (Praha 2004) zabývající se mezinárodními souvislostmi československé krize.

V nedávné době vyšly práce věnované období, které bezprostředně předcházelo Pražskému jaru. Postavení Československa v rámci sovětského bloku a jeho institucí a rozbor postojů, které zaujímal jeho politické vedení k rozporům mezi socialistickými státy stejně jako ekonomickému vývoji Československa v šedesátých letech je věnována první kniha ze zamyšlené třídílné práce Karla Kaplana *Kořeny československé reformy 1968. I. Československo a rozpory v sovětském bloku, II. Reforma trvale nemocné ekonomiky* (Brno 2000). Druhá kniha se pak zabývá strukturami československé společnosti a komunistické moci v letech 1957 - 1967 (*Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*, Brno 2002). Kaplanova práce je vedle literatury založena takřka výlučně na studiu fondů nejvyšších orgánů KSČ, které jsou uloženy v Národním archivu. V časově téměř shodném období sleduje vývoj na Slovensku práce Miroslava Londáka, Stanislava Sikory a Eleny Londákové *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 - 1967* (Bratislava 2002). Karel Kaplan je též autorem školních přehledů *Československo v letech 1953 - 1966, 3. část. Společenská krize a kořeny reformy*, Praha 1992 a *Československo v letech 1967 - 1969, 4. část* (Praha 1993), které překračují deklarovaný charakter pomocných studijních textů pro gymnázia.

Již od svého založení pracuje nejsystematičtěji na výzkumu problematiky československé krize v šedesátých letech Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky. V současné době je před dokončením rozsáhlá řada *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 - 1970*. Tematicky pokrývá nejrozličnější aspekty Pražského jara, např. vývoj občanské společnosti, mezinárodně politické souvislosti, brannou a bezpečnostní politiku, federalizaci Československa, situaci v KSČ aj. Námi sledované problematice jsou věnovány též některé studie a menší edice dokumentů vycházející v řadě *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky* (např. práce Karla Kaplana *Sociální souvislosti komunistického režimu v letech 1953 - 1957 a 1968 - 1975* (Praha 1993) a *Aparát ÚV KSČ v letech 1948 - 1968* (Praha 1993), Františka Gebauera, Karla Kaplana, Františka Koudelky a Rudolfa Vyhnálka *Soudní perzekuce politické povahy v Československu v letech 1948 - 1989: Statistický přehled* (Praha 1993), Františka Koudelky *Státní bezpečnost 1954 - 1968: Základní údaje* (Praha 1993), Jindřicha Madryho *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil*, Praha 1994, Jaroslava Cuhry *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969 - 1972* (Praha 1997) aj.).

Speciálně studentskému hnutí v šedesátých letech se československá a česká historiografie zatím příliš nevěnovala. Práce, které vznikly, se většinou vyznačují omezeným pramenným výzkumem, některé z nich je možno označit až za velice povrchní. Do roku 1989 pak byla jejich kvalita výrazně ovlivněna dobou svého vzniku.

Poprvé se šířeji zabýval problematikou studentského hnutí v šedesátých letech v Československu Jiří Neubauer ve své

diplomové práci *K vývoji československého vysokoškolského hnutí* (Praha 1971). Tato práce jednoho z příslušníků "zdravého jádra" studentského hnutí je ovšem značně poplatná době svého vzniku. To samé je možno říci též o článku jednoho ze studentských funkcionářů Josefa Ondroucha *K vývoji studentského hnutí v ČSSR* vydaného jako příloha týdeníku *Tvorba* č. 42/1970. Je nutné ještě upozornit na knihu Antonína Vaňka *Studenti a společnost* (Praha 1976). Její první polovina je věnována „destruktivnímu působení různých nepřátelských center na československou mládež“, druhá se zabývá vlastním vývojem československého studentstva v „krizových letech“. O jejím obsahu vypovídá již podtitul *Kritika antikomunistického a revizionistického působení na mládež*.

Po roce 1989 se stala problematika studentského hnutí předmětem zájmu bývalého studentského funkcionáře z Olomouce Jaromíra Kuči v rámci jeho disertační práce *Mezi olomouckými kongresy (Kapitoly z dějin studentského hnutí let 1968 - 1969)* (Olomouc 1990). Na kvalitě této disertace, která díky osobní účasti autora na popisovaných událostech místy nabývá podoby vzpomínek, se projevil chvat, s jakým byla zřejmě psána. Její autor mimo vlastních vzpomínek čerpal především z dokumentů svého soukromého archivu. Nástin dějin studentského hnutí přináší dále stať bývalého českobudějovického studentského aktivisty Pavla Kadmase *Studentské hnutí proti ústupkům a poraženectví*, in: *Proměny pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968 - 69* (Brno 1995, s. 245 - 275). Příloha k této studii přináší edici některých studentských dokumentů, při jejichž vydání ovšem nebyla dodržována pravidla pro přepis historických textů. Základní informaci o aktivitách studentů

na Univerzitě Karlově v Praze podávají *Dějiny Univerzity Karlovy 1918 - 1990*. IV. díl (Praha 1998).

Studentskému hnutí je věnována také má studie *Sbírka Ivana Dejmala - významný pramen k dějinám československého studentského hnutí v šedesátých letech dvacátého století*, která byla publikována ve Sborníku archivních prací (r. 53, č. 2/2003, s. 129 - 194). Vedle popisu sbírky významného studentského aktivisty na Vysoké škole zemědělské v Praze a člena Hnutí revoluční mládeže Ivana Dejmala, která je uložena v knihovně samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti, obsahuje tato studie i poměrně obsáhlou pasáž o studentském hnutí šedesátých let v Československu a edici čtrnácti významných dokumentů, které jsou ve sbírce uloženy. Nejnověji byla publikována práce Milana Otáhala *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968 - 1989* (Praha 2003). Část této knihy je věnována i studentskému hnutí šedesátých let, přesto však ani tato bezesporu kvalitní kniha nepředstavuje komplexní zpracování tohoto tématu. Z téhož roku je i práce Přemysla Vachalovského a Pavla Žáčka *Jan Kavan v labyrintu tajných služeb* (Praha 2003). První část knihy sepsaná Pavlem Žáčkem sleduje Kavanovo působení ve studentském hnutí na základě materiálů Státní bezpečnosti. Tento text obsahuje řadu věcných chyb a někdy je dosti obtížné rozlišit, kdy jsou citovány nebo parafrázovány archivní dokumenty a kdy se jedná o autorův komentář. Přesto však přináší dosti užitečných informací k problematice rozpracovanosti studentstva ze strany StB.

Především spolupráci mezi studenty a odboráři se věnoval Karel Bartošek v textu *Rencontre inattendue en Tchécoslovaquie (octobre 1968 - juin 1969)*, in: *Les Années 68. Les temps de la*

contestation, ed. Geneviève Dreyfus-Armand aj., Bruxelles 2000, s. 299 - 311. Autor přitom čerpal především z fondu *Studentské hnutí*, který je uložen v Archivu Univerzity Karlovy v Praze. Studentskými majálesy v šedesátých letech se zabýval Michal Svatoš ve svých článcích *Studentský majáles roku 1965 aneb Allen Ginsberg králem majálesu*, in: Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970). Sborník z konference 22. - 23. 11. 2000, Praha 2001, s. 365 - 370, *Studentské majálesy 60. let*, in: Zlatá šedesátá - česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a ... zklamání. Materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu Akademie věd České republiky 16. - 18. června 1999, Praha 2000, s. 92 - 102, a *Historie studentských majálesů*, in: Dějiny a současnost, r. 23, č. 2/2001, s. 22 - 26.

O aktivitách studentů v mimopražských vysokoškolských centrech pojednávají studie Maxmiliána Strmiska *Ke kulturně politické charakteristice Spolku posluchačů filosofie Brněnské univerzity*, Časopis Matice moravské, r. 113, č. 2/1968, s. 313 - 327, Vladimíra Urbáška *Olomoučtí vysokoškolští studenti v letech 1968 - 1971*, in: Počátky "normalizace" na severní a střední Moravě. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 24, Praha 1996, s. 114 - 134, a Miroslava Novotného *Českoslovenští vysokoškoláci a Pražské jaro*, in: Česká věda a Pražské jaro, c. d., s. 387 - 396. Strmiskova studie vychází především na fondu Spolek posluchačů filozofie UJEP uloženého v Archivu Masarykovy univerzity v Brně, Vladimír Urbášek pak využil dokumenty z Archivu Univerzity Palackého v Olomouci a ze soukromého archivu Jaromíra Kuči. S nedostatečnou dochovaností pramenné základny se musel vyrovnávat hlavně Miroslav Novotný, který mimo již publikovaných dokumentů vycházel z dobového tisku.

Jednomu z významných center studentského hnutí je věnován můj článek *Studentské hnutí na Vysoké škole zemědělské v Praze v době Pražského jara*, in: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Studie Slováckého muzea 9/2004*, s. 133 - 137. Osobností a činem Jana Palacha se zabýval Jiří Lederer v knize *Jan Palach. Zpráva o životu, činu a smrti českého studenta* (Praha 1990). Tato práce ovšem místy nabývá hagiografický charakter.

Působení Hnutí revoluční mládeže bylo zatím nejpodrobněji zpracováno v mé studii *Hnutí revoluční mládeže*, in: *Česká věda a Pražské jaro, c. d.*, s. 371 - 385. První fázi opozice proti husákovskému režimu včetně činnosti HRM jsou věnovány texty Milana Otáhalo *Počátky "normalizace" a první fáze opozice*, in: *Opozice, moc, společnost 1968/1970. Příspěvek k dějinám "normalizace"*. Praha 1994, s. 11 - 30, a *První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969-72)*, in: *Dvě desetiletí před listopadem 89. Praha, Maxdorf - ÚSD AV ČR 1993*, s. 11 - 33. V exilu vydané knize Jiřího Pelikána *Sozialistische Opposition in der ČSSR* (Frankfurt am Main 1974) bylo HRM pouze stručně zmiňováno, hlavní pozornost je zde zaměřena především na reformní komunisty. O radikální levici v Československu včetně Názorového sdružení levice a HRM pojednává nepříliš obsáhlá a spíše žurnalisticky pojatá publikace Pavla Pečínky *Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu* (Brno 1999). Dále je možno zmínit nepublikovanou, anglicky psanou seminární práci Karla Kovandy o radikální levici v Československu na konci šedesátých let.

Kromě zmiňované přílohy ke studii o Dejmalově sbírce a k článku Pavla Kadrmase byla řada studentských dokumentů publikována též v dvousvazkové edici připravené Jindřichem Peckou, Jiřím Hoppem a Josefem Beldou *Občanská společnost 1967 - 1970*. Ed. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 2, sv. 1. *Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty*, sv. 2. *Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967 - 1970* (Brno 1995 a 1998). Některé dokumenty o studentských demonstracích na Slovensku obsahuje sborník dokumentů *Slovensko v letech 1967 - 1970* (Bratislava 1992), kterou vydala Komise vlády Slovenské republiky pro analýzu historických událostí v letech 1967 - 1970.

Zajímavá je též v podstatě faksimilová edice velké části svazku vedeného Státní bezpečností na jednu z vůdčích osobností studentského hnutí Jana Kavana *KATO. Příběh opravdového člověka*, ed. Přemysl Vachalovský a John Bock (Olomouc 2000). Tato edice ovšem nesplňuje základní předpoklady pro vydávání historických pramenů. Upozornit je třeba především na to, že podle informací editorů samotných nebyly některé dokumenty ze svazku "Kato" publikovány, aniž by ovšem bylo uvedeno kritérium výběru a množství, v jakém k němu došlo.⁴ Dokumenty vzniklé v souvislosti se smrtí Jana Palacha byly formou pouhého přepisu nebo faximile vydány v publikaci *Ve jménu života vašeho...* (Praha 1990).

Prakticky všechny relevantní dokumenty Hnutí revoluční mládeže, některá hlášení StB o této organizaci a řada prohlášení a jiných textů reagujících na perzekuci jejích členů obsahuje má edice dokumentů *Hnutí revoluční mládeže 1968*

⁴ Viz mou recenzi in: *Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, r. 1-2/2001, s. 213 - 215.

- 1970 (Sešity ÚSD AV ČR, č. 39. Praha 2004). Úvod této edice obsahuje též dosti obsáhlý popis činnosti HRM.⁵ Pět dokumentů vypracovaných HRM bylo publikováno v práci *Srpen '69*. Edice dokumentů. Ed. Oldřich Tůma a kol. (Praha 1996). Publikace ČSSR. *Fünf Jahre "Normalisierung" 21. 8. 1968/21. 8. 1973* (Hamburg 1973) obsahuje edici celé řady textů západní radikální levice, které se vztahují k Československu. Byly zde ale též publikovány i německé překlady některých dokumentů Hnutí revoluční mládeže. Několik dokumentů HRM bylo v překladu publikováno též v knize *Management und Selbstverwaltung in der ČSSR. Bürokratie und Widerstand* (Berlin 1970), kterou pod pseudonymem Vera Plogen a Max Borin vydali Sibylle Plogstedtová a Reinhard Szklorz.

Kromě edic dokumentů máme k dispozici také paměti matky Jana Kavana Rosemary Kavanové *Cena svobody. Život Angličanky v Praze* (Brno 1997). U této práce je třeba ocenit její stylistickou úroveň, faktograficky však příliš velký význam nemá. Cennější jsou vzpomínky aktivisty z Filozofické fakulty univerzity Karlovy v Praze a člena HRM Jaroslava Suka vydané v interní publikaci ÚSD AV ČR *Počátky odporu proti normalizačnímu režimu ve vzpomínkách účastníků*. Jaroslav Suk, Jiří Hochman, Ota Filip. Materiály, studie, dokumenty, 8/1997, Praha 1997, s. 5 - 36. Při práci se Sukovými vzpomínkami je ovšem třeba mít na paměti, že se časový odstup od popisovaných událostí promítl do některých nepřesností v textu.⁶ Nedávno vyšla kniha memoárového charakteru západoberlínské studentky a členky HRM Sibylly Plogstedtové *V síti dějin. Zatčena*

⁵ Tři dokumenty, které zde byly publikovány, jsem použil též v edici dokumentů, jež je přílohou této disertační práce (dokumenty č. 9, 11 a 12).

⁶ Jaroslav Suk se věnoval HRM také v článku *Československá radikální levice*, in: *Svědectví*, r. 17, č. 67/1982, s. 613 - 629. Vzhledem k době vzniku v něm ovšem byl limitován jak sebecenzurou, tak omezeným přístupem k pramenům.

v Praze po roce 1968, Brno 2002 (původní německé vydání mělo název *Im Netz der Gedichte. Gefangen in Prag nach 1968*). Více než vlastní činnost této skupiny v nich však autorka popisuje svůj nucený pobyt v československém vězení. Několik stran věnuje HRM její nestudentský člen Petr Uhl v knize *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla* (Praha 1998). Tato práce přináší některé zajímavé podrobnosti především o činnosti HRM. Z hlediska reflexe československých a západoevropských účastníků studentského hnutí je velice zajímavý záznamu z mezinárodní konference o významu roku 1968 konané pod názvem *Praha - Berlín - Paříž* v Praze ve dnech 21. a 22. 5. 1993, který vyšel jako zvláštní číslo časopisu *Listy* (Praha 1993). Ohlasu protestního hnutí na Západě mezi československými studenty byla věnována má studie *Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na Západě*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. II. Praha 2004, s. 213 - 227.

Z podaného přehledu je zřejmé, že problematika studentského hnutí je historiograficky zpracována nedostatečně. Práce, které zatím vznikly, se vesměs zabývají pouze dílčími aspekty studentského hnutí. Často mají nepříliš velkou úroveň, což většinou plyne z jejich omezené pramenné báze. Sledované problematice zatím nebyla věnována systematická pozornost ani po stránce ediční.

Prameny k dějinám studentského hnutí v Československu jsou uloženy v mnoha různorodých fondech.⁷ Důležitým předpokladem studia soudobých dějin bylo otevření archivů KSČ (především

⁷ Podrobný přehled pramenů k dějinám československého studentského hnutí a jejich analýzu obsahuje má diplomová práce vypracovaná na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze *Prameny k dějinám československého studentského hnutí v šedesátých letech dvacátého století*. Praha 2003.

Archivu ÚV KSČ a Archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ) a do značné míry i ministerstva vnitra. Bez znalosti materiálů z těchto archivů si dnes již nelze seriózní výzkum soudobých dějin představit.

V podmínkách mocenského monopolu komunistické strany má prvořadý význam znalost dokumentů KSČ. Pro výzkum námi sledovaného tématu v celém časovém období jsou klíčové materiály předsednictva (do roku 1962 politického byra) ÚV KSČ, které bylo rozhodujícím mocenským centrem v zemi, a sekretariátu ÚV KSČ. Tyto materiály jsou uloženy v Národním archivu ve fondu *KSČ - Ústřední výbor 1945 - 1989*, stejně jako dílčí fond *Ideologická komise ÚV KSČ 1958 - 1968*, který je významný pro studium problematiky vysokého školství a mládeže do začátku Pražského jara, a dílčí fondy *Ideologická komise ÚV KSČ 1969 - 1971* a *Jaroslav Kozel*,⁸ jejichž materiály svědčí o postupu tzv. normalizace ve vysokoškolském prostředí. To je možno říci i o samostatném fondu Národního archivu *KSČ - Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích*. V něm jsou uloženy materiály tohoto orgánu, který byl vytvořen na konci roku 1968 po neúspěšných snahách založit komunistickou stranu českých zemí a který pracoval s prakticky stejnými právy jako Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska.

Opominout nelze ani materiály vysokoškolských výborů KSČ v Praze a v Brně, neboť především pražský vysokoškolský výbor, jehož fond je uložen v Archivu hlavního města Prahy, výrazně přispěl k rozvoji studentského hnutí. Vzhledem k významu pražské organizace KSČ je velmi důležitý i fond *Komunistická strana Československa - Městský výbor Praha*. Tento fond, který

⁸ Jaroslav Kozel byl tajemníkem Byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích odpovědný za práci ideologického oddělení, oddělení kultury a oddělení školství a vědy byra.

je uložen v Archivu hlavního města Prahy, ještě není zpracován, nicméně jsem z něj mohl využít materiály předsednictva a sekretariátu městského výboru. K vývoji na Slovensku je možno nalézt dokumenty ve fondu *Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska* a také ve fondu *Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru*, který je z fondů nejvyšších orgánů státní správy relevantních pro výzkum studentského hnutí jako jediný přístupný (oba fondy jsou uloženy ve Slovenském národním archivu v Bratislavě).

Vysokoškolští studenti byli až do počátku roku 1968 organizováni v monopolní mládežnické organizaci Československém svazu mládeže (ČSM), studentské hnutí se od počátku šedesátých let do značné míry rozvíjelo na jeho půdě. Veliký význam proto mají fondy ústředního výboru i slovenského ústředního výboru ČSM. Ve fondu *Československý svaz mládeže - ústřední výbor, Praha*, který je uložen v Národním archivu, lze nalézt především písemnosti, které nám podávají svědectví o vývoji studentského hnutí do roku 1968, mimo to je zde i velký soubor dokumentů k zakládání Svazu vysokoškolského studentstva ČSR. Fond Slovenského národního archivu v Bratislavě *Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže (Československý zväz mládeže)* obsahuje kromě materiálů významných pro studium studentského hnutí na Slovensku před rokem 1968 též největší známý soubor dokumentů Zväzu vysokoškolákov Slovenska (ZVS). Další dokumenty ZVS se nacházejí v Archivu Univerzity Komenského v Bratislavě v tříkartonové sbírce jeho funkcionáře Eugena Seilera nazvané *Zväz vysokoškolákov Slovenska 1968 - 1970*.

Velký význam má zpřístupnění materiálu státně bezpečnostní provenience, ke kterému došlo ve větší míře na základě změny

legislativy teprve v poslední době. Orgány ministerstva vnitra věnovaly projevům studentské nonkonformity v Československu poměrně velkou pozornost. Tyto dokumenty jsou uloženy v Archivu Ministerstva vnitra České republiky (AMV). Z relevantních fondů můžeme uvést především tyto: *Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby (A 9)*, *Sekretariát ministra vnitra (A 2/2)*, *II. správa Sboru národní bezpečnosti (A 34)*, *Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy (A 7)* a *Sekretariát federálního ministerstva vnitra (A 2/3)*. Shromažďovaly též údaje o politických aktivitách studentstva a jejich organizační základně v zahraničí, stejně tak jako o různých proudech nové levice. Řada těchto materiálů se nachází především ve fondu *Federální ministerstvo vnitra - odbor pro mezinárodní styky (A 11)*. V AMV se nacházejí též vyšetřovací spisy k upálení Jana Palacha, Jana Zajíce a dalších osob a nepříliš obsáhlý svazek k pobytu Rudi Dutschkeho v Praze.

Největší dochovaný soubor dokumentů studentské provenience je možno nalézt ve fondu *Studentské hnutí*, který byl z různých zdrojů shromážděn státně bezpečnostními složkami a pravděpodobně se počítalo s jeho využitím pro trestní postih studentských aktivistů. Spolu s desítkami jiných fondů různého obsahu a původu byl uložen v tzv. Studijním ústavu Ministerstva vnitra⁹ jako jeho zřejmě nejmladší součást pod nepřesným názvem *Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy (rok 1968)*, v devadesátých letech došlo k jeho předání do Archivu Univerzity Karlovy v Praze. Stejně jako některé jiné fondy Studijního ústavu, bez kterých si nelze

⁹ Ke Studijnímu ústavu viz blíže FROLÍK, Jan: Osud fondů Studijního ústavu MV, in: *Archivní časopis*, r. 44, č. 1/1994, s. 4 - 7.

představit výzkum např. období protektorátu a rezistence proti nacistické okupaci, je i fond *Studentské hnutí* velice cenný, a to především pro období let 1968 - 1969.

Velké množství dokumentů studentských samosprávných orgánů v českých zemích na všech úrovních je možno nalézt i ve fondu *Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století (sbírka Ivana Dejmal)* uloženém v knihovně samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti. Tyto dokumenty jsou z větší části uchovány i v jiných fondech, především ve fondu *Studentské hnutí*, ovšem díky většímu stupni zpracovanosti jsou v Dejmalově sbírce lépe přístupné. Kromě nich jsou součástí této sbírky též materiály Vysokoškolské rady ÚV ČSM, které přinášejí cenné informace o situaci na Vysoké školy zemědělské v Praze i v celopražském rámci před rokem 1968, pracovní dokumentace a část archivu Samostatné organizace studentů na Vysoké školy zemědělské v Praze z let 1968 - 1969 a prakticky všechny důležité dokumenty HRM.

Materiály studentských samospráv na jednotlivých fakultách v době Pražského jara se většinou dochovaly pouze torzovitě a navíc jsou uloženy roztráštěně v několika fondech. Kromě sbírky Ivana Dejmal představuje výjimku fond *Spolek posluchačů filosofie UJEP* uložený v Archivu Masarykovy univerzity v Brně, který obsahuje dokumentaci studentské samosprávné organizace na filozofické fakultě brněnské univerzity. Velké množství dokumentů Akademické rady studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze je součástí osobního archivu jednoho z jejích předsedů Zdeňka Zbořila.

Obsah Dejmalovy, Seilerovy a Zbořilovy sbírky dokumentů jasně demonstruje význam osobních archivů, respektive sbírek dokumentů některých pamětníků, v nichž je možno objevit řadu

jinak nedostupných dokumentů. Potvrzuje potřebu jejich získávání - třeba i ve formě kopií - archivy nebo jinými institucemi a jejich zpřístupňování badatelské veřejnosti. Z materiálů pamětníků je též částečně složen fond *Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století II*, který je uložený v Libri prohibiti, zcela pak sbírka *Valentina Schiebla* a sbírka *Hnutí revoluční mládeže* v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a osobní fond Čestmíra Císaře v Národním archivu.

Pro studium studentského hnutí mají velký význam úřední dokumenty jednotlivých vysokých škol, které jsou bohužel zatím z velké části nepřístupné. Výjimku představuje fond *Universita 17. listopadu* (Národní archiv), v níž jsou poměrně uceleně dochovány materiály této dnes již neexistující instituce, které nám podávají obraz o jejím fungování a o problematice studia a života zahraničních vysokoškoláků. Dále mi bylo umožněno seznámit se s některými úředními dokumenty rektorátů a fakult Českého vysokého učení technického v Praze a Vysoké školy zemědělské v Brně.

Nejbohatší pramenná základna pro zkoumání HRM je uložena v Centrální spisovně Městského soudu v Praze a v Archivu Ministerstva vnitra ČR. V centrální spisovně je uložen soudní spis případu „Ing. Petr Uhl a spol.“, jehož součástí je i vyšetřovací spis včetně protokolů z výslechů a dokumentace s texty vytvořenými členy HRM, dokumenty jiné provenience, které u nich byly zabaveny při domovních prohlídkách, i některé další písemnostmi. Soudní spis obsahuje dále např. protokol o hlavním líčení u Městského soudu v Praze a jeho rozsudek, obžalobu, odvolání některých odsouzených a jejich právních zástupců i soubor článků ze zahraničních periodik obsahující

zprávy o solidaritě s vězněnými členy HRM a texty protestních prohlášení. Celý tento významný pramen jsem bohužel nemohl v úplnosti vytěžit proto, že v průběhu mého studia v létě 2002 byl spolu s dalšími spisy zatopen při povodni. I jeho využití do budoucna je více než problematické. V lepším případě čeká zamrazen jako mnoho dalších materiálů na svou konzervaci.

V Archivu Ministerstva vnitra ČR je přístupná kopie dokumentace k vyšetřovacímu spisu označená jako „opis“, která obsahuje v multiplikátech nebo ve fotokopiích většinu dokumentů z originálu. K dispozici jsem zde měl též některé zprávy StB vypracované během vyšetřování skupiny a hlášení o průběhu soudního jednání s členy HRM, které tvoří sbírku *Akce „Florenc“ 1969 - 1971*. Další informace k HRM je možné získat z fondů *Studentské akce - letáky* a *II. správa Sboru národní bezpečnosti*. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky vlastní sbírku *Hnutí revoluční mládeže*, jejíž součástí jsou vedle dokumentů HRM také obsáhlé a precizně vypracované rukopisné poznámky Petra Uhla k vyšetřovacímu spisu a jeho rukopisné poznámky komentující text obžaloby.

Stranou výzkumu nebylo možno ponechat tisk, především mládežnická a vysokoškolská periodika. Poměrně snadný přístup byl k celostátně vydávaným novinám a časopisům, z nichž jsou pro dané téma důležitá především studentská a vysokoškolská periodika (*Mladá fronta*, *Smena*, *Universita Karlova*, *Student*, *Studentské listy* aj.). Velmi důležité pro studium československého studentského hnutí jsou studentské časopisy, které vycházely na jednotlivých fakultách nebo na celých vysokých školách. Jejich dochovanost je ovšem velice torzovitá, nacházejí se roztráštěně v různých archivních fondech. Řadu z nich se mi podařilo získat od pamětníků.

Opominout nelze ani studium exilových periodik, jejichž největší soubor se nachází v Libri prohibiti.

Významným zdrojem informací o nejnovějších dějinách je *oral history*. Pokud je mi známo, tak zatím neproběhlo a ani neprobíhá soustavné provádění rozhovorů s bývalými aktivisty studentského hnutí v šedesátých letech.¹⁰ Pro dokreslení dobové atmosféry jsou velice cenné fotografie. Zatím největší soubor fotografií vztahující se k československému studentskému hnutí se mi podařilo objevit ve *Sbírce Rok 1968* uložené v Národním archivu. Řada fotografií především k událostem vyvolaným smrtí Jana Palacha je uloženo v Libri prohibiti i v Archivu Univerzity Karlovy v Praze ve fondu *Studentské hnutí*.

Při studiu studentského hnutí se potýkáme s podobnými problémy jako u mnoha jiných témat ze soudobých dějin. Využití řady materiálů není možné proto, že se nacházejí v nezpracovaných fondech, pro legislativní omezení spojená s ochranou osobních údajů a státních zájmů, pro dosud neuskutečněná skartační řízení u původce atd. Z velké části jsou tak nepřístupné fondy nejvyšších státních úřadů (především ministerstva školství), regionálních orgánů KSČ, úřední dokumenty většiny vysokých škol atd. I značná část materiálů ústředních orgánů KSČ ještě čeká na své zpracování. Na zřeteli je třeba mít i to, že určité množství dokumentů se buď vůbec nedochovalo, nebo zatím nebylo objeveno. Výzkum by bylo zajímavé doplnit třeba ještě o rešerše v institucích shromažďujících prameny nepísemné povahy, tedy ve fondech České tiskové kanceláře, Národního filmového archivu, Úseku archivů a programových fondů České televize a Ústředního archivu Českého rozhlasu.

¹⁰ Během svého výzkumu jsem zaznamenal mnoho rozhovorů na magnetofonové pásky, které jsou uloženy v mém osobním archivu.

Československá a česká historiografie se zatím až na výjimky problematikou západoevropského studentského hnutí příliš nezabývala, o mnoho lépe na tom nejsme, ani pokud jde o překlady cizojazyčných děl. Před rokem 1989 vznikaly výrazně ideologicky zaměřené práce, jejichž hlavním cílem bylo prokázat neblahý vliv „maloburžoazního levičáctví“ na boj pokrokových sil ve světě. Jako ukázkový příklad ideologicky zabarvené práce nám může posloužit již zmiňovaná kniha Antonína Vaňka *Studenti a společnost*.¹¹

Pokud jde o dodnes cenné původní práce o protestním hnutí na Západě v šedesátých letech, zůstala ta nejzajímavější bohužel pouze v rukopise. Jedná se především o dílo Jiřiny Šiklové (psáno pod jménem Jiřina Heroldová) *Stoupenci proměn*, jejímuž vydání zabránila nastupující tzv. normalizace. Podařilo se ale vydat některé stěžejní texty autorů, kteří protestní hnutí ovlivnili. Za nejceněnější považuji soubor statí uspořádaný Jiřinou Šiklovou a Miluší Kubíčkovou *Studenti a ideologie na Západě* (Praha 1969), kde je i zásadní článek Herberta Marcuseho *Represivní tolerance*. Existuje též český překlad Che Guevarova *Bolivijského deníku* (Praha 1970) nebo spis Régise Debraye *Revoluce v revoluci?* (Praha 1970). Již po roce 1989 byla přeložena i další Marcuseho klíčová práce

¹¹ Dále viz např. *Mládež v plánech antikomunizmu*. Bratislava, Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS 1975, nebo ČMOLÍK, Otto - VARHOLÍK, Juraj: *Mládež - generace - společnost. Příspěvek ke studiu problematiky návaznosti generací a formování komunistického vědomí mládeže v socialistické společnosti*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1977. Je možno uvést i některé překladové práce: BOLŠAKOV, Vladimír Viktorovič: *Vzbura bez perspektivy*. Bratislava, Smena 1976; BASMANOV, M. I. *Trockizmus v minulosti a současnosti*. Bratislava, Pravda 1981; ROBBE Martina *Atentát na budoucnost'. Ľavý radikalizmus - anarchizmus - terorizmus*. Bratislava, Smena 1984.

Jednorozměrný člověk (Praha 1991). V novém českém vydání pak vyšla *Zrazená revoluce* Lva Trockého (Brno 1995).

Problematiku západoevropského studentského hnutí jsem se pokusil nastínit ve své studii *Studentské protestní hnutí v západní Evropě v šedesátých letech dvacátého století*, in: *Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, č. 1-2/2000, s. 129 - 194. Z tohoto textu vychází i druhá kapitola mé disertační práce. Nejnověji byla publikována kniha Ingrid Gilcher-Holteyové *Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře v USA a západní Evropě* (Praha 2004), která podává velice solidní informace o podobě a akčních formách studentského hnutí na Západě. Italskému protestnímu hnutí je věnována práce Maxmiliána Strmiska *Studie o utváření italské Nové levice (1968 - 1972)* (Brno 1994).

Naprosto rozdílná je situace v západní Evropě a USA, kde společenské vědy věnovaly a věnují této problematice mimořádnou pozornost. Právě pohyb ve společnosti v šedesátých letech dal mocný impuls západní sociologii a politologii ke zkoumání dosud opomíjené problematiky sociálních hnutí. Důvodem tohoto zájmu je především značný dopad na společnost, které protestní hnutí mělo. Bez významu není ani to, že „generace roku 1968“ hraje důležitou roli v současném kulturním i politickém životě. Na mnohých pracích je ovšem příliš zřetelně vidět, že jejich autoři se protestního hnutí buď účastnili, nebo byli naopak jeho protivníky.¹²

Z velkého množství knih důležitých pro studium studentského hnutí v západní Evropě je možno výběrově upozornit pouze na některé práce. Pokud jde o západoněmecké

¹² K tomu viz GALLUS, Alexander: *Dreißig Jahre nach 1968 - Wege und Hemnisse für eine Historisierung*, in: *Jahrbuch Extremismus & Demokratie*, r. 11/1999, s. 257 n.

a západoberlínské studentské hnutí, má stále svou cenu kniha Gerhard Bauße *Die Studentenbewegung der sechziger Jahre in der Bundesrepublik und Westberlin* (Köln 1977) a kniha Gerta Langgutha *Protestbewegung. Entwicklung. Niedergang. Renaissance. Die Neue Linke seit 1968* (Köln 1983). Pro dějiny Socialistického svazu německého studentstva je možno doporučit práci Willyho Albrechta *Der Sozialistische Deutsche Studentenbund (SDS). Vom parteikonformen Studentenverband zum Repräsentanten der Neuen Linken* (Bonn 1994) a knihu Siegwarda Lönnendonkera, Bernda Rabehla a Jochena Staadta *Die antiautoritäre Revolte. Der Sozialistische Deutsche Studentenbund nach der Trennung von der SPD. Bd. 1: 1960 - 1967* (Wiesbaden 2002), jejíž další díly jsou připravovány. Některé texty kritiků hnutí obsahuje sborník *Drei Jahrzehnte Umbruch der deutschen Universitäten. Die Folgen von Revolte und Reform 1968-1974* (München 1996).

Pro seznámení s italským i se západoněmeckým studentským hnutím je možno využít práce Marica Tolomelliho „*Represiv getrennt*“ oder „*organisch verbündet*“. *Studenten und Arbeiter 1968 in der Bundesrepublik und in Italien* (Opladen 2001). Asi nejpodrobnější zpracování francouzské krize v květnu 1968 obsahuje práce Laurenta Joffrina *Mai 68. Histoire des Événements* (Paris 1988). Upozornit je možno též na zajímavou knihu již zmiňované Ingrid Gilcher-Holteyové *Die Phantasie an die Macht. Mai 68 in Frankreich* (Frankfurt am Main 1995). Texty o studentském hnutích v různých západoevropských zemích obsahuje sborník *1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft* (Göttingen 1998). Zajímavá je též kniha Daniela Cohn-Bendita *Wir haben so geliebt, die Revolution* (Frankfurt am Main 1987) obsahující rozhovory

nejen s některými předními protagonisty protestního hnutí na Západě, ale též např. s předákem polských studentů v roce 1968 Adamem Michnikiem. Zpovídané osoby zde hodnotí s časovým odstupem své názory a aktivity.

Bylo již řečeno, že z praktických důvodů nebylo možno provádět přímý pramenný výzkum ve všech západoevropských zemích, v nichž působilo silné studentské hnutí. Já jsem měl možnost pracovat v Německu a v Rakousku.

Velice důležité bylo studium studentských a obecně radikálně levicových časopisů, které jsou v západoněmeckých i rakouských knihovnách a jiných institucích lépe dochovány než studentské časopisy u nás. V poměrně velkém rozsahu se mi podařilo prostudovat právě západoněmecké a rakouské časopisy, měl jsem ale možnost se seznámit též s periodiky z jiných zemí. Za zmínku stojí především knihovna Ústavu Otto Suhra v Berlíně, která vedle západoněmeckých a západoberlínských časopisů obsahuje i řadu periodik britských a francouzských.

Nejvíce pramenů k západoněmeckému studentskému hnutí jsem objevil v Archivu mimoparlamentní opozice a sociálních hnutí při Svobodné univerzitě v Berlíně. Zde jsou uloženy materiály Socialistického svazu německého studentstva, především jeho spolkového předsednictva (fond *SDS-Archiv*), materiály některých dalších radikálně levicových organizací a studentských svazů, dokumentace ze Svobodné univerzity v Berlíně i z jiných vysokých škol, obsáhlý výstřižkový archiv, celá řada periodik atd. Fondy ostatních velkých západoněmeckých studentských a mládežnických svazů je možno nalézt ve Spolkovém archivu v Koblenci. Jedná se především o fondy *Verband Deutscher Studentenschaft*, *Liberaler Studentenbund Deutschlands*, *Ostpolitischer Deutscher*

Studentenverband, Ring politischer Jugend nebo *Deutscher Bundesjugendring*. Z hlediska našeho tématu zajímavý je též fond *Zeitgeschichtliche Sammlungen, Allgemeine Drucksachen-Sammlungen 1867 - 1975*. Ve Spolkovém archivu se nachází též pozůstalost Rudi Dutschkeho, která ovšem není prozatím přístupná veřejnosti.

Některé zajímavé dokumenty týkající se problematiky československého a západoevropského studentského hnutí jsou uloženy v tzv. Gauckově úřadu v Berlíně,¹³ který spravuje materiály východoněmeckých tajných služeb. Zde je ovšem badatel odkázán na dokumenty, které dostane předloženy, případně ke kterým se mu podaří získat ze sekundárních zdrojů příslušné signatury.

Pracoval jsem též v některých univerzitních archívech, konkrétně v Archivu Svobodné univerzity v Berlíně, v univerzitním archivu v Mohuči a v Heidelbergu. V těchto archivech bylo možno využít pouze různé dokumentační sbírky. Dokumenty z úředních registratur zatím nebyly pro bádání přístupny. Zajímavá korespondence mezi Rudim Dutschkem a Herbertem Marcusem mj. i o Československu je uložena ve fondu *Herbert-Marcuse-Archiv*, který spravuje Archivní centrum Městské a univerzitní knihovny ve Frankfurtu nad Mohanem. I v Německu jsem měl možnost hovořit s pamětníky, konkrétně se Sibyllou Plogstedtovou a Berndtem Rabehlem.

V souvislosti s prameny k západoněmeckému studentskému hnutí je možno upozornit na dvě publikace podávající jejich přehled. Jedná se o práci *Die Studentenproteste der 60er Jahre. Archivführer - Chronik - Bibliografie* (Köln - Weimar - Wien 2000) a o práci Philippa Gasserta a Pavla A. Richtera

¹³ Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik.

1968 in West Germany. A guide to sources and literature of the extra-parliamentarian opposition (Washington 1998), které obsahují též užitečný soupis literatury.

Kromě těchto pramenů nacházející se mimo území naší republiky je ještě třeba upozornit na celou řadu zpráv, které o studentském hnutí a obecně o mládeži vypracovaly příslušné československé zastupitelské úřady. Tyto zprávy jsou uloženy v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ve fondech *Teritoriální odbory - obyčejné, Teritoriální odbory - tajné a Politické zprávy 1918 - 1977*.

Pro velké množství a často i obtížnou dostupnost je dosti komplikovaná rešerše v zahraničním tisku. Významnou pomoc představuje *Sbírka Monitor*, která je uložena v Národním archivu. Tvoří ji soubor tajných relací vypracovaných Československou tiskovou kanceláří na základě odposlechů vysílání zahraničních rozhlasových stanic a zpráv tiskových agentur. Tato tzv. „zvláštní zpravodajství ČTK“ podchycují vedle původních rozhlasových relací také zprávy a komentáře zahraničních, především západních periodik jak k mezinárodnímu dění, tak k událostem v Československu. Monitory usnadňují výzkum prakticky nezmapovatelného množství často obtížně přístupných zahraničních novin a časopisů upozorněním na důležité články, otištěná prohlášení atd. a konkrétní místo jejich zveřejnění.¹⁴

¹⁴ Na základě tohoto fondu vypracoval Jaroslav Cuhra nepublikovaný text *Mezinárodní ohlasy procesu „P. Uhl a spol.“* o ohlasu soudního jednání se členy HRM v zahraničí, který mi laskavě dal k dispozici.

II. Studentské hnutí v západní Evropě

1. Příčiny vzniku studentského levicového radikalismu a jeho ideové zdroje

Nečekané vzednutí mohutné protestní vlny v západním světě, která měla výraznou generační dimenzi, pramenilo z nahromadění mnoha krizových jevů ve společnosti, jež předtím dřímaly pod povrchem. Kořeny protestního hnutí šedesátých let je nutno hledat v celém poválečném vývoji, především pak ve výrazné změně sociokulturních podmínek života na Západě.

V této době došlo k velkému hospodářskému rozvoji, který byl doprovázen dosud nepoznaným blahobytem. Lidé, zvyklí na přidělový systém během druhé světové války i po jejím skončení, se lehce nechali ovlivnit vzrůstající se reklamou a zapojili se do vytváření spotřební kultury. Tato „nákupní revoluce“ měla dalekosáhlý dopad na celou kulturní sféru i společnost.

K výrazným změnám došlo v demografické oblasti. Návrat milionů vojáků do civilu, kteří založili rodiny, se významně podílel na ojedinělém nárůstu porodnosti těsně po válce. Mohutná demografická vlna měla za následek vznik nového fenoménu - zvýšení sociálního, ekonomického a politického významu mládeže, která se stala předmětem značného zájmu, především obchodního.¹ Klíčový byl tento „baby boom“ pro vzdělávací sféru, především pak pro oblast vysokého školství, kam se v šedesátých letech demografická vlna přelila. Počet vysokoškoláků se během dvou desetiletí

¹ LUŽNÝ, Dušan: *Nová náboženská hnutí*. Brno, Ústav religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 1997, s. 30.

po skončení druhé světové války zněkolikanásobil, což ovšem souviselo i se vzrůstajícím významem vzdělání pro moderní společnost. Vysokoškolská studia přestala být privilegiem, měla se stát volně přístupná pro každého.

Velký hospodářský rozvoj vedl k neutuchajícímu optimismu, k přesvědčení předních ekonomů, že zabudované ochranné mechanismy zabrání případnému dramatickému hospodářskému poklesu. Vládní představitelé přesvědčovali veřejnost, že trvalý hospodářský růst je možný a zcela žádoucí. Existovalo sice stávkové a mírové hnutí, ve Spojených státech probíhal už od poloviny padesátých let boj za občanská práva barevného obyvatelstva, nositelé těchto hnutí si však nekladli za cíl společenský převrat. Veřejnost byla apolitická, novináři i sociologové předpovídali „konec ideologií“, v politickém myšlení a praxi levice a pravice se stále více prosazovaly shodné rysy. Starší generace ovlivněná negativními zkušenostmi z velké hospodářské krize, z druhé světové války, z evropských revolucí a kontrarevolucí 20. století a obětí, které si vyžádaly, byly bytostně zainteresovány na zachování stability. Jen málokdo si přitom všiml, že dorůstá nová generace, pro niž všechny tyto prožitky, včetně Hitlera a Stalina, znamenají jen málo, neboť její paměť sahá stěží k roku 1960.²

Poválečná generace byla v mnoha ohledech jiná než generace předchozí. Přestalo pro ni být nedostupné to, o čem si mohli jejich rodiče nechat pouze zdát. Mladá generace nyní žila sice v relativním blahobytu, ale pod zestejňujícím vlivem konzumní kultury, který u nich vedl ke ztrátě identity a k pocitu

² LEQUER, Walter: *Europa auf dem Weg zur Weltmacht 1945 - 1992*. München, Kindler 1992, s. 436.

odcizení. Jean Delumeau napsal, že právě mladí lidé, kterých se osud lidstva týká více než jejich rodičů, poprvé vyrazili křik před nebezpečím a nelidskostí samouúčelného ekonomického růstu a dali jasně najevo, že technika a štěstí nejsou synonyma.³ Mohutná vlna kriticismu u části mladé generace pramenila právě z krize legitimacy západní kultury i celého systému, z odmítnutí technokratické společnosti, kde je vše měřeno mírou zisku.

Nejaktivnější částí mladé generace a hlavním nositelem protestního hnutí šedesátých let bylo studentstvo. Studentské prostředí bylo pro svůj specifický sociální statut tradičním zdrojem nonkonformity všude ve světě. Oproti pragmatismu a náchylnosti ke kompromisům u starších generací se u něho tradičně projevoval radikalismus, ať již pravicový, nebo levicový. Slovy Konrada Jarausche hráli studenti svojí náklonností k novým tendencím a tím, že nemuseli brát přílišný zřetel na svou občanskou existenci, často roli předjezdce v tom, že se nechávali rychleji a upřímněji strhávat novými proudy.⁴

Univerzitní prostředí se zdálo být revoltujícím studentům předobrazem celého světa. Výrazné zvýšení počtu vysokoškoláků vedlo k tomu, že se z univerzit stávaly nepřehledné zbyrokratizované kolosy, kde se jedinec ztrácel v davu. Učebny byly přeplněné a rostla propast mezi studenty a pedagogy, kteří neměli čas se jim věnovat individuálně. Studenti měli pocit, že náplň a způsob výuky neodpovídá současnému stavu vědy a společnosti, že je vysoké školy nepřipravují dostatečně

³ DELUMEAU, Jean: *Strach na Západě ve 14.- 18. století. I. díl. Obležená obec*. Praha, Argo 1997, s. 179.

⁴ JARAUSCH, Konrad H.: *Deutsche Studenten 1800 - 1970*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1984, s. 10 - 11.

pro praktický život. Neúnosná pro ně byla přísně hierarchická struktura vysokých škol, neboť jako plnoprávní občané se chtěli spolupodílet na řízení všech svých záležitostí. Požadavek studentské participace na správě univerzit se stal klíčovým bodem celého protestního hnutí i podnětem pro jeho další rozvoj. Revoltující studenti si totiž brzy uvědomili, že strukturální proměny univerzit nelze dosáhnout izolovaně od zbytku společnosti. Ne náhodou tak např. západoněmečtí studenti viděli jako jeden ze svých hlavních úkolů boj o tzv. politický mandát samosprávných studentských výborů německých vysokých škol,⁵ tedy o právo vyjadřovat se prostřednictvím svých samosprávných orgánů nejen k vysokoškolské problematice, ale i k obecně politickým otázkám.

Studenti byli deprimováni také tím, že, jak tvrdili, docházelo k procesu „industrializace univerzit“, kdy vnitřní hodnota univerzit a jejich absolventů byla určována schopností rychle a dobře se uplatnit a celkovou služebností vůči společnosti. Místo schopností k syntéze či ke skutečné analýze, která se v praxi nakonec neuplatní, vychovávají univerzity snadno přizpůsobivé úzce zaměřené specialisty s malými vědeckými ambicemi. Cílem této industrializace bylo podle nich jediné, zvýšit produktivitu. Práci absolventa považovali za podobně znehodnocenou a odcizenou jako práci dělníka v silně specializovaném oboru. Většina studentů nemá jiné znalosti než ty, které potřebuje ke zkouškám, proto jsou

⁵ Všeobecné studentské výbory (Allgemeine Studentenausschüsse, AStA) představovaly nejdůležitější orgán studentské samosprávy na západoněmeckých univerzitách, vysokých školách a akademiích. Jejich členové byli každoročně voleni studentskými parlamenty. Úkolem studentských výborů bylo zastupovat zájmy studentstva ve vysokoškolských a technicko správních otázkách. Činnost studentských výborů byla financována jednak z obligatorních příspěvků studentů, jednak z veřejných prostředků.

odkázání na úzkou elitu svého oboru a stávají se lehce ovladatelnými. Praxe si vyžaduje odborníky, kteří se nezajímají o další důsledky své práce a svých objevů.⁶

Kritika ovšem nezůstala omezena pouze na vzdělávací oblast. Velice citlivě byl vnímán rozdíl mezi proklamovanými liberálními a demokratickými hodnotami západního systému a jejich flagrantním porušováním, ať už šlo o otevřený rasismus v USA, nedostatečně provedený proces denacifikace v západním Německu nebo o nové formy skryté manipulace jedince ve společnosti. Mimořádnou mobilizační roli sehrála vietnamská válka, jejíž brutalitu mohl každý denně sledovat na své televizní obrazovce. Ne nadarmo se o ní mluví jako o první válce v přímém přenosu. Právě ve vietnamské válce byl radikálními studenty viděn nejmarkantnější projev vykořisťování třetího světa ze strany západního imperialismu, vykořisťování, které se proti dřívějšímu bezprostřednímu vojenskopolitickému útlaku nyní děje převážně formou politické a ekonomické závislosti.

Za své vzalo přesvědčení, že rozvoj vědy a techniky automaticky vyřeší všechny problémy, se kterými se lidstvo potýká. To naopak svou zaslepenou honbou za hmotným blahobytem narušilo rovnováhu v ekosystému a tím ohrozilo nejen mnoho živočišných a rostlinných druhů, ale i samo sebe. Příroda přestává být vnímána jako něco, co je dáno člověku k volnému užívání. Pro právě zrozené environmentalistické myšlení už není lidstvo středem vesmíru, ale pohlíží se na něj jako

⁶ ŠIKLOVÁ, Jiřina (pod jménem Jiřina HEROLDOVÁ): *Stoupenci proměn*. Rukopis, ve vlastnictví autorky, s. 46 n.

na neoddělitelnou součást přírody. Život člověka tak lze pochopit pouze v souvislosti s jeho světem.⁷

V šedesátých letech je také možno najít počátky obrozeného feminismu. Ženské hnutí 19. a první poloviny 20. století svedlo úspěšný boj za politická práva, nenaplnil se však předpoklad mnohých tehdejších feministek o tom, že získáním volebního práva dosáhnou ženy automaticky plné emancipace.

K obrodě feminismu přispěla velkou měrou svou knihou *Ženské tajemství* (1963) Betty Friedanová. Popisuje v ní frustraci a nespokojenost mnoha žen odsouzených v domácnosti do role matek a manželek, aniž by mohly rozvinout své individuální schopnosti. Nová vlna feministek dospěla k názoru, že i pohlaví podobně jako národ je důležitým sociálním dělítkem.

Mezi cíle feminismu, který se záhy rozčlenil podle stupně radikalismu na několik proudů, patřilo odstranění diskriminace žen v zaměstnání, legalizace potratů a udělování štědřejších státních dotací rodinám, školkám a jeslím, což mělo ženám umožnit přístup do veřejných sfér.⁸

Oživení feminismu bylo spjato s rostoucím významem žen, které stále více vstupovaly na trh práce a dosahovaly vyššího vzdělání, které bylo chápáno jako nejvhodnější vstupní brána k dosažení kariéry. Ženské voličstvo začalo představovat velkou politickou sílu, kterou si málokterý politik troufl

⁷ Na překonání starého vidění přírody jako pouhého ekonomického zdroje se výrazně podílelo vědomí možné ekologické krize, na kterou jako první upozornila Rachel Carsonová ve své knize *Tiché jaro* (1960). Obyvatelstvo především v západních průmyslových zemích podle ní požaduje neustálé zvyšování životní úrovně, což při nepřetržitému růstu počtu lidí na Zemi povede k rychlému vyčerpání přírodních surovin a zdrojů na naší planetě. Jako vedlejší produkt hospodářské činnosti člověka navíc vznikají odpady a znečištění. HEYWOOD, Andrew: *Politické ideologie*. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 228 n.

⁸ TAMTÉŽ, s. 204 n.

ignorovat.⁹ Se změnou role ženy souvisí i posun v oblasti rodiny a sexu. Ustupuje klasický model západní nukleární rodiny, tj. manželského páru s dětmi, a naopak stoupá počet samostatně žijících lidí, kteří v mnoha západních městech tvoří téměř polovinu všech domácností. Výrazně stoupl též počet rozvodů, předmanželský sex přestal být tabuizován a stal se samozřejmostí.¹⁰

Na výrazný sociokulturní posun západní společnosti se v rámci křesťanství nejviditelněji snažil reagovat II. vatikánský koncil (1962 - 1965) svolaný papežem Janem XXIII. Tento koncil znamenal výraznou změnu v římskokatolické církvi, přinesl tolerantnější přístup k ostatním náboženstvím a liberalizoval formální stránku bohoslužeb. Byl zahájen kritický dialog s marxismem, s nímž mohlo křesťanství nalézt řadu styčných bodů.

Představitelé katolické církve ve třetím světě poznávali bezprostředně bědné postavení lidí svěřených jim do duchovní péče, čímž sílilo jejich přesvědčení o tom, že se musí starat i o mimonáboženské aspekty jejich života. To dalo podnět ke vzniku tzv. teologie osvobození, která se z Latinské Ameriky rozšířila do ostatních oblastí třetího světa.¹¹

Přes neopominutelné změny, které uvnitř tradičních církví proběhly, v nich mnozí mladí lidé přestali vidět prostor pro svůj duchovní život. Nedůvěra vůči tradičním církevním autoritám ovšem ani zdaleka neznamená, že by došlo ke snížení religiozity. V šedesátých letech jsme naopak svědky odklonu od materiálních hodnot k zvýšenému zájmu o otázky smyslu

⁹ HOBSBAWM, Eric: *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 - 1991*. Praha, Argo 1998, s. 320 - 322.

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 330 - 333.

¹¹ SMOLÍK, Josef: *Současné pokusy o interpretaci evangelia*. Praha, ISE, ed. Oikúmené 1993, s. 115 n.

lidské existence a potřebu transcendence, uspokojování toho však již není spojováno s tradičními dominantními formami náboženství.¹²

Vytváří se tak prostor pro širokou škálu tzv. nových náboženských hnutí a pro nové formy neinstitucionální religiozity. Živnou půdu zde nacházejí východní náboženské směry, jako buddhismus, hinduismus nebo sikhismus, a určité praktiky s nimi spojené, např. jóga. Charakteristický pro tento proces je vznik hnutí *New Age*, které v sobě jakožto mimořádně synkretický směr spojilo spiritualitu s vědou, ekonomikou, politikou, školstvím nebo zdravotnictvím.

V oblasti kultury, jež se stala jedním z nejvýhodnějších obchodních artiklů, nastal již od padesátých let vývoj směrem k její masovosti a univerzálnosti.

Stoupající podíl volného času v životě člověka a růst blahobytu učinil kulturu přístupnou takřka každému, její univerzálnost byla spojena s překotným rozvojem komunikační techniky. Člen skupiny *Beatles* John Lennon v roce 1966 sice vzbudil pohoršení prohlášením, že tato skupina je populárnější než Ježíš, příliš ale přitom nepřeháněl.

Je možné také pozorovat tendence ke sbližování subkultur různých sociálních vrstev. Od padesátých let přejímala mládež z vyšších a středních vrstev především v anglosaském světě, který stále více udával trend v kultuře i módě, hudbu, oblečení a dokonce i jazyk nižších vrstev. Nejvýraznější příklad představuje rocková hudba, která se zrodila v polovině padesátých let v černošských chudínských ghettech.¹³

¹² LUŽNÝ, c. d., s. 152.

¹³ HOBSBAWM, c. d., s. 341.

V kultuře se výrazně odrazila změna hodnotového systému a otevření dříve tabuizovaných témat. K výrazným posunům docházelo ve všech oblasti umění, literaturou a malířstvím počínaje a filmem konče. Mladá generace se zhlédla v romantickém typu mladého hrdiny, jenž zemře dříve, než se stane dospělým, a nestihne se tak zkorumpovat. Tento symbol předjímal v padesátých letech americká filmová hvězda James Dean a běžně se vyskytoval v oblasti rockové hudby. Zde ztělesňovali způsob života vyjádřený heslem „žij rychle, zemři mladý“ Buddy Holly, Janis Joplinová, Jimi Hendrix, Jim Morrison nebo Brian Jones. Právě rock se stal charakteristickým kulturním projevem mladé generace a spolu s folkovou hudbou výrazem jejího protestu vůči rodičovské generaci.

V podstatě je možno rozdělit celou protestní scénu šedesátých let na dva navzájem propojené proudy, mezi nimiž lze ovšem jen těžko nalézt pevnou hranici, a to na proud kulturní a politický.

Prvně jmenovaný proud nebyl zaměřen bezprostředně na politické cíle. Jeho aktéři se orientovali na hledání alternativy vůči existující většinové společnosti, na změnu způsobu života a na obrodu vlastního individua. Docházelo k zakládání zemědělských a výrobních komun, vegetariánských jídelen nebo alternativních školských projektů, v jejichž rámci měla být odbourána hranice mezi žákem a pedagogem. Rozmach chemického a farmaceutického průmyslu po druhé světové válce a s ním spojený vynález antikoncepčních pilulek a antibiotik, která usnadnila léčbu venerických chorob, umožnil sexuální revoluci. Ta ovšem neznamenal pouze

provozování volného sexu v komunitách hippies. Šlo při ní i o šíření nových forem v uspořádání rodiny nebo o prosazování práv sexuálních menšin.

Nejznámějším reprezentantem kulturního proudu protestního hnutí byli *hippies*, hnutí zrozené v polovině šedesátých let v sanfranciské čtvrti Haight-Ashbury a v newyorské East Village. Zpočátku představovali pouze izolovanou menšinu, brzy však toto hnutí nabylo masové podoby a rozšířilo se do ostatních částí Spojených států a do západní Evropy. Hnutí hippies vyjadřovalo touhu po přirozeném, prostém a bezpečném životě, odmítalo principy konzumní společnosti, proti kterým stavělo přátelství a lásku. Od beatníků se hippies lišili až misionářskou horlivostí, s jakou chtěli všechny ochotné lidi pohnout k společným činům, a touhou změnit negativní obraz světa. Byli mnohem optimističtější, což navenek manifestovali svým pestrým a barevným oblečením a symbolikou květin. Znechucení politikou i požadavky svých rodičů, velkými technologiemi a válkou ve Vietnamu hledali hippies cestu k novému způsobu života prostřednictvím vytváření komunit. Hippies projevovali zájem o kultury přírodních národů, které nebyly zasaženy neduhy civilizace a žily v souladu s přírodou. Proti západní civilizaci, která podle nich rozvíjela jen materiální stránku života, stavěli východní náboženství, především zen-buddhismus, která pro ně představovala něco čistého, nezkorumpovaného. K hledání vlastního já i k útěku od reality z pro ně často bezútěšného života jim sloužily různé meditační praktiky a užívání drog. Od svého okolí

se hippies lišili nedbalým oblečením a vzhledem, symbolem svobody se pro ně staly dlouhé vlasy.¹⁴

Organizačně se snažili zvládnout rozrůstající se komunity hippies *diggeři*, jejichž pojmenování je odvozeno od skupiny anglických rebelů ze 17. století. Zrodili se v Haight-Ashbury na podzim 1966 v rámci sanfranciské komunity hippies. Jejich činnost spočívala v tom, že se snažili pro rozrůstající se řady hippies zajistit infrastrukturu, která by zabránila chaosu, hladu a nemocím. Od pouhého obstarávání potravin a jejich rozdávání v rámci tzv. free meals se dostali až k zakládání vlastních farem, klinik, klubů, knihkupectví a restaurací s cílem vymknout se kontrole stávajícího systému, který je řízen kapitalistickou tržní mentalitou. Pokoušeli se tak dát spontánnímu protestu hippies dlouhodobější perspektivu. Se svými myšlenkami sebeorganizace se diggeři brzy rozšířili i do Evropy.¹⁵

Více politicky vystupovali také provos, západoevropští předchůdci hippies, kteří našli vhodné pole působnosti především v Nizozemí. Zde dosáhli i jistého úspěchu u veřejnosti, o čemž svědčí zvolení jejich zástupců do městského zastupitelstva Amsterdamu v roce 1966.¹⁶

Druhou část protestního hnutí šedesátých let představoval politický proud, jehož aktéři nezůstali ve svém působení omezeni pouze na kulturní sféru, ale kladli si za cíl i změny v oblasti politické.

¹⁴ HOLLSTEIN, Walter: *Die Gegengesellschaft. Alternative Lebensformen*. Bonn, Verlag Neue Gesellschaft 1979, s. 43 n.

¹⁵ TAMTÉŽ, s. 50 - 55.

¹⁶ TAMTÉŽ, s. 32.

Nejvýznamnější součástí politického proudu protestního hnutí šedesátých let byla nová levice (New Left, Neue Linke, Nouvelle Gauche, Nuova Sinistra), která mu vtiskla jeho specifickou podobu. Toto hnutí, jehož název zavedl významný americký sociolog Charles Wright Mills, představovalo heterogenní komplex mnoha často navzájem soupeřících ideových směrů, skupin a jednotlivců. Přestože se jeho představitelům nikdy nepodařilo shodnout na společné teorii a politickém programu, spojovalo je zásadní odmítání konzumně orientované industriální společnosti a jejích mechanismů. Vedle tohoto radikálního kriticismu se nová levice negativně vymezovala proti stalinské (s výjimkou maoistů) a tehdejší sovětské podobě marxismu i proti reformistickému (revizionistickému) socialismu. Toto hnutí bylo nesené především studenty a intelektuály, dále pak zástupci některých menšin, ať už rasových nebo sociálních (např. radikální část černošského hnutí). Ideově pak toto hnutí čerpalo z myšlenek představitelů neomarxismu (např. frankfurtská škola), francouzského existencialismu (Jean-Paul Sartre), z revolučních teorií třetího světa (Franz Fanon, Régis Debray, Ernesto Che Guevara, Mao Ce-tung, Ho Či Min), anarchismu (Michail Bakunin) nebo trockismu s jeho důrazem na antibyrokratický boj.

K pochopení příčin vedoucích k vytvoření tohoto hnutí je nutno se zastavit u pohybu, který nastal v mezinárodním komunistickém hnutí po Stalinově smrti v roce 1953 a především po roce 1956, tedy po XX. sjezdu KSSS a po událostech v Polsku a Maďarsku.

Jak píše anglický historik Eric Hobsbawm, podařilo se bolševismu v generaci po roce 1917 absorbovat nebo alespoň marginalizovat všechny ostatní sociálně revoluční tradice.

Stalo se tak i přesto, že před rokem 1914 byl např. anarchismus ve velké části světa daleko údernější ideologií než marxismus. Přesto byl ve třicátých letech moskevským komunismem vytlačen i z takových svých tradičních bašt, jako bylo Španělsko nebo Latinská Amerika. Být sociálním revolucionářem znamenalo být členem nebo stoupencem komunistické strany spojené s Moskvou. To se ještě více prohloubilo po přijetí politiky antifašistické jednoty, která umožnila komunistickým stranám překonat izolaci a získat masovější základnu mezi dělníky i intelektuály.¹⁷ Kritizovat Sovětský svaz znamenalo v očích levicově smýšlejících lidí zároveň útočit na jedinou sílu, která je schopna se postavit fašismu. Ty proudy revoluční levice, které byly v opozici vůči Moskvě, stály zcela na okraji a byly de facto reprezentovány pouze omezenými skupinkami heretiků.

Vírou ve Stalina a sovětský komunismus příliš neotřásly ani moskevské procesy, španělská občanská válka a tzv. pakt Molotov - Ribbentrop. Zlom přišel až v roce 1956, kdy byly na XX. sjezdu KSSS odhaleny stalinské zločiny a na podzim krvavě potlačena maďarská revoluce. Ze západních komunistických stran vystoupilo mnoho jejích členů, kteří chtěli nalézt politickou alternativu k zprofanované podobě levice. Tuto možnost mnohým z nich nenabízely ani tradiční sociálně demokratické nebo liberální levicové strany.¹⁸ Rozpad stalinské ortodoxie v Sovětském svazu i v jím ovládaném mezinárodním komunistickém hnutí vytvořil podmínky pro rozvoj nedogmatického myšlení, což se projevilo v dílech např. Rogera Garaudyho, Georgi Lukácse,

¹⁷ HOBBSBAWM, c. d., s. 83 - 84.

¹⁸ SCHMIDTKE, Michael: *Der Aufbruch der jungen Intelligenz. Die 68er Jahre in der Bundesrepublik und den USA*. Frankfurt am Main - New York, Campus Verlag 2003, s. 33.

Ernsta Blocha nebo Karla Kosíka. Otevřel se též prostor pro dosud málo vlivné směry i jednotlivé myslitele.

Přestože se nová levice negativně vymezila vůči sovětskému komunismu, představovala socialistický a dokonce převážně marxistický směr. Nejvýznamnější představitel západoněmeckého studentského hnutí Rudi Dutschke k tomu řekl, že nelze pominout dosavadní výsledky revoluční teorie. To podle něj znamenalo nepřetržité kritické přijímání a hlásání Marxovy teorie a její další rozvíjení v různých obdobích po jejím vzniku. *„Jsme proti jakékoliv dogmatizaci marxismu, který je přece tvůrčí vědou, jež se musí vypořádat s každou novou skutečností na úrovni kritické dialektické metody, z níž musí získat kategorie pro pochopení vždy znovu konkrétní přítomnosti.“*¹⁹ Byla ovšem odmítána tradiční interpretace Marxova díla, pozornost se zaměřila především na jeho rané práce v duchu hesla „ne determinismus pozdního, ale revoluční pohyb mladého Marxe“.²⁰

Sociokulturní podmínky šedesátých let daly impuls pro rozšíření vlivu trockismu. Trockisté, mezi nimiž existovalo mnoho často navzájem soupeřících proudů, vycházeli z myšlenek jednoho z vůdců bolševického převratu v Rusku v roce 1917 Lva Davidoviče Bronšteina (Trockého), který v roce 1938 založil IV. internacionálu. V porevolučním Rusku (a po skončení druhé světové války jeho prostřednictvím i ve střední a východní Evropě) se podle trockistů v důsledku vítězství Stalina a prosazení jeho koncepce „budování

¹⁹ DUTSCHKE, Rudi: Rozpory pozdního kapitalismu, antiautoritářští studenti a jejich vztah ke třetímu světu. in: *Studenti a ideologie na Západě (dokumenty)*, uspoř. Miluše Kubičková a Jiřina Šiklová. Praha, Horizont 1969, s. 151.

²⁰ KLESMANN, Christopher: *Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955 - 1970*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 1988, s. 276.

socialismu v jedné zemi" chopila moci byrokracie. Této společenské vrstvě se podařilo ovládnout veškeré mocenské prostředky. Nedošlo k postupnému odumírání státu, ale naopak k jeho posílení. K svržení vlády byrokracie je podle trockistů nutno provést politickou revoluci, sociální revoluce již ovšem není třeba, neboť soukromé vlastnictví výrobních prostředků už bylo odbouráno.

Trockisté byli stoupenci celosvětové revoluce, neboť budování socialismu v jedné zemi vede podle nich zákonitě k byrokratické degeneraci tohoto izolovaného státu. Tento revoluční proces se nesmí zastavit, aby nedošlo k návratu ke kapitalismu, musí se tedy jednat o revoluci permanentní. Důraz byl kladen na vybudování samosprávného systému (samospráva bezprostředních výrobců). Ten se měl pokud možno co nejvíce blížit přímé demokracii a jeho zbyrokratizování by zabránilo zavedení různých kontrolních mechanismů, např. těsné sepjetí pracujících s jejich zástupci a rotace kádrů. Konečný cíl spatřovali v postupném rušení státu a jeho institucí a nastolení beztřídní společnosti.

Trockistické hnutí bylo dosti heterogenní, po druhé světové válce v něm působilo mnoho navzájem soupeřících proudů. Mezinárodně nejvýznamnější trockistické uskupení reprezentoval tzv. Sjedený sekretariát IV. internacionály se sídlem nejprve v Paříži a poté v Bruselu. Ten vznikl na kongresu IV. internacionály roku 1963 jako její vedení. Tento kongres měl vést ke sjednocení různých trockistických organizací a frakcí, což se ovšem nepodařilo. Ve Sjedeném sekretariátu působili zástupci trockistických organizací z jednotlivých zemí, v šedesátých letech byl spojován především s osobou belgického trockisty Ernesta Mandela. Velké

autoritě se v něm těšil Francouz Pierre Frank, bývalý tajemník Lva Trockého. Sjednocený sekretariát vydával jako svůj teoretický tiskový orgán časopis *Quatrième Internationale*.

V opozici proti Sjednocenému sekretariátu stál Mezinárodní výbor IV. internacionály se sídlem v Londýně. Ten existoval již od roku 1963, o deset let později se odmítli jeho zástupci zúčastnit „sjednocovacího kongresu“. Hlavním cílem výboru byla „rekonstrukce“ IV. internacionály. Boj za ni měl být předpokladem k vytvoření centralizovaného vedení celosvětové strany socialistické revoluce. Stoupenci londýnského výboru ve Francii se nazývali podle jejího nejvýznamnějšího představitele Pierra Lamberta „lambertisté“. Ti se na konci šedesátých let odštěpili a založili Mezinárodní výbor pro rekonstrukci IV. internacionály. Jeho nejsilnější součástí byla právě francouzská sekce nazývaná Internacionalistická komunistická organizace (Organisation Communiste Internationaliste, OCI).

Hlavní postavou Latinskoamerického sekretariátu IV. internacionály byl argentinský trockista Juan Posadas, jehož postavení nemělo daleko ke kultu osobnosti. Svě stoupence mělo i mimo Latinskou Ameriku, ve Velké Británii vydávali časopis Red Flag. V trockistickém hnutí dále existovala řada dalších uskupení.

Dalším z významných proudů uvnitř nové levice byl maoismus. Jeho stoupenci vyzdvihovali v první řadě tzv. kulturní revoluci jako obranu revoluční mládeže proti stranické byrokracii. Bezvýhradně ovšem většina levicových radikálů mocenskou strukturu soudobé Číny nepřijímala. Odpuzovala je snaha Číny stát se hegemonek třetího světa s vlastním silným jaderným arsenálem i praxe již

konsolidovaného státu s „neomylným“ vůdcem v čele.²¹ Zarážející pro ně byla i adorace Stalina.

Oproti Číně měli stoupenci nové levice mnohem bezproblémovější vztah ke Kubě, neboť na ní ještě podle jejich názoru nedošlo k etablování výsledků revoluce. Revoluční avantgarda zde podle nich rozdmýchala bojové nadšení v lidových masách a stala se tak katalyzátorem radikálních přeměn v zemi.²² Podle Che Guevary zde sice masy následují Castra, ale ne jako tupé stádo. Jejich důvěru si musel získat v boji. I stát může udělat někdy chyby, ale jeho vedení je dokáže brzy rozpoznat a napravit na základě toho, že si uvědomí nedostatek nadšení u mas pro tato chybná rozhodnutí. Existuje zde tedy bezprostřední reflexe vůči rozhodnutí vedení a přímá participace lidu na jejich utváření.²³

Důvod, proč budila kubánská revoluce a její aktéři takové nadšení u mladých rebelů, spočíval též v jejich romantismu. „Kubánská revoluce měla vše: romanci, hrdinské boje v horách, vůdce z řad bývalých studentů s nesobeckou šlechtností mládí (těm nejstarším bylo jen něco málo přes třicet let), jásající davy v tropickém ráji turistů pulsujícím rytmem rumby.“²⁴ V tomto romantismu lze též spatřovat jeden z důvodů opěvování Che Guevary, jenž se stal nejen symbolem revoluce, ale díky své vizáži i mužnosti.

S mimořádnou odezvou se u nové levice setkaly práce představitelů tzv. kritické teorie frankfurtské školy, např. Jürgena Habermase, Theodora Adorna a především Herberta Marcuseho. Ten ve svých dílech, z nichž nejznámější byly

²¹ ŠIKLOVÁ, c. d., s. 142 n.

²² TAMTÉŽ, s. 132.

²³ CHE GUEVARA, Ernesto: Člověk a socialismus na Kubě, in: *Studenti a ideologie na Západě*, c. d., s. 64 n.

²⁴ HOBSBAWM, c. d., s. 451.

Jednorozměrný člověk (1964) a *Kritika čisté tolerance* (1965) tvrdil, že rozvinutá industriální společnost produkuje procesy, jimiž byl systém kontroly doveden do naprosté dokonalosti, neboť tím, že dokáže díky vědeckotechnickému pokroku naplnit sociální požadavky svých členů, integruje potenciální opoziční síly. Vytváří se de facto společnost bez opozice. Nové formy kontroly založené na neosobní manipulaci jsou přitom v této společnosti daleko efektivnější než ty předešlé, neboť nejsou založeny na nepříjemném donucování, ale mění se na sféru příjemného. Jedná se vlastně o nevědomou sebekontrolu, přičemž se veškerá opozice proti systému stává v podstatě iracionální.

Je to přitom právě tato společnost, která je podle něj jako celek iracionální a destruktivní. „Její produktivita narušuje svobodný rozvoj lidských potřeb a schopností, její mír je udržován neustálou hrozbou války, její růst závisí na potlačování reálných možností, jak zmírnit boj o existenci - individuální, národní i mezinárodní.“²⁵ Svoboda nabývá v této společnosti zcela jinou podobu, neboť již nepředstavuje svobodu tvorby, ale svobodu přijímání, jedná se o svobodu pasivní volby mezi předem připravenými alternativami.

V této souvislosti pak nastoluje Marcuse problém ideje tolerance v pokročilé průmyslové společnosti. Dospívá k závěru, že to, co je dnes hlásáno a praktikováno jako tolerance, slouží ve svých nejúčinnějších manifestacích k potlačování. „Tolerance je převáděna na pasivní stav, je převáděna z praxe do nepraxe v laissez-faire ústavních nadřazených úřadů. Právě proto je trpěna vláda, která zase

²⁵ MARCUSE, Herbert: *Jednorozměrný člověk. Studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha, Naše vojsko 1990, s. 25.

v rámci ústavních zařízení trpí opozici."²⁶ Jedná se o toleranci represivní.

Podle Marcuseho je třeba proti represivní toleranci postavit toleranci pravou, aktivní, která musí být zároveň netolerancí k mluvčím statu quo, která nemůže chránit falešná slova a nesprávné činy, jež prokazatelně odporují možnostem osvobození, nesmí být tolerancí „smyslu i nesmyslu“. Taková tolerance musí být zároveň intolercancí vůči reakci a pravicovým silám.²⁷

Pro levicové radikály byla nosná Marcuseho myšlenka o nutnosti „práva na odpor“ pro přemožené a potlačované menšiny, práva užít nezákonných prostředků, jakmile se ty zákonné ukáží být neúčinné. „Zákon a pořádek jsou vždy a všude zákonem a pořádkem těch, kteří chrání etablovanou hierarchii.“²⁸ I v pokročilých centrech civilizace podle něj fakticky vládne násilí prováděné policií v trestnicích a blázincích, v boji proti rasovým menšinám a obránci „svobodného světa“ je zanášeno do zaostalých krajín. Toto násilí samozřejmě plodí nové násilí. Vzdát se a priori z etických nebo psychologických důvodů násilí proti násilí pak vede podle Marcuseho pouze k zachování pasivity proti útisku.

Mnozí představitelé nové levice věřili v nutnost revoluce jako předpokladu k vytvoření spravedlivější a harmoničtější společnosti. Museli ovšem konstatovat, že dělnictvo, podle tradičního marxismu v kapitalistické společnosti jediná možná revoluční třída, nemůže tuto roli nadále plnit, neboť bylo prostřednictvím sociálních koncesí integrováno

²⁶ MARCUSE, Herbert: Represivní tolerance (Kritika čisté tolerance), in: *Studenti a ideologie na Západě*, c. d., s. 119.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 132.

²⁸ TAMTÉŽ, s. 128.

do systému. Podle jejich názoru proletariát objektivně existuje, ale subjektivně nechce o své proletářské situaci nic vědět a naopak se obává, že při otřesení kapitalistického systému bude ohroženo i jeho postavení.²⁹ Dalším faktorem nabourávajícím tradiční marxistické představy byla skutečnost, že v důsledku socioekonomických změn na Západě se znatelně snížil podíl dělníků na skladbě společnosti. Přesto však se většina stoupenců nové levice nezříkala do budoucna dělnické třídy jako potenciálně revoluční, považovala ale za nutné jí odhalit podstatu systému. Velký důraz je proto kladen na postupnou výchovu mas, která má narušit zdánlivé jistoty dělnictva a povede k revolucionalizaci jeho vědomí.³⁰

Jinou možností k řešení problému ztráty klasické revoluční třídy bylo pojmání určitých skupin obyvatelstva, které neparticipovaly na blahobytu Západu, jako „proletariátu dneška“. Za ten byly označovány národnostní a rasové menšiny nebo skupiny stojící na okraji společnosti. Mimořádný význam přisuzovali stoupenci nové levice národně osvobozeneckému boji ve třetím světě, což souviselo i s morálním odsouzením bezohledné exploatace, které se dopouštěl a dosud podle nich dopouští západní svět v této části naší planety.

Někteří viděli v činnosti revolucionářů, jako byli Fidel Castro, Mao Ce-tung nebo Che Guevara, důkaz toho, že pomocí uvědomělé menšiny lze dosáhnout revolucionalizace celých mas. Poukazovali na to, že je nutno přizpůsobit formu boje podmínkám dané země, jak to učinil Mao Ce-tung, který se v důsledku slabosti průmyslového proletariátu v Číně opřel o rolníky. Velice populární se stala myšlenka Ernesta Che

²⁹ ŠIKLOVÁ, c. d., s. 85.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 98.

Guevary, kubánského revolucionáře argentinského původu, jenž v roce 1967 zahynul v Bolívii při organizování partyzánského boje, o možnosti přeskočení plamene revoluce z třetího světa do západních zemí. Proto přichází Che Guevara s požadavkem „vytvořit dva, tři nové Vietnamy“.

Druhým pólem opozice proti stávající společnosti se měli stát studenti a intelektuálové, kteří mají díky vzdělání a výchově přístup k faktům a jejich celkovým souvislostem, což se jinak stává stále více obtížnější. Díky tomu si „uvědomují neustále se zostřující rozpor a cenu, kterou takzvaná společnost blahobytu požaduje na svých obětech“.³¹ Byl přitom také akcentován vzrůstající význam inteligence v podmínkách rychle se rozvíjející industriální společnosti.

Ve svém boji využívali stoupenci nové levice širokou paletu protestních technik, vesměs převzatých z působení hnutí za občanská práva v USA. Proti předešlé letargii přišli s heslem, že celou společnost je třeba politizovat, že ve svém důsledku je vše politické. Velký důraz byl kladen na výchovnou práci, na permanentní proces revolučního učení, na vytváření nového člověka s antiautoritářskou strukturou myšlení, který nepodléhá manipulaci. Aby dosáhli procitnutí mas, především dělnictva, z pasivity a přesvědčili je o represivní podstatě systému, vyhledávali provokacemi konfrontaci s režimem, který měl následně odhalit svou skrytou tvář. Ale ač byly nejviditelnější ty akce, kde docházelo k tvrdým střetům s policií, většina z nich probíhala relativně klidně.

Stoupenci nové levice většinou nechtěli vytvářet pevné organizační struktury. Žití v aparátu pro ně znamenalo zradu

³¹ MARCUSE, Herbert: Problém násilí v opozici, in: *Psychoanalýza a politika*. Praha, Svoboda 1970, s. 55.

všech nadějí, proto kladli velký důraz na „sebeorganizování“.³² Většinou odmítali princip strany jako institucionalizované avantgardy, čímž se dostávali zákonitě do konfliktu s komunistickými stranami. Vlastní politická strana dle jejich názoru bere svou vůdcovskou roli iniciativu masám a stává se jejich manipulátorem.³³ Vůdce francouzských studentů Daniel Cohn-Bendit k tomu v rozhovoru se Sartrem řekl: *„Síla našeho hnutí je právě v tom, že se opírá o nekontrolovanou spontánnost ... Jediná šance hnutí je právě nepořádek, protože ten umožňuje lidem, aby uvažovali svobodně, a nakonec může vyvolat i jistou formu „sebeorganizace“...“*³⁴

Systému, který má tendenci a schopnost vše do sebe integrovat a instrumentalizovat, se snažili levicoví radikálové čelit totálním narušením jeho podstaty. V tomto smyslu mohla mít jejich šokující slova, nepřesná vyjádření, *love - ins*, při nichž pohoršovali veřejnost svou sexuální nevázaností, nebo využívání forem recese hlubší význam, než se mohlo na první pohled zdát.³⁵ S tím souvisí, jak na to upozorňuje Jiřina Šiklová, i používání různých symbolů, např. rudé vlajky nebo oslovení „soudruhu“, které pro ně nepředstavovaly totéž, co pro lidi na Východě. Nemusely být vždy výrazem identifikace s politickým programem, jenž je s nimi ve světě spojován, a podřízení se autoritě té které strany, ale měly pro ně často význam pomocného nástroje pro rozbíjení tabuizovaných pojmů, při provokativním odmítání

³² BAUß, Gerhard: *Die Studentenbewegung der sechziger Jahre in der Bundesrepublik und Westberlin*. Köln, Pahl-Rugenstein Verlag 1977, s. 320 n.

³³ ŠIKLOVÁ, c. d., s. 107.

³⁴ *Literární listy*, r. 1, č. 17/1968, 30. 6. 1968.

³⁵ Viz SCHNEIDER, Franz: *Provokation als Reformimpuls?*, in: *Drei Jahrzehnte Umbruch der deutschen Universitäten. Die Folgen von Revolte und Reform 1968-1974*. Hrg. Karl Strober und Gisela Schmithier. München, SH-Verlag 1996, s. 75 - 81.

starých autorit a neverbálním vyjádřením revolty. Z toho např. vyplývá, že ne všechna hesla, citáty a odznaky s hlavičkou Mao Ce-tunga na klopách mladých lidí lze interpretovat pouze politicky.³⁶

Máme-li mluvit o cílech stoupenců nové levice, musíme nutně zůstat pouze v obecné rovině. To je způsobeno jednak tím, že se v nich značně rozcházel, jednak i tím, že se většinou zdráhali vyslovit jasnou podobu své vize společnosti. Vycházeli přitom z přesvědčení, že obraz nové společnosti není statický, ale že se bude vyjasňovat teprve v průběhu revolučního boje. Budoucnost není determinována nějakým zákonem, ale při jejím utváření záleží na jejich úsilí. Revoluční boj podle nich slouží k tomu, aby z každého jedince, který se na něm podílí, vytvářel nového, lepšího člověka. Nejasnost kontur této budoucí společnosti je podle nich dokonce kladem, neboť umožňuje každému jednotlivci vkládat si do tohoto obrazu své vlastní představy, osobní touhy a cíle, což mu dává prostor pro tvořivou imaginaci, která by se měla stát produktivní silou.³⁷ Velký důraz byl kladen na různé happeningy, jimiž se dalo jak působit na společenský systém, tak vytvářet prostor kolektivnímu tvoření.

Přes nejasnosti kolem modelu společnosti je zřejmé, že jejich cílem bylo vytvoření společnosti, ve které by se mohl člověk v co největší míře podílet na rozhodování o záležitostech, jež se ho týkají, směřovali tedy k vybudování přímé demokracie. Velice často se v tomto smyslu mluvilo o „demokracii rad“, tedy o samosprávném systému. Jak už bylo

³⁶ ŠIKLOVÁ, c. d., s. 147.

³⁷ TAMTÉŽ, s. 82.

řečeno, většina z nich viděla možnost základní změny systému teprve v souvislosti s „překódováním“ myšlení lidí, někteří ale proti tomu přišli s tezí, že k vytvoření nového člověka dojde až po zničení stávajícího řádu, neboť teprve nastolení nového systému k tomu vytvoří předpoklady.

Stoupenci nové levice představovali kvantitativně jen velmi malou část společnosti, většinu netvořili ani uvnitř studentstva, které bylo nejvýznamnějším nositelem tohoto hnutí. Jejich význam se ovšem nedá vyjádřit přímou úměrou k počtu stoupenců, závisel především na kvalitativní stránce jejich působení.

2. Kritika společenských poměrů, boj za občanská práva a mírové hnutí jako bezprostřední předchůdci protestního hnutí šedesátých let

Již v průběhu padesátých let se objevili první „rušitelé klidu“, jejichž dílům se však, ač se občas stala velice populární, v době svého vzniku nedostalo hlubšího uplatnění. Byli to především někteří spisovatelé, v USA Arthur Miller, Joseph Heller, Norman Mailer, John Updike, William Styron nebo Jerome David Salinger se svou legendární knihou *Kdo chytá v žitě* (1951), představitelé francouzského existencialismu Jean-Paul Sartre a Albert Camus nebo západoněmečtí autoři ze Skupiny 47, např. Günther Grass a Heinrich Böll, kteří poukazovali na odvrácenou tvář společnosti. Varovné hlasy ovšem zaznívaly i z jiných profesních oblastí.

Nejdříve a nejvýrazněji se tito „rušitelé klidu“ začali ozývat ve Spojených státech, tedy v zemi, v níž především díky obrovskému ekonomickému potenciálu a tomu, že nebyla přímo

zasažena válkou, došlo k nejprudšímu rozmachu produkce i životní úrovně, v zemi, která se stala prototypem moderního západního průmyslového státu. Rozvoj spotřební kultury zde pokročil nejvíce a s ní spojená konformita a konzumní způsob života prostoupily společnost nejhluběji. V tomto prostředí, formovaném také „honem na čarodějnice“, který rozpoutal na počátku padesátých let senátor McCarthy, se zrodila revolta skupiny umělců známých pod označením beatníci (Allen Ginsberg, Lawrence Ferlinghetti, William Burroughs, Jack Kerouac, Michael McClure aj.), kteří svou nechutí vůči technice, užíváním halucinogenních látek, pěstováním nespoutaného sexu a recepcí východních vlivů anticipovali revoltu šedesátých let.

Nebyla to ale jenom část umělecké scény a několik odborníků, kteří se snažili zčeřit stojaté vody. Západní Evropou proběhlo několik vln mírového hnutí, které se zrodilo v důsledku strachu z ozbrojené konfrontace mezi dvěma znepřátelenými bloky vyzbrojenými zbraněmi hromadného ničení. Spojené státy jsou od druhé poloviny padesátých let místem boje černošských a bělošských aktivistů proti rasové diskriminaci. Přes všechnu odlišnost můžeme obě výše jmenovaná hnutí označit za bezprostřední předchůdce protestního hnutí šedesátých let.

Právě boj za občanská práva černošských obyvatel, který byl pod vedením protestantského pastora Martina Luthera Kinga zahájen v polovině padesátých let, poprvé donutil širší vrstvy americké veřejnosti uvědomit si problémy existující v jejich zemi. Toto úspěšné vystoupení černošských aktivistů a jejich bělošských stoupenců proti rasové segregaci na americkém Jihu, časem podpořené i Kennedyho a Johnsonovou prezidentskou administrativou, znamenalo zdroj nedocenitelných zkušeností,

ať už přímých, nebo zprostředkovaných, pro aktéry pozdějšího protestního hnutí šedesátých let. V jeho průběhu začaly být uplatňovány formy protestu hojně užívané v následujících letech. V únoru roku 1960 vstoupili ve městě Greensboro v Severní Karolíně černošští vysokoškoláci do restaurace společnosti Woolworth určené jen pro bílé, čímž se zrodila metoda nazývaná *sit-in*.³⁸

Podobnou funkci, jakou měl pro protestní hnutí šedesátých let ve Spojených státech boj za občanská práva, plnilo v západní Evropě hnutí mírové. I ono fungovalo jako zdroj zkušeností pro lidi na něm zúčastněné a to v oblasti organizačního zajištění, ideového vývoje i v používání různých protestních forem. Také zde je možno sledovat jistou kontinuitu v personálním obsazení i používaných argumentech.

Mírové hnutí, zrozené nedlouho po skončení druhé světové války, bylo reakcí na rostoucí vojenský potenciál obou soupeřících seskupení, především pak na stoupající relevantnost jaderného arsenálu, na provádění mnoha testů zbraní hromadného ničení a na problematiku „světové války z nedorozumění“. Německý fyzik a známý bojovník za odzbrojení Carl Friedrich von Weizsäcker napsal: *„Ani sovětští, ani antiameričtí agenti nevyvolali mírové hnutí. Motivy jsou úplně jednoduché. Je to strach o přežití. A já říkám, že odůvodněný strach.“*³⁹ Přestože je nepopiratelné, že se v řadách mírových

³⁸ JUCHLER, Ingo: *Die Studentenbewegungen in den Vereinigten Staaten und der Bundesrepublik Deutschland der sechziger Jahre. Eine Untersuchung hinsichtlich ihrer Beeinflussung durch Befreiungsbewegungen und -theorien aus der Dritten Welt.* Berlin, Duncker & Humblot 1996, s. 31.

³⁹ WASMUTH, Ulrike C.: *Die Entstehung der Friedensbewegung der achtziger Jahre. Ihre geistige Strömungen und ihre Beziehung zu den Ergebnissen der Friedensforschung,* in: *Neue soziale Bewegungen der BRD.* Frankfurt/Main - New York, Campus Verlag 1987, s. 109.

aktivistů skutečně sovětští agenti nacházeli, neboť Moskva viděla v mírovém hnutí prostředek nátlaku na západní státy, nelze v žádném případě z tohoto faktu vyvodit to, že by zrod a rozmach tohoto hnutí zapříčinila činnost těchto komunistických agentů.

Aktéři mírového hnutí, které existovalo ve většině západoevropských zemí, se rekrutovali hlavně z řad liberálně levicové a křesťansky orientované inteligence, odborů, komunistických a socialistických stran a z církví. Mohli navázat na bohaté tradice pacifismu, ať už křesťanského, humanistického nebo socialistického, sahající hluboko do 19. století při přinejmenším verbálním distancování se od politiky *appeasementu* třicátých let.⁴⁰

Velice silné bylo mírové hnutí i pozdější protestní hnutí šedesátých let v SRN. To bylo dáno nacistickou minulostí země a s ní souvisejícím poválečným vývojem. Poválečné úsilí německého obyvatelstva bylo zaměřeno v první řadě na znovuvybudování hospodářství i celé země zničené válkou. Pod vedením kancléře Adenauera byla ve Spolkové republice Německo, která vznikla roku 1949 ze tří západních okupačních zón, obnovena rozbitá města, přijaty miliony odsunutých Němců a vytvořen dobře fungující systém sociálního a zdravotního zabezpečení. Se jménem ministra hospodářství a pozdějšího spolkového kancléře Ludwiga Erharta je spojen tzv. německý hospodářský zázrak, který učinil Spolkovou republiku ekonomicky jednou z nejsilnějších zemí v Evropě. Také zahraniční politika v éře kancléře Adenauera se mohla vykázat mnoha úspěchy, neboť učinila podstatný pokrok na cestě

⁴⁰ BREDOW, Wilfried von - BROCKE, Rudolf H.: *Krise und Protest. Ursprünge und Elemente der Friedensbewegung in Westeuropa*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1987, s. 103.

k opětovnému zrovnoprávnění na mezinárodní scéně a k nabytí ztracené suverenity.

Je skutečností, že západoněmecké obyvatelstvo bylo výrazně apolitické a to i v porovnání s okolními zeměmi. Některým autorům dalo duchovní klima ve společnosti podnět k tomu, že mluvili o nekonfliktní a principy demokracie málo zpevněné poddanské mentalitě.⁴¹ Atmosféra a do značné míry i oprávněný strach před hrozbou ze strany sovětského bloku vedly k tomu, že kritici společenských poměrů byli souhrnně označováni za „agenty světového komunismu“. Místo snahy o zakotvení demokratických hodnot se stal antikomunismus jakousi náhradní ideologií.⁴² Prostor pro kritická vystoupení zužovala i velmi dobrá sociální a ekonomická situace, která ostře kontrastovala s hlubokými problémy Německé demokratické republiky.

Přesto však docházelo i v padesátých letech k projevům nespokojenosti s působením vlády, a to především v otázkách národní obrany. Proti vyzbrojení západoněmecké armády a zavedení všeobecné branné povinnosti se postavilo hnutí nesoucí případný název *Ohne mich* jako reakce na to, že k přijetí tak zásadních rozhodnutí nemá vláda mandát, neboť tyto otázky nebyly předmětem volební diskuse. Další vlna mírového hnutí přišla po roce 1957 v souvislosti s otázkou vyzbrojení bundeswehru atomovými zbraněmi, pro což se vyslovili i čelní představitelé spolkové vlády.

Mírové hnutí obsahovalo široké spektrum účastníků zahrnující představitele velkých církví, odborů, SPD

⁴¹ RUCHT, Dieter: *Protestbewegung*, in: *Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*. Bd. 3. *Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1989. s. 311.

⁴² LANGGUTH, Gert: *Protestbewegung. Entwicklung. Niedergang. Renaissance. Die Neue Linke seit 1968*. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik 1983, s. 20.

(*Sozialdemokratische Partei Deutschlands* - Sociálně demokratická strana Německa), mládežnických skupin různého politického smýšlení i jednotlivců vedených pacifistickými a humanistickými důvody. Aktivně se ho účastnilo i mnoho veřejně známých osob, např. atomový fyzik Friedrich von Weizsäcker nebo protestantský kněz Martin Niemöller známý svou opozicí proti nacistům. V obou případech ztroskotalo mírové hnutí na tom, že se od něj odtrhly velké organizace, tedy sociální demokracie a odbory, především Německý odborový svaz (*Deutscher Gewerkschaftsbund* - DGB), které nebyly proti znovuvyzbrojení principiálně. Hnutí tím ztratilo svou organizační páteř, zanechalo však za sebou skupinky bývalých aktivistů, která se staly zásobárnou pro další mobilizaci. Především humanisticky a religiózně zaměření pacifisté vyvodili závěry ze svých zkušeností s velkými organizacemi a rozhodli se spoléhat na své vlastní síly.

Ve Velké Británii se zformovalo mírové hnutí kolem Kampaně za nukleární odzbrojení (*Campaign for Nuclear Disarmament* - CND) založené v roce 1957. Veřejně známou se CND stala především každoročním pořádáním velikonočního pochodu z Aldermastonu, místa výroby jaderných zbraní, do Londýna. Proti jadernému zbrojení vystupovala i řada britských intelektuálů v čele s filosofem Bertrendem Russelem. Na počátku šedesátých let se nechali vzorem britské CND inspirovat i západoněmečtí míroví aktivisté a začali organizovat každoroční velikonoční pochody, na nichž požadovali odzbrojení. Velikonočních pochodů se zúčastňovalo stále více lidí, z původní tisícovky v roce 1960 vzrostl počet

účastníků až na 300 000 v roce 1968,⁴³ což byl důsledek vzrůstající politizace a radikalizace ve společnosti.

Ve Francii nezískala antimilitaristická ideologie příliš na vlivu. Byla spojována s mnichovanstvím v pozdní etapě vývoje třetí republiky, s porážkou od nacistického Německa v roce 1940 a doplácela také na zjednodušené dělení národa na „kolaboranty“ a „odbojáře“.⁴⁴ K diskreditaci napomáhalo i to, že důležitým nositelem mírového hnutí byly komunistické organizace, jejichž závislost na Sovětském svazu a působení v intencích jeho zahraniční politiky byla zjevná. Při tomto despektu vůči aktivistům mírového hnutí bylo opomíjeno to, že u mnoha z nich představoval pacifismus upřímný individuální životní postoj.

Vystupování proti francouzské bezpečnostní politice, především proti vytváření nezávislé jaderné síly, nenacházelo mezi obyvatelstvem přílišný ohlas. I tak dosti omezený vliv proti francouzské bezpečnostní politice ještě více klesal v průběhu šedesátých let, neboť disponování vlastním arzenálem zbraní hromadného ničení bylo všeobecně chápáno jako atribut nezávislosti země. Vítr z plachet bralo hnutí i vystoupení gaullistické Francie z vojenských struktur NATO.⁴⁵

Většího ohlasu se dostalo nespokojenosti spojené s vedením vyčerpávajících válek v Indočíně a především v Alžírsku, kde si francouzské vojenské jednotky často nezapadly v míře používané brutality s povstalci. Odpor proti velmi nákladné a krvavé alžírské válce byl spojen i s bojem proti krajně pravicovým silám, které obviňovaly vládu vlastní země ze slabošství a defétismu. Poté, co se ale prezidentu

⁴³ RUCHT, c. d., s. 316.

⁴⁴ BREDOW - BROCKE, c. d., s. 136.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 136 - 137.

de Gaullovi podařilo v roce 1962 podepsat mírovou smlouvu s alžírskými povstalcí a následně se vypořádat i s rebely z Organizace tajné armády (*Organisation de l'armée secrete - OAS*), zavládl ve Francii na čas klid, který byl nečekaně narušen až o šest let později.

3. Vývoj protestního hnutí studentů do roku 1968

Hluboké rozpory uvnitř americké společnosti nebyly odstraněny ani poté, co dosáhlo hnutí za občanská práva značných úspěchů v podobě přijetí legislativních norem odstraňujících různé formy rasové diskriminace. Došlo naopak k jejich prohloubení. Výrazně k tomu přispělo americké angažmá v indočínském konfliktu, které vedlo až k tomu, že se od poloviny šedesátých let bojů ve Vietnamu přímo účastnili američtí vojáci, jejichž počet tam neustále stoupal. Odpor k válce, která začínala být stále větší částí americké populace považována za špinavou záležitost, vzrostl po zahájení masivního bombardování Vietnamské demokratické republiky (tj. severního Vietnamu), kterým chtěl prezident Johnson přimět vládu této země k zastavení značné materiální a lidské pomoci jihovietnamským partyzánům.

Pod vedením Martina Luthera Kinga se stal boj proti vietnamské válce integrální součástí hnutí za občanská práva. Tato válka přispěla značnou měrou k radikalizace větší části černošských aktivistů, která ovšem souvisela také s explozí nashromážděných sociálních problémů v černošských ghettech amerických velkoměst. Od poloviny šedesátých let zde docházelo pravidelně k rasovým bouřím, které spoluvytvářely napjatou atmosféru této doby. Radikalizace části černošské populace

našla svůj odraz v teorii černé moci (*Black power*) hlásající nutnost posilování významu a svébytnosti černošské kultury a způsobu života. Někteří její stoupenci, především černí panterři vedení Marcusem Garveyem, zašli až na pozice úplného separatismu. Odmítavý postoj začali černošští radikálové zaujímat i vůči svým bělošským spojencům.

Jádrem studentského hnutí se stala v roce 1962 založená organizace *Students for a Democratic Society - SDS*, která vystupovala proti velkým strukturám, jež podle jejích stoupenců ovládají zemi a ničí svobodné individuum. Zpočátku byla její činnost omezena na univerzitní půdu, záhy se však pole jejího působení především pod vlivem vietnamské války rozšířilo. Rozhodující obrat ve studentském hnutí nastal na přelomu let 1964 a 1965 na Kalifornské univerzitě v Berkeley, kde došlo k první otevřené konfrontaci mezi studenty a univerzitní správou poté, co bylo zakázáno vyvíjení politické činnosti v prostorách univerzity, např. vybírání peněz pro politické účely, agitování proti vstupu do armády nebo pořádání protestních pochodů. Při snaze o odstranění stánku s knihami byl 1. října policií zatčen jeden ze studentů a odvezen do policejního auta. Zúčastnění studenti zablokovali odjezd auta tím, že se kolem něj posadili. Následně je obklíčili policisté, kteří přišli do kampusu osvobodit své kolegy. Kompromisu se podařilo dosáhnout teprve po 32 hodinách, kdy byl zadržený student propuštěn.⁴⁶

Spor se brzy rozšířil o řadu dalších problémů, včetně otázky všeobecného charakteru univerzity a pravomocí studentů

⁴⁶ GILCHER-HOLTEY, Ingrid: *Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře v USA a západní Evropě*. Praha, Vyšehrad 2004, s. 29.

v rámci univerzitní správy. V prosinci 1964 zorganizovalo právě založené Hnutí za svobodu projevu (*Free speech movement*) pod vedením Maria Savia a Bettiny Apthekerové obsazení administrativní budovy berkeleyjské univerzity. Tato revolta byl sice potlačena a na 800 studentů zatčeno, stala se ale výchozím bodem pro rozvoj radikálního studentského hnutí.⁴⁷

Při střetu na Berkeley došlo k vytvoření skupiny sebevědomých organizátorů, která ovlivnila další univerzity, na něž se berkeleyjská revolta brzy rozšířila. Na Michiganské univerzitě přerušili studenti v březnu 1965 na jeden den výuku a sešli se s některými pedagogy na společném mítinku, na němž diskutovali o problémech současné americké zahraniční politiky, především o válce ve Vietnamu. Myšlenka na pořádání podobných diskusí, kterým se začalo říkat *teach - ins*, se okamžitě rozšířila na ostatní univerzity.⁴⁸

Po celé zemi se po vzoru berkeleyjské *Free University of California* z roku 1964 vytvářely svobodné univerzity, nazývané též kritické nebo experimentální. Nemělo se na nich již pracovat pro učitele, systém nebo zkoušky, ale ze zájmu o téma, které by nebylo přednášeno abstraktně, ale konkrétně v návaznosti na společenskou realitu. Byla proklamována úzká vazba mezi teorií a praxí a neautoritativní dialektický způsob výuky. Vedle politických témat, jako byla např. válka ve Vietnamu, boj s chudobou, nové revoluční teorie nebo rasové

⁴⁷ JACOBS, Paul - LANDAU, Saul: *Die Neue Linke in der USA*. München, Carl Hanser Verlag 1969, s. 70 n.

⁴⁸ HEINEMAN, Kenneth J.: *Campus Wars. The Peace Movement at American State Universities in the Vietnam Era*. New York - London, New York University Press 1993, s. 49; viz též RYSKOVÁ, Světlana: Vliv hnutí proti válce ve Vietnamu na vývoj americké zahraniční politiky na konci 60. a na počátku 70. let, in: *Sborník k problematice dějin imperialismu*, č. 19, 1987, s. 151. Ke studentským protestům proti vietnamské válce a jejímu vlivu na rozvoj studentského hnutí viz dále např. příspěvky ve sborníku *The Vietnam War on Campus. Other Voices, More Distant Drums*. Ed. Gilbert, Marc Jason. Westport - London, Praeger Publishers 2001.

nepokoje a černá moc, se v seminářích těchto antiuniverzit diskutovalo také o umění, sexualitě, ekonomii, hudbě nebo psychologii. Americký příklad následovali i studenti v západní Evropě.⁴⁹

Vietnamská válka vehnala do protestních akcí tisíce dosud politicky nečinných studentů, mnoho z nich uteklo před odvodem do zahraničí, hlavně do Švédska a Kanady, další pálili své povolávací lístky. V říjnu 1967 už proti vietnamské válce demonstrovalo před Pentagonem okolo půl milionu lidí.⁵⁰ Od myšlenky nenásilí a integrace černochoů do americké společnosti ke konceptu černé moci se v roce 1966 přiklonila nejvýznamnější černošská studentská organizace Studentský koordinační výbor nenásilného odporu (*Student Nonviolent Coordinating Committee* - SNCC) v čele se Stokely Carmichaelem. SNCC založený v roce 1960 v rámci hnutí za občanská práva se pod vlivem revolučního boje v třetím světě stále více militarizoval a dostával na pozice černošského separatismu.⁵¹

⁴⁹ HOLLSTEIN, c. d., s. 88 - 90. Jako příklad můžeme uvést program seminářů „politické univerzity“ ve Frankfurtu nad Mohanem, která vznikla na jaře 1968. Byl rozdělen do pěti sekcí a jedné podsekcce (I. Autoritářský stát a fašismus, II. Dějiny a násilí, III. Analýza SRN - K politické teorii APO, IV. Politizace vědy, IVA. Autoritářská škola a odpor, V. Psychoanalýza a politika), do nichž byly zařazeny semináře s názvy „Revoluční teorie“, „Ke krizi parlamentarismu“, „Právo na odpor“, „Ekonomické struktury a politické systémy“, „Odbory - byrokracie a politika“, „Integrace křesťanství“, „Nepolitická univerzita a politizace vědy“, „Autoritářská škola a demokratická praxe“, „Společenská strukturální změna a tradiční vzdělávací systém“, „Psychické zdraví a konformismus“, „Psychoanalytické otázky tradičního dělnického hnutí a nového studentského hnutí“, „Politická apatie“ aj. Viz *Universität und Widerstand. Versuch einer Politischen Universität in Frankfurt*. Hrsg. Claussen, Detlev - Dermitzel, Regine. Frankfurt am Main, Europäische Verlagsanstalt 1968.

⁵⁰ SCHMIDTKE, Michael A.: Reform, Revolte oder Revolution? Der Sozialistische Deutsche Studentenbund (SDS) und die Students for a Democratic Society (SDS) 1960 - 1970, in: *1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft*. Hrsg. Gilcher-Holtey, Ingrid. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1998, s. 200.

⁵¹ JUCHLER, c. d., s. 110 n. K dějinám SNCC viz též MÜLLER, Jürgen: *Die Geschichte des Student Non-Violent Coordinating Committee*. Stuttgart, Metzler 1977.

Protestní hnutí, zrozené ve Spojených státech, nezůstalo omezeno pouze na zemi svého původu, ale v druhé polovině šedesátých let se přelilo i do ostatních západních států, které se potýkaly s podobnými problémy. Mladí lidé nebyli sice bezprostředně ohroženi (až na Austrálii) možností odvedení do vietnamské války, ta ale přesto představovala velký morální problém i hrozbu pro mír v celém světě. Také podmínky na univerzitách a v celé společnosti odpovídaly stejně málo jejich představám. V každé zemi mělo hnutí vlastní podobu odpovídající místním specifikům, v západní Evropě všeobecně byla silnější marxistická tradice a tradice dělnického hnutí než v USA, a nebyl zde tak obtížný rasový problém, přesto však toto hnutí představovalo jednotný celek.

V průběhu šedesátých let se projevil určité krizové jevy, které západoněmecká společnost po druhé světové válce nepoznala, nebo si je přinejmenším neuvědomovala. Po předešlé prosperitě zažívala země v letech 1966 - 1967 hospodářskou recesi, která dala mnohým lidem vzpomenout na světovou hospodářskou krizi let třicátých. Příznakem toho, že nastal konec „poválečné doby“, byla už nucená Adenauera rezignace na post kancléře v roce 1963.

Jedna z hlavních příčin tohoto negativního ekonomického vývoje byla spatřována v prohlubující se krizi vzdělávací soustavy. Nedostatek vlastních vzdělaných lidí byl nahrazován uprchlíky z NDR, tento bohatý proud kvalifikovaných pracovníků však byl zastaven stavbou berlínské zdi v roce 1961. Řešení tak bylo nyní nutno hledat ve vlastních zdrojích. Diskuse o reformě školské soustavy probíhaly ve Spolkové republice prakticky nepřetržitě po celou dobu její existence, nyní se však staly navýsost aktuální.

Deficit ovšem nebyl pocítován pouze ve sféře hospodářské a vzdělávací. Obecně se vědělo o nacistických zločinech, především o holocaustu spáchaném na evropských židech, a to obzvláště poté, co proběhl v první polovině šedesátých let proces s dozorcí v Osvětimi a v Jeruzalémě proces s Adolfem Eichmannem, mlčelo se ovšem o jejich individuální dimenzi. V období poválečné rekonstrukce se stala doba nacistické vlády tabu v rodinách, ve školách i jinde na veřejnosti. Pochybnosti o morálním kreditu rodičů ještě více vyostřily generační konflikt. Pro znovuvybudování státu bylo nutno použít mnoha odborníků, kteří větší či menší měrou spolupracovali s nacistickým režimem. Proces denacifikace byl de facto zastaven rozpoutáním studené války. Působnost některých bývalých prominentních nacistů na vysokých politických a hospodářských postech utvrzovala radikální aktivisty protestního hnutí v tom, aby považovali západoněmecký režim za kvazifašistický.⁵² Podle toho také přistupovali k některým problémům, jako např. k přípravě zmocňovacích zákonů⁵³ nebo ke Springerovu tiskovému koncernu.

V protikladu vůči hospodářské krizi v západním Německu došlo ve východním bloku k politické, sociální i vojenské konsolidaci, v NDR především díky postavení berlínské zdi. Při nedostatku informací a politické nezkušenosti mladých lidí na Západě mohly být brány vážně propagované úspěchy socialistického hospodářství, i když to ve skutečnosti

⁵² FREI, Norbert: „1968“ ve Spolkové republice Německo - sedm tezí, in: *Dějiny a současnost*, r. 20, č. 3/1998, s. 37.

⁵³ Jednalo se o zákony pro případy mimořádných situací („Notstandsgesetze“). Měly být včleněny do Základního zákona, tj. ústavy SRN, aby mohlo dojít k převedení určitých pravomocí v oblasti bezpečnosti z okupačních úřadů na úřady SRN.

nemuselo odpovídat realitě.⁵⁴ Nespokojenost se v SRN začala zvyšovat i s dosavadní východní politikou založenou na principu tzv. Hallsteinovy doktríny a neuznání hranice na Odře a Nise.⁵⁵

Mladí lidé po svých zkušenostech s reálnou politikou začínali mít pocit, že tradičním způsobem nejsou schopni ovlivnit záležitosti, které se jich dotýkají. Rostla deziluze ze sociálně demokratické strany, zvláště v důsledku její „zrady“ mírového hnutí a vnitrostranického vývoje po sjezdu v Bad Godesbergu v roce 1959. Program, který měl opuštěním marxistické ideologie učinit stranu důvěryhodnější pro široké vrstvy obyvatelstva, znamenal jasné vykročení na cestu k „lidové straně“, tedy ke straně ztrácející svoji původní podobu dělnické organizace. Vázána na svou případnou vládní účast přestala hrát SPD roli důsledné opozice.

Nedůvěru v parlamentarismus ještě více posílilo vytvoření tzv. velké koalice mezi sociální demokracií a křesťanskými stranami v roce 1966. Velká koalice byla chápána jako prostředek ke zvládnutí krizových jevů, tedy především hospodářské krize a také stoupající vlny pravicového radikalismu, která se navenek projevila především volebními úspěchy neonacistické Nacionálně demokratické strany (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands* - NPD). Opozici v parlamentu tak nadále představovala pouze nepočetná poslanecká skupina liberálních demokratů, která ovšem neměla prakticky žádnou šanci čelit převaze vládních stran.

⁵⁴ LANGGUTH, c. d., s. 20.

⁵⁵ Princip pojmenovaný po zahraničně politickém poradci kancléře Adenauera Walteru Hallsteinovi, podle kterého je SRN jediným legitimním zástupcem německého národa a jeho zájmů, a nebude udržovat diplomatické styky s žádným státem, který je má s NDR.

Ztráta funkčnosti zastupitelských orgánů vedla část veřejnosti k tomu, že viděla možnost prosazení svých požadavků pouze prostřednictvím mimoparlamentní činnosti. Když 10. prosince 1966 požadoval Rudi Dutschke na demonstraci v Západním Berlíně vytvoření *mimoparlamentní opozice* (*außerparlamentarische Opposition* - APO), získalo hnutí název, kterým ho nadále označovali jeho stoupenci i protivníci.⁵⁶ Mimoparlamentní opozice v sobě sdružovala nejen mnoho názorových proudů, ale stala se také platformou pro několik dříve do jisté míry samostatně ventilovaných protestních témat. Zahrnovala jak opozici proti nouzovým zákonům, tak mírové hnutí i studentský boj za reformu školského systému.

Také ve Spolkové republice sehrála studentská mládež rozhodující roli v protestním hnutí. Vůdčí postavení Socialistického svazu německého studentstva (*Sozialistischer Deutscher Studentenbund* - SDS) dokonce někdy vedlo k tomu, že pro mnohé byly mimoparlamentní opozice a SDS synonyma. SDS vznikl v roce 1946 jako součást sociálně demokratické strany. Tou byl až do roku 1961, kdy bylo členství v něm a jemu blízkých skupinách prohlášeno za neslučitelné s členstvím v SPD. Již o rok dříve ovšem SPD zastavila finanční podporu SDS. Vyvrcholila tak dlouhodobě se prohlubující názorová roztržka mezi Socialistickým svazem německého studentstva, který se posouval stále více nalevo, a oficiální linií sociálně demokratického vedení, která se orientovala na cíl vytvořit z SPD „lidovou stranu“.⁵⁷

⁵⁶ ROLKE, Lothar: *Protestbewegung in der Bundesrepublik*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1987, s. 262.

⁵⁷ FICHTER, Tilman - LÖNNENDONKER, Siegwad: *Kleine Geschichte des SDS. Der Sozialistische Studentenbund von 1946 bis zur Selbstaflösung*. Berlin, Rotbuch Verlag 1977, s. 70. Nejnověji k vývoji SDS do roku 1968 viz LÖNNENDONKER, Siegwad - RABEHL, Bernd - STAADT, Jochen: *Die antiautoritäre*

Nové protestní hnutí bylo ve své první fázi omezeno na Západní Berlín a vzdor demonstracím proti vietnamské válce mělo převážně vnitrostudentský charakter. Příčina, proč toto hnutí vzniklo právě zde, tkví jednak ve specifické „ostrovní“ poloze Západního Berlína, jednak v jisté atypičnosti zdejšího studentstva, které bylo oproti studentům ve vlastní Spolkové republice silněji zpolitizováno.

V roce 1948 vznikla Svobodná univerzita (*Freie Universität*), která byla založena jako antipod východoberlínské Humboldtovy univerzity (*Humboldt-Universität*). Zpočátku měla vysoký stupeň účasti studentů ve všech orgánech akademické samosprávy, který neměl obdobu na žádné jiné německé univerzitě. Postupem času ale začala Svobodná univerzita stále více přizpůsobovat svou strukturu západoněmeckému vysokému školství, což vyvolávalo studentskou nespokojenost. Relativně vysoký počet studentů sem přišel ze západního Německa, aby se vyhnul vojenské službě, atraktivitu studia v Západním Berlíně zvyšovaly i výrazné sociální výhody. Díky poloze města se zde studenti mohli i lépe vymknout rodičovské kontrole. Vysoký podíl západoberlínského studentstva tvořili studenti společenských věd, tj. ti, kteří si často přáli vyzkoušet teoretické postuláty v praxi.⁵⁸

O to tíživěji pak na tyto studenty působila dusná atmosféra rozděleného města ležícího uprostřed nepřátelské

Revolte. Der Sozialistische Deutsche Studentenbund nach der Trennung von der SPD. Bd. 1: 1960 - 1967. Wiesbaden, Westdeutscher Verlag 2002. K dějinám SDS dále viz např. ALBRECHT, Willy: *Der Sozialistische Deutsche Studentenbund (SDS). Vom parteikonformen Studentenverband zum Repräsentanten der Neuen Linken.* Bonn, Verlag J. H. W. Dietz Nachfolger 1994.

⁵⁸ LANGGUTH, c. d., s. 26. K dějinám Svobodné univerzity v Berlíně nejpodrobněji viz TENT, James F.: *Freie Universität Berlin 1948 - 1988. Eine deutsche Hochschule im Zeitgeschehen.* Berlin, Colloquium Verlag 1988.

země. I na západoněmecké poměry se tu minimálně přálo experimentům, hlavní důraz byl kladen na zachování klidu jako základu pro obranu před komunistickým nebezpečím. Je nasnadě, že kdokoliv z oponentů statu quo mohl být lehce denuncován označením za komunistu.

V roce 1964 se podařilo SDS ovládnout akademickou studentskou radu Svobodné univerzity. Téhož roku proběhly při demonstraci konané v souvislosti s návštěvou konžského premiéra Tshombeho první srážky s policií.⁵⁹ K prvnímu konfliktu s vedením Svobodné univerzity došlo v roce 1965, když chtěl její rektor zabránit účasti novináře Ericha Kubyho na pódiové diskusi k dvacátému výročí konce druhé světové války kvůli jeho dřívějším kritickým projevům.⁶⁰ Proti tomuto rozhodnutí se konala demonstrace za účasti asi 500 studentů. Tyto protesty pokračovaly dále, a to již za použití nových protestních technik inspirovaných především berkeleyským vzorem. V únoru 1966 se na dva tisíce osob účastní demonstrace proti vietnamské válce, protestní akce se pak obrátily i proti americké okupační moci.⁶¹

Zvýšená vnímavost vůči problémům třetího světa se projevila při návštěvě perského šáha Rézy Páhlavího v roce 1967. Tento panovník, podporovaný americkou vládou, byl prototypem krvavého diktátora, jehož nesmírné bohatství a životní styl byly v příkrém rozporu s chudobou obyvatel Íránu. Proti šáhově návštěvě protestovala u západoněmeckých politických činitelů Konfederace íránských studentů. Když se svou žádostí o zrušení šáhovy návštěvy neuspěla, obrátila

⁵⁹ CHRISTIANS, Clemens: Von der Evolution zur Revolution, in: *Drei Jahrzehnte Umbruch*, c. d., s. 94.

⁶⁰ ROLKE, c. d., s. 259.

⁶¹ LANGGUTH, c. d., s. 25 - 26.

se na své západoněmecké kolegy. Pod záštitou akademické studentské rady na Svobodné univerzitě bylo 1. června uspořádáno v Západním Berlíně diskusní fórum o šáhově režimu, na kterou navazovala týž den demonstrace před sídlem československé vojenské mise na protest proti přijetí šáha v Praze. Demonstranti házeli na budovu mise i na policejní auta kameny. Na vozovku před vojenskou misí namalovali velkými písmeny nápis „Nieder mit dem Schah“ a vyvolávali hesla: „Nowotny auf den Pfauenthron [paví trůn - pozn. aut.] und dann sofort ins Pentagon“ nebo „Springer,⁶² Nowotny und Schah - jetzt ist alles klar!“. Tato demonstrace skončila až po půlnoci.⁶³

Následující den se šáhovi odpůrci shromáždili před západoberlínskou radnicí, kde přivítali Rézu Páhlavího a jeho manželku pískotem. Demonstrující byli napadeni šáhovými stoupenci, kteří je za nečinného přihlížení policie tloukli železnými pruty a dřevěnými laťkami. Pobouření demonstranti se rozhodli pokračovat v protestních akcích, které se přesunuly před budovu berlínské opery, v níž měl íránský šáh shlédnout večerní představení. Proti demonstrantům zde brutálně zasáhla policie. Při tomto zásahu zastřelil policista Karl-Heinz Kurras šestadvacetiletého studenta Benna Ohnesorga.

Večerní výstřel z 2. června 1967 znamenal především pro mladou studentskou generaci traumatizující zážitek a pro mnohé z nich odhalení dosud skryté podstaty systému.

⁶² Axel Springer byl majitelem největšího tiskového koncernu v SRN. Periodika, která jím byla ovládána, vedla dlouhodobou kampaň proti studentskému hnutí.

⁶³ *Der Abend*, 2. 6. 1967. Viz též Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), f. Politické zprávy 1918 - 1977, Západní Berlín, zpráva vedoucího československé vojenské mise při Spojenecké kontrolní radě v Západním Berlíně z 20. 6. 1967 o studentských demonstracích v Západním Berlíně.

Skoro ve všech univerzitních městech se konaly smuteční tryzny, jen v Západním Berlíně za účasti asi patnácti tisíc lidí. Situaci ještě vyostřilo stanovisko západoberlínské politické reprezentace, která dávala vinu za Ohnesorgovu smrt studentům. Stejně skandální shledávali studenti průběh vyšetřování, které policistu Kurrase zprostilo viny. Protestní hnutí, které se rozšířilo do celého západního Německa, dosáhlo v průběhu vlny nepokojů vyvolané Ohnesorgovou smrtí svého prvního vrcholu. Smrt Benna Ohnesorga a následné protestní akce vedly i k zintenzivnění integračního procesu různých opozičních sil probíhajícího zhruba od podzimu roku 1966. V nově vytvořeném výboru Nouzový stav demokracie (*Notstand der Demokratie*) se pro koordinaci svých akcí začali scházet zástupci SDS, mírového hnutí spjatého především s organizováním velikonočních pochodů, opozice proti nouzovým zákonům a představitelé některých odborových organizací.⁶⁴

Ve Spojených státech a SRN se protestní hnutí dosti silně projevovalo už před rokem 1968 a také profilace samotné nové levice zde pokročila nejdále, přesto však nelze opominout vývoj v ostatních zemích.

Podstatnou roli pro formování nové levice nejen v britském prostředí, ale i na mezinárodní úrovni sehrál časopis *New Left Review*. Začal vycházet roku 1960 po sloučení dvou dalších časopisů - *Universities and Left Review* a *The New Reasoner* - vydávaných od roku 1957 skupinou intelektuálů z univerzity v Oxfordu. Většina z nich byla členy komunistické strany nebo

⁶⁴ K smrti Benna Ohnesorga a následným protestním akcím viz BAUß, c. d., s. 44 n.; též RICHTER, Pavel A.: Die Außerparlamentarische Opposition in der Bundesrepublik Deutschland 1966 bis 1968, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft, c. d., s. 35 - 37.

jejími stoupenci. V hluboké krizi marxismu po roce 1956 neviděli jeho selhání jako teorie, ale spíše krach jeho stalinské podoby.⁶⁵

Neschopnost levostředové italské vlády, vytvořené roku 1962 křesťanskými demokraty a socialisty, řešit účinně celou řadu sociálních problémů a provést důkladnou reformu vzdělávacího systému vedla k brzkému zpolitizování italských studentů, která se odrazila do vysokého stupně jejich aktivity. Reformní pokusy vlády byly studenty hodnoceny jako naprosto nedostatečné. Od poloviny šedesátých let docházelo v Itálii k protestům proti vietnamské válce, které patřily bezesporu k nejsilnějším a nejbouřlivějším v Evropě. Vedle odborářů, komunistů a křesťanských aktivistů se na nich podíleli i studentští radikálové z prostředí formující se nové levice. V lednu 1966 byl obsazen Sociologický ústav v Tridentu na protest proti nevyřešení právních otázek souvisejících se zkouškami ze sociologie. Nespokojenost se vzdělávací politikou vlády vedla v únoru 1967 skupinu složenou ze studentů různých italských univerzit k obsazení univerzity v Pise. Na tyto studenty měly značný vliv časopisy stojící na pozicích nové levice jako *Quaderni Rossi* (1961), *Quaderni Piaciantini* (1962) nebo *Classe Operaia* (1963). Další vlna protestů spojená s obsazováním univerzit a pořádáním „antipřednášek“ a „antiseminářů“ začala se zahájením školního roku 1967/1968.⁶⁶

V rámci italského vysokoškolského prostředí se zformovalo několik ideových proudů. Zpočátku bylo nejvlivnější antiautoritářské křídlo, které se svým programem uvedeným

⁶⁵ JACOBS - LANDAU, c. d., s. 13. Dále viz SCHMIDTKE, c. d., s. 34n.

⁶⁶ KURZ, Jan: Die italienische Studentenbewegung 1966 - 1968, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft, c. d., s. 69; též STRMISKA, Maxmilián: Studie o utváření italské Nové levice (1968 - 1972). Brno 1994, s. 17 n.

sloganem *Potere studentesco* (*Studentská moc*) odvolávalo především na kritickou teorii frankfurtské školy. Na jaře 1968 začalo přebírat vedení studentského hnutí tzv. operaistické křídlo nazvané podle svého programu *Potere operaio* (*Dělnická moc*). Tento směr vyrůstající ze specifických italských poměrů viděl ve studentech součást dělnické třídy a kladl důraz na prosazení dělnické samosprávy a účasti zástupců zaměstnanců v rozhodovacích orgánech podniků.⁶⁷ Kromě toho zde byly aktivní marxistické skupiny nejrůznějšího zabarvení.

Nizozemí bylo od roku 1966 svědkem takřka každodenních akcí mladých rebelů - provos. Za použití různých forem protestních technik, např. demonstrací, happeningů nebo otevřených provokací, vystupovali proti zasnoubení a sňatku následnice trůnu s německým diplomatem, bývalým vojákem německé armády za druhé světové války, i proti monarchii a systému vůbec, proti válce ve Vietnamu, byrokracii, policii a NATO.

4. Rok 1968 - vyvrcholení studentských protestů

K vyhrocení studentských protestů (a nejen jich) v celém západním světě notnou měrou přispěla eskalace vietnamské války po ofenzivě jednotek Fronty národního osvobození jižního Vietnamu (tzv. Vietcongu) a severovietnamských oddílů na novoroční svátky Tet.⁶⁸ V samotných Spojených státech

⁶⁷ KURZ, c. d., s. 72; též TOLOMELLI, Marica: 1968: Formen der Interaktion zwischen Studenten- und Arbeiterbewegung in Italien und der Bundesrepublik, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft, c. d., s. 88.

⁶⁸ K tomu viz blíže HERRING, George C.: Tet and the Crisis of Hegemony, in: 1968. *The World Transformed*. Ed. Fink, Carole - Gassert, Philipp - Junker, Detlev. German Historical Institut in Washington - Cambridge University Press 1998, s. 31 - 53; viz též PACH, Chester J.: Tet on TV:

se válka stávala stále více nepopulárnější. Příčinu je třeba hledat ve vzrůstajících ztrátách na životech amerických vojáků i v tom, že se jako málo věrohodná ukazovala tvrzení vládních představitelů o tom, že chrání svobodu a demokracii, když se každý Američan mohl přesvědčit o podstatě jihovietnamského režimu. Zvláště zapůsobilo sebeupalování buddhistických mnichů, jemuž se dostalo v celém světě široké publicity. Celý rok 1968 byl ve znamení vrcholících akcí proti válce ve Vietnamu, na kterých se podílelo široké spektrum lidí od liberálů a žen-matek přes představitele křesťanských církví (za zmínku stojí radikalizace křesťanské mládeže) a umírněného černošského hnutí až po radikály z nové levice nebo černé pantery. Mohutná vlna rasových bouří, která si vyžádala desítky obětí, vypukla po zavraždění Martina Luthera Kinga 4. dubna 1968, k uklidnění situace rozhodně nepřispělo ani zavraždění potenciálního kandidáta demokratů na úřad prezidenta Roberta Kennedyho v Memphisu 6. června 1968.

Stupňující se radikalizace se musela zákonitě projevit i na univerzitách. Na protest proti rozhodnutí rektora Kolumbijské univerzity v Berkeley strhnout černošskou kolonii obsadila a vyplnila v dubnu 1968 skupina radikálních studentů několik univerzitních budov. Při následném zásahu policie byla uplatněna nesmyslná tvrdost i vůči mnoha nezúčastněným studentům. Toto zbytečné násilí zaktivizovalo dosud stranou stojící studenty, kteří se přidali ke stávce, jež přerušila výuku na celý semestr. K podobným střetům došlo na jaře tohoto roku i na dalších univerzitách.⁶⁹

U. S. Nightly News Reporting and Presidential Policy Making, in: *tamtéž*, s. 55 - 81.

⁶⁹ JUHLER, c. d., s. 285 n.

Nejvýrazněji se polarizace společnosti a militarizace protestního hnutí projevila v srpnu téhož roku v Chicagu během konání demokratického konventu, kdy radikálové z SDS, černí panterři a příslušníci malých militantních skupin, např. *yippies*,⁷⁰ vyprovokovali střetnutí s policií a národní gardou. Jejich brutální postup vůči demonstrantům ovšem nemohl být mnohými Američany, kteří sledovali tuto „bitvu o Chicago“ na svých televizních obrazovkách, považován za adekvátní. Přesto však vzbudilo násilné chování demonstrantů u veřejnosti odpor, který vedl ve spojení s únavou z neustálých nepokojů ke ztrátě sympatií vůči nim i jejich požadavkům.

V souvislosti s protestním hnutím šedesátých let se mluví především o roce 1968. V Německu se dodnes používají termíny „osmašedesátý“ a „osmašedesátníci“, ačkoliv velikonoční nepokoje po atentátu na Rudi Dutschkeho představovaly až druhý vrchol celého hnutí, k tomu prvnímu došlo již o rok dříve po zastřelení Benna Ohnesorga.⁷¹ Přestože samozřejmě víme, že se při zkoumání protestního hnutí šedesátých let nelze omezit pouze na jediný rok, můžeme skutečně mluvit o roce 1968 jako o vrcholu celého hnutí. K výbuchu protestního potenciálu došlo i tam, kde byl do té doby relativní klid. Zároveň však dosáhlo hnutí svého kulminačního bodu, ze kterého se vydalo na cestu k svému rozpadu.

Smrt Benna Ohnesorga znamenala zlom ve vývoji západoněmeckého protestního hnutí, které v tomto okamžiku přerostlo hranice Západního Berlína. Protestní akce se staly

⁷⁰ *Yippies* byli pojmenováni podle *Youth International Party* (Mezinárodní strana mládeže), která vznikla jako radikální revoluční hnutí na jaře 1968 (termín strana ovšem nelze chápat v tradičním slova smyslu). K *yippies* viz dále HOLLSTEIN, c. d., s. 55 - 58.

⁷¹ FREI, c. d., s. 36 n.

běžnou součástí života západoněmecké společnosti. Charakteristický pro toto období byl posun ve vztahu k násilí. Jedna z hlavních otázek řešených na půdě Socialistického svazu německého studentstva byl právě problém postoje k legitimnosti použití násilí v boji proti státní moci. Tato otázka byla prozatím vyřešena kompromisem, podle kterého bylo přípustné násilí proti věcem, ne však proti lidem.⁷² Je ovšem nasnadě, že v okamžiku, kdy byla nastoupena tato cesta, dalo se jen těžko přes určité snahy funkcionářů SDS udržet násilí v těchto mezích. To samé se dá říci i o taktikách „omezeného porušování zákonů“ nebo „propagace činem“, které měly provokovat státní moc, aby ukázala svou pravou, tedy brutální podobu.

Při tomto obratu směrem k militantnosti bylo zřejmě pouze otázkou času, kdy dojde k výbuchu násilí. Podnětem k němu se stal atentát na Rudi Dutschkeho spáchaný pomocným dělníkem Josefem Bachmannem v Západním Berlíně 11. dubna 1968, při kterém utrpěl Dutschke těžká zranění. Neoprávně byla vina na atentátu přičítána také tisku Springerova koncernu, který vedl vůči představitelům mimoparlamentní opozice dlouhodobou ostrou kampaň. Zloba především radikálních studentů se tak obrátila v první řadě proti jeho budovám, které byly napadány. Vyvrcholila tak protestní vystupování proti tomuto koncernu, symbolu koncentrace tisku, který ohrožoval i podle mínění mnohých jeho neradikálních kritiků základní občanské svobody tím, že vlastnil velkou část západoněmeckého tisku a mohl tak ovlivňovat a také ovlivňoval veřejné mínění.

V příštích dnech se staly západoněmecké ulice místem tvrdých střetů mezi demonstranty a policií. Ta tím,

⁷² LANGGUTH, c. d., s. 44.

že postupovala s nepřiměřenou tvrdostí i vůči lidem, kteří se demonstrací přímo neúčastnili, k uklidnění situace také příliš nepřispěla. Nezodpovězená je dodnes otázka, do jaké míry se na eskalaci násilí podíleli policejní agenti - provokatéři.⁷³ Faktem však zůstává, že velikonoční bouře, které si vyžádaly dva mrtvé a čtyři sta těžce a lehce raněných,⁷⁴ ještě více posílily odpor veřejnosti vůči protestnímu hnutí, kterému nebyla ani předtím nijak zvláště nakloněna. Sympatie ovšem hnutí ztratilo i u kritické části společnosti a tisku, které dříve vyjadřovala podporu některým požadavkům jeho stoupenců. V důsledku rostoucí intolerance stoupenců hnutí se s ním rozešel Theodor Adorno i Jürgen Habermas, který ho pro jeho totalitární tendence dokonce neváhal označit za „levý fašismus“.⁷⁵ U mnoha lidí vyvolávalo jednání militantních stoupenců protestního hnutí asociaci na nacistickou éru a oddíly SA.⁷⁶

Zesílená izolace hnutí, které na rozdíl od Francie nebo Itálie nepřekročilo výrazněji úzkou sociální bázi kritické inteligence a studentstva, se projevilo v době schvalování nouzových zákonů v květnu 1968. Zatímco opozice proti nouzovým zákonům v rámci mimoparlamentní opozice uskutečnila hvězdicový pochod do Bonnu, při kterém dosáhla vrcholu své masové mobilizace, zorganizoval nezávisle na ní Německý odborový svaz paralelně probíhající odborářské akce. Přes mohutnou stávkovou vlnu a barikády v ulicích byly nouzové zákony ještě téhož měsíce ústavní většinou schváleny.

⁷³ KLEBMANN, c. d., s. 270.

⁷⁴ BAUß, c. d., s. 104.

⁷⁵ FELS, Gerhard: *Der Aufruhr der 68er. Zu den geistlichen Grundlagen der Studentenbewegung und der RAF*. Bonn, Bouvier Verlag 1998, s. 95.

⁷⁶ SCHNEIDER, c. d., s. 80.

Přestože se v květnu 1968 zdálo, že mimoparlamentní opozice dostane ještě jednou nový podnět pro svou činnost díky probíhající květnové krizi ve Francii a schválení nouzových zákonů, začal pozvolný rozpad celého hnutí. Dávno před oficiálním rozpuštěním v roce 1970 se v SDS rozešly jeho dva hlavní proudy, „tradicionalisté“, fixovaní více na klasické pojetí marxismu a na tradice dělnického hnutí, a „antiautoritáři“. K tomuto štěpení poté ještě podstatně přispěly těžké pouliční boje v Západním Berlíně na podzim 1968.

Vedle velikonočních bouří ve Spolkové republice se stala vyvrcholením protestního hnutí šedesátých let v Evropě květnová krize ve Francii, která vypukla právě v době, kdy slavil prezident Charles de Gaulle desáté výročí návratu k moci. Za toto období došlo bezesporu k vnitropolitické stabilizaci země související velkou měrou i s ukončením alžírské války, díky gaullistické nezávislé zahraniční politice se značně upevnila také mezinárodní prestiž Francie. Na Francii se chtě nechtě musely obrátit i Spojené státy, když chtěly zahájit jednání se severním Vietnamem. Úspěšně se rozvíjela také francouzská ekonomika.

V příznivém hospodářském vývoji však nastal obrat ve druhé polovině šedesátých let. Klesalo tempo hospodářského růstu, rostly ceny a také nezaměstnanost, která postihovala především mladé lidi a koncentrovala se do některých regionů.⁷⁷ Nespokojenost nejen v řadách levice, ale také u některých představitelů politického středu i samotné pravice, vyvolávaly

⁷⁷ Počet nezaměstnaných stoupl mezi lety 1966 a 1968 z 350 000 na půl milionu. *Dějiny Francie*. Praha, Svoboda 1988, s. 648.

jisté prvky de Gaullovy zahraniční politiky. Kritizován byl jeho postoj k NATO a USA, zablokování vstupu Velké Británie do evropských struktur a jeho blízkovýchodní politika. O oslabení de Gaullových pozic svědčí i to, že François Mitterrand, jeho protikandidát v prezidentských volbách v roce 1965, získal ve druhém kole 45,5 % voličských hlasů.⁷⁸

Katalyzátorem květnové krize se stali studenti, v jejichž řadách během šedesátých let sílila nespokojenost s francouzským školským systémem. Ten neodpovídal realitě druhé poloviny 20. století, které nepřizpůsobil obsah ani metody vzdělávání. Neustále vzrůstal počet studentů, mezi roky 1960 a 1968 se jejich stav zvýšil z 200 000 na půl milionu.⁷⁹ Absolvování vysokoškolského studia tím přestalo automaticky znamenat zajištění kariéry. Z různých důvodů, především pro náročnost studia a pro finanční zatížení, se vysokou školu podařilo dokončit průměrně každému čtvrtému, na některých oborech pouze každému desátému studentovi.⁸⁰ Hlavně studenti humanitních oborů měli po skončení studia problémy s uplatněním.

V reakci na stoupající počet studentů se zvýšil počet asistentůských míst, počet profesorů se oproti tomu podstatněji nezměnil. To vedlo ke snížení komunikace mezi studenty a profesory a k zhoršení kvality výuky (problém ovšem byl i s nedostatkem učebních místností). Asistenti, jejichž možnost profesního růstu byla do značné míry omezená, se spolu

⁷⁸ Tamtéž, s. 639.

⁷⁹ BERNSTEIN, Serge: *La France de l'expansion. I. La République gaullienne 1958 - 1969*. Paris, Éditions du Seuil 1989, s. 304.

⁸⁰ SYRUČEK, Milan: *Dědictví generála*. Praha, Mladá fronta 1975, s. 181.

se studenty dostávali do opozice vůči profesorům, kritizovaným pro jejich „mandarínství“.⁸¹

Také na francouzských univerzitách docházelo od poloviny šedesátých let k formování radikálně levicových skupin. Zájmy levicově orientovaných studentů dlouhou dobu zastupovala nejvýznamnější studentská organizace Národní svaz francouzských studentů (*l'Union nationale des étudiants de France* - UNEF). Od druhé poloviny šedesátých let však její činnost přestala odpovídat představám části zradikalizovaného studentstva. V roce 1966 byla vyloučena z komunistické studentské organizace Svazu komunistických studentů (*l'Union des étudiants communiste* - UEC) skupina asi 600 radikálně levicově orientovaných lidí, kteří odmítli volit při prezidentských volbách v roce 1965 společného kandidáta levice Mitterranda.⁸² Část z nich vytvořila ke konci téhož roku trockistickou organizaci Mladí komunističtí revolucionáři (*Jeunesse communiste révolutionnaire* - JCR), která získala silnou pozici v rámci UNEF. Tato i jiné novolevicové skupiny spolupracovaly s podobně orientovanými organizacemi mimo studentské hnutí a velice silně se stavěly proti americkému vojenskému působení ve Vietnamu. Na formování intelektuální nové levice měly velký vliv časopisy *Socialisme ou Barbarie* (vycházející v letech 1949 - 1966), *Arguments* (1956 - 1962) a *Internationale Situationniste* (1958 - 1969) a okruhy aktivistů vytvořených kolem nich.⁸³ Na rozdíl od jiných zemí

⁸¹ GILCHER-HOLTEY, *Hnutí '68 na Západě*, c. d., s. 79.

⁸² NOVOTNÁ, Levicově radikální studentské hnutí ve Francii a v Itálii v letech 1960 - 1975, in: *Sborník k problematice dějin imperialismu*, č. 12/1982, s. 92.

⁸³ GILCHER-HOLTEY, Ingrid: „Die Phantasie an die Macht“. *Mai 68 in Frankreich*. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1995, s. 50 n. Do kruhu kolem

byl však ve Francii navenek klid a radikalizace se dala pozorovat zatím především na poli ideologických diskusí.

K prvnímu vážnému střetu mezi studenty na jedné straně a univerzitní správou a státní mocí na straně druhé došlo v prostorách univerzitního centra v Nanterre na předměstí Paříže, které bylo založeno v roce 1964 podle vzoru amerických kampusů a fungovalo jako pobočka Sorbonny pro výuku humanitních věd. Nejdříve zde začalo docházet k drobným potyčkám mezi policií a studenty, kteří vystupovali proti soustavě vnitřních omezení na francouzských univerzitách, např. proti zákazu návštěv dívek na chlapeckých kolejích. Pozdější slavná osobnost francouzského „května 1968“ Daniel Cohn-Bendit zde již 8. ledna 1968 provokativně verbálně napadl ministra pro školství a mládež Françoise Missoffeho při slavnostním otvírání plaveckého bazénu za jeho knihu o mládeži, v které ignoroval téma sexu.

Pod Cohn-Benditovým vedením pak obsadila 22. března 1968 skupina studentů, která protestovala proti zatčení několika svých kolegů demonstrujících proti vietnamské válce, administrativní budovu. Tím vzniklo anarchisticky orientované a pevnou organizační formu postrádající Hnutí 22. března (*Mouvement du 22 mars*).⁸⁴

V dubnu 1968 došlo v Paříži, Štrasburku a Toulouse podobně jako v mnoha dalších velkých západoevropských městech k vlně demonstrací nesoucích se ve znamení solidarity s Rudi

časopisu *Arguments* patřili např. významní sociologové Edgar Morin a Alain Touraine nebo filosof Henri Lefebvre.

⁸⁴ K situaci v Nanterre viz GILCHER-HOLTEY, „*Die Phantasie an die Macht*“, c. d., s. 115 n. Atmosféru univerzitního prostředí v Nanterre a první fáze revolty literárně zachytil Robert MERLE ve svém románu *Za sklem*. Praha, Svoboda-Libertas 1993.

Dutschkem, na něhož byl spáchán atentát.⁸⁵ Z obavy před vyhrocením situace dal děkan filozofické fakulty v Nanterre 2. května zastavit výuku a uzavřít fakultu. Téhož dne odjel premiér George Pompidou na státní návštěvu Íránu a Afghánistánu.

Po uzavření fakulty v Nanterre se radikální studenti odebrali na Sorbonnu, kde ve spojení s podobně orientovanými kolegy zorganizovali 3. května protestní demonstraci. S odůvodněním, že hrozí střety mezi radikálními levicovými a pravicovými studenty, požádal rektor Jean Roche o zákrok policie. Ta vtrhla téhož dne večer do Latinské čtvrti a na samotnou Sorbonnu, což vyvolalo ostré několikahodinové srážky. V dalších dnech probíhaly po celé zemi demonstrace, na nichž studenti požadovali propuštění svých zatčených kolegů, stažení policie z Latinské čtvrti a otevření Sorbonny a fakulty v Nanterre. To úřady odmítly a v noci z 10. na 11. května přepadly opět silné policejní oddíly Latinskou čtvrť. Při této „noci barikád“ došlo k těžkým bojům, které si vyžádaly několik stovek raněných především z řad studentů. Pompidou se předčasně vrátil ze zahraničí, nařídil okamžité obnovení výuky a přislíbil propuštění zatčených studentů. Běh událostí se mu však zastavit už nepodařilo.

Brutální zásah policie vyvolal okamžitou reakci. Tomu napomohlo i to, že ihned po postavení prvních barikád přijely do Latinské čtvrti dva rozhlasové přenosové vozy.⁸⁶ Na protest proti policejnímu násilí vyhlásily největší odborové ústředny na pondělí 13. května jednodenní generální stávku. Ta ovšem

⁸⁵ JOFFRIN, Laurent: *Mai 68. Histoire des Événements*. Paris, Éditions du Seuil 1988, s. 63 - 64.

⁸⁶ GILCHER-HOLTEY, Ingrid: *Mai 68 in Frankreich*, in: *1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft*, c. d., s. 20.

pokračovala i v dalších dnech, kdy se stávkové hnutí rychle rozšířilo po celé zemi. Závody zachvátila agitace a místy docházelo k jejich spontánnímu zabírání. Studenti obsadili Sorbonnu a ustavili zde „kritickou univerzitu“ podle vzorů z USA a západního Německa. V zemi vypukla největší stávka v její historii, do které vstoupilo na deset milionů pracujících.⁸⁷

Mohutnost a živelnost tohoto výbuchu překvapila nejen vládu, ale i předáky odborů a levicových politických stran, kteří byli minimálně v prvních dnech krize ve vleku událostí. O tom, že vláda zpočátku podcenila situaci, svědčí i to, že 14. května odcestoval prezident de Gaulle na plánovanou státní návštěvu Rumunska, kterou byl ale později nucen předčasně ukončit. De Gaulle vůbec působil na počátku krize nezvykle nejistým dojmem, o čemž vypovídá i jeho rozhlasový a televizní projev z 24. května. V něm místo očekávaného realistického podnětu k řešení krizové situace vyhlásil referendum o účasti občanů na správě země a o udělení plných mocí vládě a prezidentovi. Tento projev vyvolal všeobecné zklamání. Krize se přenesla i do Národního shromáždění, kde Francouzská komunistická strana (*Parti communiste français* - PCF) a Mitterrandova Federace demokratické a socialistické levice (*Fédération de la gauche démocrate et socialiste* - FGDS) iniciovaly jednání o udělení důtky vládě, což by se rovnalo vyslovení nedůvěry. Tento návrh sice těsně neprošel, postavení režimu to ovšem nijak významně neposílilo.

Ve snaze otupit ostří sociálního boje přistoupila vláda na jednání s předáky hlavních odborových organizací, která probíhala od 25. května v sídle Ministerstva sociálních věcí

⁸⁷ *Dějiny Francie*, c. d., s. 650.

na rue Grenelle. Tato jednání vyústila v uzavření dohody mezi vládou, podnikateli a odbory, která obsahovala dalekosáhlé ústupky odborům. Přes podpis grenellských dohod však stávkové hnutí neutichlo. Vedle mzdových koncesí byla požadována i spoluúčast zaměstnanců na řízení podniků. Studenti se snažili pronikat do závodů a agitovat především mezi mladými dělníky. To s nevolí nesla hlavně největší francouzská odborová ústředna, prokomunistická Všeobecná konfederace práce (*Confédération générale du travail* - CGT). Původní univerzitní krize přerostla do krize sociální a nakonec i do politického boje o moc. Pokračující stávkové hnutí a negativní přijetí ohlášeného referenda vytvořily zdání vládního vakua, kterého se snažily využít některé opoziční síly. V řadách levice však nepanovala shoda, po celý průběh krize se nebyli schopni její předáci dohodnout na společném politickém programu.

Komunisté navrhovali vznik lidové vlády. Zároveň obviňovali radikální levicové studenty a Sjedenou socialistickou stranu (*Parti socialiste unifié* - PSU) z levičáckého avanturismu. Na shromáždění nekomunistické levice na pařížském stadionu Sebastiana Charlétyho, kterého se zúčastnilo asi 30 000 stoupenců PSU, křesťanské Francouzské demokratické konfederace práce (*Confédération française démocratique du travail* - CFDT) a různých studentských organizací, vzešel návrh na jmenování Pierra Mendés-France, čelního představitele Sjedené socialistické strany, do nejvyšších státních funkcí.⁸⁸ Řečníci zde útočili nejen na gaullistický režim, ale i na Komunistickou stranu Francie a Všeobecnou konfederaci práce, které obviňovali z brždění revoluce. 28. května oznámil předseda Federace demokratické

⁸⁸ BERNSTEIN, c. d., s. 315.

a socialistické levice François Mitterrand svou připravenost kandidovat na funkci prezidenta v případě de Gaullovy demise. S Mendés-Francem, bývalým francouzským premiérem, který roku 1954 vyvedl Francii z války v Indočíně, počítal na post ministerského předsedy.

Napětí v zemi se vystupňovalo, když 29. května opustil de Gaulle Elysejský palác a na cestě do svého venkovského sídla v Colombey-Les-Deux-Églises záhadně zmizel. To vedlo k dohadům o případné prezidentově demisi. Po několika hodinách nejistoty, kdy ani Pompidou nevěděl, kde de Gaulle je, se ukázalo, že vykonal návštěvu v Baden-Badenu u vrchního velitele francouzských vojsk v západním Německu generála Massua. Dodnes panují dohady o příčinách de Gaullova záhadného zmizení a návštěvy u Massua, kterého v lednu 1960 potupně odvolal z Alžírska. Spekulovalo se o tom, že si chtěl ověřit věrnost armády nebo demonstrovat připravenost k použití všech prostředků na zajištění klidu v zemi. Jisté ovšem je, že po svém návratu do Paříže začal vystupovat opět rozhodně. Ve svém projevu 30. května oznámil rozhodnutí setrvat ve funkci prezidenta republiky. Dále prohlásil, že odkládá referendum, rozpouští Národní shromáždění a vypisuje předčasné parlamentní volby na 23. a 30. června 1968. Vyzval též své stoupence, aby zakládali v celé zemi „výbory na obranu republiky“. Zaútočil zároveň na komunistickou stranu, kterou označil za hlavního podvratného činitele, a pohrozil, že je rozhodnut zabránit vítězství totalitního komunismu i silou.⁸⁹ Krátce po skončení projevu proběhla v Paříži velká gaullistická manifestace, které se zúčastnilo 300 000 -

⁸⁹ CLASSEN, Emil-Maria - PETERS, Louis-Ferdinand: *Rebelle in Frankreich. Die Manifestation der europäischen Kulturrevolution 1968*. München, Deutscher Taschenbuch Verlag 1968, s. 88 - 89.

400 000 lidí. Její účastníci pochodovali z Elysejských polí na náměstí Étoile a vyvolávali hesla „Vyklid'te Sorbonnu“, „Francie Francouzům“, „Cohn-Bendit do Německa“ nebo „Cohn-Bendit do Dachau“.⁹⁰

Bylo jasné, že vláda přechází do ofenzívy, které není levicová opozice schopna čelit. Ta se místo toho utápěla ve vzájemném napadání, zvláště ostrá byla tato konfrontace mezi radikálními stoupenci nové levice, kteří vyzývali k revoluci, a komunistickou stranou. Ta je obviňovala z levičáckého avanturismu a do značné míry oprávněně z toho, že svými destruktivními činy pomáhají vládě rozdmýchávat atmosféru strachu. Nenávist vůči levicovým radikálům šla tak daleko, že nejvýznamnější komunistický tiskový orgán *l'Humanité* hovořil o Danielu Cohn-Benditovi, který pocházel z Německa, jako o „německém Židu“.⁹¹

Velkou a zřejmě také rozhodující roli sehrála samozřejmě také stoupající nechuť obyvatel k destruktivnímu chování některých demonstrantů a celková únava ze stávek, které narušily veškerou infrastrukturu v zemi. Velká část veřejnosti se zapojila do stávkového hnutí z nespokojenosti se současnou vládou, se svým sociálním postavením a také z odporu vůči policejní brutalitě. V okamžiku, kdy se prohlubovala nejistota a obavy o osud země a kdy si stálé srážky mezi radikály a pořádkovými jednotkami vyžádaly první oběti na životech, se veřejnost zcela pochopitelně obrátila k celému

⁹⁰ GILCHER-HOLTEY, *Hnutí '68 na Západě*, c. d., s. 90.

⁹¹ JANNAKARIS, Ilios: Porážka francouzské levice, in: *Literární listy*, r. 1, č. 20/1968, 11. 7. 1968, s. 13. Studenti na to reagovali nápisem na Sorbonně „*Nous sommes tous des juifs allemands*“ („Všichni jsme němečtí židé“). Viz CLASSEN - PETERS, c. d., s. 146. Cohn-Benditovo hodnocení role komunistické strany a CGT v květnové krizi viz in: COHN-BENDIT, Daniel: *Gewaltkur gegen die Alterskrankheit des Kommunismus*. Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag 1968, s. 168 - 192.

hnutí zády. Vládě se v každém případě podařilo roztržtí opozice, stoupajícího odporu k projevům vandalismu, únavy ze stávkového hnutí a nejistoty po záhadném prezidentově zmizení dokonale využít. Ve volbách do Národního shromáždění dosáhla pravice drtivého vítězství a získala takovou většinu, jaká zde ještě nikdy nebyla. Na čas tak došlo k upevnění gaullistického režimu.

Nepokoje na italských univerzitách pokračovaly nepřerušeně i v roce 1968. K jejich vrcholu došlo v březnu 1968 poté, co bezpečnostní síly v Římě ostře zasáhly proti radikálním studentům, kteří se pokusili dobýt zpět policisty obsazenou fakultu architektury. Zaktivizovali se také dělníci, což se odrazilo v mohutné vlně stávek. Především operaisté, kteří začali ve studentském hnutí hrát prim, prosazovali odchod ze škol do továren a navázání co nejužších kontaktů s dělníky. V tom dosáhli určitých úspěchů.⁹² Chtěli tím také bránit izolování studentského hnutí v omezeném vysokoškolském prostředí a oslovit i ostatní sociální skupiny. Důsledkem opuštění univerzitní půdy byla ale naopak ztráta vlivu mezi studenty.⁹³ Od poloviny března 1968 jsme ovšem tak jako tak svědky ústupu protestní vlny na univerzitách, na což měl nemalý vliv rostoucí tlak státní moci i univerzitní správy a snaha Italské komunistické strany ovládnout protestní hnutí. Roli sehrála i obava studentů ze ztráty celého školního roku.

⁹² O vztazích mezi studenty a dělníky v Itálii i v SRN pojednává podrobně TOLOMELLI, Marica: „*Represiv getrennt*“ oder „*organisch verbündet*“. *Studenten und Arbeiter 1968 in der Bundesrepublik und in Italien*. Opladen, Leske + Budrich 2001, viz též TOLOMELLI, 1968: *Formen der Interaktion*, c. d.

⁹³ TOLOMELLI, 1968: *Formen der Interaktion*, c. d., s. 88 - 89.

Protestní akce na italských univerzitách sice pokračovaly i nadále, nedosáhly už ale nikdy takové intenzity.⁹⁴

Ve Velké Británii se formovalo nové protestní hnutí na základě boje za univerzitní reformu, odporu vůči nukleárním zbraním a vietnamské válce a rozčarování z labouristické vlády. Již od roku 1967 zde docházelo k bouřím na vysokých školách, boj proti vietnamské válce vrcholil v březnu 1968 demonstracemi v Londýně na Trafalgar Square a před americkým velvyslanectvím. Po atentátu na Dutschkeho došlo k útoku na londýnské kanceláře tiskového koncernu Axela Springera v budově Daily Mirror.⁹⁵

Ve Španělsku vedle protestních motivů známých odjinud směřovali studenti svoji opoziční činnost proti frankistickému režimu. Studentské hnutí zde bylo potlačeno použitím tvrdé až brutální policejní síly a revoltující studenti byli odváděni do armády. V Austrálii, která vyslala své jednotky bojovat do Vietnamu, probíhaly velké protiválečné demonstrace, studenti zde ovšem bojovali také za svobodu projevu a větší míru participace na správě univerzit. Japonská nová levice, reprezentovaná především organizací *Zengakuren*, se vyznačovala mimo jiné ostrými antiamerickými akcemi.⁹⁶

V roce 1968 jsme svědky studentských revolt i v zemích sovětského bloku. Mimo Československo, kterému bude věnována samostatná kapitola, je třeba se zastavit u studentského hnutí v Polsku a Jugoslávii.

⁹⁴ KURZ, c. d., s. 77 n.

⁹⁵ DAVY, Richard: Studentské rebelie jdou světem, in: *Reportér*, příloha, č. 31, 31. 7.– 7. 8. 1968, s. VI.

⁹⁶ K japonské nové levici viz DERICHs, Claudia: *Japans Neue Linke. Soziale Bewegung und außerparlamentarische Opposition, 1957 – 1994*. Hamburg, Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens e. V. 1995.

V Polsku byla původně vláda Władysława Gomułky nastolená v říjnu 1956 i přes počáteční odpor sovětského vedení přijímána s nadějemi. Obyvatelstvo očekávalo, že bude provádět transformaci systému a že její politika bude nezávislá na Moskvě. Postupně však Gomułka stále více ztrácel podporu a byl nucen též bránit své postavení ve vedení Polské sjednocené dělnické strany (PSDS). Proti kritikům režimu bylo různým způsobem zasahováno. V březnu 1965 zveřejnili dva mladí asistenti Varšavské univerzity Jacek Kuroń a Karol Modzelewski *Otevřený dopis členům organizací PSDS a Svazu socialistické mládeže na Varšavské univerzitě*. Ten obsahoval rozsáhlou kritiku systému z marxistických pozic, která byla mimo jiné ovlivněna syndikalistickými myšlenkami a koncepcí jugoslávského disidenta Milovana Djilase o „nové třídě“. Bezprostředně po zveřejnění dopisu byli oba autoři zatčeni a následně odsouzeni k několika rokům vězení.⁹⁷ Skupinu, která se kolem Kuroňe a Modzelewského zformovala a v níž po jejich zatčení hrál výraznou roli především Adam Michnik, se však rozbit nepodařilo.

Prologem polského března 1968 se stala antisemitská vlna po tzv. šestidenní válce v první červnové dekádě roku 1967, v níž Izrael preventivním úderem rozdrtil své arabské protivníky vyzbrojené zbraněmi z komunistických zemí. Hlavním nositelem této kampaně byla skupina tzv. partyzánů soustředěná kolem ministra vnitra Mieczysława Moczara. Nejprve napadla armádu, která se nacházela mimo její vliv a v které působila řada vysokých důstojníků židovského původu. Hlavní vlnu

⁹⁷ PACZKOWSKI, Andrzej: Půl století dějin Polska 1939 - 1989. Praha, Academia 2000, s. 204; též KUROŃ, Jacek - ZAKOWSKI, Jacek: *PRL dla początkujących*. Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie 1995, s. 167 - 168; FRISZKE, Andrzej: *Opozycja polityczna w PRL 1945 - 1989*. London, Aneks Publishers 1994, s. 155 n.

antisemitismu, jejíž dosah si zřejmě ani sám nebyl schopen domyslet, pak spustil Władysław Gomułka. Ve svém projevu na odborářském kongresu 19. června 1967 ostře kritizoval „sionistické kruhy“ v Polsku, které obvinil z toho, že je jim Izrael bližší než vlastní země. Bezpečnostní orgány se zaměřily na odhalování tzv. sionistů, řada lidí byla vyhozena ze zaměstnání. Čistky se dotkly mnoha skupin obyvatelstva, v neposlední řadě novinářů a vysokoškolských pedagogů. Několik set polských občanů reagovalo na tuto kampaň emigrací.

Katalyzátorem studentským protestům se stalo stažení divadelní hry Adama Mickiewicze *Dziady* z programu varšavského Národního divadla, jejíž provedení režisérem Kazimierzem Dejmkiem mělo protiruské vyznění. Po posledním představení 30. ledna 1968 se asi tři stovky nespokojených intelektuálů a mladých lidí, především studentů, vydaly k Mickiewiczovu pomníku, kde položili květiny. Proti těmto „komandosům“, jak jim říkali jejich protivníci, zasáhla policie a několik desítek z nich zadržela. Jejich kolegové začali sbírat podpisy pod petici protestující proti rozhodnutí o zákazu uvádění *Dziadů*. Proti zákazu této hry i proti sílícím mocenským zásahům vůči kulturní sféře protestovala i varšavská pobočka Svazu polských spisovatelů. 8. března 1968 se uskutečnilo protestní shromáždění na varšavské univerzitě, které ovšem rozehnaly oddíly bezpečnostních sil, včetně tzv. ormovců⁹⁸, i přivezení „dělničtí aktivisté“. V reakci na tento zásah vypukly na vysokých školách po celém Polsku stávky. Konaly se též demonstrace, při kterých docházelo ke střetům s policií.

⁹⁸ Příslušníci Dobrovolnických záloh Veřejné bezpečnosti (Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej).

Celkově při nich bylo zadrženo okolo dvou a půl tisíc demonstrantů, několik set osob bylo uvězněno. Z vysokých škol bylo vyloučeno asi patnáct set studentů, stovky jich byly povolány k vojenské prezenční službě nebo na „vojenská cvičení“.

I přes podporu ze strany skupiny poslanců klubu polské katolické inteligence Znak (např. Tadeusz Mazowiecki) a účastníků Polské biskupské konference bylo studentské hnutí zlikvidováno. Významnou roli přitom sehrála manipulace obyvatelstvem na základě antisemitských hesel. Mocenskými orgány bylo zdůrazňováno, že řada studentských předáků je židovského původu, byť se toto tvrzení zakládalo často pouze na podobě jména. „Březnová“ generace i přes porážku revolty získala cenné zkušenosti a v budoucnu měla sehrát významnou roli v opozičním hnutí.⁹⁹

Polské studentské hnutí mělo spontánní charakter. Mezi požadavky jeho protagonistů patřilo respektování demokratických svobod včetně svobody tisku a shromažďování a nezávislosti soudů. Často se přitom odvolávali na probíhající reformní proces v Československu, což bylo vyjádřeno hesly „Polska czeka na Dubczeka“ nebo „Czekamy na swego Dubczeka“.¹⁰⁰ Jedna z vůdčích postav polského

⁹⁹ Nejpodrobněji k polskému březnu viz in: EISLER, Jerzy: *Marzec 1968. Geneza. Przebieg. Konsekwencje*. Warszawa, PWN, Biblioteka „Krytyki” 1991. Viz též např. KERSTENOVÁ, Krystyna: Masové protesty v Polské lidové republice. Plynulý proces, nebo jednotlivé události?, in: *Soudobé dějiny*, r. 4, č. 2/1997, s. 215 – 232; PACZKOWSKI, c. d., s. 223 n.

¹⁰⁰ Viz hlášení polské Bezpečnostní služby (Služba Bezpieczeństwa) z března 1968 o situaci ve studentských centrech, in: *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*. Materiały konferencji zorganizowanej pod patronatem Prezydenta m. stoł. Warszawy przez Instytut Historyczny UW Instytut Studiów Politycznych PAN oraz Żydowski Instytut Historyczny przy współpracy Wydawnictwa Naukowego PWN SA na Uniwersytecie Warszawskim 6 i 7 marca 1998 r. Tom II. Aneks źródłowy: Dzień po dniu w raportach SB oraz Wydziału Organizacyjnego KC PZPR. Ed. Marcin Zaremba. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 1998, s. 167 a 219.

studentského hnutí Adam Michnik se v rozhovoru s Danielem Cohn-Benditem vyjádřil, že na rozdíl od západních kolegů pro polské studenty znamenaly události v Československu mnohem více než vietnamská válka. Pražské jaro pro ně představovalo novou perspektivu, víru v demokratizaci Polska. Den, kdy bylo za účasti polské armády okupováno Československo, pak Michnik v rozhovoru označil za nejhorší den v životě.¹⁰¹

Silné studentské nepokoje se v roce 1968 odehrály i v Jugoslávii. V této zemi byly po roztržce se Sovětským svazem provedeny na přelomu čtyřicátých a padesátých let určité reformy v politické i v hospodářské sféře, které částečně omezovaly centrální řízení (např. formální zavedení samosprávy a vznik dělnických rad) a dávaly jistou autonomii jednotlivým podnikům. Jejich praktické uplatnění - i přes neustálé halasné proklamace z konce padesátých a první poloviny šedesátých let o dalších inovacích a reformních krocích - zůstalo spíše ve verbální rovině.¹⁰² Od poloviny šedesátých let se vyostřovaly jak sociální a ekonomické, tak také národnostní problémy, které na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vrcholily v řadě masových bouří v několika jugoslávských regionech.¹⁰³

Studenti v Bělehradě i na jiných jugoslávských univerzitách vystupovali během pozdního jara 1968 i pod vlivem svých francouzských a západoněmeckých kolegů za důsledné provádění reform a očistu stranických a státních orgánů od zkorumpovaných funkcionářů, od tzv. rudé buržoazie. K vyhrocení konfliktu došlo poté, co policie na počátku června

¹⁰¹ COHN-BENDIT, Daniel: *Wir haben so geliebt, die Revolution*. Frankfurt am Main, Athenäum 1987, s. 197 n.

¹⁰² PELIKÁN, Jan: Socialistická Jugoslávie, in: *Dějiny jihoslovanských zemí*, IV. díl. Praha, Lidové noviny 1998, s. 518 - 519 a 538 - 539.

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 542 n.

v Bělehradě tvrdě rozehnala studentskou demonstraci. Studenti se po následném policejním zákazu demonstrací a mítinků stáhli na fakulty, kde probíhaly téměř nepřetržité schůze. Účastnili se jich i někteří vysokoškolští pedagogové, kteří se solidarizovali se studentskými požadavky. Revolta se rozšířila i na jiné univerzity v zemi, konkrétně do Záhřebu a Lublaně. Studenti se ve svých letácích pokoušeli obracet na veřejnost, především na dělníky, aby vysvětlili důvody pro své protestní akce a získali pro ně podporu.

Požadavky bělehradských vysokoškoláků pak byly po mezifakultních diskusích shrnuty do akčního programu. Ten vyzýval k přijetí okamžitých opatření k likvidaci sociální nerovnosti uplatněním principu rozdělování podle práce a vymezením minimálních a maximálních příjmů. Program ostře vystupoval proti dezintegraci společenského majetku a jeho „deformování“ v akcionářské vlastnictví. Program vyzýval k odstranění nezaměstnanosti, nadměrného luxusu, obohacování a spekulace. Systém samosprávy bylo třeba vybudovat na všech úrovních, odstraněny měly být byrokratické síly brzdící rozvoj samosprávné společnosti. Proces demokratizace bylo nutno urychlit ve všech společensko politických organizacích, především ve Svazu komunistů Jugoslávie, i ve sdělovacích prostředcích. Program žádal též rychlou reformu celého školského systému. Univerzita měla být organizována jako samosprávná instituce, bylo nutno též zlepšit její materiální postavení. Sociální struktura studentů měla odpovídat sociální struktuře celé společnosti.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, f. Politické zprávy 1918 - 1977, Bělehrad, politická zpráva československého velvyslance v Bělehradu z 11. 6. 1968; viz též komentovanou dokumentaci *The Belgrade Student Insurrection*, in: *The New Left Review*, č. 54, s. 61 - 78.

V krizovém okamžiku ovšem Tito osvědčil své schopnosti. Přestože většina vedení Ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie žádala tvrdý zákrok vůči vysokoškolákům, vystoupil 9. června bez jeho vědomí v televizi. Ve svém projevu označil studentské požadavky za oprávněné, slíbil jejich splnění a vyzval studenty k ukončení stávk. Ti jeho slibům naivně uvěřili a svůj protest ukončili. Tito pochopitelně neměl na splnění svého závazku zájem, svým takticky velmi obratným manévrem však získal potřebný čas, během kterého byla studentská revolta v tichosti zlikvidována.¹⁰⁵ To šlo provést vcelku bez vážnějších komplikací i proto, že se Jugoslávie v tomto momentu ještě nenacházela v tak hluboké krizi jako Gomułkovo Polsko či o půl roku dříve Novotného Československo.

Jugoslávská studentská revolta se odehrávala pod symboly nové levice. V Bělehradu např. přejmenovali studenti svou univerzitu na *Rudou univerzitu Karla Marxe*.¹⁰⁶ Není ovšem jasné, zda tato vnější forma vyjadřovala skutečný ideový obsah revolty, nebo zda sloužila především jako prostředek ke kritice nedostatků systému, ke kritice byrokratizace vedení komunistické strany i celé země. Tuto otázku zatím nelze především vzhledem k nedostatku adekvátní literatury bez pochybností zodpovědět.

V souvislosti s Jugoslávií není možno nezmínit časopis *Praxis* vydávaný od podzimu 1964 Chorvatskou filozofickou společností. Kolem něho se zformovala skupina kritických levicových intelektuálů, v jeho redakčním okruhu působili

¹⁰⁵ PELIKÁN, s. 544 - 545; též PIRJEVEC, Jože: *Jugoslávie 1918 - 1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie*. Praha, Argo 2000, s. 530 - 532.

¹⁰⁶ PELIKÁN, c. d., s. 544 - 545.

např. Mihailo Mihailovič, Gajo Petrovič, Svetozar Stojanovič, Predrag Vranicki aj. Tento časopis získal světové renomé. Jeho stěžejní články vycházely paralelně v angličtině, němčině a francouzštině a publikovali v něm takoví významní autoři, jako byl např. Herbert Marcuse.¹⁰⁷

5. Štěpení a rozpad protestního hnutí šedesátých let, jeho vliv na společnost

V roce 1968 dospělo studentské hnutí ke svému zenitu. Nebylo sice úplně zlomeno, ještě stále se konalo množství demonstrací, happeningů a jiných akcí, přesto však, jak se to jeví zvláště ve zpětné perspektivě, nastoupilo cestu ke svému rozpadu. Ten nebyl zapříčiněn tím, že by ze dne na den zmizely skutečnosti, proti kterým hnutí vystupovalo, vždyť např. vietnamská válka byla stále v plném proudu, přes dílčí koncese ze strany státních aparátů nedošlo k radikální změně školského systému, nemluvě již o tom, že se nepodařilo svrhnout systém jako takový. Důvod tohoto rozkladu leží někde jinde.

Základním problémem bylo, že neustálá násilná konfrontace se státní mocí nemohla nahradit neexistenci nosného a různými směry v hnutí přijímaného konceptu pro usilování o společenskou změny. Nebylo možné neustále stupňovat násilí, tím si radikální účastníci hnutí jenom znepřátelili veřejnost, nehledě k tomu, že útoky vůči kritikům soudobé společnosti, kteří nestáli na jejich pozicích, si od sebe odklonili významné spojence. Je třeba souhlasit s Georgem Baußem, že tento „tanec na barikádách“ nemohl mít dlouhého trvání a musel vést k rozpadu hnutí, kterému se nepodařilo zodpovědět

¹⁰⁷ *Literární noviny*, r. 15, č. 2/1966, 8. 1. 1966.

otázku systémové alternativy.¹⁰⁸ U aktérů protestních akcí se objevila také pochopitelná únava a rozčarování z toho, že se nenaplnily jejich voluntaristické představy. Toto vystřízlivění vedlo u mnoha z nich k tomu, že se přestali angažovat a stáhli se do soukromí. Je jasné, že po počátečním okouzlení došlo u většiny aktivistů hnutí také k přehodnocení názorů, které dříve zastávali.

Protestní hnutí šedesátých let narazilo též na problém, který budou v pozdějších letech nuceni řešit i příslušníci dalších revoltujících generací. Jedná se o schopnost etablovaného systému integrovat sobě nepřátelské elementy. Tak se např. rocková hudba, která byla původně výrazem odporu mládeže vůči společnosti, stala výhodným obchodním artiklem. Do tohoto kontextu zapadá i velký komerční úspěch rozmáhající se „hippie módy“.

Ne všichni se ovšem vrátili do lůna většinové společnosti, kterou opovržlivě označovali za konzumní. Mnoho z nich hledalo možnosti pro svou realizaci ve stažení se do kontrakulturního prostředí, v účasti na vytváření různých alternativních projektů, např. ve školství nebo ve výrobě, v životě v komunitách a v drogové scéně nebo pro sebe objevili oblast nových náboženských hnutí. Další, kteří se nestáhli z politické sféry a setrvali na pozicích radikálního kriticismu, se stali členy desítek skupin a skupinek s omezeným počtem členů, které se orientovaly na různé ve světě existující směry komunismu. Tyto maoistické, trockistické nebo promoskevské „kádrové skupiny“, povětšinou velmi dogmatické, vybíjely velkou část svého už tak dosti omezeného potenciálu vzájemnými spory.

¹⁰⁸ BAUB, c. d., s. 301.

Nejradikálnější z aktivistů protestního hnutí hledali v důsledku frustrace z jeho neúspěchu cestu k zásadní přeměně společnosti v otevřeném teroru. Pro myšlenkový vývoj těchto lidí je charakteristický výrok jedné z nejslavnějších teroristek Ulriky Meinhoferové, která po smrti Benna Ohnesorga prohlásila, že 2. června 1967 házela jen rajčata a vajíčka a nyní už bere do ruky kameny.¹⁰⁹ Meinhoferová stejně jako několik dalších jejích spolubojovníků nezůstala pouze u házení kamenů. Již v roce 1968 vzplál první obchodní dům ve Frankfurtu nad Mohanem a o rok později byla založena nechvalně proslulá teroristická organizace Frakce rudé armády (*Rote Armee Fraktion*, RAF), známá především pod zkratkou RAF. Její obdoby pak můžeme najít i v jiných západních zemích, namátkou jmenujme např. italské Rudé brigády (*Brigate Rosse*). Na cestu teroru se v USA dala militantní část nové levice nazývající se v odkazu na píseň Boba Dylana *weathermani*. Inspirováni populárními strategy partizánské války, především Che Guevarou, chtěli vytvářením městských guerillových jednotek vyvolat revoluci. Do roku 1970, kdy byli rozprášeni, padá na jejich hlavu mnoho ztracených lidských životů.¹¹⁰

Právě ve Spojených státech i nadále probíhaly silné protesty v důsledku pokračující vietnamské války, které si vyžádaly i oběti na životech. Situace se zklidnila až po odchodu amerických vojáků z Vietnamu v roce 1973 a skončení vietnamské války (1975). Přesto je nutno konstatovat, že podobně jako šedesátá léta jsou i léta sedmdesátá obdobím hluboké krize legitimacy vládnoucího systému a velkého rozpolcení americké společnosti. K tomu nemalou měrou přispěly

¹⁰⁹ ROLKE, c. d., s. 284.

¹¹⁰ JUCHLER, c. d., s. 327 n.

i politické skandály první poloviny sedmdesátých let, především pak aféra Watergate, která stála Richarda Nixona prezidentský post.

Bylo již řečeno, že terorismus nebyl hlavním dědicem protestního hnutí šedesátých let. Za toho můžeme považovat tzv. nová sociální hnutí vzniklá v průběhu sedmdesátých let na základě oživení starých a vzniku nových protestních témat. Jedná se např. o hnutí mírové, ekologické, které dostalo mocnou vzpruhu tzv. ropnými krizemi, nebo o nové ženské hnutí. Jejich aktéři, z nichž mnozí byli aktivní již v šedesátých letech, čerpali zkušenosti právě z tohoto protestního hnutí a nebáli se přistoupit i na spolupráci s pro ně progresivními silami mocenských elit. Většinou též nepohrdali dílčími reformami, čímž si oproti zradikalizované nové levici z konce šedesátých let dokázali své vydobyté úspěchy lépe zabezpečit. Nadále přetrvalo mnoho malých a nepříliš významných anarchistických, maoistických či trockistických skupinek.

Stoupencům radikální levice se nepodařilo dosáhnout svržení stávajícího společenského řádu a nastolení kvalitativně zcela nových vztahů mezi členy společnosti. Přesto ale, ač to nemuseli vzhledem ke svým maximalistickým požadavkům docenit, přispěli výraznou měrou k mimořádnému urychlení společenských změn, k přeměně hodnotového systému. Nejvíce se proměny života společnosti dotkly kulturní sféry, kde jsou podle mého názoru zcela na místě slova Norberta Freie o kulturní revoluci, případně o revoluci životního stylu.¹¹¹

Přitom je veden spor o způsob hodnocení této změny. Odpůrci hnutí argumentují tím, že delegitimace tradičních hodnot a norem chování vedla mnohdy k rozpadu rodiny

¹¹¹ FREI, c. d., s. 37 - 39.

i narušení jednotlivých osobností a překvapivě i k značnému zvýšení konzumního způsobu života. Poukazují také na negativní důsledky propagace a tolerování drogové kultury. V neposlední řadě se podle nich vliv protestního hnutí neblaze odrazil i ve sféře vědy. Jednak na ni měla negativně působit rehabilitace iracionality a antitechnicismus, vyvozovaný především z prací teoretiků frankfurtské školy, jednak je v důsledku politizace vědy vyvíjen značný tlak na to, aby byly její výsledky „politicky korektní“.¹¹²

Daly by se vyjmenovat ještě další argumenty stoupenců tvrzení o negativním dopadu protestního hnutí na společnost a v mnohém je jim třeba dát za pravdu. Domnívám se ale, že i přes mnohé výhrady byl jeho dopad na společnost převážně kladný. Revoltujícím se bezprostředně podařilo přimět vlády svých zemí zabývat se dlouhodobě zanedbávanými problémy, třeba otázkou školství. Podařilo se jim prosadit reformu zastaralých univerzitních struktur a v některých zemích jejich protestní akce výrazně přispěly k přijetí modernějších vysokoškolských zákonů. V dlouhodobé perspektivě napomohli vytvoření společenského klimatu, který více přeje pluralitě názorů a vyznačuje se výraznějším občanským sebevědomím a tolerancí vůči odlišnému životnímu stylu a menšinám všeho druhu.

¹¹² STROBEL, Karl: „1968“ und die Folgen: Die Gegenwart der Geschichte in Universität und aktueller Hochschul- wie Bildungspolitik, in: *Drei Jahrzehnte Umbruch*, c. d., s. 34 n. Hodnocení protestního hnutí šedesátých let ze strany některých jeho předních protagonistů viz COHN-BENDIT, Daniel: *Wir haben so geliebt, die Revolution*. Frankfurt am Main, Athenäum 1987. Viz též 1968: *A Student Generation in Revolt*. Edited by Ronald Fraser. New York, Pantheon Books 1988. Jedná se o práci (první vydání 1968), která jako jedna z prvních aplikovala metodu *oral history* na problematiku studentské revolty šedesátých let. Obsahuje též cennou chronologii paralelně sledující vývoj studentského protestního hnutí v nejdůležitějších západních zemích (s. 374 - 389). Reflexi vlivu revolty šedesátých let na jednotlivé oblasti života společnosti z pera jejích bývalých aktérů i jiných autorů přinesla dále mj. publikace vydaná k třicátému výročí „osmašedesátého“ *'68 und die Folgen. Ein unvollständiges Lexikon*. Berlín, Argon Verlag 1998.

III. Studentské hnutí v Československu

1. Cesta k Pražskému jaru

Podobně jako na Západě sehrálo studentské hnutí v šedesátých letech také v Československu významnou úlohu. Jeho zrod souvisel s celkovým vývojem ve společnosti, s úsilím různorodých skupin obyvatelstva dosáhnout demokratizace režimu.

Po potlačení snah o liberalizaci komunistického systému v roce 1956, které byly vyvolány částečným odhalením stalinských zločinů Nikitou Sergejevičem Chruščovem na XX. sjezdu KSSS, se vedení KSČ podařilo načas stabilizovat své pozice. Přesto však byl návrat ke způsobu vlády z konce čtyřicátých a první poloviny padesátých let nemyslitelný. Zmírnila se krutost trestní politiky a v letech 1960 a 1962 proběhly rozsáhlé amnestie, na jejichž základě byly na svobodu propuštěny tisíce politických vězňů. Na komunistické vedení působily rozličné tlaky, kvůli kterým bylo postupně nuceno přistoupit k liberalizaci režimu.

Po XXII. sjezdu KSSS v říjnu 1961 zesílil Chruščovův tlak na stalinistické křídlo, k čemuž mělo posloužit druhé kolo kritiky Stalina a odhalování jeho dalších zločinů.¹ Pod tlakem Moskvy byl donucen i první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) a prezident republiky Antonín Novotný přistoupit na dořešení případů „porušování socialistické zákonnosti“. Výsledkem práce tzv. Kolderovy a především tzv. barnabické komise bylo

¹ Osm měsíců Pražského jara 1968, Praha, Práce 1991, s. 23.

odhalení zločinnosti politických procesů padesátých let a rehabilitace jejich obětí. Zveřejnění výsledků práce komisí, přestože se týkaly pouze postižených komunistů, se staly silným podnětem k přehodnocení nejnovějších československých dějin i ke kritickému přijímání stávajícího režimu, v jehož čele stáli lidé, kteří se přímo podíleli na těchto zločinech.

V roce 1963 byli proti vůli Novotného a jeho příznivců ve vedení komunistické strany rehabilitováni též "slovenští buržoazní nacionalisté" (Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Vladimír Clementis aj.), čímž se uvolnila cesta k znovuoživení a rozmachu národně politického hnutí Slováků. Jak postižení, tak i další slovenští komunisté především z řad inteligence začali vystupovat proti pražskému centralismu. Ten se znovu výrazně odrazil v textu ústavy z roku 1960, která ještě více omezovala již tak značně okleštěné pravomoci slovenských národních orgánů. Důsledkem rehabilitací byla i změna ve vedení Komunistické strany Slovenska. Prvním tajemníkem se v roce 1963 po Karolu Bacílkovi stal Alexander Dubček. Ten, ačkoli v této době nepatřil k reformně a národně orientované skupině slovenských intelektuálů a stranických funkcionářů, toto hnutí do jisté míry před Novotným kryl a obhajoval.²

Pohyb uvnitř slovenské veřejnosti vyvolal odpor v řadách českých nacionalistů, především u samotného Novotného, který byl znám svou averzí ke Slovákům. Napětí zostřovala některá jeho nešťastná vystoupení, z nichž ono známé faux pas, jehož se dopustil v srpnu 1967 v Martině při oslavách stého výročí

² RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 - 1992*. Bratislava, Academic Electronic Press a Ústav T. G. Masaryka Praha 1998, s. 193 - 194.

založení slovenského lycea, bylo jen jejich komickým vyvrcholením.

Dalším mocným reformním impulsem byla hospodářská krize v letech 1961 - 1964, ke které došlo v důsledku zhroucení dosavadní ekonomické koncepce. Vedle přežívajících problémů spojených s radikální přeměnou ekonomického systému země, včetně likvidace soukromého sektoru, zvýšení podílu těžkého průmyslu v neprospěch průmyslu lehkého a orientace zahraničního obchodu na Sovětský svaz a jeho satelity, nebyla ekonomika schopna reagovat ani na nové sociální zájmy a potřeby obyvatel. Ty vznikly tím, že díky sociální nivelizaci probíhající do poloviny šedesátých let došlo k všeobecnému posunu k vyšším příjmovým kategoriím. Přibývalo rodin, které i v důsledku zaměstnanosti žen měly příjmy stále více překračující výdaje za základní životní potřeby. Uspokojení této poptávky naráželo na zaostalost spotřebního průmyslu, nízkou kvalitu jeho výrobků a nedostatek deviz pro dovoz zboží z průmyslově vyspělých zemí.³

Hospodářská krize vyvolala novou diskusi o ekonomickém řízení, která vedla na konci roku 1963 k ustavení komise pro zdokonalení soustavy plánování v čele s Otou Šikem. Po dlouhotrvajících sporech byla v roce 1965 nastartována ekonomická reforma podle principů, na jejichž základě mělo dojít k zavedení určitých tržních mechanismů a posílení samostatnosti i odpovědnosti podniků. Význam reformy daleko překročil pouhý ekonomický rámec. Měla široký celospolečenský dopad, neboť její důsledky pronikly do všech oblastí života.

³ KAPLAN, Karel: Kořeny československé reformy 1968, in: *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Praha, Univerzita Karlova - Karolinum 1999 (dále jen Kaplan, Kořeny čsl. reformy 1968), s. 107 - 108, též KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy. II. Reforma trvale nemocné ekonomiky*. Brno, Doplněk 2000, s. 163 n.

Vyvolala zájem občanů o hospodářské záležitosti a zároveň je stále více přiváděla k přesvědčení, že je nutno doplnit reformu ekonomickou i reformami politickými.⁴

V roce 1962 skončilo období silného politického tlaku na kulturu, přísného dohledu nad uměleckou tvorbou, administrativních zákroků a perzekucí neposlušných umělců, které se projevily např. v odsouzení začínající nové filmové vlny v roce 1959, v boji proti abstraktnímu umění, jazzu a moderním hudebním směrům, v nepřízni rychle vznikajícím malým divadlům a hudebním skupinám. Nyní nastupovala umělecká generace, k jejímuž formování přispěl rok 1956. Uvolnil se prostor pro uměleckou aktivitu, což umožnilo vznik mnoha nových děl. Sílily umělecké směry, které byly dříve zakazovány, slábl monopol socialistického realismu a byli vydáváni dříve zakázaní nebo dokonce věznění autoři a překládána mnohá díla ze Západu.⁵

Výsledkem tohoto procesu byl neobyčejný kulturní vzestup, který se projevil v literatuře, divadle nebo ve světoznámé nové vlně československého filmu. Veřejně se odehrávaly spory okolo nově se objevujících otázek - poměru k národní kulturní minulosti, obnově přetrhaných svazků s Evropou, nového společenského postavení kultury a volnosti pro různé umělecké směry. V čele tohoto pohybu stály kulturní časopisy, např. *Literární noviny*, *Kultúrny život*, *Tvář*, *Kulturní tvorba* a *Host do domu*. V květnu 1963 se v Liblicích konala i za zahraniční účasti konference o Franzi Kafkovi, tedy o autorovi, jenž dokázal odhalit obsah

⁴ KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1953 - 1966. Společenská krize a kořeny reformy*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1992 (dále jen Kaplan, Čsl. v letech 1953 - 1966), s. 113 - 116.

⁵ KAPLAN, *Kořeny čsl. reformy 1968*, c. d., s. 111.

a hloubku lidského odcizení a ke kterému se ne nadarmo začali kriticky smýšlející lidé v šedesátých letech obracet jak v Československu, tak i na Západě.

Kulturní rozkvět byl doprovázen také rozmachem filozofie, sociologie, historiografie a jiných vědních disciplín. Na řadě vysokých škol a v ústavech ČSAV vznikaly týmy společenskovědních pracovníků, které organizovaly rozsáhlé výzkumy a nabízely jejich výsledky stranickým i státním institucím (např. tým Richtův, Machoninův, Mlynářův). Vědecké ústavy udržovaly bohaté mezinárodní kontakty a snažily se seznamovat s výsledky zahraniční vědy veřejnost.⁶

Významnou dimenzi v československé krizi hrál generační problém. V šedesátých letech dorostla mladá generace komunistů z let 1945 či 1948 do věku, kdy si osobovala právo na nejvýznamnější místa v komunistické straně i v celé společnosti. Tito lidé měli zájem na uvolnění tuhého systému uvnitř KSČ a nalézali podporu i mezi některými čelnými funkcionáři (Ota Šik, Josef Smrkovský aj.), kteří se z různých důvodů dostali do opozice vůči Antonínu Novotnému a jeho stoupencům.⁷ Velkou roli bezesporu hrálo také jejich procitnutí z dogmatických představ, které zastávali v mládí.

Vedle nástupu střední generace k moci zde působil ještě jeden silný faktor, který z československé krize činil do jisté míry také krizi generační. Do společenského a občanského života se začala zapojovat mladá generace,

⁶ MENCL, Vojtěch: Historické a sociální příčiny společenské krize 60. let v Československu, in: *Zpráva Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970*, rukopis uložený v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky (dále jen *Zpráva KV ČSFR*), s. 57 - 58.

⁷ MĚCHÝŘ, Jan: Na okraj legendy roku 1968, in: *Soudobé dějiny*, r. 1, č. 1/1993, s. 12.

která vyrůstala a formovala se po druhé světové válce, a chybělo jí tedy to, co lze označit za historické vazby s režimem. Minulost pro ni nebyla jediným, ani hlavním měřítkem pro jeho hodnocení. Posuzovala ho pouze na základě vlastních zkušeností s ním a po uvolnění v oblasti cestování do ciziny také na základě porovnání s vývojem v jiných evropských zemích, především západních. Ve srovnání s předchozí generací byla méně politická, ale více kritická, měla jinou stupnici hodnot. Rozdílné byly i zájmy mladých lidí, přičemž řadu z nich režim nemohl nebo nechtěl uspokojit. Na pracovištích i v soukromí se setkávali s řadou často nepochopitelných obtíží, které jim ztěžovaly vstup do samostatného života.⁸

Většina mládeže se nelišila svými zájmy od svých západních vrstevníků a moderní hudba pro ně znamenala více než práce. Bezpečnostní orgány podnikaly čas od času „zátahy“ na tzv. vlasatce, při kterých byly těmto mladým lidem pod záminkou „provedení nutných hygienických opatření“ násilím stříhány vlasy.⁹

⁸ KAPLAN, *Kořeny čsl. reformy*, c. d., s. 108.

⁹ Při jedné z akcí Veřejné bezpečnosti proti tzv. vlasatcům došlo jen ve dnech 19. 8. – 15. 9. 1966 v Praze k zadržení 458 osob, z toho 93 učňů, 39 školáků a studentů, 196 zadržených bylo zaměstnaných na různých pracovištích a 73 bez zaměstnaneckého poměru. V Bratislavě bylo od 1. do 3. 9. 1966 zadrženo 142 osob, které „svým vzhledem budí pohoršení“. Z nich bylo 14 učňů, 52 dělníků, 32 studentů, 23 úředníků a příslušníků ostatních povolání a 21 osob bez pracovního poměru, Národní archiv (dále jen NA), f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989 (dále jen KSČ – ÚV), 02/1 – Předsednictvo (1966 – 1971), sv. 10, a. j. 10, inf. 9 (schůze předsednictva 27. 9. 1966), dokument „Vyhodnocení výsledků dosažených při provádění opatření proti některým negativním jevům u části mládeže v Praze a některých dalších městech ČSSR“; též NA, KSČ – ÚV, 02/1 – Předsednictvo (1966 – 1971), sv. 13, a. j. 14, inf. 4 (schůze předsednictva 8. 11. 1966), dokument „Informace o průběhu a výsledcích opatření VB proti „vlasatcům““. K problematice „vlasatců“ viz též např. Archiv Ministerstva vnitra České republiky (dále jen AMV), f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 – 325, dokument „Souhrnná zpráva o průběhu a výsledcích opatření VB proti „vlasatcům“, podzim 1966, a dokument vypracovaný Generální prokuraturou „Návrh

Mladí lidé se snažili vymknout kontrole a dohledu ze strany moci. To se projevilo mimo jiné v útěku z Československého svazu mládeže (ČSM). Počet členů této monopolní mládežnické organizace klesl v rozmezí let 1960 - 1967 o polovinu ze dvou na jeden milion. Začaly být zakládány různé zájmové kluby, turistické oddíly, trampské tábory a hudební skupiny, které se vymanily z dohledu KSČ a ČSM.¹⁰ S nelibostí bylo pohlíženo na masivní zakládání big-beatových skupin.¹¹ Komunističtí funkcionáři si stěžovali, že mezi mladými lidmi roste vliv západních ideologií, obdiv a idealizace západního buržoazního způsobu života. Režim si nevěděl rady s jejich nezájmem o veřejné věci, práci a jimi vnucovaný způsob života stejně jako s růstem kriminality mladých a jejich vysokým podílem mezi emigrujícími občany.¹²

Příliv mladých kvalifikovaných dělníků, kteří byli vyučeni po roce 1948, formoval nové jádro dělnictva, v němž měli právě nově vyučení většinu. Narůstala mezi nimi nespokojenost s pracovními poměry a se způsobem řízení, která často přerůstala v lhostejnost. Od konce padesátých let rostl též počet studentů středních a vysokých škol, čímž stoupal také počet příslušníků mladé inteligence ve výrobě a v řídicím aparátu. Jejich význam rychle rostl, její příslušníci pronikali do nižších i středních řídicích článků v hospodářství a začali se prosazovat i v politickém a veřejném životě, ať již se jednalo o odbory, národní výbory nebo o funkce v komunistické straně. Také v jejich řadách

metodického pokynu k opatření proti projevům chuligánství u osob nosících dlouhé vlasy", podzim 1966.

¹⁰ KAPLAN, Čsl. v letech 1953 - 1966, c. d., s. 130.

¹¹ NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1962 - 1966), sv. 28, a. j. 52, b. 8 (schůze sekretariátu 1. 10. 1964), dokument „Zpráva o big-beatových skupinách u nás a některých jevech spojených s jejich činností“.

¹² KAPLAN, Kořeny čsl. reformy 1968, c. d., s. 113.

stoupala nespokojenost s nedostatky na pracovištích, která se pojila s pocitem bezmoci při pokusech o jejich nápravu a s nespokojeností s platovými poměry, které nerespektovaly jimi dosažené vzdělání.¹³

K tradičním kritikům komunistického režimu v Československu patřili studenti. Byli to právě oni, kteří jako jediní otevřeně vystoupili ve dnech 23. - 25. února 1948 v Praze proti komunistické straně a její snaze získat monopolní postavení ve státě. I to byl podnět pro nové držitele moci, kteří nehodlali strpět ani ve vysokoškolském prostředí jakýkoliv náznak neloajality, k postihům velké části studentstva.

Komunisty řízené akční výbory, které byly ustaveny - ovšem i za účasti studentů - na vysokých školách, provedly rozsáhlou čistku mezi pedagogy i studenty. Již v průběhu školního roku 1948/1949 byla výrazně omezena autonomie vysokých škol, k jejímu prakticky úplnému zrušení pak došlo na základě nového vysokoškolského zákona z 18. května 1950.¹⁴ Vysoké školy přestaly být považovány za autonomní korporace, staly se nejvyšším stupněm nově koncipovaného jednotného školství. Aplikací organizačních prvků sovětského vysokého školství bylo zavedení systému kateder, který nahrazoval dosavadní semináře. K posílení ideologického vlivu KSČ na vysokých školách mělo vést zakládání kateder marxismu-leninismu, které byly řízeny speciálním oddělením ministerstva školství a měly přímou vazbu na stranické orgány. Značně se změnilo i postavení studentů. Postupně došlo k rušení dosavadní studijní volnosti, což kodifikoval

¹³ KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy. III. Změny ve společnosti*. Brno, Doplněk 2002, s. 16 - 18.

¹⁴ *Sbírka zákonů republiky Československé*, r. 1950, s. 114 - 120, Zákon č. 58/1950 Sb. ze dne 18. května 1950 o vysokých školách.

nový disciplinární řád pro studenty vysokých škol z roku 1953 (novelizován již roku 1954) se svými ustanoveními o povinné návštěvě přednášek a seminářů, o způsobech kontroly a sankcích za neplnění povinností.¹⁵

Studenti se opět projevíli jako nezávislá síla v roce 1956. Tak jako v celé společnosti rostla postupně nespokojenost i mezi vysokoškoly, kteří se během krátkého období liberalizace velice aktivně zapojili do celospolečenské diskuse. Zvláště agilní byli studenti Univerzity Karlovy v Praze (UK v Praze). Na svazáckých i stranických schůzích začali mluvit nejen o svých sociálních a studijních problémech, ale požadovali také obnovení akademických svobod, volnosti cestování, svobody tisku, omezení výuky marxismu-leninismu a branné výchovy. Požadovali dokonce i neomezený přístup k západnímu tisku a zastavení rušení vysílání Svobodné Evropy a BBC. Velmi aktivně přitom vystupovaly fakultní organizace KSČ, jejímiž členy byli jak pedagogové, tak studenti. Mezi prvními požadovaly ve svých rezolucích svolání mimořádného sjezdu KSČ. Značný ohlas měl průběh II. sjezdu spisovatelů v poslední dubnové dekádě.

Výrazným studentským vystoupením bylo pořádání majálesu, kterého se jen v Praze zúčastnilo okolo sta tisíc lidí.¹⁶ Za některé požadavky studentů se postavili i jejich pedagogové. Někteří z nich, např. prorektor UK v Praze Karel Krejčí, za to zaplatili nuceným odchodem ze školy.¹⁷ Posílení vlivu na vysoké školy pak mělo sloužit usnesení XI. sjezdu Komunistické strany Československa konaného 18. - 21. června

¹⁵ MORKEŠ, František: Léta nadějí, iluzí i zklamání. Poznámky k proměnám vysokých škol v letech 1945 - 1953, in: *Věda v Československu 1945 - 1948. Sborník z konference 18. - 19. 11. 1998.* Praha 1998, s. 32 - 35.

¹⁶ Ke studentským majálesům v roce 1956 viz MATTHEWS, John P. C.: *Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů.* Edice Krize komunistického systému v Československu 1953 - 1957, sv. 2. Brno, Nakladatelství Prius 2000.

¹⁷ HAVRÁNEK, Jan: Univerzita Karlova v letech 1953 - 1989, in: *Dějiny Univerzity Karlovy 1918 - 1990.* Red. Havránek, Jan - Pousta, Zdeněk. IV. díl. Praha, Univerzita Karlova - Karolinum 1998, s. 312 - 314.

1958 o přímém vedení ČSM aparátem komunistické strany, které mělo být zajištěno přímým podřízením svazáckých orgánů a organizací na všech stupních vedení příslušnými orgány a organizacemi komunistické strany.¹⁸

Toto hnutí vysokoškolského studentstva stejně jako pohyb v ostatních vrstvách společnosti bylo však záhy zpacifikováno. Vítanou záminku k tomu poskytly události v sousedním Maďarsku. I přesto měla zkušenost z roku 1956 velký význam pro formování duchovní atmosféry na vysokých školách.

V průběhu šedesátých let se vysokoškolské studentstvo stalo jedním z významných reformních proudů ve společnosti. Studenti představovali svým počtem a soustředěním do několika center skutečnou sílu, kterou bylo nutno brát vážně. Ve školním roce 1960/1961 studovalo na padesáti vysokých školách celkem 79 332 studentů, z toho 20 773 při zaměstnání. Ve školním roce 1968/1969 existovalo v Československu 35 vysokých škol, které ovšem navštěvovalo již 137 654 studentů, z nichž při zaměstnání studovalo 34 059.¹⁹ K růstu počtu vysokoškoláků napomohlo velkou měrou přesvědčení, ke kterému došel stranický aparát v polovině šedesátých let, že navzdory oficiální doktríně o nadřazeném postavení dělnické třídy je životnost socialistické společnosti odvislá od kvality budoucí inteligence, která převezme její řízení. Byl též uvolněn stranický i policejní dohled nad studenty.

¹⁸ Viz výťah z usnesení XI. sjezdu KSČ týkající se práce s mládeží, in: *Komunistická strana Československa a mládež*. Sborník dokumentů. Praha, Mladá fronta 1976, s. 105. Zásady přímého vedení ČSM organizacemi a orgány komunistické strany upravovalo usnesení Ústředního výbor KSČ přijaté 20. listopadu 1958, in: tamtéž, s. 108 - 115.

¹⁹ *Statistická ročenka ČSSR 1969*. Praha SNTL - ALFA 1969, s. 483.

K oživování politických diskusí a aktivity uvnitř vysokoškolského studentstva začalo docházet v rámci celkového uvolňování poměrů zhruba od roku 1962. V Praze se nezávisle na sobě na několika fakultách zformovaly skupiny studentů snažící se vystupovat autonomně vůči tradičním mocenským strukturám, a to i přesto, že se tento pohyb odehrával z velké části v rámci tehdy monopolní mládežnické organizace Československého svazu mládeže. Při vytváření těchto skupin sehrály velkou roli studentské kluby existující při jednotlivých vysokých školách,²⁰ některé fakultní výbory ČSM a fakultní časopisy. Z nich je třeba jmenovat v první řadě časopis *Buchar* na Fakultě strojní (FS) Českého vysokého učení technického v Praze (ČVUT), v jehož redakci aktivně působili především Jiří Müller a Lubomír Holeček.

Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (FF UK v Praze) vytvořili aktivní nonkonformní studenti, např. Zdeněk Pinc, Jana Kohnová, Vladimír Macura, Jana Smolanová, Mikuláš Tomín aj., polorecesistickou skupinu, která v listopadu 1964 pod názvem *Klikoživ* (Klika opozičních živlů) zvítězila ve volbách do fakultního výboru ČSM. Fakultní výbor - *Klikoživ* byl v následujících letech oficiálním

²⁰ V Praze se oproti Bratislavě nebo Brnu dlouho nedařilo prosadit zřízení celopražského vysokoškolského klubu. Ten byl v Revoluční ulici na Praze 1 otevřen pod názvem *Vltava* až 4. října 1967, přesto však sehrál významnou úlohu v existenci studentského hnutí. K otevření vysokoškolského klubu *Vltava* viz článek *Vltava* odstartovala aneb první toho dne, in: *Student*, r. 3, č. 42/1967, 18. 10. 1967. Celobrněnský vysokoškolský klub byl otevřen 14. 10. 1965, viz *tamtéž*, r. 1, č. 5/1965, 14. 10. 1965; dále viz Moravský zemský archiv v Brně (MZA Brno), f. KSČ - vysokoškolský výbor, Brno, inv. č. 13, kart. 7, podkladový materiál pro schůzi předsednictva Vysokoškolského výboru KSČ v Brně konané 6. 9. 1965, dokument „Koncepte vysokoškolského klubu ČSM, jeho materiální a finanční zabezpečení“. K problematice vysokoškolských klubů viz též článek *Oáza studentských chvil. Vysokoškolské kluby - centra zábavy a odpočinku*, in: *Mladá fronta*, r. 21, 16. 12. 1965.

reprezentantem studentů FF UK v Praze.²¹ Na Fakultě technické a jaderné fyziky (FTJF, od školního roku 1968/69 FJFI - Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská) ČVUT se podobná skupina skládala z mladých reformních komunistů a patřil do ní např. Vladimír Laštůvka. Opoziční studentské skupiny se zformovaly též na Právnické a na Přírodovědné fakultě UK v Praze a o něco později i na Vysoké škole ekonomické v Praze (Petr Rybář, Jaroslav Coufal, Vlado Púčik), na Stavební fakultě ČVUT (Táňa Meissnerová, Vladimír Merta), na DAMU (Zuzana Blühová), Fakultě (do roku 1965 Institutu) osvěty a novinářství (Jan Kavan, Vladimír Železný) a na Matematicko-fyzikální fakultě (MFF) Univerzity Karlovy v Praze.

Silně zpolitizované opoziční prostředí se vytvořilo na Vysoké škole zemědělské v Praze (VŠZ v Praze). To souviselo podle mínění tehdejšího studenta Agronomické fakulty VŠZ v Praze Ivana Dejmalu s tím, že od roku 1965 se zde při přijímacím řízení podobně jako na některých jiných vysokých školách přestalo přihlížet ke kádrovým posudkům. Na tuto školu tak bylo přijato mnoho studentů z venkova, kteří byli v dětství formováni střetem svých rodičů s režimem při násilné kolektivizaci.²² Aktivně zde vystupovali hlavně Miroslav Tyl a Karel Kovanda.

²¹ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 4. 8. 1999. Ke Klikoživu viz též zprávu Krajské správy Ministerstva vnitra v Praze pro 1. náměstka ministra vnitra o situaci na vysokých školách v Praze z 3. 11. 1964, AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 178.

²² Rozhovor autora s Ivanem Dejmallem, 20. 7. 1999. S touto hypotézou ovšem nesouhlasí Karel Kovanda, viz rozhovor autora s Karlem Kovandou 6. 11. 2000, a Miroslav Tyl, viz rozhovor autora s Miroslavem Tylem, 24. 11. 2005. Podle Tyla se silně zpolitizované prostředí vytvořilo na VŠZ v Praze až na podzim 1967 v souvislosti s tzv. strahovskými událostmi.

Toto hnutí zůstalo dlouho omezeno pouze na Prahu, časem se proto pro radikální studenty vžilo označení "pražští radikálové". Ostatní mimopražská vysokoškolská centra se probouzela teprve pozvolna.

Po určité době začalo docházet ke kontaktům mezi jednotlivými fakultami, čemuž výraznou měrou napomohlo znovuoobnovení samostatných vysokoškolských obvodů ČSM na konci roku 1963. Do té doby spadaly vysoké školy pod jednotlivé územně organizované obvodní výbory ČSM, ve kterých byli jejich členové sdruženi bez ohledu na profesní původ a věk. Vedoucí orgány KSČ se jejich vytvořením snažily čelit rostoucímu nezájmu o svazáckou organizaci.²³ V Praze byl vysokoškolský obvodní výbor (VOV) zřízen 30. listopadu 1963.²⁴ VOV ČSM Praha poskytl půdu pro komunikaci na horizontální úrovni, která byla jinak považována za podezřelou, de facto ji zlegalizoval. Po několika letech své existence se stal klíčovým centrem pro opoziční aktivity pražských studentů. Výrazně přispěl

²³ I samotné mocenské orgány přiznávaly, že vliv ČSM na vysokoškolskou mládež je malý, viz např. NA, f. KSČ - ÚV, 10/5 - Ideologická komise 1958 - 1968, sv. 6, a. j. 23, b. 1, dokument „Problematika současné mladé generace“ z 24. 9. 1965 vypracovaný pro schůzi ideologické komise ÚV KSČ 7. 10. 1965.

²⁴ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK), f. Studentské hnutí, sign. 72-39-1, stenografický záznam z ustavující konference Vysokoškolského obvodního výboru Praha konané 30. 11. 1963; viz též Libri prohibiti (dále jen LP), fond Československé studentské hnutí šedesátých let dvacátého století (sbírka Ivana Dejmala) (dále jen f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala)), inv. č. 31, kart. 1, výtah z diskuse ustavující konference VOV ČSM v Praze konané 30. 11. 1963. Program pražského VOV viz in: PAŽOUT, Jaroslav: Sbírka Ivana Dejmala - významný pramen k dějinám československého studentského hnutí v šedesátých letech dvacátého století, in: *Sborník archivních prací*, r. 53, č. 2/2003 (dále jen PAŽOUT, Sbírka Ivana Dejmala), příloha, dok. č. 2, s. 159 - 162. Ustavující schůze brněnského vysokoškolského výboru se konala 22. 11. 1963, viz *Nový vysokoškolský výbor*, in: *Mladá fronta*, r. 19, 23. 11. 1963. V Bratislavě došlo k založení VOV ČSM na ustavující konferenci konané o den později, viz článek *Bez formalismu*, iniciativně, in: *tamtéž*, 24. 11. 1963.

k tomu, že se nonkonformní studentské hnutí mohlo kontinuálně rozvíjet prakticky přes dvě studentské generace.²⁵

Ustavení vysokoškolských obvodní výbory ČSM těsně předcházelo vznik vysokoškolských výborů KSČ v Praze, Brně a Bratislavě.²⁶ Byly postaveny na roveň okresních stranických výborů. Cílem jejich založení bylo „vytvořit lepší podmínky k prohloubení vedoucí úlohy strany na vysokých školách“.²⁷ Vysokoškolské výbory byly v rámci organizace KSČ ojedinělé útvary, neboť porušovaly územní principy výstavby strany.²⁸ Především VV KSČ v Praze se ale později stal jedním z center reformního úsilí s přesahem mimo vysokoškolské prostředí.²⁹

Radikální studenti se dostávali zákonitě do opozice tím, že se snažili chovat nezávisle. Nečekali, až jim někdo shora

²⁵ Viz rozhovor autora s Miroslavem Tylem, 24. 11. 2005.

²⁶ V Praze byl vysokoškolský výbor ustaven 3. 11. 1963, v Brně 9. 11. 1963 a v Bratislavě 16. 11. 1963, NA, f. KSČ - ÚV, 10/5 - Ideologická komise (1958 - 1968), sv. 11, a. j. 39, b. 3 (schůze vedení ideologické komise 8. 11. 1963), dokument „Stručné zhodnocení ustavujících konferencí vysokoškolských okresů v Praze, Brně a Bratislavě“, 20. 11. 1963. Stalo se tak na základě usnesení schůze předsednictva ÚV KSČ konané 23. 7. 1963, NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 28, a. j. 30, b. 13 (schůze předsednictva 23. 7. 1963). Viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1962 - 1966), sv. 17, a. j. 29, b. 7 (schůze sekretariátu 30. 10. 1963), dokument „Zpráva o průběhu příprav k ustavení vysokoškolských výborů strany v Praze, Brně a Bratislavě“, 23. 10. 1963. Dokumenty z ustavujících konferencí vysokoškolských výborů KSČ viz též in: NA, f. KSČ - ÚV, Oddělení stranických orgánů - krajské, městské a okresní konference KSČ 1959 - 1966, zasedání plén KV KSČ a MV KSČ 1960 - 1967, a. j. 562 - 564. Další vysokoškolský výbor KSČ v Košicích byl vytvořen až v únoru 1969.

²⁷ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 28, a. j. 30, b. 13 (schůze předsednictva 23. 7. 1963), důvodová zpráva k usnesení předsednictva ÚV KSČ o založení vysokoškolských výborů. VV KSČ Praha bylo podřízeno 60 základních organizací s 6295 členy a kandidáty, VV KSČ Brno 17 základních organizací s 2883 členy a kandidáty a VV KSČ Bratislava 20 základních organizací s 2345 členy a kandidáty. Do jejich působnosti nepříslušely stranické organizace ustavené na vysokoškolských pracovištích mimo Prahu, Brno a Bratislavu, které byly podřízeny příslušným krajským a okresním výborům KSČ.

²⁸ OTÁHAL, Milan: *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968 - 1989*. Praha, Dokořán 2003, s. 15.

²⁹ Poměrně značnou pozornost věnoval VV KSČ v Praze právě Milan Otáhal. Význam výboru je však v jeho práci podle mého názoru přeceněn, a to na úkor Vysokoškolského obvodního výboru ČSM v Praze.

nadiktuje složení jednotlivých fakultních výborů ČSM, a sami organizovali volební agitace. Za pomoci recese a různých "reklamních triků" prosazovali proti oficiálním kandidátkám vlastní lidi.³⁰ Úmyslné vymezování vůči etablovaným strukturám probíhalo i na základě věcí, které vypadají z dnešního pohledu jako banality, tehdy však zákonitě vyvolávaly konflikt s mocí. Nelibost tak budilo např. to, že radikální studenti z FS ČVUT po vítězství ve volbách do fakultního výboru ČSM přejmenovali tento výbor na STAR (Studentská akademická rada), stejně jako oslovení "vážení kolegové" místo "soudruzi" na svazáckých schůzích.³¹ Velké pohoršení nadřízených orgánů vyvolala návštěva zástupců organizace ČSM čtvrtého ročníku FTJF ČVUT na sovětském velvyslanectví v Praze v roce 1964, kam nesli žádost o účast sovětského velvyslance na jejich schůzi, kde jim měl vysvětlit příčiny Chruščovova odchodu z funkce.³²

Jana Kohnová, tehdejší studentka FF UK v Praze, k aktivitám studentských radikálů uvedla: *"Prioritou pro nás nebylo věci měnit, ale především snaha začít se chovat nezávisle. Pokládali jsme otázky, jež pro nás byly důležité a zajímavé, a odpovídali jsme si na ně tak, jak jsme to považovali za správné. Náš spor s mocí tak vznikl nejenom proto, že jsme byli proti ní, ale také proto, že jsme své chování od ní neodvozovali. Přestali jsme hrát jejich hru a začali nazývat věci pravými jmény."*³³

³⁰ Takto proběhly např. volby do FV ČSM na FF UK v Praze v roce 1964, viz rozhovor autora s Janou Kohnovou, 15. 4. 1998, a se Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999.

³¹ Rozhovor autora s Jiřím Müllerem, 23. 6. 1999.

³² Informace tajemníka VV KSČ v Praze z 6. 11. 1964, AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 506, kart. 36.

³³ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 15. 4. 1998.

Radikální studenti se rozhodli využít ČSM, který jim poskytoval legální půdu pro jejich činnost, a změnit jeho struktury tak, aby sloužily k něčemu užitečnému. Proto vyzývali své kolegy, kteří měli k svazácké organizaci pochopitelnou averzi, aby do ní vstoupili.³⁴ Oficiální ideologická linie ČSM ustoupila výrazně do pozadí. To se odrazilo např. v tom, že do fakultního výboru FF UK v Praze byl zvolen Štěpán Benda, který nebyl členem ČSM.³⁵

Podobný vztah panoval také ke členství v KSČ, do které vstupovali i lidé s někdy až vyhraněně antikomunistickým postojem. Vedla je k tomu snaha ovlivnit nebo dokonce zrušit komunistickou stranu zevnitř. Hranice mezi ideologickými názory tak nešla mezi straníky a nestraníky, ale napříč těmito vrstvami. Komunistické organizace na některých fakultách často sympatizovaly s radikálními studenty a snažily se jejich činnost krýt. Řada komunistů mezi studenty sehrála ve studentském hnutí významnou úlohu.

Až na program jednání předsednictva ÚV KSČ se např. dostal dopis aktivu studentů - komunistů na FF UK v Praze z 21. února 1966 (podepsaný Zdeňkem Pincem a Karlem Žaloudkem), který shrnoval výsledky diskuse před XXIII. sjezdem KSČ. Atmosféru v komunistické straně jeho autoři hodnotili těmito slovy: *„Máme dojem, že ve straně je dusná atmosféra, mnozí lidé se bojí vyslovit otevřeně své názory, protože mají strach z existenčních postihů.“* Pro zlepšení této situace požadovali tajné volby do stranických orgánů, přímé volby delegátů sjezdu, přesné vymezení práv stranického aparátu a předání rozhodujících pravomocí voleným orgánům,

³⁴ Rozhovor autora se Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999.

³⁵ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 19. 7. 1999.

větší počet kandidátů na členství v ÚV KSČ, zvážení odpovědnosti jednotlivých stranických funkcionářů za politické procesy, svobodnou předsjezdovou diskusi o společenských problémech aj.³⁶ Docenta Lubomíra Kohouta zbavil Městský výbor KSČ v Praze za jeho podporu studentů funkce předsedy Celozávodního výboru KSČ FF UK v Praze a zavedl s ním disciplinární řízení.³⁷

Vhodnou půdu pro vyjádření nezávislosti i pro provokaci moci představovaly majálesy. Vedle toho, že byly pro studenty velkou společenskou událostí, na níž se mohli pobavit, měly i jistý politický náboj. Ten spočíval již ve faktu, že si nějakou akci studenti zorganizovali z vlastní iniciativy sami. Nelibost přitom budily i takové na první pohled nevinné záležitosti jako volba Miss Majáles. Při majálesech docházelo ke kritizování režimu, a to často recesistickým způsobem. Zřejmě nejznámější majáles se konal v roce 1965 v Praze za účasti slavného představitele beat generation Allena Ginsberga, který byl zvolen jeho králem.³⁸ Stalo se tak po hodinu a půl trvajícím průvodu masek, alegorických vozů a studentů skandujících nejrůznější hesla, který vedl ze Staroměstského náměstí do Parku kultury a oddechu Julia Fučíka. Tento průvod sledovalo 140 až 150 tisíc diváků. Majáles měl svou dohru ve vyhoštění Allena Ginsberga, který byl pod neustálým bedlivým dohledem policie, z Československa

³⁶ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 134, a. j. 142, b. 17 (schůze předsednictva 1. 3. 1966).

³⁷ Archiv hlavního města Prahy (dále jen AMP), f. Komunistická strana Československa - Městský výbor Praha, neuspořádané materiály (dále jen KSČ - MV Praha), 02/1 - Předsednictvo, sv. 79, a. j. 616, b. 6 (schůze předsednictva 4. 3. 1966), dokument zvláštní komise předsednictva Městského výboru KSČ v Praze „Zpráva o výsledcích šetření některých nesprávných názorů a nedostatků v zabezpečení diskuse k tezím ÚV KSČ ke XIII. sjezdu na Filosofické fakultě Karlovy univerzity v Praze“.

³⁸ SVATOŠ, Michal: Studentský majáles roku 1965 aneb Allen Ginsberg králem majálesu, in: *Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970)*. Sborník z konference 22. - 23. 11. 2000. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 2001, s. 365 - 370.

na základě obvinění z výtržnictví, opilství, narkomanie a propagování homosexuality.³⁹

Majálesy končily často postihy jejich organizátorů i účastníků. Nonkonformní studentská vystoupení při majálesech a následné postihy přitom zdaleka nezůstaly omezeny pouze na Prahu. Jako příklad je možno uvést majáles v Plzni v roce 1966, při kterém studenti svými transparenty a hesly kritizovali celkovou politiku státu, konkrétně pak hospodářskou situaci, podřízenost Sovětskému svazu, význam ČSM aj. Po rozsáhlém vyšetřování byli tři vysokoškoláci vyloučeni ze studia a další byli potrestáni důtkami.⁴⁰

Vzhledem k negativním ohlasům na předchozí majálesy ze strany oficiálních činitelů bylo v roce 1966 organizátory ze štábu pro organizování majálesu v Praze rozhodnuto o jeho přesunutí na 15. květen. Tím mělo být alespoň částečně zabráněno tomu, aby byly některé studentské projevy interpretovány jako provokace související s oslavami 1. máje.⁴¹ To se však nezdařilo a průběh majálesu byl označen předsednictvem ÚV KSČ za protistranickou a protisovětskou

³⁹ Ginsberg přijel do Prahy na konci února 1965 po předchozím vyhoštění z Kuby. Více než měsíc pak ještě pobýval v SSSR, odkud se do Československa vrátil těsně před majálem. K získání podkladů pro Ginsbergovo vyhoštění, k němuž došlo 7. 5. 1965, posloužil i jeho deník s intimními záznamy, který se pracovníkům Ministerstva vnitra podařilo získat „operativní cestou“. AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 774, dokument „Závěrečná zpráva k činnosti Allena GINSBERGA, amerického básníka - beatníka v ČSSR“ vypracovaný II. správou SNB, 13. 5. 1965; též AMV, f. Sekretariát ministra vnitra, sign. A 2/2 - 988, informace pro ministra vnitra o prvomájových oslavách a studentském majálem obsahující v příloze zprávu o Allenu Ginsbergovi.

⁴⁰ HYNA, Alfred: Pokus o reformu socialismu a jeho potlačení v plzeňském vysokém školství, in: *Západočeský sborník historický*, č. 6. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni 2000, s. 313.

⁴¹ KROUTILOVÁ, Taťána: Student do vesmíru. V kostce o letošních Majáles, in: *Universita Karlova*, r. 12 (1965/1966), č. 14, 8. 4. 1966.

demonstraci. Po majálesu následovalo zavedení disciplinárních řízení s některými studenty.⁴²

Protože i v následujícím roce bylo podle vedoucích představitelů KSČ především v Praze majálesových průvodů „zneužito proti základním principům politiky strany a socialistické společnosti“, nebylo jejich pořádání v roce 1967 povoleno.⁴³ Majáles byl nahrazen organizovanou účastí vysokoškoláků v prvomájovém průvodu spojenou s protestem proti americké agresi ve Vietnamu.⁴⁴

Pravidelně se též konala neoficiální večerní prvomájová setkávání mladých lidí na Petříně u pomníku Karla Hynka Máchy. Tato petřínská setkání stejně jako majálesy často končily konflikty s policií. Následné postihy zasáhly i některé děti z rodin předních komunistických funkcionářů. K většímu střetu s policií zde došlo již ve večerních hodinách 1. května 1962, po kterém byla ze studia vyloučena či jinak potrestána řada studentů, včetně pozdějšího známého herce Ladislava Mrkvičky.⁴⁵

⁴² HANOUSEK, Ivan: Nepravdy o Majáles 1966, in: *Universita Karlova*, r. 14 (1967/1968), č. 14, 4. 4. 1968; též rozhovor Jaromíra Hořce s tajemníkem Městského výboru KSČ v Praze Martinem Vaculíkem, in: *Konec systému?*, in: *tamtéž*, č. 16, 3. 5. 1968. K průběhu majálesu v r. 1966 viz AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 355, dokument „Zpráva o průběhu majálesového průvodu v pražských ulicích 15. 5. 1966“; též NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1971), sv. 5, a. j. 5, b. 8 (schůze předsednictva 26. 7. 1966). Hodnocení studentských majálesů v roce 1966 v jednotlivých vysokoškolských městech viz in: NA, f. Československý svaz mládeže - ústřední výbor, neuspořádané materiály (dále jen ČSM - ÚV), kart. 1331, složka 1, a kart. 1332, složka 5.

⁴³ Viz NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1966 - 1969), sv. 11, a. j. 17, b. 8 (schůze sekretariátu 15. 2. 1967), dokument „Organizování jarních studentských slavností“. Dále viz např. AMP, f. Komunistická strana Československa - Vysokoškolský výbor Praha (dále jen KSČ - VV Praha), inv. č. 298, kart. 17, návrh zprávy o závěrech VV KSČ v Praze a předsednictva VV KSČ v Praze pro předsednictvo ÚV KSČ o politicky negativních jevech majálesu v Praze schválený předsednictvem VV KSČ v Praze 17. 11. 1966.

⁴⁴ SVATOŠ, *Studentské majálesy*, c. d., s. 9.

⁴⁵ Komise byra Městského výboru KSČ v Praze zřízená pro potrestání vysokoškolských studentů, kteří se zúčastnili demonstrací, navrhla u 23 studentů jejich vyloučení ze studia, u 12 studentů přerušení studia na jeden až dva roky a u 25 studentů výchovné pohovory. Návrh komise

Po událostech v Praze rozhodlo předsednictvo Městského výboru KSČ v Brně o zákazu tradičních oslav Beanií v Brně 6. května 1962. Přes tento zákaz došlo v Brně na Poříčí k shromáždění několika set studentů, kteří protestovali proti zákazu Beanií i proti policejnímu zásahu v Praze. Část z nich se poté vydala na pochod městem. Následné postihy účastníků této akce se dotkly několika desítek osob.⁴⁶

V roce 1966 se petřínské setkání na 1. máje změnilo v demonstraci. Několik set mladých lidí zamířilo z Petřína přes Národní třídu, Václavské a Staroměstské náměstí na Pražský hrad. Na Karlově mostě však byli zastaveni policisty se psy, rozeznáni a mnoho z nich zadrženo. Poté došlo k různým postihům účastníků demonstrace, několik z nich bylo odsouzeno k podmíněným i nepodmíněným trestům odnětí svobody.⁴⁷

K vyjadřování nespokojenosti sloužily i prvomájové průvody. Jako příklad lze uvést oslavu prvního máje v roce 1962 v Praze, při níž někteří studenti kritizovali svými

schválilo předsednictvo Městského výbor KSČ v Praze na svém zasedání 7. 5. 1962, AMP, f. KSČ - MV Praha, 02/1 - Předsednictvo, sv. 52, a. j. 485, b. 1. Dále viz NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1954 - 1962), sv. 224, a. j. 389, bod 2 (schůze sekretariátu 23. 5. 1962), informační zpráva o událostech v Praze na Petříně 1. 5. 1962 a o postupu vedoucích orgánů ČSM a zamítnutý návrh dopisu Vysokoškolské rady ÚV ČSM a ÚV ČSM svazáckým organizacím na středních a vysokých školách ze 14. 5. 1962; druhý, již schválený návrh dopisu z 5. 6. 1962 viz tamtéž, sv. 230, a. j. 390, b. 24 (schůze sekretariátu 6. 6. 1962).

⁴⁶ K brněnským Beaniím viz MZA Brno, f. KSČ - vysokoškolský výbor, Brno, inv. č. 25, kart. 14, zápisy ze zasedání odvolací komise rektora Vysokého učení technického v Brně a informace o jednání komise ze září - října 1962.

⁴⁷ ŠÁRKA, Josef: Majáles před 25 lety, in: *Studentské listy*, r. 2, č. 9/1991. Viz též AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 355, dokument „Zpráva o hromadné výtržnosti v Praze 1 v noci z 1. na 2. květen 1966“, 18. 7. 1966; NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1966 - 1969), sv. 1, a. j. 2, b. 3 (schůze sekretariátu 13. 7. 1966), dokument „Zhodnocení Majáles 1966“; AMP, f. KSČ - MV Praha, zprávy Odboru vyšetřování Městské správy VB Praha o stavu trestního stíhání účastníků výtržnického průvodu 1. a 2. května 1966 v Praze 1 a o třídním a sociálním složení zadržovaných a trestně stíhaných osob ze 4. a 9. 5. 1966 a zpráva Krajské správy Ministerstva vnitra v Praze Městskému výboru KSČ v Praze o ohlasech na průběh oslav 1. máje 1966, o průběhu studentského majálesu v Poděbradech a o přípravě majálesu v Praze ze 4. 5. 1966.

hesly politiku režimu, včetně nedostatků v zásobování obyvatelstva na úkor „internacionální pomoci“.⁴⁸

Stále častěji se dostávaly do konfliktů s vedením ČSM některé fakultní časopisy. Byly vydávány nejčastěji pod hlavičkou fakultních výborů ČSM v nákladu několika stovek kusů a rozmnožovány cyklostylem nebo rotoprintem.⁴⁹ Potýkaly se s nedostatkem materiálního a technického zabezpečení, malým počtem dopisovatelů z řad studentů a často také s cenzurou, jejíž přísnost závisela na konkrétní osobě pověřené jejím prováděním. Mnohé z fakultních časopisů se přesto staly platformou pro vyjadřování nonkonformních, až opozičních myšlenek. Svazáckým vedením byly napadány za to, že se mimo vnitrofakultních záležitostí zabývaly také celospolečenskými problémy, které reflektovaly způsobem, jenž neodpovídal jeho představám.⁵⁰ Z těchto důvodů se ozývaly

⁴⁸ V prvomájovém průvodu i na pozdějších shromážděních studentů měla být provolávána mj. hesla zaměřená proti pomoci Kubě a Číně, např. „Kuba si, maso no“, „My tu tvrdím na Petříně a maso je zatím v Číně!“, „Koulelo se jablíčko z vršku a my tobě, Fidele, rozbijeme držku!“, „Ještě jednu Kubu a prosereme hubu!“, NA, f. KSČ – ÚV, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, inv. č. 19, kart. 25, dokument „Návrh na potrestání těch, kteří se 1. 5. 1962 zúčastnili v Praze protistátních akcí“.

⁴⁹ Viz výsledky průzkumu Vysokoškolské rady ÚV ČSM o fakultních časopisech, ČERNÝ, Oldřich: Jak se dnes dělá fakultní časopis?, in: Student, r. 2, č. 41/1966, 11. 10. 1966.

⁵⁰ K tomu viz např. vystoupení tajemnice ÚV ČSM a předsedkyně Vysokoškolské rady ÚV ČSM Slávky Škvařilové na celostátní poradě v Brně: „Je třeba říci, že je poněkud iluzorní představovat si, že tyto časopisy mohou sehrát určující úlohu v politickém formování studentů. Zejména proto, že kvalifikovanost autorů často na takové politicky dalekosáhlé záměry nestačí. A tyto záměry ani nelze považovat za správné. Proto, aby si časopisy udržely zájem svých čtenářů, uchylují se někdy k líbivě působivým, ale nicméně povrchním a politicky ne zcela ujasněným akcím, které neodpovídají ani činnosti, ani záměrům práce vysokoškolských organizací ČSM. To budí tendence osamostatnění, v některých případech se stávají ve skutečnosti orgánem názorově shodné skupiny lidí, a nikoliv tiskovým orgánem vysokoškolské organizace ČSM. Tam, kde organizace ČSM není schopna úrovní časopisu vyjádřit svůj politicky pozitivní program, měla by od vydávání časopisu ustoupit...“, in: Student, r. 3, č. 26/1967, 27. 6. 1967. Dále viz AMP, f. KSČ – VV Praha, inv. č. 258, kart. 14, dokument „Zpráva o úrovni, ideovém zaměření a politickém řízení studentských časopisů“ předložený jako podkladový materiál pro jednání předsednictva VV KSČ v Praze dne 22. 1. 1965 [chybně uvedeno 1964]; též AMP, f. KSČ – VV Praha, inv. č. 311, kart. 18, dokument „Studentské časopisy vysokých škol v Praze“, podkladový materiál pro jednání předsednictva VV KSČ v Praze 11. 5. 1967.

dokonce hlasy zpochybňující oprávněnost existence fakultních časopisů. Přitom bylo argumentováno i tím, že jich není třeba vzhledem k tomu, že od října 1965 vycházel celostátní časopis *Student*.⁵¹

Tento týdeník byl založen především právě proto, aby vytvářel protiváhu fakultním časopisům. Ovšem i *Student* dával prostor názorům, které nekorespondovaly s oficiálními postoji vedení KSČ a ČSM. Popudil proti sobě záhy i samotného Antonína Novotného, který o něm prohlásil, že po třech měsících koncentruje vše špatné na vysokých školách.⁵²

Radikálním studentům v Praze se v roce 1966 podařilo získat na základě skutečně svobodných voleb většinu v pražském vysokoškolském obvodním výboru, ovšem již v roce 1965 zde měli silné zastoupení.⁵³ V jeho rámci byly řešeny záležitosti studijního a sociálního charakteru, např. problematika stipendií, kolejí, hospodářské činnosti, začínajících zahraničních pobytů atd. Vedle toho zde pražští radikálové jednali o otázkách, které se představitelům moci musely jevit jako kacířské. Diskutovalo se zde a samozřejmě i mimo rámec VOV ČSM Praha o vztahu KSČ a ČSM, obsahu činnosti a struktury ČSM, jeho poslání apod. Je možno dokonce

⁵¹ ZAPLETAL, Prokop: Varování před šuplíkem, in: *Student*, r. 1, č. 9/1965, 1. 12. 1965.

⁵² KAPLAN, Karel: „Všechno jste prohráli!“ (Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů). Praha, Ivo Železný 1997, s. 70. Negativně byl časopis *Student* hodnocen již po roce své existence, NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1966 - 1969), sv. 8, a. j. 13, b. 23 (schůze sekretariátu 21. 12. 1966).

⁵³ Podle hlášení kontrarozvědky patřilo 31 ze 43 členů pléna VOV zvoleného na výroční konferenci konané 25. listopadu 1966 ke "stoupencům Jiřího Müllera", v předsednictvu to bylo osm členů z dvanácti, AMV, f. II. správa Sboru národní bezpečnosti (dále jen II. správa SNB), sign. A 34 - 2504, dokument „Informace o průběhu výroční konference pražského Vysokoškolského obvodního výboru ČSM" vypracovaný 2. odborem II. správy Hlavní správy StB, 28. 11. 1966.

řící, že politické otázky se staly v práci výboru prioritní.⁵⁴

Svou představu o postavení ČSM vůči komunistické straně ve smyslu odbourání jejího poručnického vztahu k mládežnické organizaci vyslovil Jiří Müller už v dubnu 1964 v článku otištěném v časopisu *Buchar*. Již jeho pouhý název *Strana a my* zněl provokativně. Müller v tomto článku napsal, že „...poručníkování, kterým strana velice napomohla tomu, aby ČSM přestala být skutečnou organizací mládeže, a kterým ho uměle udržuje při životě principem existenční závislosti, je zlem, jehož vrchol je snad již za námi, ale přesto zlem naprosto ne již nutným.“⁵⁵

Tyto názory pak Jiří Müller zopakoval na I. celostátní vysokoškolské konferenci v Praze v prosinci 1965.⁵⁶ Jménem několika pražských fakult zde vystoupil s projevem, ve kterém požadoval federalizaci ČSM provedenou na základě sociálního postavení, věku, skupinových zájmů atd. Druhým závažným bodem jeho vystoupení byl požadavek, aby mládežnická organizace působila vůči komunistické straně v roli oponenta.⁵⁷ Müllerův

⁵⁴ Viz rozhovor autora s Miroslavem Tylem, 24. 11. 2005.

⁵⁵ Cit dle KAVAN, Jan: David a Goliáš. Malá historie rozporu mezi vysokoškoláky a nejvyššími svazáckými orgány (dále jen KAVAN, David a Goliáš), in: *Student*, r. 4, č. 11/1968, 13. 11. 1968. K okolnostem publikování článku viz AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 452, kart. 30, referát přednesený na aktivu komunistů a svazáckých funkcionářů strojní fakulty k časopisu *Buchar* a k situaci mezi studenty 22. 4. 1964.

⁵⁶ Dokumentaci ke konferenci viz in: NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1719, složka 1.

⁵⁷ „...V současném pojetí úlohy a funkce ČSM je rozpor, který nedává možnost k výrazné tvářnosti mládežnické organizace. Je to rozpor mezi konstatováním: ČSM je politická organizace, ale bez možnosti se jako politická organizace prosazovat. Političnost svazu nesmí spočívat jen v tom, že se hlásí k socialismu a tím i k cílům politiky strany, musí vyjadřovat a prosazovat skutečné názory mladých lidí na to, jaké cesty strana zvolila při uskutečňování těchto cílů. Svaz musí být v případě nutnosti určitým oponentem politiky strany. Nemusíme snad zdůrazňovat onen solidní, akademický smysl slova oponent...“ Cit. dle článku Celostátní konference studentů vysokých škol Praha 18. - 19. prosince 1965 obsahujícího část diskusních příspěvků, in: *Student*, r. 2, č. 4/1966, 26. 1. 1966. Celý projev Jiřího Müllera na konferenci viz in: NA, f. ČSM - ÚV, kart. 89, složka 3, protokol z celostátní konference studentů vysokých škol v Praze 18. - 19. 12. 1965.

příspěvek se setkal s příznivou reakcí u ostatních delegátů konference, kteří prosadili, aby byla vytvořena samostatná komise Vysokoškolské rady ÚV ČSM. Předsedou této komise, pro níž se podle počtu jejích členů vžil název "Komise jedenácti", se stal Lubomír Holeček, působil v ní i Jiří Müller.⁵⁸ K žádnému výsledku však nedospěla, především z toho důvodu, že se vedoucím funkcionářům ČSM dařilo její činnost účinně brzdit.⁵⁹

Na této konferenci se dostali pražští radikálové do konfliktu s ministrem školství Jiřím Hájkem. Cinkáním na skleničky a dupáním dávali najevo svou nespokojenost s jeho projevem, který ignoroval problémy, jež studenty opravdu zajímaly.⁶⁰ S přílišným pochopením u představitelů režimu se zřejmě nesetkal ani demonstrativní odchod čtrnácti delegátů ze Strojní fakulty ČVUT před zahájením referátu vedoucího delegace ÚV KSČ Vladimíra Kouckého.⁶¹

Další celostátní vysokoškolská konference se již neuskutečnila, neboť vedoucí stranické i svazácké orgány se obávaly, že by mohlo opět dojít ke vzájemným kontaktům mezi zástupci fakult z celého státu. Přesto již od poloviny šedesátých let vzrůstá spolupráce mezi studenty vysokých škol v celé zemi, a to na bázi osobních vazeb i vzájemných návštěv

⁵⁸ Dokumenty k činnosti komise viz in: NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1719, složka 9.

⁵⁹ AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 2504, dokument „Informace o průběhu výroční konference pražského Vysokoškolského obvodního výboru ČSM“ vypracovaný 2. odborem II. správy Hlavní správy StB, 28. 11. 1966. Ke "komisi jedenácti" viz též rozhovor Jana Kavana s Lubošem Holečkem v článku Do diskuse o komisi jedenácti, in: *Universita Karlova*, r. 13 (1966/1967), č. 10, 8. 2. 1967; též rozhovor autora s Jiřím Müllerem, 23. 6. 1999. Složení komise přinesl článek Víta JÁNOŠE Jaké budou výsledky?, in: *Student*, r. 2, č. 6/1966, 9. 2. 1966.

⁶⁰ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 15. 4. 1998.

⁶¹ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 127, a. j. 134, inf. 1 (schůze předsednictva 21. 12. 1965), dokument „Předběžná informace o přípravě a průběhu celostátní konference studentů vysokých škol“.

na různých akcích. Také na mimopražských fakultách se začínaly formovat opoziční skupiny, přesto však Praha zůstala i nadále nejradikálnější.

Zvláštní fenomén představovala filozofická fakulta UK v Praze, kde rozvoji nezávislého myšlení napomáhala svobodná atmosféra, která zde panovala. U komunistického vedení se jí podařilo získat pověst „bašty antikomunismu“.⁶² Značnou nelibost vzbudila např. podpisová akce organizovaná Fakultním výborem ČSM této fakulty proti rozhodnutí ÚV KSČ o odvolání poměrně liberálního a oblíbeného ministra školství a kultury Čestmíra Císaře z jeho funkce v listopadu 1965 a proti okolnostem, za nichž k tomuto odvolání došlo.⁶³

Bylo již řečeno, že se studentské hnutí na mimopražských vysokých školách rozvíjelo se zpožděním a nedosahovalo zdaleka takové intenzity. Podobně jako celá společnost žily specifickými problémy vysoké školy na Slovensku. Mezi studenty i pedagogy probíhaly zejména v letech 1964 – 1965 živé diskuse o nejrozličnějších problémech života společnosti, včetně nerovnoprávného postavení Slovenska v rámci unitárního státu, nedávné minulosti a její interpretaci. Při těchto diskusích docházelo nezřídka ke kritice vedení komunistické strany.⁶⁴

⁶² Rozhovor autora se Zdeňkem Zbořilem, 22. 2. 1999.

⁶³ Text rezoluce viz in AMP, KSČ – MV Praha, 02/2 – Sekretariát, sv. 28, a. j. 699, b. 7 (schůze sekretariátu 29. 11. 1965), příloha k informační zprávě o průběhu podpisové akce mezi studenty FF UK v Praze. Viz též tamtéž, 02/1 – Předsednictvo, sv. 76, a. j. 599, b. 1 (schůze předsednictva 6. 12. 1965), dokument „Návrh rezoluce předsednictva MV KSČ k současné situaci na vysokých školách v Praze“. K okolnostem odvolání Čestmíra Císaře z funkce ministra školství a kultury viz též Císařův dopis předsednictvu ÚV KSČ z 8. 11. 1965 a zprávu o jeho odvolání z 23. 1. 1965, NA, f. Císař Čestmír, PhDr., sign. A 14, kart. 4; též CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha, SinCon 2005, s. 628 – 632.

⁶⁴ SIKORA, Stanislav: Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967, in: Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav – Londáková, Elena: *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2002, s. 123.

Kritika vyvrcholila při besedách u příležitosti 20. výročí Slovenského národního povstání a osvobození na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě (FF UK v Bratislavě). Těch se vedle Ludvíka Svobody a Viliáma Šalgoviče zúčastnili i Laco Novomestský a autoři knih *Dejinná križovatka* a *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní* přinášející alternativní výklad povstání oproti jeho oficiálnímu pojetí.⁶⁵

Na besedě 27. listopadu 1964 vystoupil pracovník Slovenské akademie věd Pavol Pollák. Prohlásil, že mládež v Československu nemá pro svůj rozlet potřebnou svobodu a že existují hluboké rozpory mezi oficiálními prohlášeními politiků a skutečností, že se stávající zřízení o studující mládež stará jen málo. Během besedy, která měla dosti bouřlivý průběh, kriticky vystoupili i někteří její další účastníci.⁶⁶

Kritické názory projeвили vysokoškoláci i při další besedě na půdě FF UK v Bratislavě 2. prosince 1965, které se zúčastnil pověřenec spravedlnosti Peter Colotka spolu s dalšími funkcionáři komunistické strany. Otázky diskutujících se týkaly především problematiky zrovnoprávnění Čechů a Slováků a vytvoření federace, rehabilitace osob postižených kultem osobnosti, svobody tisku a umění, cestování do zahraničí a příčin emigrace.⁶⁷

Podobně jako v Praze představovala i v Bratislavě filozofická fakulta významný zdroj nonkonformity.

⁶⁵ BEER, Ferdinand - BENČÍK, Antonín - GRACA, Bohuslav - KŘEN, Jiří - KURAL, Václav - ŠOLC, Jiří: *Dejinná križovatka. Slovenské národné povstanie - predpoklady a výsledky*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1964; HUSÁK, Gustáv: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1964.

⁶⁶ Slovenský národný archív (dále jen SNA), f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (dále jen ÚV KSS) - predsedníctvo, a. j. 64, b. 6 (schůze předsednictva 4. 12. 1964), kart. 1139.

⁶⁷ AMV, f. Sekretariát ministra vnitra, sign. A 2/2 - 1023, záznam z besedy „Strana hovorí s mládežou“ na FF UK v Bratislavě pro prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného; viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 126, a. j. 133, inf. 4 (společná schůze předsednictva ÚV KSČ a předsednictva vlády 14. 2. 1965).

Nad neuspokojivým stavem znalostí slovenských dějin, mateřského jazyka a literatury a obecně nad celkovou kulturně politickou situací na Slovensku vyjádřili ve svém otevřeném dopisu z 12. října 1966 znepokojení členové historického kroužku při Katedře historie FF UK v Bratislavě.⁶⁸

Právě v Bratislavě se ozývaly nejsilněji hlasy volající po větší autonomii studentského hnutí a reformně ČSM. Zvláště silné pak byly vedle FF UK v Bratislavě slyšet na Vysoké škole ekonomické v Bratislavě.⁶⁹ Bratislavské vysoké školy byly vedoucími orgány komunistické strany řazené mezi „líhně revizionismu a nesprávných názorů ve společnosti“.⁷⁰

Univerzitní prostředí bylo v šedesátých letech formováno duchovní atmosférou a společenským pohybem v Československu. V rámci výuky i mimo ni nastává návrat k dříve zakázaným duchovním kořenům. Dokladem jistého uvolnění bylo znění nového vysokoškolského zákona č. 19/1966 Sb. schváleného Národním shromážděním 16. března 1966, který posiloval samostatné postavení a význam vysokých škol a vytvářel podmínky k pozvolnému zkvalitnění výuky.⁷¹

Na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze byly organizovány ekumenické semináře, kterých se aktivně zúčastňovali např. evangelický teolog a profesor Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze Josef Lukl Hromádka,

⁶⁸ SNA, f. ÚV KSS - tajomník Dubček, a. j. 20, kart. 2397; k odezvě dopisu v mocenských orgánech viz zprávu pracovní skupiny Vysokoškolské rady ÚV ČSM, která se zabývala vedle otevřeného dopisu historického kroužku též snahou o reorganizaci svazácké organizace na FF UK v Bratislavě a zpronevěrou svazáckých peněz na této fakultě, NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1332, složka 8 a složka 9, a kart. 1719, složka 4.

⁶⁹ SIKORA, c. d., s. 124.

⁷⁰ SNA, f. ÚV KSS - tajomník Dubček, a. j. 19, kart. 2380, stenografický záznam diskuse na 148. schůzi předsednictva ÚV KSČ konané 26. 4. 1966 k bodu: „Zpráva předsednictva ÚV KSS o práci předsednictva ÚV KSS při uskutečňování politiky KSČ na Slovensku od XII. sjezdu KSČ“.

⁷¹ *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, r. 1966, s. 61 - 73.

docent FF UK v Praze Milan Machovec, filozofové Ladislav Hejdánek a Julius Tomin nebo psycholog Jiří Němec. K jejich hlavním cílům patřilo vytvoření podmínek ke kritickému dialogu s marxismem.⁷² Náboženské problematice a dialogu mezi marxisty a věřícími byl věnován i seminář Milana Machovce na Filozofické fakultě UK v Praze, který sklídil kritiku některých dogmatických komunistických funkcionářů za údajné narušování ateistické výchovy mládeže.⁷³

Od poloviny šedesátých let je liberalizována výjezdní politika, což umožnilo i československým studentům podnikat cesty do západních zemí včetně studijních pobytů. Byli vysíláni např. na nejružnější letní kurzy a pracovní tábory, dívky mohly pracovat jako au-pair. Mladí lidé tak měli možnost získat autentickou zkušenost se západním světem.

O jejich schopnosti vnímat problémy ve světě a pomáhat při jejich odstraňování svědčí např. vznik Výboru pro pomoc při záchraně kulturních hodnot Florencie. Po velkých záplavách v tomto městě ho 28. listopadu 1966 založili studenti FF UK v Praze a Umělecko-průmyslové školy v Praze, ke kterým se krátce nato přidala i Fakulta osvěty a novinářství UK v Praze. Po určitých komplikacích - pražskému VOV ČSM se několik měsíců nedařilo zlegalizovat podnět ke sbírce, který výbor vydal - se tato sbírka nakonec uskutečnila po celé republice. Za vybrané peníze byly

⁷² NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 99, a. j. 104, b. 13 (schůze předsednictva 30. 3. 1965), dokument „Informace o některých negativních tendencích v ekumenických seminářích Komenského bohoslovecké fakulty“.

⁷³ Viz AMP, f. KSČ - VV Praha, inv. č. 482, kart. 33, dopisy Milana Machovce se stanoviskem ke kritice jeho semináře, dopis z 25. 1. 1965 adresován Ideologickému oddělení ÚV KSČ, dopis z 1. 1. 1967 adresován VV KSČ v Praze. K dialogu mezi křesťanstvím a marxismem i k vlastnímu semináři Milana Machovce viz též jeho článek „Dialog in der Tschechoslowakei“, in: *Internationale Dialog Zeitschrift*, r. 1, č. 3/1968, s. 298 - 315.

zakoupeny speciální přístroje na restaurátorské práce, které byly odevzdány jako dar Florencii.⁷⁴

Velkou pozornost budila expedice Lambaréne, kterou zorganizovalo za přispění vedení Univerzity Karlovy v Praze jejích osm studentů a absolventů. Ti se vydali 1. ledna 1968 na cestu po Africe, která měla vrcholit předáním darů nemocnici v Lambaréne založené Albertem Schweizerem. To se sice nepodařilo a dary musely být předány na palubě francouzské zaoceánské lodi, přesto však byla celá výprava dokladem schopnosti československých studentů starat se i o jiné záležitosti než ty, které se jich přímo dotýkají.⁷⁵

Nonkonformní postoje uvnitř studentstva znepokojovaly vedení KSČ. Vysokým školám věnovaly značnou pozornost i orgány Ministerstva vnitra. Práce Státní bezpečnosti na vysokoškolské problematice byla od roku 1962 řízena rozkazem ministra vnitra č. 20 z 20. července 1962. Podle rozkazu se na rozdíl od kapitalistických zemí pouze malá část československé mládeže v důsledku změněných materiálních podmínek a díky velké výchovné péči komunistické strany dostala na šikmou plochu. Přesto však byla mládež vystavena nepřátelskému vlivu. *„Zahraniční nepřátelé komunismu vkládají velké naděje v ideologické ovlivňování a v sílu působení buržoazních přežitků. Hledají nejrůznější možnosti působení na naši mládež... Narušená mládež, zejména pak mladá inteligence, se stává bází rozvědek kapitalistických států, které se snaží využívat ideologicky nepevné a politicky*

⁷⁴ Student, r. 3, č. 11/1967, 28. 3. 1967.

⁷⁵ Této výpravě se dostalo v československém tisku značné publicity. Viz např. článek Lambaréne - vjezd zakázán. Z deníku studentské expedice podle zápisků Petra Bárty, in: *Universita Karlova*, r. 14 (1967/1968), č. 3, 5. 11. 1968.

nezkušené jednotlivce pro rozvědné účely." Tomuto nepřátelskému působení podle rozkazu stále ještě neodpovídala práce orgánů bezpečnosti po linii problematiky mládeže. Největší deficit byl spatřován v nedostatečné součinnosti mezi Státní bezpečností a Veřejnou bezpečností na všech úrovních. Hlavním cílem rozkazu tak bylo dosažení koordinace činnosti StB a VB v problematice mládeže. Pro tento cíl měly být vymezeny zásady vzájemné spolupráce, řízení, forem a metody rozpracování.⁷⁶

Zpráva Inspekce ministra vnitra o prověrce agenturně operativní práce Státní bezpečnosti po linii mládeže z 25. března 1964 konstatovala nedocenění významu budování důvěrnické sítě mezi mládeží. Jako obzvláště důležité bylo vyzdviženo vytváření kvalitní a účelně rozmístěné důvěrnické sítě ve vysokoškolském prostředí.⁷⁷

Rozkaz ministra vnitra byl zrušen v roce 1964 usnesením kolegia ministra vnitra z 15. června 1964.⁷⁸ Na základě tohoto usnesení byly II. správou Hlavní správy StB vydávány jednotlivým správám StB metodické pokyny, které směřovaly k postupnému přeorientování „státobezpečnostních“ zájmů

⁷⁶ AMV, rozkaz ministra vnitra č. 20 z 20. 7. 1962.

⁷⁷ Zpráva uváděla, že „v době prověrky bylo na prověřovaných součástech MV v agenturně informátorské síti začleněno celkem 54 agentů, 41 informátorů a 4 rezidenti [...] Agenturně informátorská síť svojí kvalitou neodpovídá a ani není schopná pokrýt rozsáhlé objekty vysokých škol. Příkladně jen v Praze není agentura vybudována na 7 fakultách a celkové pokrytí ostatních je také nedostatečné. Její výběr je prováděn z řad učitelského sboru, asistentů nebo studentů. Někteří ze spolupracovníků se projevují aktivně, mají o spolupráci zájem i schopnosti k plnění uložených úkolů. Výsledky částí agentury jsou však minimální.“ Také počet zavedených operativních svazků byl hodnocen jako velmi nízký. Celkově bylo na prověřovaných součástech zavedeno 5 osobních, 3 signálních a 4 pozorovací svazky, AMV, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy, sign. A 7 - 89, dokument „Zpráva o současném stavu agenturně operativní práce po linii mládeže v součástech Státní bezpečnosti“ vypracovaný Inspekcí ministra vnitra, 25. 3. 1964.

⁷⁸ AMV, f. Sekretariát ministra vnitra, sign. A 2/2 - 1266, usnesení z jednání kolegia ministra vnitra konaného 15. 6. 1964.

v oblasti mládeže na vysoké školy. Důvodová správa k návrhu nových směrnic pro práci StB na problematice vysokých škol z dubna 1967 konstatovala oprávněnost tohoto posunu. „Praxe posledních dvou let plně potvrdila, že se jednalo o správné přehodnocení situace zejména proto, že největší zájem rozvědek hlavních kapitalistických států na úseku mládeže je orientován především na vysokoškolskou mládež, která se jako budoucí inteligence bude rozhodující měrou podílet na řízení naší socialistické společnosti. Kromě těchto perspektiv je zájem rozvědek hlavních kapitalistických států ovlivňován zejména možnostmi vysokoškoláků k cestám do zahraničí, což dává možnosti k uplatňování i přímého a systematického ideologického vlivu. Tyto vlivy v mnohých případech vedou ve vnitřním životě studentů k pochybnostem o správnosti myšlenek socialismu a posléze vedou k protispolečenskému jednání. Ve vztahu k zahraničí vedou pak k podpoře a prosazování buržoasních ideologií a snadno mohou vyústit až v nepřátelskou činnost.“⁷⁹

V listopadu 1967 byly vypracovány nové metodické pokyny, které v zásadě odpovídaly návrhu směrnic z dubna 1967. Jedním z důvodů pro jejich vznik byla značná rozdílnost v přístupu jednotlivých krajských správ StB k práci na problematice vysokých škol. Hlavními úkoly Státní bezpečnosti při rozpracování problematiky vysokých škol bylo podle metodických pokynů „odhalovat a postihovat agenturu a zájmy

⁷⁹ Ve zpráva bylo dále konstatováno: „Určitá část této mládeže zaujímá destruktivní vztah k hodnotám naší společnosti, ironizuje socialistickou státní moc, projevuje pochybovačné a skeptické názory o historickém poslání dělnické třídy a současně v této souvislosti přeceňuje úlohu inteligence, propaguje pseudodemokratické názory, čímž se dostává v mnohých případech až na platformu nepřátelského postoje vůči socialismu.“ AMV, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy, sign. A 7 - 350.

rozvědek hlavních kapitalistických států, protistátní nepřátelskou činnost, její organizátory a nositele, nelegální kanály pronikání buržoazní ideologie a nepřátelskou činnost organizovanou zahraničními centry a organizacemi, provádět nebo navrhnout opatření směřující k omezení škodlivého ideologického vlivu, působícího na vysokoškolské studentstvo" a dále „pečlivě sledovat všechny vnitřní protispolečenské a protisocialistické vlivy a tendence, zjišťovat jejich příčiny, nositele a dopad na vysokoškolské studentstvo. Vedle poskytování objektivních informací stranickým orgánům provádět a doporučovat preventivně výchovná opatření a pomáhat tak k uskutečňování stranické linie mezi vysokoškolskou mládeží."

Státní bezpečnost měla „mít neustálý přehled o situaci na vysokých školách, zjišťovat všechny protispolečenské a protisocialistické tendence a názory, vzít pod přímou operativní kontrolu taková seskupení, odkud pramení, nebo kde je živná půda pro tyto tendence, v této souvislosti zvláštní pozornost věnovat fakultním časopisům, zejména z hlediska možnosti jejich zneužití".

Ti, na které měla být pozornost StB zaměřena, jsou v dokumentu hodnoceni jako osoby, jejichž jednání a činnost není v převážné míře motivována vyhraněným nepřátelstvím vůči republice, ale je důsledkem politické nevyzrálosti. Proto bude třeba včas rozlišit nepřátelskou činnost od politických a ideologických nejasností. „U těchto jednotlivců z řad vysokoškolského studentstva tedy nepůjde o aktivní rozpracování, nýbrž o operativní kontrolu. Rovněž konečný výsledek nelze zpravidla spatřovat v represivním postihu, nýbrž v preventivně-výchovné a zpravodajské činnosti."

Hlavním prostředkem pro rozpracování vysokoškolských studentů a pedagogů podezřelých z organizování a provádění nepřátelské činnosti stále zůstávali tajní spolupracovníci. Při budování agentury se neměli pracovníci StB omezit pouze na vysoké školy. Podle pokynů bylo třeba zohlednit tu skutečnost, že s vysokoškolským studentstvem je organicky spjata část mladé inteligence. I agentura z této oblasti tak mohla být využívána pro operativní úkoly týkající se vysokých škol.

Za jeden ze základních prvků v agenturně-operativní činnosti byla označena preventivně výchovné práce. Důležitým zdrojem pro získávání informací o situaci na vysokých školách a pro provádění preventivně-výchovné práce měla být vedle agentury též široká důvěrnická síť (budovaná mj. v řadách funkcionářů ČSM a pedagogických pracovníků), jako velmi významné se též jevilo udržování oficiálních styků s funkcionáři vysokých škol. Za důležitou byla dále považována práce mezi zahraničními studenty.⁸⁰

Období umírněného postoje moci vůči liberalizačnímu pohybu ve společnosti skončilo v roce 1966. Novotného vedení KSČ bylo jasné, že není schopno zvládnout situaci politickou cestou a pokusilo se o zabrzdnění procesu uvolnění ve společnosti mocenskými prostředky. Ostrý kurs nastolený proti opozici se dotkl i studentů. Předsednictvo Městského výboru ČSM vyloučilo 22. prosince 1966 Jiřího Müllera

⁸⁰ AMV, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy, sign. A 7 - 465, Metodické pokyny pro práci Státní bezpečnosti na problematice vysokých škol vypracované 7. odborem II. správy Hlavní správy StB, listopad 1967.

ze svazácké organizace.⁸¹ Své rozhodnutí odůvodnilo mimo jiné jeho údajnými sympatiemi s maoismem.⁸² Den předtím byl Müller též vyloučen ze studia pro neplnění studijních povinností a 5. ledna 1967 musel nastoupit mimo řádný termín vojenskou prezenční službu.⁸³

V souvislosti s mocenským zásahem proti Jiřímu Müllerovi rozeslala 18. ledna 1967 organizační oddělení a oddělení školství a vědy ÚV KSČ Ústřednímu výboru KSS, vysokoškolským výborům KSČ v Brně a v Bratislavě a krajským stranickým výborům oběžník s informací o Müllerově případu. Adresáti byli vyzváni k sledování vývoje názorových diskusí ve svazáckých konferencích na vysokých školách, k jejich usměrňování a k zabránění jakýmkoliv projevům sympatií vůči Jiřímu Müllerovi. Zejména mělo být zamezeno rozvinutí diskusí o případu ve studentských časopisech.⁸⁴

Podle Miroslava Tyla dokonce existují indicie, že státní orgány uvažovaly o trestním postihu některých studentů v souvislosti s jejich obhajobou Jiřího Müllera. Vedle neověřených informací, které v tomto směru získal, o tom svědčí i dvě návštěvy vysoce postavených úředníků Generální

⁸¹ Viz NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1071, složka 1, zápis usnesení předsednictva Městského výboru ČSM z 22. 12. 1966 o vyloučení Jiřího Müllera z ČSM. K Müllerovu vyloučení z ČSM dále viz NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1739, složka 1, odvolání Jiřího Müllera proti vyloučení z ČSM adresované ÚV ČSM, zpráva o jednání sekretariátu ÚV ČSM o Müllerově odvolání 3. 3. 1967 a stenografický záznam z tohoto jednání.

⁸² Obvinění z maoismu se v Müllerově případě zakládalo na jeho několika návštěvách čínského velvyslanectví. Hlavním důvodem těchto návštěv byla podle Müllera ta skutečnost, že Čína byla v konfliktu se SSSR, tudíž se jednalo o něco, co bylo pro režim těžko stravitelné. Viz rozhovor autora s Jiřím Müllerem, 23. 6. 1999. Viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 20, a. j. 20, inf. 4 (schůze předsednictva 10. 1. 1965), dokument „Návrh opatření vůči organizátorům styků skupiny vysokoškolských studentů s velvyslanectvím ČLR“.

⁸³ K Müllerově vyloučení ze studia viz opis dopisu jeho otce Viléma Müllera rektoru ČVUT Josefu Kožouškoví z 11. 1. 1967 zaslaný rektorem prvním tajemníkem VV KSČ v Praze Zdeňku Dědičovi, AMV, f. KSČ - VV Praha, inv. č. 477, kart. 33.

⁸⁴ NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1332, složka 4.

prokuratury a Ministerstva vnitra na jednání VOV ČSM v Praze, během nichž bylo členům výboru v tomto smyslu otevřeně vyhrožováno. Členové výboru pak byli jednotlivě zváni na Generální prokuraturu, kde byly tyto vyhrůžky opakovány.⁸⁵

Müllerův případ skutečně vyvolal ostrou reakci studentů. VOV ČSM Praha si dovolil do té doby bezprecedentní čin - jako celek vyjádřil nesouhlas s Müllerovým postihem.⁸⁶ Reakcí na tento odpor byl zákrok proti Lubomíru Holečkovi, který byl v srpnu 1967 rovněž povolán k výkonu vojenské prezenční služby.⁸⁷ Zákrok vůči studentům byl v časové shodě s postihem odbojných spisovatelů po IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967.

Na zasedání pléna ÚV KSČ konaném 8. - 9. února 1967 bylo rozhodnuto o posílení přímého stranického řízení ČSM, což bylo zajištěno i následným zřízením oddělení pro mládež a sport v aparátu ústředního výboru.⁸⁸ V duchu "upevňovací" linie proběhl i V. sjezd ČSM v červnu 1967. Ten přinesl jasnou porážku pražských radikálů.⁸⁹ Pro ně byl podle

⁸⁵ Rozhovor autora s Miroslavem Tylem, 24. 11. 2005. Písemné zprávy o přípravě trestního stíhání zatím ovšem nebyly objeveny.

⁸⁶ Viz zprávu předsednictva VOV ČSM Praha o stanovisku zaujatém předsednictvem a plénem VOV ČSM Praha k postihu Jiřího Müllera publikovanou jako zvláštní bulletin pražského VOV ČSM k "případu Jiřího Müllera", in: PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmalá*, c. d., příloha, dok. č. 3, s. 162 - 165.

⁸⁷ K vyloučení Jiřího Müllera a následnému studentském odporu viz KLÍMOVÁ, Helena - KAVAN, Jan: Jak to bylo s těmi vysokoškoláky, in: *Literární listy*, r. 17, č. 2/1968, 17. 3. 1968; též rozhovor Jaromíra Hořce s tajemníkem MV KSČ v Praze Martinem Vaculíkem Konec systému?, in: *Universita Karlova*, r. 14 (1967/1968), č. 16, 3. 5. 1968.

⁸⁸ Zřízení oddělení schválilo předsednictvo ÚV KSČ na své schůzi 13. 6. 1967, NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 134, a. j. 142, b. 17; viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1966 - 1969), sv. 17, a. j. 25, b. 9 (schůze sekretariátu 5. 7. 1967), dokument „Zaměření a systemizace oddělení pro mládež ÚV KSČ“.

⁸⁹ MORAVEC, Jan: Československá krize - rok 1967, in: *Československo roku 1968*, 1. díl: obrodný proces. Praha, Parta 1993, s. 20 - 21; též NEUBAUER, Jiří: *K vývoji československého vysokoškolského hnutí*. Diplomová práce vypracovaná na FF UK v Praze. Praha 1971, s. 32 - 35; též NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1966 - 1969), sv. 16, a. j. 24,

Miroslava Tyla šokující již samotný průběh sjezdu. Delegáti byli během něj korumpováni všemožnou péčí, včetně ubytování v nejlepších hotelích, zvláštních autobusů pro delegáty vedenými policejními vozy se sirénami, vybraným jídlem a velkorysým večerním programem. Celé jednání se neslo v atmosféře vypjaté sterility, ojedinělá vystoupení pražských studentských delegátů byla přijata jako výstřednost proti dobrým zvykům podobných shromáždění. Velkou část programu zabíraly diskuse o procedurálních otázkách, dlouhotrvající rozpravu např. inicioval jeden z delegátů z Kladna, když poukázal na to, že pražští studenti nenosí modré svazácké košile. Jednání přitom končila již v brzkých odpoledních hodinách, aby se delegáti mohli v Praze věnovat svému programu.⁹⁰

K otázce strukturálních změn se sjezd ČSM vyslovil v duchu stanoviska, které vydal ÚV ČSM ještě před jeho konáním. Označil v něm jednotnou organizaci mládeže za *"revoluční vymoženost naší společnosti"* a postavil se proti *"všem návrhům vedoucím k narušení této jednoty"*.⁹¹

Zjitřenou náladu ve společnosti i rozkol ve vedení KSČ ještě více prohloubily tzv. strahovské události.

inf. 1 (schůze sekretariátu 21. 6. 1967), informace o průběhu V. sjezdu Československého svazu mládeže, červenec 1967. K městské konferenci ČSM v Praze 13. - 14. 5. 1967 viz dále zprávu o konání pražské Městské konference ČSM a stenografický záznam průběhu konference, NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1070, složka 1.

⁹⁰ Viz projev Miroslava Tyla na výročním plenárním zasedání ČSM Vysoké školy zemědělské v Praze 1. 11. 1967. AMV, f. Sekretariát federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/3 - 2133. Text tohoto projevu pak byl Tylem zakomponován do jeho analýzy studentského hnutí *"Rozbor studentského hnutí a návrh koncepce pro jistou část studentstva"*, který se stal součástí podkladových materiálů pro II. kongres Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy konaného v dubnu 1969 v Olomouci, LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 396, kart. 6; viz též rozhovor autora s Miroslavem Tylem, 24. 11. 2005.

⁹¹ *Student*, r. 3, č. 7/1967, 14. 2. 1967.

Nespokojenost s nevyhovujícími podmínkami nejen na strahovských kolejích vyjadřovali studenti již dávno před rokem 1967, obecný byl i jejich odpor vůči rigidnímu kolejnímu řádu, který mimo jiné výrazně omezoval návštěvy.⁹² Již 7. května 1965 došlo na kolejích v Plzni v Baarově ulici k nepokojům vyvolaným vypínáním proudu, při kterých studenti vyvolávali hesla „*Naše sympatie jsou se Západem*“, „*Přežili jsme středověk, přežijeme i dnešek*“ nebo „*Chodí tady četník, hodíme mu pětník*“.⁹³

Poté, co došlo 31. října k opětovnému vypnutí elektřiny na vysokoškolských kolejích na Strahově, vydali se studenti se svíčkami a s voláním „*Chceme světlo!*“ na pochod okolo Pražského hradu směrem na Václavské náměstí. Jejich průvod byl brutálně rozeznán Veřejnou bezpečností. Vedení KSČ její počínání schválilo a prohlásilo, že „iniciátoři“ demonstrace budou potrestáni.⁹⁴

⁹² Diskuse kolem kolejního řádu a všeobecně kolem otázek spojených s ubytováním studentů je možno sledovat na stránkách časopisů *Student* a *Universita Karlova* nebo deníku *Mladá fronta*. Velké publicity se dostalo výsledkům fungování tzv. experimentálního kolejního řádu, který byl zkušebně zaveden na několika vysokoškolských kolejích a kterým byly dány studentským kolejním radám poměrně rozsáhlé pravomoci při správě kolejí. K tomu viz např. článek Miroslavy ČERNÉ Domníváte se, že lze dodržovat kolejní řád?, in: *Student*, r. 1, č. 3/1965, 20. 10. 1965; též BENDA, Vítězslav: Dialogy pokračují, in: *tamtéž*, č. 9/1965, 1. 12. 1965; ŠKUBA, Jiří: Nový kolejní řád. Ve starém anebo starý v novém? Výpravný kus ze života studentstva pražského, in: *tamtéž*, r. 3, č. 7/1967, 14. 2. 1967; Klub experiment (něco z usnesení Brňáků), in: *tamtéž*, r. 2, č. 9/1966, 2. 3. 1966. Špatnou ubytovací situací studentů v Praze a Brně se zabývala již schůze sekretariátu ÚV KSČ 27. 3. 1963, NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát (1962 - 1966), sv. 5, a. j. 9, b. 3.

⁹³ HYNA, c. d., s. 313.

⁹⁴ Nejpodrobněji zatím pojednal o tzv. strahovských událostech Michal SVATOŠ v nepublikovaném textu *Strahovské události roku 1967*. K samotnému policejnímu zásahu je k dispozici řada dokumentů státní provenience, viz např. AMV, f. Sekretariát federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/3 - 2133; *tamtéž*, f. Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, sign. A 6/2 - 1065; *tamtéž*, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 458. K dispozici je též dozorový spis Obvodní prokuratury pro Prahu 6 v trestní věci demonstrace vysokoškolských studentů na Strahově. Tento spis se nachází v dosud neuspořádaném fondu Obvodní prokuratura pro Prahu 6, který je uložen

Strahovské události vyvolaly velké rozhořčení v řadách studentů i v celé společnosti. I dosud konformní *Mladá fronta* sice 14. listopadu odsoudila formu protestu, kterou studenti zvolili, zároveň ale kritizovala policejní zásah a chystaná administrativní opatření.⁹⁵ Podobně se vyjádřil i rektor Univerzity Karlovy v Praze Oldřich Starý, proti některým excesům policie se vyslovil 9. listopadu i rektor ČVUT Josef Kožoušek a v prohlášení z téhož dne též Vysokoškolský výbor KSČ v Praze. Obě tato prohlášení zároveň obsahovala požadavek co nejrychlejšího odstranění nedostatků na kolejích.⁹⁶ Časopis *Univerzita Karlova* polemizoval v článku *Logika nepravdy* s tím, jakým způsobem o strahovských událostech referovalo *Rudé právo*. Nesouhlas s postupem Veřejné bezpečnosti a postojem vedení KSČ dávali na různých shromážděních najevo studenti a akademičtí funkcionáři většiny pražských i některých mimopražských fakult.⁹⁷ Jejich rozhořčení se ještě vystupňovalo po uveřejnění zprávy mluvčího vlády ze 14. prosince 1967, která za viníky celé události jednoznačně označila studenty.⁹⁸

v AMP. Bohatá dokumentace ke strahovským událostem se dále nachází v Archivu Českého vysokého učení technického v Praze (A ČVUT), f. 75, Osobní fond Josef Kožoušek, kart. 29. Zde je též mj. uložen obsáhlý Kožouškův dopis Vědecké radě ČVUT z 27. 3. 1968, v němž obhájí svůj postoj během strahovských událostí. Dopis obsahuje též jeho rezignaci na rektorskou funkci odůvodněnou špatným zdravotním stavem.

⁹⁵ *Mladá fronta*, r. 24, 14. 11. 1967.

⁹⁶ Viz A ČVUT, f. 75, Osobní fond Josef Kožoušek, kart. 29, informace o studentské demonstraci v Praze dne 31. října 1967 pro ÚV KSČ a krajské výbory KSČ ze 14. 11. 1967. Obě prohlášení byla publikována v časopisu *Student*, r. 3, č. 46/1967, 15. 11. 1967.

⁹⁷ Tyto rezoluce nebo jejich výtahy viz např. in: AMV, f. Sekretariát federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/3 - 2133; viz též dopisy občanů rektorovi ČVUT Kožouškovi, A ČVUT, f. 75, Osobní fond Josef Kožoušek, kart. 29.

⁹⁸ Zprávu uveřejnila některá periodika, např. *Rudé právo*, r. 47, 15. 12. 1967. Dále viz podkladové materiály pro jednání předsednictva ÚV KSČ k závěrečné zprávě k událostem mezi pražskými vysokoškooláky 9. 12. 1967, NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1971), sv. 54,

VOV ČSM Praha vydal informační bulletin věnovaný celému případu, který byl ovšem vedením některých fakult strháván z nástěnek.⁹⁹ Jeho šíření blokovaly také Městský výbor ČSM v Praze a ÚV ČSM. Pražskému VOV bylo s odkazem na tiskový zákon zakázáno vydat další čísla bulletinu. Na společném zasedání sekretariátu ÚV ČSM s předsednictvem VOV ČSM Praha dokonce vyhrožoval předseda ÚV ČSM Miroslav Zavadil zrušením pražského VOV.¹⁰⁰

Především mezi studentskými aktivisty na filozofické fakultě se uvažovalo o uspořádání protestní demonstrace.¹⁰¹ Tato demonstrace byla naplánována na 20. listopadu 1967, vzhledem k obavám z tvrdého policejního zákroku však od ní bylo upuštěno. Jejího možného uskutečnění se ovšem studenti FF UK v Praze do budoucna nemínili vzdát.¹⁰² Dění mezi

a. j. 56, b. 6. Obsáhlou dokumentaci ke strahovským událostem viz in NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1332, složka 4.

⁹⁹ Viz prohlášení aktivu pražských vysokoškoláků 13. 1. 1968 svolaného VOV ČSM Praha k tzv. strahovským událostem a k dalšímu vývoji studentského hnutí, in: PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmala*, c. d., příloha, dok. č. 4, s. 165 - 168. K vzniku a rozšiřování bulletinu viz AMV, f. Sekretariát federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/3 - 2133, dokument „Informace o dalším vývoji situace mezi vysokoškolskými studenty v Praze“, 5. 12. 1967.

¹⁰⁰ KAVAN, David a Goliáš, c. d. Viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1969), sv. 49, a. j. 51, b. 18 (schůze předsednictva 28. 11. 1967), dokument „Zpráva o dosavadním řešení problémů mezi pražskými vysokoškoláky“; tamtéž, sv. 54, a. j. 56, b. 6 (schůze předsednictva 9. 12. 1967), závěrečná zpráva k událostem mezi pražskými vysokoškoláky.

¹⁰¹ AMV, f. Sekretariát federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/3 - 2133, dokument „Informace o přípravách studentů k provedení demonstrace na 20. 11. 1967“. Shromáždění studentů FF UK v Praze 8. 11. 1967 požadovalo ve své rezoluci datované 9. 11. 1967 respektování akademické půdy v prostorách fakult a v areálů kolejí, vyšetření strahovských událostí a oznámení jmen viníků, tiskové opravy původních oficiálních zpráv o událostech, označení příslušníků VB viditelnými čísly a zákaz používání chemických prostředků proti lidem na území Československa. Rezoluce obsahovala informaci o svolání další schůze studentů, která měla rozhodnout o uskutečnění tiché demonstrace v případě nesplnění předložených požadavků, AMP, f. KSČ - VV Praha, inv. č. 516, kart. 38.

¹⁰² AMP, f. KSČ - VV Praha, inv. č. 397, kart. 24, druhá rezoluce studentů FF UK v Praze z 21. 11. 1967.

vysokoškoláky v Praze se setkávalo se značným zájmem novinářů ze západních zemí, kteří s nimi navazovali kontakty.

Mimořádný rozruch vyvolaný strahovskými událostmi vedl ministra školství a kultury Jiřího Hájka k vypracování dopisu ze 17. listopadu 1967, ve kterém podal oficiální výklad událostí a průběhu jejich vyšetřování. V dopisu odmítl snahy „konstruovat zde konfliktní situaci mezi studenty a státní mocí.“ Vedení vysokých škol a fakult vyzval k projevení větší iniciativy při řešení problémů studentů a k většímu zájmu o jejich studijní a životní potíže. Představitelé studentů měli spolu se správou kolejí, menz a škol vést studenty k dodržování pořádku, režimu dne, pravidel slušného chování a zejména k ochraně a šetření zařízení škol a kolejí. Zároveň uložil vedení vysokých škol vypracování zprávy o situaci na jejich kolejích.¹⁰³

Usnesení předsednictva ÚV KSČ z 28. listopadu 1967 ke zprávě komise, která byla k řešení problémů mezi vysokoškoláky vytvořena na základě usnesení sekretariátu ÚV KSČ ze 17. listopadu, ukládalo ministru vnitra Josefu Kudrnovi prověřit stížnosti jednotlivých studentů na postup některých příslušníků Veřejné bezpečnosti a výsledek předat generálnímu prokurátorovi k posouzení a také „vypracovat a předložit celkovou zprávu o působení nepřátelské činnosti v naší zemi v posledních dvou letech ve všech úsecích života naší společnosti“. Ministr školství měl prošetřit chování studentů, kteří se během demonstrace údajně dopustili hrubých přestupků, i těch studentů, „kteří v následujícím údobí

¹⁰³ Univerzitní archiv Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně (UA MZLU v Brně), f. Provozně ekonomická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně, korespondence děkana, sign. D II/5, inv. č. 5, kart. 2.

zneužili události k vyhrocování nesprávných protistranických a protisocialistických nálad, a vyvodit potřebné závěry".¹⁰⁴

V souvislosti se vzrůstající aktivitou studentů vyvolanou strahovskými událostmi ještě více zesílil i zájem Státní bezpečnosti o tzv. opoziční skupinu Jiřího Müllera. U vedoucího oddělení školství a vědy ÚV KSČ Josefa Havlína se 6. prosince uskutečnila porada, které se zúčastnili ministr školství Jiří Hájek, ministr vnitra Josef Kudrna, předseda ÚV ČSM Miroslav Zavadil, vedoucí oddělení státně administrativního ÚV KSČ Miroslav Mamula a vedoucí oddělení mládeže ÚV KSČ Jan Svoboda se svým zástupcem. Účastníci porady shodně hodnotili situaci mezi studenty jako velmi vážnou. Za velice důležitý poznatek označil ministr vnitra zjištěné kontakty jednotlivých studentů ze „skupiny Jiřího Müllera“ se zahraničím. Ministr vnitra dostal za úkol podat na další poradě informaci o tom, jak by těchto kontaktů bylo možno využít pro boj proti této skupině.¹⁰⁵ Vedoucí orgány komunistické strany i státu připravovaly též další opatření proti neposlušným studentům.¹⁰⁶

¹⁰⁴ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1969), sv. 49, a. j. 51, b. 18.

¹⁰⁵ ŽÁČEK, Pavel - VACHALOVSKÝ, Přemysl: Jan Kavan v labyrintu služeb. Praha, Formát 2003, s. 27.

¹⁰⁶ Viz např. nedatovaný návrh opatření k řešení situace mezi pražskými vysokoškoláky přijatý společně oddělením školství a vědy, oddělením mládeže a oddělením státně administrativním ÚV KSČ, Městským výborem KSČ v Praze, VV KSČ v Praze a ÚV ČSM po konzultaci s ministrem školství a ministrem vnitra, který předpokládal mj. přípravu materiálů pro stranické a mládežnické redakce, které měly dokazovat „nepřátelskou a rozvratnickou činnost některých skupin studentů“, zabezpečení zveřejnění několika článků k problematice Strahova a vysokých škol obecně ve Večerní Praze nebo provedení individuálních pohovorů s rektory, předsedy a výbory organizací KSČ na vysokých školách i s jednotlivými komunisty s cílem dosáhnout jejich „aktivního vystoupení proti extrémním a protistranickým tendencím a živlům“. Vysokoškolskému výboru KSČ v Praze návrh ukládal „vyvodit stranické závěry u komunistů, u kterých se prokáže, že politicky nesprávným a nevhodným způsobem vystupovali kolem strahovských událostí ([Lubomír] Kohout, [Karel] Durman, [Jana] Kohnová, [Jan] Kavan, někteří komunisté ve vysokoškolském obvodním výboru

Brutálním zásahem proti účastníkům strahovské demonstrace a loajálním postojem vedení ČSM vůči režimu přetekl pohár trpělivosti, který měli studenti se svazáckou organizací. Následující týdny byly na pražských vysokých školách vyplněny bouřlivými debatami o dalším osudu ČSM. Od konce roku 1967 přistoupili studenti de facto k budování nového systému své samosprávy mimo svazáckou organizaci.

2. Československé studentstvo jako součást reformního hnutí v roce 1968

Spolu s neúspěchem při řešení hospodářské krize, ostrými spory se Slováky a střety s představiteli kulturní scény dokumentovaly právě "strahovské události" neschopnost režimu Antonína Novotného čelit problémům státu a přispěly k jeho odvolání z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Na jeho místo byl na počátku ledna 1968 zvolen Alexander Dubček. Brzy se ukázalo, že se jedná o více než jen o změnu ve vedoucí funkci v komunistické straně a že se z pouhého vnitrostranického boje stává záležitost celé společnosti. Prvními náznaky této změny byla vystoupení některých předních komunistických politiků, např. Josefa Smrkovského, Gustáva Husáka nebo Zdeňka Mlynáře, a významných představitelů kultury, především nově jmenovaného předsedy Svazu československých spisovatelů Eduarda Goldstückera. Bylo zastaveno trestní stíhání účastníků strahovské demonstrace,

ČSM a další). Vyvodit stranické závěry rovněž u těch komunistů, kteří zanedbali své povinnosti (rektorát, Správa účelových zařízení apod.) v souvislosti se strahovskou kolejí." NA, f. KSČ - ÚV, O2/1 - Předsednictvo (1966 - 1969), sv. 54, a. j. 56, b. 6 (schůze předsednictva 9. 12. 1967).

22. února rehabilitoval Městský výbor ČSM Jiřího Müllera.¹⁰⁷ Na základě rozkazu vedení ministerstva vnitra bylo v únoru 1968 ukončeno sledování činnosti „skupiny Jiřího Müllera“.¹⁰⁸ Brzy došlo též k otevření hranic.

Na přelomu února a března 1968 vstoupily do politického života sdělovací prostředky. Novináři, povzbuzeni tím, že se i samotní nejvyšší představitelé komunistické strany dotkli některých dosud tabuizovaných otázek, zaplavili veřejnost explozí informací o chybách Novotného režimu a o zločinech padesátých let. Volalo se po nápravě spáchaných křivd a chyb a po vyvození osobní odpovědnosti jejich viníků. Významnou roli sehrála aféra „semínkového“ generála Jana Šejny, který byl pro své přátelství s Novotného synem prezidentovým protekčním dítětem.¹⁰⁹

Díky obnovené svobodě slova se vytvářel tlak na personální změny na vedoucích místech. Pod jeho náporem byl 22. března donucen vzdát se funkce prezidenta republiky Antonín Novotný, postupně museli abdikovat také někteří ministři, vedoucí funkcionáři KSČ a řady dalších organizací a institucí i čelní představitelé ostatních politických stran.

Rozmach diskusí a kritiky podnícených tiskem, rozhlasem a televizí byl tak prudký a nabyl takového rozsahu a obsahu,

¹⁰⁷ Viz zprávu ze schůze předsednictva Městského výboru ČSM v Praze konané dne 22. 2. 1968, in: *Student*, r. 4, č. 9/1968, 28. 2. 1968; dále viz též návrh na zrušení usnesení předsednictva Městského výboru ČSM v Praze o vyloučení Jiřího Müllera z ČSM (podkladový materiál pro jednání předsednictva Městského výboru ČSM v Praze 22. 2. 1968), NA, f. ČSM – ÚV, kart. 1100, složka 4.

¹⁰⁸ AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 – 2504, dokument „Činnost a záměry skupiny Jiřího MÜLLERA a jejich vliv na studentské hnutí v období let 1964 – 1969“, 6. 2. 1969.

¹⁰⁹ JANÁČEK, František – MORAVEC, Jan: Leden 1968 a spor o jeho smysl, in: *Československo roku 1968*, 1. díl, c. d., s. 43 – 45.

že od března 1968 významně určoval společenský život a atmosféru v zemi. Zprvu převládala snaha o zúčtování s negativní minulostí. V březnu a dubnu 1968 však začalo docházet k formulování nejrozličnějších požadavků od mzdových a sociálních přes volání po náboženské svobodě a samostatnosti nekomunistických stran, úpravě vztahů Čechů a Slováků, demokratizaci KSČ až po urychlení ekonomických reforem.

Tyto požadavky vyjadřovaly zájmy různých sociálních skupin, pracovních kolektivů, společenských organizací, národů a národností. V Československu docházelo k spontánní obnově občanské společnosti. Konaly se demonstrace a mítinky, aktivizovaly se dříve konformní organizace, spolky a strany, byly zakládány nové organizace (např. Společnost pro lidská práva, Český svaz vědeckých pracovníků a již politicky zaměřený Klub angažovaných nestraníků a K 231), uskutečňovaly se pokusy obnovit sociální demokracii. O změnách poměrů vypovídala např. i veřejná striptýzová vystoupení nebo beztrestná aktivizace „dětí květin“.¹¹⁰

Ačkoliv je reformně komunistickým předákům a Dubčekovi zvláště vcelku oprávněně vyčítána především ve vztahu k Sovětskému svazu notná dávka politické naivity, sehráli bezesporu v tomto procesu kladnou roli. Myšlení a jednání mužů „obrodného procesu“ bylo nepochybně limitováno jejich příslušností ke komunistické straně. Nikdo z nich nepochyboval o tom, že by se reforma socialismu měla uskutečňovat pod její kontrolou. Můžeme se také oprávněně

¹¹⁰ K Československým hippies viz např. článek Pražští hippies se představují, in: *Mladý svět* (MS), r. 10, č. 27/1968; též SUCHÝ, Ondřej: Svět československých dětí květin, in: *Svět v obrazech*, r. 24, č. 22/1968, 4. 6. 1968.

domnívat, že někteří z reformistů sledovali především své kariérní zájmy. Jisté ovšem je, že celkově docházelo k pokusu o hlubokou reformu komunistického systému. Snaha Dubčka a ostatních reformistů nepřipustit opakování "porušování zákonnosti" a vládnout bez použití administrativních prostředků fakticky vytvářelo prostor pro obnovování občanských svobod.

Reakcí na tlak veřejnosti a programovým východiskem reformistů uvnitř komunistické strany se stal Akční program KSČ, který byl schválen na zasedání ÚV KSČ 5. dubna 1968. Tento dokument, jehož autory byli přední komunističtí intelektuálové, se dotýkal prakticky všech oblastí života. Obsahoval též tvrdou kritiku minulé školské politiky, jejíž následky se měly projevovat i nadále.¹¹¹ Existence kvalitního školství bylo označeno za podmínku dynamického rozvoje hospodářství i celé socialistické společnosti, proto mělo dostávat podstatně větší díl ze společenských zdrojů.

Za nejbližší úkoly nové vysokoškolské politiky bylo považováno: „Na vysokých školách důsledně uplatňovat demokratické zásady a metody v jejich řízení. Soustavně posilovat předpoklady vědecké činnosti, jednoty výuky a bádání, upevňovat autoritu a autonomii vědeckých rad vysokých škol. Přednostně vybavovat vysoké školy moderními zařízeními a zlepšovat možnosti vědecké práce, prohlubovat všestrannou spolupráci mezi výzkumem, vysokými a středními

¹¹¹ „...kvantitativního rozvoje vzdělanosti bylo mnohdy dosahováno na úkor kvality výuky. Některá se i dostatečná péče kvalitní přípravě učitelů. Dřívější četné reorganizace nepřispěly k žádoucímu zvýšení úrovně vyučovacího i výchovného procesu. Naopak vyvolaly v mnoha směrech její zaostávání za současnými potřebami i budoucími nároky. Nebylo také využito moderního pojetí a soudobých technických prostředků výuky.“ Viz Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ. Praha, Svoboda 1969, s. 139.

školami, společně využívat nákladných zařízení badatelskými ústavy i vysokými školami. Vysokým školám pro jejich pedagogickou a vědeckou práci rozšířit přístup k zahraniční literatuře i možnosti studijních cest i praxi v zahraničí a přitom správně chápat důležitost získávání poznatků pro rozvoj vědy, pružně aplikovat zásady návratnosti devizových prostředků."¹¹²

Na středních i vysokých školách měly být vytvářeny „materiální a kádrové podmínky k tomu, aby všechna mládež, která má předpoklady a prokázala je i výsledky v předcházejícím vzdělání, mohla být ke studiu přijata."¹¹³

Akční program se též sebekriticky vyjádřil ke vztahu komunistické strany a ČSM. „Donedávna jsme od něho, respektive od jeho představitelů, chtěli, aby mezi mládež přinášeli více méně hotové směrnice, které byly často výsledkem subjektivních názorů a necitlivě zasahovaly do vnitřních záležitostí organizace mládeže. Nedostatečně jsme i mladé komunisty vedli k tomu, aby se podíleli na tvorbě politiky strany tím, že by důsledně obhajovali, rozvíjeli a vyjadřovali zájmy, potřeby a stanoviska mládeže jako celku i jejích jednotlivých skupin. Oslabovala se tím iniciativa mládeže i role její organizace ve veřejném a politickém životě. K tomu napomáhala i nesprávná zásada tzv. přímého řízení ČSM stranou."¹¹⁴

Mnohotvárnost potřeb, zájmů a měnících se zálib mládeže, která je věkově, sociálně, kvalifikačně a jinak vnitřně diferencována, vyžadovala podle akčního programu členité a diferencované organizace dětí a mládeže. Zároveň však podle

¹¹² Tamtéž, s. 140.

¹¹³ Tamtéž, s. 139 – 140.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 125.

dokumentu existovaly naléhavé problémy týkající se celé mladé generace, které vyžadovaly společný postup všech významných skupin mládeže a tomu odpovídající formu organizace a společenské reprezentace. Akční program z tohoto důvodu shledával jako nejvhodnější formu organizace mládežnického hnutí federaci, aniž by ji ovšem chtěl mladým lidem předepisovat. Vedení komunistické strany tak ve svém programovém dokumentu fakticky přistoupilo na pozice, z jakých vystupovali před lednem 1968 vůči Československému svazu mládeže radikální studenti.

Jak nás o tom přesvědčují filmové záběry z prvomájových oslav nebo po mnoha letech opět objektivně prováděné výzkumy veřejného mínění, došlo k nárůstu autority KSČ v očích obyvatelstva. Stalo se tak do značné míry díky osobnosti jejího prvního tajemníka, který si svým civilním vystupováním a "lidským" jazykem získal větší část veřejnosti. Není možno pominout skutečnost, že v čele občanského hnutí stáli většinou právě reformní komunisté. Úskalí celého pokusu vybudovat "socialismus s lidskou tváří" spočívalo pro reformní komunisty v tom, že otevřením prostoru pro svobodnou výměnu názorů spustili ve společnosti pohyb, který záhy překročil rámec jejich představ a který nebyli schopni bez použití mocenských prostředků kontrolovat. Dá se říci, že se do jisté míry dostávali do vleku událostí.

Názory prezentované Ivanem Svitákem nebo Václavem Havlem přiváděly k zuřivosti nejen Moskvu, další "spojence" z Varšavské smlouvy a domácí neostalinisty, ale výrazně překročily mez, na kterou byli sami reformisté ochotni zajít. Ti měli před sebou zásadní dilema. Pokud by se rozhodli společenskou aktivitu zbrzdit nebo dokonce zastavit, přišla

by vnívali celá jejich snaha o reformu systému. Na druhé straně museli respektovat geopolitickou realitu danou poválečným uspořádáním světa. Řešení hledali ve snaze politicky působit na média a na zástupce radikálních proudů ve společnosti, které nabádali k umírněnosti. Přijímali kompromisní stanoviska, která však nemohla uspokojit ani jednu stranu.

K nejaktivnější a nejradikálnější části společnosti patřila i po lednu 1968 vysokoškolská mládež. Postoj zaujímaný vedením ČSM ke strahovským událostem definitivně podlomil důvěru radikálních studentů v možnost svazáckou organizaci reformovat. Jeden z jejich předních představitelů Zdeněk Pinc k tomu uvedl: „V ČSM a jeho orgánech jsme začali působit proto, abychom je přeměnili v něco užitečného. Přesvědčili jsme mnoho studentů, kteří jinak cítili ke svazácké organizaci oprávněně hlubokou nedůvěru, aby do ní vstoupili a pomohli ji zevnitř přetvářet. Po strahovských událostech jsme nabyli přesvědčení, že nadále nebude možno realizovat náš program v rámci stávajících struktur ČSM. Proto jsme se rozhodli tyto struktury opustit, k čemuž jsme vyzvali i své kolegy.“¹¹⁵

Dne 13. ledna 1968 se v zasedací síni rektorátu Univerzity Karlovy uskutečnil celopražský aktiv studentů svolaný vysokoškolským obvodním výborem, jehož se vedle zástupců fakultních výborů pražských vysokých škol, členů VOV ČSM Praha, ÚV ČSM, ÚV KSČ a zástupců ministerstva školství zúčastnili i řadoví členové ČSM. Radikální studenti (Jan Kavan, Zdeněk Pinc, Karel Kovanda, Miroslav Tyl, Jiří Holub)

¹¹⁵ Rozhovor autora se Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999.

na aktivu zpochybnili snahu oficiálních míst objektivně vyšetřit strahovské události. Kritizovali zejména to, že nebyly vyvozeny důsledky vůči vedoucím činitelům Veřejné bezpečnosti, kteří byli zodpovědní za zákrok proti studentům na Strahově. Zástupci Kolejní rady areálu Strahov (KRAS) byla kritizována závěrečná zpráva vládní komise, která budila dojem, jako by příčiny strahovské demonstrace byly malicherné. Karel Kovanda se vyjádřil v tom smyslu, že nevidí rozdíl mezi Západním Berlínem, kde se do studentů střílí, a Československem. Litoval také toho, že odrazoval v minulých týdnech studenty od dalších demonstrací.

Na aktivu se dále diskutovalo o organizování studentstva. Bylo přijato rozhodnutí o tom, že do 21. března bude na vysokých školách uspořádáno referendum, které rozhodne o případném vytvoření samostatné studentské organizace mimo rámec ČSM.¹¹⁶

Proces rozkladu ČSM byl tak rychlý, že už referendum neproběhlo. V březnu se konalo plenární zasedání ČSM, na němž bylo ustaveno nové vedení v čele se Zbyňkem Vokrouhlickým a radikálně změněna jeho organizační struktura. Téměř veškeré pravomoci byly předány jednotlivým zájmovým skupinám. Přesto se nepodařilo ani novému reformnímu vedení ČSM zastavit jeho dezintegraci. Vznikaly nové zájmové organizace mládeže,

¹¹⁶ Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky (dále jen ÚSD AV ČR), sbírka Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970 (dále jen sb. KV ČSFR), D II/147, informace o průběhu aktivu funkcionářů pražských vysokých škol dne 13. ledna 1968, 25. 1. 1968; NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1700, složka 11, informace o aktivu zástupců pražských fakult k vystoupení studentů na Strahově, 13. 1. 1968; též Stanovisko pléna VOV ČSM Praha, in: *Student*, r. 4, č. 11/1968, 15. 3. 1968.

které do ČSM nevstoupily, štěpení mládežnického hnutí se ještě více urychlilo po srpnu 1968.¹¹⁷

Vytváření nové organizační struktury studentského hnutí probíhalo dosti komplikovaně, což platilo zejména v případě celostátní organizace. Zdeněk Pinc dokonce zpětně hodnotí rozbití svazáckých struktur ze strany studentů jako objektivní chybu, neboť v průběhu roku 1968 museli vynaložit mnoho energie ke tvorbě nového organizačního uspořádání. Při využití starých struktur by podle Pince dokázali udělat v rámci studentského hnutí mnohem více práce. Skutečností ovšem zůstává, že na počátku roku 1968 nemohli očekávat radikální obrat v politice KSČ.¹¹⁸

Proti setrvání v ČSM ovšem působil i argument, který zazníval již v předchozích letech. Ozývaly se silné hlasy zpochybňující právo ČSM zastupovat veškerou mládež, tedy i tu, která v něm není organizována.¹¹⁹ V rozhovoru pro časopis *Student* uvedl Jiří Müller, že názory, ke kterým dospěli pražští radikálové před třemi lety, tedy např. názor na federalizaci ČSM, a které jsou pro řadu lidí dnes

¹¹⁷ JANÁČEK, František - MORAVEC, Jan: Leden 1968 a spor o jeho smysl, in: *Československo roku 1968*, 1. díl, c. d., s. 46.

¹¹⁸ Rozhovor autora se Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999. Proti odtržení studentů od ČSM se i přes negativní zkušenosti s touto organizací vyslovil např. Ivan Hanousek. Za nejlepší cestu pro studentské hnutí považoval působení v rámci federalizované ČSM, kde by se mu dostalo značné míry autonomie. Pro to mluvila možnost ovlivňovat ostatní skupiny mládeže a působit na proces obrody ČSM zevnitř. Hanousek k tomu uvedl: „Nebylo by proto hříchem odejít najednou z organizace, pro jejíž ozdravení se vydalo tolik sil? A lze vůbec jen tak klidně zahodit materiální výhody (kluby, zájezdy, studentský podnik, hotel, půjčky atp.), které si právě studenti v nedávné době v rámci ČSM doslova vybojovali?“, in: *Universita Karlova*, r. 14 (1967/1968), č. 11, 15. 11. 1968.

¹¹⁹ V rozhovoru pro *Mladý svět* k tomu uvedla Jana Kohnová: „Nenamítáme nic proti ČSM jako výběrové organizaci, která by hájila zájmy a prosazovala názory svých členů. Ale není možné, aby si jakákoliv dobrovolná organizace osobovala právo jednat za ty studenty, kteří nejsou jejími členy. Nemají možnost ovlivňovat ji svými názory a právo zasahovat do jejího programu.“ Jan Kavan poznamenal, že „lidé jsou v ČSM nikoliv proto, že souhlasí s jeho politikou, ale jde jim o různé materiální věci. Mohli by je však stejně dobře získávat od jakékoliv odborové organizace.“, viz článek připravený Edou KRISEOVOU *Studenti a ČSM*, in: *MS*, r. 10, č. 11/1968.

revoluční, jsou za dané situace pro pražské radikály již překonané.¹²⁰

Ve dnech 6. - 7. února zasedala v Praze na Elektrotechnické fakultě ČVUT Vysokoškolská rada ÚV ČSM. Prohlásila se za představitele a řídicí orgán vysokoškolských studentů a zavázala se vypracovat nový program pro studentskou činnost a novou organizační strukturu studentského hnutí.¹²¹

Vysokoškolská rada svolala na 22. - 23. února do Brna poradu zástupců jednotlivých fakult vysokých škol v celé republice. Jménem většiny slovenských delegátů zde bratislavský student Ján Haluška formuloval stanovisko slovenských studentů. Ti požadovali především vybudování celostátní vysokoškolské organizace zdola na územním principu. Vycházet se přitom mělo z předpokládaného státoprávního federativního uspořádání republiky. Jednota československého vysokoškolského hnutí měla být zachována prostřednictvím parlamentu s paritním zastoupením českých a slovenských členů. Haluška též shromáždění informoval o tom, že na Slovensku již přistoupili k vytváření vlastní vysokoškolské organizace.¹²²

Po dosti zmateném jednání, jehož značnou část zabíralo řešení procedurálních otázek, se aktivu i pod tlakem oznámené tiskové konference nakonec podařilo přijmout závěrečné usnesení. Byly vytvořeny český a slovenský akční výbor pro

¹²⁰ Rozhovor Josefa Mladějovského s Jiřím Müllerem uskutečněný 29. 2. 1968, in: *Student*, r. 4, č. 11/1968, 15. 3. 1968.

¹²¹ Viz Usnesení Vysokoškolské rady ÚV ČSM ze dne 6. 2. 1968, in: *tamtéž*, č. 7/1968, 14. 2. 1968. K jednání rady viz ŠMÍD, K.: Vysokoškolská rada chce stát v čele studentů, in: *tamtéž*, č. 7/1968, 14. 2. 1968.

¹²² O brněnském aktivu viz článek Jde o budoucnost studentského hnutí, in: *tamtéž*, r. 4, č. 14/1968, 3. 4. 1968; též Diskusia o študentskej organizácii, in: *Smena*, r. 20, 23. 3. 1968, a Slovenská iniciatíva účinná, in: *tamtéž*, 24. 3. 1968.

přípravu národních organizací, které měly mezi sebou vzájemně spolupracovat. Předpokládalo se svolání zakládající české a slovenské vysokoškolské konference, po které měla v květnu následovat konference celostátní. Vedle konferencí měly akční výbory připravit návrh programu a struktury nezávislého studentského hnutí a rozeslat je všem fakultám jako podkladové materiály k diskusi. Aktiv také přijal otevřený dopis, ve kterém protestoval proti postupu polských orgánů vůči demonstraci varšavských vysokoškoláků a proti jejich masovému zatýkání. Byl to jeden z celé řady protestů československých studentů proti perzekuci jejich polských kolegů. V dalším dopise požadoval aktiv zkrácení základní vojenské služby absolventů vysokých škol na tři až šest měsíců a zavedení možnosti výkonu náhradní vojenské služby.¹²³

Na jaře 1968 se mimo vliv svazácké organizace postupně dostávala periodika ČSM. Svou nezávislost na ČSM deklaroval již na počátku března 1968 po výměně redakce časopisu *Student*.¹²⁴ Ač nebyl náklad tohoto týdeníku ani v roce 1968 příliš velký a nereprezentoval oficiálně žádnou studentskou organizaci, získal svou radikálností určitý vliv. Nebyl ideově vyhraněný, poskytoval prostor různým radikálním názorům. Zveřejnil např. otevřený dopis Ivana Svitáka na podporu obnovení sociální demokracie.¹²⁵ Skupina soustředěná kolem *Studenta* stála i za asi čtyřtisícovou

¹²³ Viz článek Jde o budoucnost studentského hnutí, in: *Student*, r. 4, č. 14/1968, 3. 4. 1968; viz též usnesení celostátního pracovního aktivu studentů, in: tamtéž.

¹²⁴ Viz redakční článek K situaci mezi vysokoškolskou mládeží, in: *tamtéž*, č. 10/1968, 6. 3. 1968. Od čísla 15 (19. 4. 1968) nesl časopis v tiráži přídomek "Týdeník mladé inteligence".

¹²⁵ JANÁČEK, František - MORAVEC, Jan: Vnější tlaky a vnitřní spory o reformu, in: *Zpráva KV ČSFR*, c. d., s. 106 - 108.

demonstrací, která proběhla 3. května v Praze na Staroměstském náměstí. Účastníci demonstrace během jejího průběhu verbálně útočili na KSČ.¹²⁶ Mladá fronta dovršila svou emancipaci 29. května, kdy ze svého záhlaví vypustila přídomek "deník Československého svazu mládeže".

Výrazným projevem změněné politické i společenské situace a prvními masovými shromážděními Pražského jara byly březnové mítinky mládeže, které spoluorganizovali i někteří studenti (např. Holeček, Müller, Pinc). První se konal 13. března 1968 ve Slovanském domě za účasti asi 4 000 lidí, druhého se 20. března zúčastnilo v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka již kolem 15 000 lidí. Na otázky převážně mladých lidí zde odpovídali představitelé reformního procesu z řad politiků i spisovatelů, např. Josef Smrkovský, František Vodsloň, Jaroslav Šabata, Pavel Kohout, Milan Hübl a Gustáv Husák. Tyto mítinky, které byly přenášeny rozhlasem, měly velký význam pro aktivizaci společnosti. Podobná shromáždění se konala též v Brně (1. 4.), Bratislavě (19. 3.) a na jiných místech republiky.¹²⁷

Na mítincích zazněla i otevřená a ostrá kritika mocenského monopolu KSČ a také požadavek na vytvoření nových opozičních stran. Na mítinku konaném 20. března promluvil Luboš Holeček, který po svém návratu z vojenské prezenční služby začal studovat na FF UK v Praze. Oponoval předsedovi svazu spisovatelů a profesorovi této fakulty Eduardu

¹²⁶ JANÁČEK, František - MORAVEC, Jan: Mezník i rozcestí reformního hnutí, in: *Československo roku 1968*, 1. díl, c. d., s. 74. Po svém založení v dubnu 1968 vyvíjel Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy tlak na to, aby se *Student* stal jeho tiskovým orgánem. Ten si však udržel až do svého zániku po okupaci Československa svoji nezávislost. Viz dopis redakce *Studenta* ustavenému Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, in: *Student*, r. 4, č. 23/1968, 5. 6. 1968.

¹²⁷ JANÁČEK, František - MORAVEC, Jan: Leden 1968 a spor o jeho smysl, in: *Československo roku 1968*, 1. díl, c. d., s. 45 - 46.

Goldstückerovi, který hájil vedoucí úlohu KSČ i ve vztahu k vysokoškolským studentům. Holeček tuto vedoucí úlohu odmítl s tím, že monopol komunistické strany vedl k předchozím "deformacím". Ve svém vystoupení zdůraznil, že studentstvo podporuje reformy prováděné Dubčkovým vedením komunistické strany, tato podpora je však podmíněná. Vyslovil se též pro to, aby si mladí lidé sestavili vlastní nezávislý program.¹²⁸

Holečkovo vystoupení vyvolalo veliký potlesk a prakticky vyjádřilo postoj většiny studentstva ke komunistické straně a jí prováděným reformám. Nutno poznamenat, že se Holeček stejně jako další studentští předáci ani na tomto shromáždění, ani později nevyslovil proti socialismu jako takovému.¹²⁹

Českoslovenští studenti dali najevo, že chtějí hrát roli politického subjektu. To prokázali i tím, že po abdikaci Antonína Novotného z funkce prezidenta republiky v březnu 1968 podporovali prezidentskou nominaci bývalého ministra školství a kultury Čestmíra Císaře.¹³⁰

Svobodná atmosféra a společenský kvas v Československu v první polovině roku 1968 umožnily všestranný rozvoj vysokoškolského života. Rozběhly se rehabilitace, do pedagogické práce se znovu zapojily dříve nežádoucí

¹²⁸ JANÁČEK, František – MORAVEC, Jan: Dosah politického uvolnění a jeho ozvěny, in: *Zpráva KV ČSFR*, c. d., s. 87 n.

¹²⁹ V březnu 1969 v rozhovoru pro *Studentské listy* odpověděl Holeček na otázku, zda existuje mezi studenty nějaký proud, který by stál na antisocialistické platformě, takto: „Jsou samozřejmě lidé, kteří jsou zklamáni tou podobou socialismu, kterou měli dosud možnost poznat, ale nedá se mluvit o nějaké nesocialistické platformě – ona totiž jiná platforma, jiná alternativa než socialistická není. Prostě neexistuje.“, in: *Studentské listy*, r. 1, č. 3/1969, 11. 3. 1969.

¹³⁰ Císaře navrhl do prezidentské funkce i ÚV ČSM, viz opis telegramu ÚV ČSM předsednictvu Národní fronty z 26. 3. 1968, NA, f. Císař Čestmír, PhDr., sign. A 21, kart. 4. Studentská kandidatura Čestmíra Císaře pod heslem „Císař na Hrad“ v sobě ovšem obsahovala i jistou dávku recese.

osobnosti. Vysoké školy se vracely ke svým demokratickým tradicím.¹³¹ Mezi studenty i pedagogy se diskutovalo o připravovaném novém vysokoškolském zákonu. Docházelo též k další profilaci uvnitř studentského hnutí. Na fakultách se vytvářelo mnoho více nebo méně politických skupin a neformálních seskupení, které měly často krátké trvání.

Atmosféra pokročilého jara 1968 se odrazila také při oslavách majálesu, i když obecně lze říci, že o ně byl podstatně menší zájem než v minulosti. V majálesových průvodech se objevila hesla vyslovující se k vnitropolitické situaci i taková, která velmi ostře reagovala na nátlak ze strany SSSR a dalších zemí Varšavské smlouvy.¹³²

Týdny, které předcházely založení připravované organizace vysokoškoláků v českých zemích, byly ve znamení bouřlivých diskusí o její podobě. Především pražští radikálové prosazovali princip výběrové organizace s individuálním členstvím. V takto formované organizaci by se více projevila váha aktivních vysokoškoláků, především pak studentských předáků, kteří za sebou měli zkušenost se střetem s režimem. Nakonec ale zvítězila představa, aby se jejím základem staly vznikající fakultní samosprávy. Již v tuto dobu se objevil spor, jestli má být studentský svaz převážně odborovou, zájmovou organizací, která by se starala

¹³¹ Z tohoto hlediska symbolický byl návrh přípravného kolegia Svazu posluchačů filosofie Univerzity J. E. Purkyně rektorovi univerzity z 1. 4. 1968 na obnovení původního pojmenování univerzity podle T. G. Masaryka. Archiv Masarykovy univerzity v Brně (dále jen AMU v Brně), f. G 2, Spolek posluchačů filosofie II (dále jen f. G 2, SPF II), k. 7.

¹³² K průběhu majáles v Praze 18. 5. 1968 viz např. zprávu Vysokoškolského výboru KSČ v Praze z 20. 5. 1968. AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 524, kart. 40.

hlavně o sociální problematiku studentů, nebo zda se má jednat v první řadě o organizaci politickou.

V rozporech uvnitř studentského hnutí hrály velkou roli nejen koncepční otázky, ale i osobní spory mezi některými studentskými předáky. Opominuta nesmí být ani rivalita jednotlivých studentských center. V první řadě se jednalo o tradiční odpor mimopražských center, především Brna, vůči "pražskému hegemonismu". Tento odpor měl zajisté své logické důvody. Radikální studenti působící v Praze měli opravdu tendenci strhávat na sebe vedení studentského hnutí, jak se to ukázalo např. v průběhu listopadové stávky. Na druhou stranu je ovšem třeba dodat, že je k tomu legitimovala dlouhodobá opoziční aktivita a politická práce a též větší akceschopnost. Pražští studenti si naopak často stěžovali, že jejich brněnští kolegové prosazují své představitele bez ohledu na jejich postoje a poukazovali též na to, že si uzurpují právo mluvit za všechny moravské vysokoškoláky.¹³³

Specifické požadavky v duchu moravské svébytnosti vyslovoval Spolek posluchačů filozofie (SPF) založený na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně 12. března 1968 jako „*nezávislá a samosprávná organizace studujících filosofické fakulty a jejich absolventů*".¹³⁴ SPF podporoval plány na obnovení zemského zřízení s Brnem jako hlavním městem Moravy. V dubnu 1968 iniciovalo prozatímní kolegium SPF svolání moravského

¹³³ Ivan Dejmal hovoří přímo o "brněnském šovinismu". Viz rozhovor autora s Ivanem Dejmalem, 21. 6. 2000.

¹³⁴ AMU v Brně, f. G 2, SPF II, karton č. 1, stanovy Spolku posluchačů filozofie. K Spolku posluchačů filozofie viz blíže STRMISKA, Maxmilián: Ke kulturně politické charakteristice Spolku posluchačů filozofie Brněnské univerzity, in: *Časopis Matice moravské*, r. 113, č. 2/1968, s. 313 - 327.

studentského sjezdu a vytvoření Moravského kolegia. To mělo být středním článkem mezi fakultami a celostátní organizací studentů, nebo dokonce reprezentantem nezávislého Moravského svazu vysokoškolského studentstva. Tato iniciativa se však nesetkala ani v samotném Brně s větší odezvou. Za pomoci studentů Lesnické fakulty Vysoké školy zemědělské v Brně (VŠZ v Brně) se sice podařilo moravský sjezd ve dnech 27. - 29. dubna uspořádat, plán na vytvoření Moravského kolegia ovšem ztroskotat.¹³⁵

K založení Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy (SVS) došlo po zdoluhavých jednáních na ustavujícím kongresu v Olomouci konaném ve dnech 25. - 26. dubna 1968. Jeho jednání se zúčastnilo 138 delegátů z 55 fakult.¹³⁶ Tajnou volbou bylo zvoleno prozatímní patnáctičlenné předsednictvo v čele s Petrem Rybářem z VŠE v Praze.

V přijatých stanovách se SVS hlásil k principům socialismu, demokracie a humanismu a stavěl se za plné respektování deklarace lidských práv Organizace spojených národů. V čele SVS stálo předsednictvo, které sídlilo na náměstí Maxima Gorkého v Praze (dnes Senovážné náměstí), vrcholným orgánem byl kongres jako shromáždění zvolených zástupců všech fakultních jednotek. V době mezi kongresy byl nejvyšším zastupitelským sborem SVS parlament, ve kterém reprezentoval každou fakultu jeden zástupce. Autonomními orgány byla městská centra sdružující fakultní a školní

¹³⁵ K této otázce viz dokumenty „Návrh na strukturu studentské organizace“ a „Proč Moravské kolegium (Konkrétní dodatky a vysvětlení k Návrhu na strukturu studentské organizace)“, AMU v Brně, f. G 2, SPF II, karton č. 1; též STRMISKA, c. d., s. 315 - 317.

¹³⁶ URBÁŠEK, Vladimír: Olomoučtí vysokoškolští studenti v letech 1968 - 1971, in: *Počátky "normalizace" na severní a střední Moravě*. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 24. Praha, ÚSD AV ČR 1996, s. 117. Dokumentace k jednání I. kongresu SVS viz in: LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 195 - 197, kart. 3.

jednotky v jednom městě. Kontrolní a revizní funkci měla plnit dozorčí rada a vzniklé spory řešit smírčí soud.¹³⁷

Na kongresu se vedly ostré spory o tom, jestli má SVS vstoupit do Národní fronty (NF). Proti se rozhodně stavěli pražští radikálové, pro které byla tato organizace nepřijatelná, ačkoli v jejím čele tehdy stál František Kriegel, který měl jejich důvěru.¹³⁸ V návrhu programu předloženém přípravným výborem stálo, že SVS je "složkou NF jako jeden z rovnocenných partnerů politických stran a společenských organizací...".¹³⁹ Nakonec bylo rozhodnuto o členství v Národní frontě zatím nepožádat, přičemž se o této otázce mělo ještě jednat. Svaz vysokoškolského studentstva tím de facto zpochybnil vedoucí úlohu KSČ.

SVS reprezentoval zpočátku pouze menšinu studentstva v českých zemích, bezprostředně po svém založení sdružoval jen 15 fakult.¹⁴⁰ Další do něj odmítly vstoupit kvůli nesouhlasu s politikou umírněného Rybářova křídla, které chtělo SVS profilovat jako zájmovou organizaci studentů. Podle Ivana Dejmalu mu šlo především o zajištění materiální základny studentů, o kterou se pak měl svaz starat. Udržení těchto výhod mělo být zajištěno dobrými vztahy s mocí, které se nemělo příliš oponovat. Do SVS se rozhodli radikální

¹³⁷ PECKA, Jindřich - HOPPE, Jiří - BELDA, Josef: *Občanská společnost 1967 - 1970. Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967 - 1970*. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, 2. díl, sv. 2. Brno, ÚSD AV ČR, Doplněk 1998 (dále jen *Občanská společnost, Sociální organismy*, 2. díl, sv. 2), s. 93 - 98.

¹³⁸ Rozhovor autora s Jiřím Müllerem, 23. 6. 1999.

¹³⁹ Návrh programu československých vysokoškoláků, in: *Student*, r. 4, č. 18/1968, 30. 4. 1968.

¹⁴⁰ BÁRTA, Miloš: Pokus o záchranu reformního programu, in: *Zpráva KV ČSFR*, c. d., s. 178.

studenti vstoupit až za změněné situace po srpnu 1968 s tím, že se budou snažit změnit vedení a koncepci SVS.¹⁴¹

Ve městech s velkou koncentrací studentů byla ustavena městská centra, která sdružovala zástupce jednotlivých fakult. Převzala majetek dřívějších vysokoškolských obvodních výborů, na něž právně navazovala. V Praze bylo 9. dubna na výroční konferenci VOV odhlasováno zrušení ČSM na pražských vysokých školách. Místo pražského VOV byla vytvořena Akademická rada pražských studentů (ARPS), pro kterou se brzy vžil název Pražský studentský parlament (PSP). Proti názoru Miroslava Tyla, který navrhoval zakládat pouze izolované politicky zaměřené kluby s exkluzivním členstvím, zvítězil návrh vypracovaný Janou Kohnovou a studentem Právnické fakulty UK v Praze Zdeňkem Kavanem, bratrem Jana Kavana, na vytvoření celopražské studentské organizace.¹⁴² V Brně založili 29. dubna zástupci devíti fakult parlament, který se později začal nazývat Brněnské studentské centrum (BSC).¹⁴³

Bylo již řečeno, že i na Slovensku docházelo k emancipaci vysokoškoláků, byť mezi nimi neproběhla diferenciace v takové hloubce jako v českých zemích. Slovenskému svazu mládeže se podařilo udržet dominantní postavení, přestože se vytvořilo několik samostatných

¹⁴¹ Rozhovor autora s Ivanem Dejmalem, 20. 7. 1999.

¹⁴² Viz AUK, f. Studentské hnutí, sign. 72-40-3, stenografický záznam z výroční konference Vysokoškolského obvodního výboru ČSM konané dne 9. 4. 1968 ve Slovanském domě v Praze. Též rozhovor autora s Janou Kohnovou, 4. 8. 1999. Viz též soukromý archiv Jany Kohnové, článek v tiskopisu Zprávy z ARPSu Pražský studentský parlament - ARPS napsaný členkou jejího prozatímního vedení Janou Kohnovou.

¹⁴³ SCHULZ, Jaromír: Co se děje v Brně, in: *Student*, r. 4, č. 22/1968, 29. 5. 1968. Text dohody o ustavení studentského parlamentu v Brně viz in: AMU v Brně, f. G 2, SPF II, k. 1.

mládežnických organizací. Obrodný proces postupoval na Slovensku všeobecně s menší intenzitou a s jiným zaměřením. Prioritou bylo dosažení federalizace, část mladých Slováků se přiklonila k nacionalismu.

Tyto odlišnosti byly vnímány i studenty v českých zemích. Jako příklad je možno uvést mítink v Bratislavě 19. března, na němž byla přijata petice požadující odchod všech představitelů odpovědných za stav země, především prezidenta Antonína Novotného a tehdejšího předsedy ČSM Miroslava Zavadila.¹⁴⁴ Jana Kohnová, která se tohoto mítinku zúčastnila jako oficiální host za české vysokoškoláky, o něm uvedla: *„Atmosféra byla výrazně odlišná od „občanského“ politického radikalismu v českých zemích. Politické požadavky zde byly prezentovány v méně obecně platné poloze, byly zaměřeny na slovenskou problematiku. Vystoupil zde i Gustáv Husák, jehož projev obsahoval nejen protiizraelské výpady, ale i jasný antisemitismus. Toto by u pražských studentů nemohlo projít, tady sklídl Husák potlesk.“*¹⁴⁵

Při oslavách u Štefánikovy mohyly na Bradle počátkem května 1968 se větší množství slovenských studentů protlačilo kordónem pořadatelů a vymohlo si, aby mohlo držet slovenský národní znak nad Štefánikovým hrobem. Se slovenskými vlajkami v rukou pak tito studenti vyvoláváním různých hesel rušili projevy řečníků.¹⁴⁶

K vytvoření organizace sdružující studenty na Slovensku - Zvazu vysokoškolských študentov (ZVS) - došlo 24. května 1968 po dlouhých týdnech vyplněných přípravnými jednáními

¹⁴⁴ JANÁČEK, František - MORAVEC, Jan: Leden 1968 a spor o jeho smysl, in: Československo roku 1968, díl 1, c. d., s. 46 - 47.

¹⁴⁵ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 4. 8. 1999.

¹⁴⁶ Viz článek Prísaha. Posvätné chvíle pri hrobe národného hrdiny, in: Smena, r. 20, 6. 5. 1968.

a prací na jejím programu a struktuře. Zakládací konference svazu se zúčastnilo 114 zástupců reprezentujících již dříve zformované samosprávné organizace (parlamenty) 36 slovenských fakult. ZVS se definoval jako suverénní reprezentant zájmů slovenských vysokoškoláků. Jako jeho vrcholný orgán byl na konferenci zvolen parlament, prezidentem svazu se stal Baltazár Dubeň.¹⁴⁷

Se značným zpožděním došlo ke vzniku Československého ústředí vysokoškoláků (ČSÚV), celostátního zastřešujícího orgánu vysokoškolských studentů. To ovšem mělo i podle stanov pouze koordinovat činnost obou jinak zcela samostatných svazů a reprezentovat československé vysokoškoláky vůči celostátním a zahraničním organizacím.¹⁴⁸ Po dobu své existence ovšem nehrálo podstatnější roli.

Zatímco se připravovalo založení Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, vznikala nová struktura studentské samosprávy i na jednotlivých fakultách. Na FF UK v Praze byla 28. února vytvořena Akademická rada studentů (ARS), která převzala funkci fakultního výboru ČSM. Její zrod pramenil z přesvědčení, že žádná dobrovolná organizace, tedy ani ČSM, nemá právo se vydávat za mluvčího všech studentů. Voleb do fakultních samospráv se mohl zúčastnit každý student řádného denního studia. Podle svého statutu se ARS stávala reprezentantem a mluvčím všech studentů fakulty a měla působit především v oblasti sociální, studijní, ideové

¹⁴⁷ Viz článek Vysokoškoláci mají parlament, in: *Smena*, r. 20, 25. 5. 1968. Viz též SNA, f. Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže (Československý zväz mládeže), dodatek (dále jen SÚV ČZM, dod.), kart. 44, dokument „Správa o ustanovení Zväzu vysokoškolákov Slovenska“.

¹⁴⁸ Viz *Studentské listy*, r. 1, 3. 12. 3. 1969, statut Československého ústředí vysokoškoláků.

a na poli zahraničních vztahů.¹⁴⁹ Po vzoru akademické rady na FF UK v Praze se v následujících dnech vytvářely pod různými názvy podobné fakultní samosprávy v Praze i na mimopražských fakultách.

Specifickou cestou se vydali studenti Vysoké školy zemědělské v Praze. Oproti jiným fakultám nevytvořili samosprávnou organizaci na zastupitelském principu.¹⁵⁰ Po delším období přípravných prací a tříbení názorů byla na shromáždění studentů v aule VŠZ v Praze 10. dubna 1968 oficiálně ustavena Samostatná organizace studentů (SOS, někdy též používán název Samostatná studentská organizace - SSO). Shromáždění schválilo návrh základní koncepce činnosti nové organizace vypracovaný při předchozích diskusích ve studentském klubu VŠZ v Praze, podle které měla být SOS výběrovou politickou organizací sdružující především aktivní studenty. Členství v SOS se přitom vylučovalo se členstvím v ČSM. Samostatná organizace studentů měla být založena na demokratických principech na základě neformální struktury.¹⁵¹

¹⁴⁹ Soukromý archiv Zdeňka Zbořila, dokument „Statut „Akademické rady studentů FF UK““. Viz též soukromý archiv Jany Kohnové, dokumenty „Zdůvodnění vzniku studentské samosprávy“ a „Studentská samospráva“. Tento první ARS se skládal z pléna, které mělo původně 65 poslanců, a ze čtyřčlenného předsednictva (Václav Benda, Zdeněk Touš, Zdeněk Zbořil, Jana Kohnová). Prvním předsedou se stal Václav Benda. Viz soukromý archiv Jany Kohnové, dokument „Akademická rada studentů FF UK“; dále viz také článek Co dělá ARS, in: *Student*, r. 4, č. 11/1968, 15. 3. 1968.

¹⁵⁰ Proti zastupitelskému modelu se vyslovil mj. Karel Kovanda. Tvrdil, že tak opět vzniká organizace, která je již ve svých premisách odcizená studentské obci. Podle něj sice byla odvržena myšlenka monopolního zastoupení studentů prostřednictvím ČSM, místo toho však vznikají ARS prohlašující se za reprezentanty všech studentů. Kovanda se vyslovil pro vznik studentské organizace zdola. Viz KOVANDA, Karel: O ARSni ukvapenosti, in: *Student*, r. 4, č. 19/1968, 1. 5. 1968.

¹⁵¹ Ke vzniku SOS viz soubor dokumentů „Materiály o Samostatné organizaci studentů (SOS) na VŠZ v Praze“, LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 85, kart. 2. Z tohoto souboru byla publikována zpráva

SOS se stala uznávaným zástupcem studentů na VŠZ v Praze, její roli akceptovalo vedení vysoké školy i jednotlivých fakult a též organizace KSČ na VŠZ v Praze. Dostala k dispozici majetek ČSM, včetně finančních prostředků, materiálového vybavení a místnosti sekretariátu.¹⁵² V následující době si SOS zjednávala mandát tím, že pro schvalování důležitých rozhodnutí svolávala shromáždění studentů, která též volila zástupce reprezentující VŠZ v Praze navenek.¹⁵³

Vedení státu a komunistické strany v tomto období zaujímalo vstřícný postup vůči studentstvu, čímž se snažilo eliminovat jeho nespokojenost. Na společné schůzi předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ 6. června 1968 bylo přijalo usnesení o zlepšení situace vysokoškolských studentů v otázkách kolejí, stipendií, zahraničních styků, rozmisťování absolventů, úpravě studijního režimu aj.¹⁵⁴ Později došlo též k zapojení studentů do orgánů akademické

Miroslava Tyla o přípravách na založení SOS, PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmal*, c. d., příloha, dok. č. 5, s. 168 – 169.

¹⁵² Viz AMP, f. KSČ – VV Praha, inv. č. 432, kart. 27, dokument „Rozbor stranicko politické práce na VŠZ v Praze za období 1968 – 1969“, s. 13. Rozdílný vývoj na VŠZ v Praze oproti jiným fakultám vysvětluje Ivan Dejmal již citovanou myšlenkou o hlubší politizaci studentstva na této vysoké škole. Podle jeho svědectví se zde začala politická organizace – předchůdkyně SOS – formovat již na konci roku 1967. Proti očekávání jejích aktivistů se na VŠZ v Praze nevytvořila další politická skupina, neboť ideový profil SOS korespondoval s názory většiny studentů. Rozhovor autora s Ivanem Dejmal, 20. 7. 1999.

¹⁵³ K vývoji na Vysoké škole zemědělské v Praze viz blíže PAŽOUT, Jaroslav: Studentské hnutí na Vysoké škole zemědělské v Praze v době Pražského jara, in: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Sborník příspěvků věnovaný památce Samuela Cambela. Studie Slováckého muzea 9/2004, s. 133 – 137.

¹⁵⁴ NA, f. KSČ – ÚV, 02/1 – Předsednictvo (1966 – 1971), sv. 72, a. j. 95, b. 5; Dále viz tamtéž, sv. 80, a. j. 119, inf. 2 (schůze předsednictva 20. 8. 1968), dokument „Informace o současném řešení problémů vysokoškolského studentstva (Kontrola usnesení PÚV a SÚV z 6. 6. – 1968)“.

samosprávy vysokých škol. Vůči vystoupením studentů postupovaly zdrženlivě i bezpečnostní síly.¹⁵⁵

Politické vedení státu muselo ale zároveň čelit tlaku nejenom studentů, ale i řady vysokoškolských pedagogů i samotných komunistických funkcionářů na vysokých školách požadujících důslednější demokratizaci. V tomto smyslu vystupoval radikálně především Vysokoškolský výbor KSČ v Praze. Jako příklad tohoto postoje některých komunistů působících na vysokých školách je možno uvést odmítavé stanovisko obvodní konference vysokých škol v Praze z 28. června 1968 k negativnímu hodnocení manifestu „2 000 slov“ vedením komunistické strany, který naopak autoři stanoviska pokládali za „výraz úsilí začlenit širší vrstvy společnosti do obrodného procesu“.¹⁵⁶

Na dlouhodobější koncepční práci a tříbení ideových postojů nebylo v rámci studentského hnutí příliš času. Na jaře 1968 využilo mnoho studentů otevření hranic a odjelo do zahraničí, v době prázdnin pak studentské hnutí jako takové obecně nepůsobí s tou intenzitou jako v průběhu školního roku. Po okupaci Československa se situace změnila natolik, že studentské aktivity byly zaměřeny převážně na obranu svobod získaných v první polovině roku 1968.

Vojenskou intervencí vstoupilo Pražské jaro do nové fáze. Přítomností své okupační armády dostala Moskva do rukou mocný nástroj, který jí umožnil otevřeně se vměšovat

¹⁵⁵ Vedení Městské správy VB v Praze např. odsoudilo jednání příslušníků VB, kteří po skončení majálesových oslav v Praze 18. 5. 1968 sbírali odložené transparenty a zranili jednoho ze studentů, který se jim v tom snažil zabránit, AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 491, kart. 35, zpráva Městské správy VB v Praze o incidentu po majálesu 1968 z 3. 6. 1968.

¹⁵⁶ AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 57, kart. 5.

do záležitostí země. Faktor, který zde existoval již dříve, totiž ohled na příslušnost k sovětskému mocenskému bloku, nyní působil bezprostředně a s plnou vahou. Na druhou stranu ovšem došlo během prvních sedmi dní okupace k mohutnému vzepětí lidového odporu, který zabránil aplikaci původního sovětského scénáře předpokládajícího nastolení kolaborační "dělnicko-rolnické vlády" podle vzoru Maďarska v roce 1956. Tento všelidový odpor vůči okupaci umožnil vznik celonárodního hnutí, do kterého se zapojily i doposud převážně pasivní vrstvy obyvatelstva. Mezi ně patřilo i dělnictvo a jeho odborové organizace. Právě odboráři hráli spolu se studenty a částí inteligence po srpnu 1968 hlavní roli v boji proti počínajícímu omezování svobody. To se již v tuto dobu projevilo v určitých personálních změnách (např. odvolání ředitele Československé televize Jiřího Pelikána a Československého rozhlasu Zdeňka Hejzlara) a přijetím některých "přechodných" opatření omezujících shromažďovací a spolkové právo.

Obzvláště silně zasáhla okupace mladé lidi. Byli to především oni, kteří vyšli do ulic měst demonstrovat proti vpádu cizích vojsk. Mezi zabitými tvořily osoby ve věku od šestnácti do třiceti let polovinu a mezi raněnými dokonce 70% obětí.¹⁵⁷ Podpis "moskevského protokolu", přestože nebyl (nebo možná právě proto) znám jeho přesný obsah, vyvolal u mladé generace silné obavy o budoucnost reformního procesu. Většina mládeže sice i nadále podporovala Dubčekovo vedení v jeho snaze uhájit co možná největší prostor pro provádění reformu, tato podpora ovšem nebyla bezvýhradná. To platí

¹⁵⁷ BÁRTA, Miloš: Pokus o záchranu reformního programu, in: Československo v roce 1968. 2. díl: počátky normalizace, Praha, Parta 1993, s. 19.

i o studentech, s jejichž zástupci jednali až do dubna 1969 vedoucí představitelé státu i KSČ, aby zabránili jejich radikalizaci.

Dne 13. září přijalo Národní shromáždění zákon, který umožňoval existenci jen těm politickým stranám a organizacím, které byly sdruženy v Národní frontě. V rozporu s tímto zákonem a postupem vůči KAN nebo K 231 schválilo 20. září 1968 Ministerstvo vnitra stanovy SVS, čímž došlo k jeho legalizaci.¹⁵⁸ Stalo se tak na základě osobní intervence Zdeňka Mlynáře, který právě opouštěl funkci tajemníka ÚV KSČ pro školství a vědu.¹⁵⁹ Plnou právní subjektivitu získaly následující měsíc také Pražský studentský parlament a Brněnské studentské centrum, omezenou právní subjektivitou plynoucí z jejich členství v SVS pak disponovala i ostatní městská centra.¹⁶⁰

Do SVS začaly nyní vstupovat i ty fakulty, které to do té doby odmítaly. Po okupaci postupně slábl vliv Rybářova křídla, což bylo způsobeno celkovou radikalizací studentstva. Na 1. zasedání parlamentu SVS konaném v budově plzeňské radnice 31. 10. - 1. 11. 1968 se stal předsedou SVS student Přírodovědecké fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně Michael Dymáček. Ten byl hlavním představitelem středního proudu uvnitř studentstva, který měl oporu především v brněnských fakultách. Těžiště práce SVS sice viděl v sociální a studentské problematice, zároveň však zdůrazňoval nutnost politické činnosti. Změna ve vedení

¹⁵⁸ Rozhodnutí o schválení stanov viz in NA, f. Ministerstvo vnitra, neuspořádané materiály. Rozhodnutí Ministerstva vnitra otiskly *Studentské listy*, r. 1, č. 1/1969, 25. 2. 1969.

¹⁵⁹ Rozhovor autora s Ivanem Dejmallem, 20. 7. 1999.

¹⁶⁰ KUČA, Jaromír: *Mezi olomouckými kongresy (kapitoly z dějin studentského hnutí let 1968 - 1969)*. Disertační práce. Olomouc 1990, s. 18.

proběhla za podpory radikálů, kteří neměli takovou převahu, aby ho sami ovládli.

Na plzeňském zasedání parlamentu SVS bylo zvoleno řádné patnáctičlenné předsednictvo, do něhož se dostali tři radikální studenti z Prahy - Karel Kovanda, Ladislav (Laco) Mravec z FJFI ČVUT a Ivan Touška z FS ČVUT. Karel Kovanda v Plzni neúspěšně navrhoval pronikavou radikalizaci SVS a to, aby se zřekla monopolního zastupování studentů. Parlament vyslovil souhlas s vydáváním týdeníku *Studentské listy*, které měly začít vycházet místo zrušeného *Studenta*.¹⁶¹ První číslo *Studentských listů*, jehož šéfredaktorem se stal Svatopluk Pekárek, mělo vyjít již v listopadu 1968, kvůli obstrukcím ze strany úřadů mu však byla registrace udělena až v únoru 1969.¹⁶²

První veřejnou akcí uspořádanou SVS bylo položení věnců na hrob prezidenta Edvarda Beneše v Sezimově Ústí 27. října 1968. V některých městech připravoval SVS na 28. října průvody a slavnostní shromáždění, které však úřady nepovolily.¹⁶³ Přesto proběhla tohoto dne v Praze spontánní demonstrace, které se zúčastnili převážně mladí lidé ve věku 15 - 20 let. Jejich účastníci se dostali do střetu s policejními jednotkami, které zadržely 77 lidí, z toho 20

¹⁶¹ Viz usnesení 1. schůze parlamentu SVS, in: *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, r. 1968/1969, č. 3, 13. 12. 1968, in: LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 282, kart. 4; dokumentaci k jednání I. parlamentu SVS viz in: LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 202 - 204, kart. 4.

¹⁶² Viz tamtéž, inv. č. 341, kart. 5, přípravný a podkladový materiál pro jednání III. schůze parlamentu SVS v Brně, dokument „Poslední jednání a události kolem *Studentských listů*“.

¹⁶³ Zpravodajské poznatky k diskusím mezi studenty o akcích k výročí 28. října obsahuje zpráva 7. odboru II. správy Hlavní správy Stb z 22. 10. 1968, AMV, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy, sign. A 7 - 583.

studentů.¹⁶⁴ V předvečer a ve výroční den Říjnové revoluce 6. a 7. listopadu došlo v Praze k vyhraněně protisovětským vystoupením mládeže. Demonstranti strhávali a zapalovali sovětské vlajky a pokusili se stavět barikády. Na některých místech se střetli s policií, která proti nim použila obušky a požární stříkačky. Během dvou dnů bylo v Praze zadrženo 167 osob, z toho 30 vysokoškolských studentů.¹⁶⁵

V Bratislavě demonstrovalo již 16. října 1968 zhruba 300 studentů převážně ze Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě proti podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na československém území. Demonstranti zpívali píseň „Kto za pravdu horí“ a skandovali hesla zaměřená proti cenzuře a Sovětskému svazu. Ve večerních hodinách 28. října demonstrovalo v Bratislavě proti přítomnosti sovětských vojsk na území Československa 300 - 350 mladých lidí, o den později se zde z iniciativy studentů Univerzity Komenského v Bratislavě uskutečnil průvod za účasti 1500 - 2000 osob. 30. října se v Žilině zúčastnilo demonstrace studentů Vysoké školy dopravní 1000 - 1500 mladých lidí. Na tato vystoupení reagovaly mocenské orgány zvýšenými bezpečnostními opatřeními.¹⁶⁶

¹⁶⁴ AMV, f. A 34, II. správa SNB, dokument „Zpráva Analyticko-evidenčního odboru Krajské správy SNB Praha o závadovém jednání mládeže dne 28. 10. 1968“ z 31. 10. 1968.

¹⁶⁵ AMV, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy, sign. A 7 - 608, podkladový dokument „Vyhodnocení bezpečnostních opatření k zajištění klidu a pořádku při oslavách k 51. výročí VŘSR“ pro jednání delegací Ministerstva vnitra ČSSR s delegacemi KGB a sovětského ministerstva vnitra 12. a 13. 12. 1968 v Moskvě; viz též AMP, f. KSČ - VV Praha, inv. č. 320, kart. 39, zpráva oddělení svodných informací Městského výboru KSČ v Praze o průběhu událostí v Praze 7. a 8. 11. 1967; dokumentaci k průběhu událostí viz též in: AMV, II. správa SNB, sign. A 34 - 2970.

¹⁶⁶ Slovensko v rokoch 1967 - 1970. Bratislava, Komisie vlády SR pre analýzu historických udalostí v rokoch 1967 - 1970, 1992, s. 404 - 406, zpráva Slovenské správy Ministerstva vnitra o narušování veřejného

Demonstrace se uskutečnily též v Brně a v Českých Budějovicích. Zde studenti vyhlásili 7. listopadu celodenní bojkot přednášek, seminářů a stravy v menzách. Celodenního mítinku v menze studentského areálu ve Čtyřech Dvorech se zúčastnili též pedagogové a zaměstnanci obou fakult působících v Českých Budějovicích, tedy Provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze a Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích, zástupci podniků a různých organizací.¹⁶⁷

Studenti citlivě reagovali na změnu politiky vedení státu a komunistické strany, ke kterému od srpnové okupace docházelo. Výstižně to vyjadřovala např. rezoluce studentů filozofické fakulty brněnské univerzity z 23. října 1968. Její signatáři prohlašovali, že se „neztotožňují s postojem představitelů lidu Československé socialistické republiky, kteří v rozporu se svými sliby po 21. srpnu 1968 neustálými kompromisy přivádí lid této země znovu do doby, kterou považovali všichni po lednovém plénu ÚV KSČ za překonanou. Nemůžeme souhlasit ani s tím, že veškeré svobodné názory první poloviny letošního roku jsou stále častěji nazývány tak, jak jsme tomu byli svědky v průběhu posledních dvaceti let. Jako studenti filozofické fakulty a příslušníci budoucí inteligence tohoto státu nedopustíme, aby naše názory byly degradovány na pouhé výplody buržoazní demokracie ve službách kontrarevoluce ovlivněné politikou západoevropského imperialismu.“¹⁶⁸

pořádku ve dnech výročí vzniku Československa a Velké říjnové socialistické revoluce ze 7. 11. 1968.

¹⁶⁷ NOVOTNÝ, Miroslav: Českobudějovičtí vysokoškoláci a Pražské jaro, in: Česká věda a Pražské jaro, c. d., s. 393.

¹⁶⁸ AMU v Brně, f. G 2, SPF II, k. 9.

Na přelomu října a listopadu vystoupily poprvé od strahovských událostí bezpečnostní složky ve větším rozsahu a cíleně násilným způsobem proti studentům. To prohloubilo jejich již tak silné znepokojení a podráždění. Tyto nálady ještě vyostřilo dočasné zastavení časopisů *Reportér* a *Politika*, ke kterému došlo 8. listopadu. Na to odpověděli studenti podpisovou akcí.¹⁶⁹ Souhrn všech těchto okolností spolu s obavou z průběhu zasedání pléna ÚV KSČ, které bylo zahájeno 14. listopadu 1968, vedl vysokoškoláky k rozhodnutí vstoupit do stávky.

3. Od listopadové stávky k "obnovení pořádku"

Myšlenka na stávku zrála uvnitř vysokoškolského studentstva již déle. Na některých fakultách byla již v září 1968 několikrát vyhlášena stávková pohotovost a 7. listopadu dokonce stávka.¹⁷⁰ Iniciativní při přípravě stávky byli radikální studenti, kteří prosazovali rozhodné vystoupení i proti vůli umírněné většiny studentstva, které reprezentovalo rybářovské a dymáčkovské křídlo ovládající vedení SVS.

Rozhodující pro vznik stávky byl vývoj v Praze. Zde se vytvořilo několik ohnisek, ve kterých se diskutovalo o formě připomenutí výročí 17. listopadu 1939. Od počátku listopadu 1968 probíhaly v kavárně Vltava schůzky

¹⁶⁹ HAVRÁNEK, Jan: Univerzita Karlova v letech 1953 - 1989, in: *Dějiny Univerzity Karlovy 1918 - 1990*, c. d., s. 322.

¹⁷⁰ *Počátky odporu proti normalizačnímu režimu ve vzpomínkách pamětníků*. Jaroslav Suk, Jiří Hochman, Ota Filip. Materiály, studie, dokumenty č. 8/1997. Praha, ÚSD AV ČR 1997, vzpomínky Jaroslava Suka (dále jen *Počátky odporu - Suk*), s. 15; k přípravám studentských akcí u příležitosti Mezinárodního dne studentstva, k bezpečnostním opatřením ze strany státních orgánů i k vlastnímu průběhu studentské stávky viz AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 2971.

radikálnějších aktivistů pražských fakult, kterých se někdy zúčastnili i zástupci mimopražských fakult.¹⁷¹ Zde se zformoval Akční výbor 17. listopadu, jehož úkolem bylo koordinovat akce k výročí. Členové tohoto akčního výboru pak většinou přešli do Akčního výboru pražských studentů (AVPS).¹⁷² K jeho oficiálnímu založení došlo 12. listopadu na schůzce konané v areálu strahovských kolejí. Působili v něm zástupci jednotlivých fakultních stávkových výborů, např. Karel Kovanda, Laco Mravec, Jaroslav Suk, díky své autoritě v něm měli významné postavení Jiří Müller a Luboš Holeček. Právě pod tlakem radikálních studentů došlo k vyhlášení stávky, ke které se musel připojit i SVS. Předsednictvo SVS přitom původně chtělo dát akcím k výročí 17. listopadu tradiční ráz a k plénu ÚV KSČ se vyslovit zvlášť.

Československé politické vedení vyvíjelo na studenty tlak, aby stávku nepodnikali, nebo aby alespoň své akce omezili na akademickou půdu.¹⁷³ Prezident republiky Ludvík Svoboda a vedoucí představitelé státu a komunistické strany přijali 13. listopadu delegaci SVS na Pražském hradě. Zástupcům studentů sdělili, že si nepřejí, aby na jejich podporu organizovali demonstrace nebo jiné akce, které by údajně narušily průběh plenárního zasedání ÚV KSČ a mohly

¹⁷¹ V Libri prohibiti jsou uchovány zápisy z těchto schůzí z 5. a 8. listopadu 1968, LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 205 a 207, kart. 4.

¹⁷² *Počátky odporu* – Suk, c. d., s. 14 – 15; viz též mailovou informaci Jaroslava Suka autorovi z 5. 12. 2005.

¹⁷³ LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 396, kart. 6, podkladové materiály pro II. kongres SVS v Olomouci, dokument předložený Miroslavem Tylem „Rozbor studentského hnutí a návrh koncepce pro jistou část studentstva“.

vést ke krveprolití.¹⁷⁴ Na žádost SVS z 12. 11. 1968 o povolení manifestačního průvodu Prahou 17. listopadu odpověděl Odbor pro vnitřní věci Obvodního národního výboru v Praze 1 jejím zákazem.¹⁷⁵ Zároveň byly mobilizovány bezpečnostní síly k případnému zásahu proti demonstrantům.¹⁷⁶

Okupační stávka byla vyhlášena na pondělí 18. listopadu od 8 hodin a měla trvat do středy 20. listopadu do 20 hodin. Požadavky stávkujících byly shrnuty do "studentského desatera" přijatého SVS 11. listopadu 1968, které v zásadě vycházelo z Akčního programu KSČ. Studenti v něm požadovali respektování lidských práv, dodržování shromažďovací a spolčovací svobody, svobody slova, vědeckého bádání a umělecké tvorby. Vyslovili se proti znovuzavádění kabinetní politiky a pro to, aby vláda ČSSR dosáhla na svých jednáních závazného termínu pro stažení cizích vojsk ze země. Zavedení cenzury v hromadných sdělovacích prostředcích mělo být pouze dočasné, a to na dobu maximálně půl roku. Ti, kteří ztratili

¹⁷⁴ Viz záznam o přijetí představitelů Svazu vysokoškolského studentstva na Pražském hradě, in: *Občanská společnost, Sociální organismy*, 2. díl, sv. 2, c. d., s. 99 - 103. Dále viz projev předsedy SVS Michaela Dymáčka přednesený na setkání na Pražském hradě, PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmalá*, c. d., příloha, dok. č. 7, s. 171 - 172.

¹⁷⁵ V tomto rozhodnutí z 13. 11. 1968 byl zákaz demonstrace odůvodněn: „V současné době je vážné nebezpečí, že provokační živly zneužijí Vašeho manifestačního průvodu, že mu vtisknou zcela jiný ráz, než který sledujete, a že se stane příležitostí k narušení veřejného pořádku. Ve snaze znemožnit vytváření takových situací nemohlo být pořádání manifestačního průvodu povoleno.“ AUK, f. Studentské hnutí, sign. 72-42-2.

¹⁷⁶ AMV, f. Sekretariát státního tajemníka v MV ČSSR Jána Majera, sign. A 10 - 113, příloha k návrhu opatření Ministerstva vnitra vládě k zajištění veřejného pořádku v průběhu oslav Mezinárodního dne studentstva v roce 1968 podaného 11. 11. 1968; viz též rozkazy náčelníka Hlavní správy StB z 11. 11. 1968 a ze 14. 11. 1968, tamtéž; též informace Inspekce ministra vnitra pro náměstka ministra vnitra plk. Jána Majera o zajištění veřejného pořádku v Praze v průběhu plenárního zasedání ÚV KSČ a oslav Mezinárodního dne studentstva z 19. 11. 1968, tamtéž, sign. A 10 - 98.

důvěru občanů, měli opustit funkce. Studenti požadovali dále pokračování v ustavování rad pracujících.¹⁷⁷

Začátek stávky byl sice vyhlášen na pondělí 18. listopadu, na některých fakultách však vypukla dříve. První do ní vstoupili olomoučtí vysokoškoláci, a to na základě nepravdivé zprávy o zahájení stávky v Praze. Na VŠZ v Praze bylo shromážděním studentů rozhodnuto o konání týdenní stávky od 16. listopadu. Stávky se zúčastnily prakticky všechny vysoké školy v českých zemích a také většina vysokých škol slovenských. Slovenští vysokoškoláci se solidarizovali s českými kolegy a jejich požadavky, ZVS ovšem vyjádřil nespokojenost s tím, že s ním SVS nekonzultoval celou akci a politicky ani organizačně nespolupracoval.¹⁷⁸

Samotné vedení SVS, které bylo do tohoto rozhodného vystoupení prakticky dotlačeno, ovšem koordinaci stávky příliš nezvládalo. O termínech stávky, době jejího trvání,

¹⁷⁷ PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmalu*, c. d., příloha, dok. č. 6, s. 169 – 170. Deset požadavků otiskly bez úvodního textu *Studentské listy* pod názvem "Studentské desatero", in: *Studentské listy*, r. 1, č. 1/1969, 25. 2. 1969. Deset bodů SVS převzaly často v modifikované podobě do svých stávkových manifestů jednotlivé fakulty. Publikováno bylo prohlášení českobudějovických vysokoškoláků "Do stávky!" obsahující pouze osm bodů. Viz KADRMAS, Pavel: *Studentské hnutí proti ústupkům a poraženectví*, in: *Proměny pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968 – 1969*. Ed. Pecka, Jindřich a Prečan, Vilém. Brno, Doplněk 1993 (dále jen *Proměny Pražského jara*), s. 256 – 258. Rezoluce zástupců bratislavských fakult požadovala též uznání ZVS, právní uzákonění akademických svobod a respektování svrchované akademické půdy, SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 111. Stávková rezoluce studentů Pedagogické fakulty v Banské Bystrici z 19. 11. 1969 obsahovala sedm bodů, včetně požadavku legalizovat ZVS, uznat akademickou půdu a nevměšovat se do vnitřních záležitostí studentské organizace, Ústav politických věd Slovenskej akademie vied (dále jen ÚPV SAV), sbírka Komisie vlády SR pre analýzu historických udalostí v rokoch 1967 – 1970 (dále jen sb. KV SR), dokument „Analýza udalostí z rokov 1968 – 1969 a následnej „konsolidácie“, ktorá bola ukončená revolučnými udalosťami v novembri 1989 v Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici“, příloha č. 14a.

¹⁷⁸ Viz SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 111, dokument „Správa Predsedníctva ZVS o predbežnom hodnotení priebehu štrajkového hnutia vysokoškolákov na Slovensku“; též článek *Predbežné hodnotenie štrajku*, in: *Smena*, r. 20, 29. 11. 1968. Ke stávce na slovenských vysokých školách viz též výpis z rezolucí fakult, SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 111.

jejím ukončení či prodloužení se rozhodovalo v městských centrech, závěry z těchto jednání pak byly dále modifikovány na jednotlivých fakultách. Některá mimopražská centra si stěžovala na dvojkolejnost ve vedení studentského hnutí a poukazovala na to, že role hegemonu se ujal AVPS. Bylo tak ještě více posíleno napětí mezi Prahou a některými mimopražskými vysokoškolskými centry, především Brnem. K jisté hektičnosti celé akce přispěla i skutečnost, že mládež znala stávky pouze z učebnic dějepisu a neměla tudíž s jejich pořádáním žádnou zkušenost.

Na fakultách byla organizována alternativní výuka a kulturní program. Diskutovat a vystupovat sem chodili známí novináři, spisovatelé, vědci, herci, zpěváci i sportovci.¹⁷⁹ Na filozofické fakultě např. hovořil Zbyněk Fišer o maoismu a Petr Uhl o francouzské květnové krizi.¹⁸⁰

Stávka se ještě nesla převážně v duchu podmíněné podpory reformních komunistů. Část studentů však již chápala stávku jinak. Student FF UK v Praze Jaroslav Suk k tomu napsal: „Jestliže většina stávkujících brala za účel stávky podporu reformní vlády, my radikálové jsme ji stále více chápali jako akci nátlakovou a částečně protivládní, tj. začínali jsme v reformním křídle vidět ústupkáře, kteří objektivně nahrávají konzervativcům a okupantům.“¹⁸¹

Stávka se setkala s velmi pozitivním ohlasem u většiny společnosti. O její spontánní podpoře svědčí velké množství finančních, věcných a potravinových darů, které na fakulty proudily. Na mnoha pracovištích se nepracovalo a místo toho probíhaly živelné diskuse, někde se objevily snahy

¹⁷⁹ Viz např. HOŘEJŠÍ, Jaroslav: Stávka jménem naděje, in: *Universita Karlova*, r. 15 (1968-1969), č. 6-7, 18. 12. 1968.

¹⁸⁰ *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 16.

¹⁸¹ *Tamtéž*, s. 17.

organizovat krátkodobé stávky. Studenty podporovaly odborové organizace v kulturních a vědeckých organizacích i na závodech. Ke sblížení s dělníky měly přispět i tzv. Dubčekovy směny, v jejichž rámci studenti pracovali o víkendu 16. - 17. listopadu v továrnách.¹⁸² Krátkodobé stávky byly organizovány též na středních školách.

Za studentskou stávku se postavila i většina pedagogů. Vedení škol poskytovalo studentům místnosti a materiální pomoc. Tisíce lidí podepsalo *Dohodu o solidaritě studentů, profesorů a zaměstnanců vysokých škol*, kterou vyhlásilo 15. listopadu na svém jednání předsednictvo SVS. Perzekuce jediného studenta, profesora nebo zaměstnance vysoké školy byla podle tohoto dokumentu považována za útok na celou akademickou obec. Její členové měli poté projevit svůj nesouhlas různými akcemi, jejichž forma bude sahat od protestních mítinků až po totální vysokoškolskou stávku.¹⁸³

Velký ohlas stávky ve společnosti byl způsoben především tím, že studenti nedefinovali své požadavky úzce stavovsky, ale s ohledem na celou společnost. SVS později podepsal s mnoha odborovými a kulturními svazy dohody o spolupráci, které byly založeny na důsledné obraně svobody a reformního hnutí.¹⁸⁴ Okupační stávka československých studentů vyvolala pozornost také za hranicemi Československa. Svědčí o tom mimo

¹⁸² Viz LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 213, kart. 4, výzva AVPS ze 14. 11. 1968 k pořádání tzv. Dubčekových směn ve dnech 16. a 17. 11. 1968.

¹⁸³ PECKA, Jindřich - HOPPE, Jiří - BELDA, Josef: *Občanská společnost 1967 - 1970. Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty*. Ed. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, 2. díl, sv. 1. Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1995 (dále jen *Občanská společnost, Emancipační hnutí*, 2. díl, sv. 1), s. 402 - 403.

¹⁸⁴ Viz např. dohodu o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a Svazu vysokoškolských studentů Čech a Moravy, in: *Proměny Pražského jara*, c. d., s. 264 - 268, a dohodu o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v tisku a SVS, in: *Občanská společnost, Sociální organismy*, 2. díl, sv. 2, c. d., s. 105 - 106.

jiné telegramy, které došly na adresu ARS Filozofické fakulty UK v Praze od zahraničních studentských organizací.¹⁸⁵ Podporu stávce vyjadřovali také zahraniční studenti v Československu.¹⁸⁶

Vedení KSČ i státu se dívalo na stávku se značnou nervozitou, obávalo se především jejího možného rozšíření mimo vysokoškolskou půdu. Většina samotných studentů se ovšem stavěla proti pokusům některých jednotlivců přenést stávku na závody a odmítala podobné návrhy některých odborářských delegací.¹⁸⁷

Vedení KSČ se různými způsoby snažilo stávku eliminovat. Na jedné straně jednalo se zástupci studentů, zároveň ale vydalo pokyn k informační bloádě vůči stávkujícím. Ta ovšem nemohla nezabránit široké odezvě, které se stávce dostalo. Studenty značně pobouřila zpráva ze zasedání stranických a státních představitelů z 19. listopadu, která dezinterpretovala stanoviska delegace SVS přednesená při setkání konaném na Pražském hradu 13. listopadu. Proto přijal AVPS rozhodnutí o prodloužení stávky o 24 hodin do 21. listopadu.¹⁸⁸ To bylo také na mnoha fakultách realizováno. Ve svém usnesení z 19. prosince 1968 vyjádřila vláda nesouhlas s použitím stávky jako prostředku k vyjádření obav studentů o realizaci základních principů polednové

¹⁸⁵ Viz např. telegram Mezinárodního sdružení stanfordské univerzity stávkovému výboru FF UK v Praze uložený v soukromém archivu Zdeňka Zbořila.

¹⁸⁶ Viz např. podpůrné deklarace Svazu kyperských studentů a Svazu íránských studentů v ČSSR, tamtéž.

¹⁸⁷ ÚSD AV ČR, sb. KV ČSFR, P 87, hodnocení stávky vysokoškolských studentů 18. - 21. 11. 1968 předložené Městskému výboru KSČ v Praze předsednictvem Vysokoškolského výboru KSČ v Praze.

¹⁸⁸ Tamtéž. Viz též přílohu k této zprávě č. 5, zpráva ze schůze pléna AVPS.

politiky, ocenila nicméně jejich ukázněnost a snahu podpořit politické vedení státu.¹⁸⁹

Listopadová stávka představovala nejvýznamnější politické vystoupení studentů po roce 1948. Vysokoškoláci se v ní projevíli jako jedna z nejaktivnějších sil ve společnosti a prokázali i svou akceschopnost.¹⁹⁰ V průběhu stávky získali velice cenné zkušenosti s organizační činností. Významným výsledkem stávky bylo vytvoření Tiskového a informačního střediska studentů, které fungovalo jako součást SVS až do jeho zániku. Svou zkratkou TAISS parodovalo Tiskovou agenturu Sovětského svazu (TASS).

Přesto je třeba stávku hodnotit jako faktický neúspěch. Studenti získali na svou stranu sympatie veřejnosti a dokázali navázat kontakty např. i s dělníky, o čemž si mohli nechat jejich západní kolegové většinou pouze zdát. Nepodařilo se jim však a objektivně ani nemohlo podařit prosadit splnění požadavků formulovaných do již zmíněného "studentského desatera". Při hodnocení tohoto dokumentu je třeba konstatovat, že byl na jednu stranu umírněný a především z taktických důvodů nevyjadřoval přesně mínění

¹⁸⁹ NA, f. Ministerstvo vnitra, neuspořádané materiály, usnesení vlády ČSSR z 19. 12. 1968 č. 483 ke zprávě ministra školství o stávce studentů.

¹⁹⁰ Sílu studentstva nepodceňovaly ani orgány státní správy. Je možno citovat např. dokument „Zpráva o studentských akcích organizovaných v souvislosti s oslavami Mezinárodního dne studentstva a zasedání pléna ÚV KSČ“, které bylo připraveno Ministerstvem vnitra pro jednání s delegacemi KGB a sovětského ministerstva vnitra: „Přestože v průběhu stávkových akcí nedošlo k porušení veřejného pořádku, je nutno vidět, že se studenti sjednotili v jednotnou organizovanou společenskou sílu, řízenou převážně z jednoho centra, která vytyčuje některé, v současné době nesplnitelné, politické požadavky. Při hodnocení studentských akcí je nutno vzít v dále úvahu, že se studenty je solidární značná část pedagogických pracovníků i část pracujících na závodech. Současné studentské hnutí a nebezpečí z něho plynoucí pro vážné narušení veřejného pořádku a klidu nelze podceňovat. Je nutno nadále vyvíjet maximální politické úsilí k usměrnění tohoto hnutí v linii politiky vytyčené listopadovým plénem ÚV KSČ.“ AMV, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy, sign. A 7 - 608.

studentů. To se odrazilo hlavně v bodě věnovaném cenzuře, v němž se nepožaduje její okamžité zrušení. Vzhledem k celkovým poměrům v zemi se tak může tento dokument jevit jako radikální a ve smyslu jeho splnitelnosti i nerealistický. Tuto skutečnost si ovšem mnoho stávkujících studentů uvědomovalo.

Objektivní neúspěch stávky vedl k tomu, že se i mezi studenty začal šířit pocit beznaděje, který spěl k jejich stahování do soukromí. Na druhé straně se menšina studentů radikalizovala. V této atmosféře došlo ke vzniku Hnutí revoluční mládeže, které v Praze soustředilo řadu odpůrců poráženeckých a kolaborantských tendencí ve společnosti z řad studentů i z mimostudentského prostředí.¹⁹¹

V průběhu listopadové stávky nabývali na vlivu právě radikální studenti, což se odrazilo i ve změnách ve vedení SVS. V předsednictvu SVS sice stále představovali menšinu, velkou roli však hrálo to, že byli velmi aktivní. Jejich význam byl o to větší, že část mimopražských členů předsednictva se jeho schůzí zúčastňovala dosti sporadicky. Nelze přitom opominout fakt, že např. Holeček nebo Müller měli na rozdíl od mimopražských studentských předáků přirozenou autoritu jako lidé, kteří se již před lednem 1968 dostali do konfrontace s režimem. Jejich názory byly proto respektovány, přestože zpočátku nebyli členy studentských grémií.

Tendence k stále většímu omezování svobodného prostoru vytvořeného v první polovině roku 1968 byla zjevná. Nedá se ovšem říci, že by vývoj po srpnu 1968 směřoval bez větších

¹⁹¹ K HRM viz více v kapitole č. IV.

výkyvů k potlačení demokratizačního procesu ve společnosti, tedy k "obnovení pořádku", jak se ho z hlediska domácích odpůrců reforem a "mužů v Kremlu, kteří půl roku sledovali, jak onen lidový svátek v Československu ruší jedno pravidlo za druhým" zdařile pokusil definovat Milan Šimečka.¹⁹² Po celý zbytek roku 1968 a v první polovině roku 1969 se objevovaly vlny vzepětí společnosti, která se bránila normalizaci v té podobě, jak ji začalo interpretovat oproti původní definici nejen sovětské vedení a domácí konzervativci, ke kterým patřili stoupenci Antonína Novotného nebo sektáři typu Josefa Jodase a Emanuela Famíry,¹⁹³ ale i "umírněné" křídlo v komunistické straně v čele s Gustávem Husákem. V něm nyní našla Moskva přes počáteční nedůvěru - byl přece v padesátých letech ve vězení a patřil k hlavním protagonistům "Ledna" - po selhání Vasilu Biľaka a jemu blízkých soudruhů v srpnu 1968 muže, který jí pomůže změnit podobu Československa k jejímu obrazu. "Nenormální" již brzy nebude to, že jsou v zemi cizí okupační vojska, ale to, že si každý píše a říká, co ho napadne.

Již krátce po okupaci museli opustit svá místa někteří přední reformisté, v první řadě František Kriegel. K vyhrocené politické situace došlo poté, co bylo zaútočeno na Josefa Smrkovského, jednoho ze symbolů obrodného procesu. Na konci roku 1968 využil Gustáv Husák ústavního zákona o federativním uspořádání Československa vstupujícího v platnost

¹⁹² ŠIMEČKA, Milan: *Obnovení pořádku*. Brno, Atlantis 1990, s. 16.

¹⁹³ Krajně dogmatická skupina komunistů, která pocházela prakticky výlučně z českých zemí, byla známá pod označením skupina Jodas - Famíra nebo Levý blok. Vystupovala ještě radikálněji, než skupina slovenských komunistů kolem Vasilu Biľaka. Požadovala návrat k poúnorovým praktikám včetně tvrdého postihu „kontrarevolucionářů“, tedy de facto návrat politických procesů po vzoru padesátých let. Výrazně se angažovala především při čistkách ve školství a kultuře, jejím exponentem byl i ministr školství ČSR Jaromír Hrbek.

1. ledna 1969, který mimo jiné měnil Národní shromáždění ve Federální shromáždění skládající se ze Sněmovny lidu a Sněmovny národů. Husák vystoupil s požadavkem, aby na základě rovnoprávnosti českého a slovenského národa došlo k paritnímu rozdělení čtyř nejvýznamnějších politických funkcí v zemi a předsedou Federálního shromáždění se stal Slovák. Skutečným cílem bylo odstranění Smrkovského z nejvyšší parlamentní funkce. S tímto postem bylo spojeno i jeho členství v osmičlenném výkonném výboru předsednictva ÚV KSČ, tedy v klíčovém politickém orgánu státu.¹⁹⁴

Tento průhledný manévr, který směřoval k oslabení Dubčekových pozic, veřejnost za pomoci sdělovacích prostředků okamžitě správně pochopila. Na podporu Smrkovského vystoupily odborové svazy, které společně se studenty pohrozily vyhlášením generální stávky. Obzvláště významný byl výsledek sjezdu Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu 17. - 19. prosince 1968. Sjezdu tohoto největšího odborového svazu v republice, který sdružoval 900 000 členů, se zúčastnila i delegace SVS vedená Jiřím Müllerem. Právě na sjezdu byla na základě Müllerova návrhu podepsána dohoda o spolupráci mezi SVS a tímto odborovým svazem.

Vedoucí představitelé komunistické strany a státu se na podobné samostatné aktivity ve jménu obhajoby reformního procesu dívali velmi nedůvěřivě. V návrhu postupu ve věci dohody, který byl 3. 1. 1969 schválen výkonným výborem předsednictva ÚV KSČ, se uvádělo: „*Ve formulacích dohody se skrývá nebezpečí možnosti institucionalizace*

¹⁹⁴ Výkonný výbor byl v rámci předsednictva ÚV KSČ vytvořen po výrazném rozšíření předsednictva, k němuž došlo po okupaci Československa v srpnu 1968. Jeho úkolem bylo zajistit operativnost práce předsednictva. V době své existence od prosince 1968 do dubna 1969 se stal de facto nejvyšším orgánem politické moci v Československu.

základny pro vznik politického systému mimo dosavadní politický mechanismus, jehož základem je Národní fronta. Slovy se uznává vedoucí úloha KSČ, ve skutečnosti ji však nerespektuje. Boj za socialismus, jehož budování podle autorů bylo přerušeno v srpnu 1968, není schopen zajistit a úspěšně vést dosavadní politický systém včetně KSČ." Celkově ovšem návrh z taktických důvodů nedoporučoval vedoucím orgánům KSČ zaujímat oficiální a veřejné stanovisko, aby nedošlo k popularizaci dohody. Za vhodnější bylo považováno to, aby se k ní z právního hlediska vyjádřily příslušné ústavní orgány.¹⁹⁵

Podporu Josefu Smrkovskému spolu se zdůrazněním nutnosti jednoty dělníků a inteligence ve prospěch obrany svobody obsahovalo prohlášení předsednictva SVS z 29. prosince 1969 nazvané *Dopis všem, kteří pochopili, o co nám šlo ve stávce*. Tento dokument dále vyjadřoval údiv nad podezřívavostí, s jakou je vysokými představiteli KSČ a státu pohlíženo na styky dělníků se studenty.¹⁹⁶ Za zmínku též stojí prohlášení aktivu předsedů základních organizací KSČ na pražských vysokých školách svolané Vysokoškolským výborem KSČ v Praze na 3. ledna 1969, které obsahovalo varování před zřeknutím se suverenity a plnou restaurací předlednového režimu.¹⁹⁷ Snaha o odstranění Josefa Smrkovského nevyvolala odpor pouze v českých zemích. Ve společném prohlášení z 3. ledna 1969 se proti ní postavili i zástupci studentů Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě,

¹⁹⁵ NA, f. KSČ - ÚV, 02/6 - Výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ, sv. 1, a. j. 4, b. 15 (schůze výkonného výboru 3. 1. 1969). K průběhu sjezdu viz dokument „Informace o průběhu sjezdu Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a dohodě uzavřené s vysokoškoláky“, tamtéž.

¹⁹⁶ PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmalu*, c. d., příloha, dok. č. 11, s. 173 - 176.

¹⁹⁷ OTÁHAL, c. d., s. 30 - 31.

Fakulty odvětvových ekonomik Vysoké školy ekonomické v Bratislavě a Chemickotechnologické fakulty Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě.¹⁹⁸

Akce na Smrkovského podporu skončila neúspěšně. On sám se zřekl lidové podpory a přijal nižší funkci předsedy Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Veřejnost nakonec přijala rozhodnutí v této záležitosti bez větších protestů.

Již tak napjatou atmosféru ještě vystupňoval 16. ledna 1969 pokus studenta pražské filozofické fakulty Jana Palacha o upálení, který vedl o tři dny později k jeho smrti.¹⁹⁹ V dopisu na rozloučenou podepsaném jako "pochodeň č. 1" požadoval jménem skupiny dobrovolníků, kteří byli údajně připraveni jeho čin zopakovat, okamžité zrušení cenzury a zákaz týdeníku *Zprávy* vydávaného okupačními vojsky.²⁰⁰

Palachův čin vyvolal mimořádnou odezvu a vedl k prohloubení propasti mezi společností a politickým vedením státu. V prohlášení studentů FF UK se uvádí: "*Jsme hluboce otřeseni zoufalým činem našeho kolegy Jana Palacha. Vidíme v něm hluboce lidský, důstojný, uvážení politický protest racionálně myslícího člověka. Obviňujeme sovětské vedení, že k obětem 21. srpna přibyla vinou jeho politiky další, možná že ne poslední. Obviňujeme politické vedení ČSSR, že ve jménu tzv. politického realismu zavleklo svou politikou a zradou kdysi proklamovaných ideálů lid Československa do této situace. [...] Obáváme se, že za těchto okolností*

¹⁹⁸ ÚPV SAV, sb. KV SR, Útvar politických informací ÚV KSS, Informácia pre členov predsedníctva, tajomníkov a vedúcich oddelení ÚV KSČ, 6. 1. 1969.

¹⁹⁹ K osobnosti Jana Palacha viz LEDERER, Jiří: *Jan Palach. Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha, Novinář 1990.

²⁰⁰ *Ve jménu života vašeho...* Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 1990, s. 7.

definitivně mizí naděje, že kdykoliv v budoucnu najdeme s tímto vedením společný jazyk.”²⁰¹ Z mnoha dalších rezolucí můžeme uvést např. prohlášení studentů Vysoké školy múzických umění v Bratislavě, ve kterém vyjádřili vedle pohnutí nad Palachovou smrtí protest proti vývoji vnitropolitické situace a nevšímavosti slovenské veřejnosti vůči němu.²⁰² Kolegium rektora Vysoké školy zemědělské v Brně rozhodlo o pojmenování studentské koleje v Brně-Husovicích na Koleje Jana Palacha. Pietního shromáždění spojeného s přejmenováním koleje se 21. ledna shromáždilo asi 3 000 studentů a promluvil na něm rektor VŠZ v Brně prof. Emanuel Král.²⁰³

V Praze i v některých jiných městech republiky k spontánním demonstracím především mladých lidí a k jejich následným srážkám s policií.²⁰⁴ V řadě měst též proběhla smuteční shromáždění. Několik studentů v Brně, Českých Budějovicích a Praze drželo hladovku na podporu Palachových požadavků.²⁰⁵ Asi dvacet českobudějovických studentů se pěšky vydalo ráno 22. ledna 1969 do Prahy na Palachův pohřeb.²⁰⁶ Na Slovensku měly akce vyvolané smrtí Jana Palacha klidnější

²⁰¹ *Občanská společnost, Emancipační hnutí*, 2. díl, sv. 1, c. d., s. 420. Prohlášení předsednictva SVS ke smrti Jana Palacha viz in: PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmalá*, c. d., příloha, dok. č. 11, s. 176 – 177.

²⁰² „Rozhodne nesúhlasíme s vývojom situácie na Slovensku po auguste 68. Vedenie strany a štátu sa snaží vzbudiť dojem, že vyhlásením federácie sa napravili všetky chyby napáchané na Slovákoch, vyzýva nás k pokojnej tzv. pozitívnej práci a zatiaľ sa čím ďalej tým viac podrobuje tlaku ozbrojenej moci a skupiny konzervatívnych členov ÚV [...] Odmietame tvrdenia o infiltrácii slobodných myšlienok z Čiech a umele vytvárané napätie medzi Čechmi a Slovákami. Odmietame zámerné obmedzovanie toku informácií a vytváranie akejsi absolutisticky ovládanej gubernie zo Slovenska.” SNA, SÚV ČSM, dodatok, kart. 108.

²⁰³ UA MZLU v Brně, *Sbírka fotografií*, sign. Fot VI/8 – Fot VI/11, fotografie z pietního shromáždění na počest pojmenování kolejí a popis těchto fotografií.

²⁰⁴ K tomu viz především podrobné souhrnné situační zprávy analytického odboru Hlavní správy StB z ledna 1969, AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 – 3882.

²⁰⁵ KADRMAS, c. d., s. 250; též *Počátky odporu – Suk*, c. d., s. 24.

²⁰⁶ NOVOTNÝ, c. d., s. 395.

průběh a byly méně rozsáhlé. Smuteční shromáždění na veřejnosti a průvody za účasti několika stovek osob se konaly v Bratislavě a v Nitře.²⁰⁷ V Bratislavě vstoupilo 19 studentů do protestní hladovky.²⁰⁸

Vláda a vedení KSČ nechtěly vyhrotit ještě více situaci a po dohodě se zástupci studentů souhlasily s veřejnou tryznou za Jana Palacha. Odmítly ovšem studentské požadavky jako nesplnitelné a prohlásily, že státní orgány rozhodně zakročí proti těm, kteří "naruší právní řád". Byla vyhlášena pohotovost armády a policie. Tato mobilizace ozbrojených sil byla největší od srpna 1968.²⁰⁹ Úřady přikročily ke kontrole tisku²¹⁰ a vyhostily ze země šestnáct zahraničních novinářů.

Pohřební průvod 25. ledna v Praze se stal masovou manifestací za udržení svobody, zúčastnilo se ho na 100 000 lidí. Průvody a shromáždění se konaly i ve všech ostatních větších městech.

Když nedošlo ke změně politiky československého vedení, zopakoval 25. února 1969 Palachův čin student Střední průmyslové školy železniční v Šumperku Jan Zajíc.²¹¹

²⁰⁷ ÚPV SAV, sb. KV SR, Útvar politických informací ÚV KSS, Informácia pre členov predsedníctva, tajomníkov a vedúcich oddelení ÚV KSČ, 20. 1. 1969, dokument „Správa o situácii medzi vysokoškólákmi“.

²⁰⁸ Tamtéž, Útvar politických informací ÚV KSS, Informácia pre členov predsedníctva, tajomníkov a vedúcich oddelení ÚV KSČ, 23. 1. 1969.

²⁰⁹ K tomu viz AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 3882, dokument „Plán bezpečnostních opatření k zajištění klidu a pořádku ve dnech 24. a 25. ledna 1969 v souvislostech s konáním pohřbu Jana PALACHA“ vypracovaný 23. 1. 1969 II. správou Hlavní správy StB.

²¹⁰ Úřad pro tisk a informace požadoval 20. 1. 1969 po redakcích masmédií, aby v souvislosti se smrtí Jana Palacha zveřejňovaly o případných dalších akcích jen úřední sdělení stranických a vládních orgánů, které bude vydávat ČTK, a aby se vyhnuly dalšímu dramatizování situace. Viz HOPPE, Jiří: *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové dokumentace*. Ed. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 11. Praha - Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 2004, s. 399.

²¹¹ Smrt Jana Palacha, Jana Zajíce i případy dalších sebevražd po Palachově smrti byly vyšetřovány Veřejnou bezpečností. Vyšetřovací spisy jsou uloženy v AMV.

V samotném studentském hnutí probíhal nadále spor o jeho dalším směřování. Ostrý střet v otázce vstupu SVS do Národní fronty opět vzplanul na 3. zasedání parlamentu SVS 21. - 22. února 1969 v Brně (druhé zasedání proběhlo v Praze ve dnech 13. - 15. 12. 1968). Jednání ale nikam nevedla a konečné rozhodnutí bylo odloženo na dubnový kongres SVS.

V prvních měsících roku 1969 zároveň pokračovala precizace organizačních struktur studentského hnutí. V rámci SVS se ustavilo několik sekcí (např. politické sekce, sekce zahraniční politiky, sekce sociálního zabezpečení, sekce pro styk s veřejností, tiskové a informační sekce) a komisí (např. právní komise).²¹² Velký důraz byl kladen na organizační zajištění spojení s podniky a odborovými organizacemi. Při předsednictvu SVS byla na začátku ledna 1969 vytvořena sekce pro styk s dělníky a v celopražském prostředí pak koordinační centrum pro styk studentů se závody.²¹³

V polovině března 1969 proběhla poslední velká veřejná studentská akce. Pražský studentský parlament zorganizoval 14. března demonstraci na protest proti tomu, že předsednictvo ÚV KSČ odmítlo vyslat svou delegaci na IX. sjezd Svazu komunistů Jugoslávie. To vyvolalo vzhledem k tradičním přátelským vztahům k Jugoslávii posíleným postojem jejího vedení k okupaci Československa mezi studenty i v celé veřejnosti značné podráždění. V Praze

²¹² Viz např. LP, sb. I. Dejmalá, inv. č. 339 a 340, kart. 5, návrhy zásad sekcí a komisí SVS; tamtéž, inv. č. 372, kart. 6, koncepce práce zahraničně-sociální sekce z 27. 3. 1969.

²¹³ AUK, f. Studentské hnutí, sign. 74-36-4, zpráva koordinačního centra pro styk s odbory o organizační struktuře a technice styků studentstva s pracující veřejností ze 17. 2. 1969; též dopis předsedy SVS Michaela Dymáčka fakultním studentským organizacím z 21. 1. 1969 týkající se koordinace styků studentů s odborovými organizacemi a se závody, tamtéž, sign. 72-42-1.

před filozofickou fakultou se shromáždilo několik tisíc lidí, kteří se vydali okolo Národního divadla přes Újezd na Malou Stranu k budově jugoslávského velvyslanectví, kde předali dopis vyjadřující sympatie k národům Jugoslávie.²¹⁴ Celá akce měla samozřejmě kromě podpory Jugoslávie ještě jiný rozměr. Šlo v ní hlavně o vyjádření protestu proti politice komunistického vedení.

K postoji předsednictva ÚV KSČ se vyjádřilo též Městské centrum SVS v Olomouci. Ve svém prohlášení z 11. března 1969 uvedlo, že se vedení KSČ svým rozhodnutím nevyslat delegaci na sjezd „ *postavilo do jedné řady s interventy z 21. srpna v jejich politice postupné izolace Jugoslávie a dokázalo tak ignorovat mínění a city československého lidu a nechalo se zneužít k prosazování zájmů, které jsou naprosto cizí našim národům* “. ²¹⁵ Olomoucké městské centrum 16. března v této souvislosti vyzvalo studenty Univerzity Palackého v Olomouci ke čtyřiaadvacetihodinové okupační stávce.²¹⁶

Studentští předáci se rovněž snažili působit na mezinárodní veřejné mínění. Významnou úlohu v oblasti zahraničních styků sehrál i díky svým kontaktům Jan Kavan. Ve dnech 4. - 7. ledna 1969 se jako delegát SVS zúčastnil mezinárodní studentské konference o evropské bezpečnosti v Budapešti, na které přednesl projev obsahující ostrou kritiku okupace Československa.²¹⁷

²¹⁴ Viz LP, Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala), inv. č. 358, kart. 6. K projugoslávské manifestaci viz též *Počátky odporu* - Suk, c. d., s. 25 - 26, a rozhovor autora s Jaroslavem Sukem, 7. 12. 1998. Též LP, Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala), dokument vydaný PSP „Zpráva o průběhu a organizaci manifestace, která se konala dne 14. 3. 1968 na podporu československo - jugoslávského přátelství“.

²¹⁵ Tamtéž, inv. č. 357. kart. 6.

²¹⁶ Tamtéž, svolání politické skupiny Městského centra SVS v Olomouci.

²¹⁷ Text projevu viz in: *Informačný bulletin Zväzu vysokoškolských študentov*, r. 1969, číslo neuvedeno, in: AUK, f. Studentské hnutí, sign. 72-37-1.

V této době se již schylovalo k rozhodujícímu mocenskému střetnutí. Sovětské vedení bylo z mnoha důvodů zainteresováno na konečném vyřešení "československého problému" a na stabilizaci této části svého impéria. Záminku mu poskytla "hokejová krize". Na mistrovství světa ve Švédsku se podařilo československé reprezentaci nečekaně dvakrát za sebou 21. a 28. března porazit mužstvo Sovětského svazu. Již po prvním vítězství se shromáždili fanoušci na Václavském náměstí a během spontánních oslav vyvolávali protisovětská hesla.²¹⁸

Po druhém vítězství byly ulice československých měst opět svědky shromáždění a demonstrací, proti kterým zasáhla policie.²¹⁹ Někde přerostly oslavy vítězství ve vandalské akce. Především útok dlažebními kostkami na budovu sovětské letecké společnosti Aeroflot na Václavském náměstí v Praze, který byl s největší pravděpodobností policejní provokací (navezení nepotřebné hromady dlažebních kostek před tuto budovu), posloužil Kremlu jako nástroj k masivnímu tlaku na odvolání Alexandra Dubčeka z pozice prvního tajemníka ÚV KSČ. Zvolení Gustáva Husáka do čela komunistické strany,

²¹⁸ Podobné spontánní demonstrace se odehrály i na jiných místech Československa. V Bratislavě se před vysokoškolskými kolejemi soustředily skupiny studentů, které se vydaly na pochod do centra města na náměstí Slovenského národního povstání. Zde se nakonec shromáždilo asi 20 000 občanů. Část demonstrantů se přesunula před sovětské velitelství na Miletičově ulici. Zde proti nim zasáhli příslušníci bezpečnostních sil, kteří zadrželi 19 osob, z toho 5 studentů. Viz *Slovensko v letech 1967 - 1970*, c. d., s. 465 - 467, zpráva Ministerstva vnitra SSR o událostech na Slovensku v souvislosti s hokejovými zápasy mezi ČSSR a SSSR z března 1969.

²¹⁹ Proti tvrdému policejnímu zásahu vůči demonstrujícím a proti celkové politice komunistické strany a vlády ČSSR přijalo 3. dubna protestní rezoluci shromáždění posluchačů Elektrotechnické fakulty Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě, Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě, f. Zváz vysokoškolákov Slovenska 1968 - 1970 (dále jen ZVS), a. j. 87. Brutálně zasáhla policie např. proti spontánnímu shromáždění vysokoškoláků v Košicích 28. března, SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 140, dokument „Podrobný rozbor udalostí po druhom víťaznom stretnutí ČSSR - ZSSR“ určený pro zasedání předsednictva ZVS 24. 4. 1969.

ke kterému došlo na zasedání ÚV KSČ 17. dubna 1969, uzavřelo etapu vytváření nástrojů na potlačení reformního hnutí v Československu.²²⁰

Československá veřejnost přijala změnu ve vedení KSČ vcelku klidně, všeobecně převládala v řadách obyvatelstva pasivita a lhostejnost. Pouze na některých fakultách v Praze, Brně a Českých Budějovicích vstoupili studenti do stávky, která však měla dosti rozpačitý průběh. Ministerstvo školství její konání zakázalo a na většině fakult, kde vůbec nějaké akce proběhly, se skrývaly za označením "Dny polednové politiky".²²¹ Tradičně velice razantně vystoupili studenti VŠZ v Praze, kteří vstoupili do stávky již před Dubčkovým odvoláním na protest proti omezování svobody slova a proti posilování sovětských ozbrojených sil.²²² Stávka se obecně nesetkala mezi samotnými studenty s větším zájmem a i pod tlakem vedení fakult byla většinou brzy ukončena.²²³

Již po výměně ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ se ve dnech 25. - 27. dubna 1969 uskutečnil v Olomouci II. kongres SVS. Vedoucí orgány KSČ před jeho konáním vyvíjely aktivitu ve snaze ovlivnit jeho průběh, včetně pohovorů se členy komunistické strany v SVS a tiskové porady na ÚV KSČ s redaktory Československé televize,

²²⁰ FELCMAN, Ondřej: Počátky ostré etapy normalizace, in: *Československo roku 1968*. 2. díl, c. d., s. 64.

²²¹ MADRY, c. d., s. 64.

²²² LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. I. Dejmal), inv. č. 151, kart. 3, prohlášení studentů VŠZ z 15. 4. 1969.

²²³ Dokumenty k dubnové stávce na jednotlivých fakultách viz např. in: AUK, f. Studentské hnutí, sign. 72-41-2.

Československého rozhlasu, *Studentských listů*, *Reportéra a Listů*.²²⁴

Na kongresu došlo opět ke konfrontaci mezi radikálními a umírněnými studenty, a to především v nejdůležitějším bodě jednání, v otázce vstupu do Národní fronty. Názory odpůrců vstupu vyjádřil Jiří Müller ve svém dopisu, který byl přečten na kongresu. V tomto dopisu uvedl: „Původní smysl Národní fronty jako převodové páky KSČ nebyl podstatně změněn. I v tak mizerných podmínkách nejsou určeny mechanismy fungování NF ani míra samostatnosti členských organizací. Protože netoužím po náhradě svobodného studentského hnutí za prosperující státní převodovou páku, dávám svůj hlas proti vstupu do Národní fronty. A nebo jinak řečeno se západoněmeckými studenty: „Jen nejhloupější telata si sama volí řezníka.““²²⁵ Stoupenci vstupu se odvolávali na výsledky výzkumu mezi vysokoškoláky, podle kterého se většina studentů v případě nutnosti vyjádřila k této otázce kladně.²²⁶ Přesto pro ně dopadlo hlasování neúspěšně, neboť se jim nepodařilo dosáhnout potřebné dvoutřetinové většiny nutné pro vstup SVS jako celku do Národní fronty. Kongres tedy doporučil všem svým městským centrům a fakultním jednotkám, aby jednaly v této otázce podle vlastního uvážení.²²⁷ To se také stalo a některá městská centra a fakulty začaly podnikat kroky pro vstup do NF na místní úrovni.

Na kongresu bylo též zvoleno nové předsednictvo SVS. Předsedou se stal student Právnické fakulty Univerzity

²²⁴ NA, f. KSČ - ÚV, 02/7 - Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, sv. 6, a. j. 18, b. 3 (schůze byra 21. 4. 1969), informace o přípravě II. kongresu Svazu vysokoškolských studentů Čech a Moravy.

²²⁵ Dopis Jiřího Müllera, 26. 4. 1969, in: *Občanská společnost, Sociální organismy*, 2. díl, sv. 2, s. 106 - 108.

²²⁶ LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala), inv. č. 396, kart. 6, přípravné a podkladové materiály pro II. kongres SVS v Olomouci, dokument „Předběžná zpráva o výsledcích výzkumů názorů posluchačů vysokých škol“.

²²⁷ Tamtéž, inv. č. 397, kart. 6, zápis jednání II. kongresu SVS.

Karlovy v Praze Jozef Trenčanský, místopředsedou přední představitel radikálů Karel Kovanda. Poté, co 21. května podal Trenčanský demisi, ujal se vedení SVS právě Karel Kovanda jako jeho zastupující předseda.²²⁸ Na jaře 1969 ovládli radikální studenti také vedení pražského studentského hnutí. Skupina pod vedením Jiřího Müllera vytvořila tzv. Byro pro řízení studentské práce, které svým názvem parodovalo Štrougalovo Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích.²²⁹ To fakticky nahradilo málo akceschopný Pražský studentský parlament.

Rozhodnutí nevstoupit do NF mělo svůj okamžitý dopad. SVS byl zastaven tok peněz a vedoucí vládní a straničtí představitelé s ním přerušili styky.²³⁰ Sekretariát ústředí SVS v Praze podal novému vedení SVS výpověď pro „*názorové a politické neshody a nedůvěru*“. Ve výpovědní lhůtě jeho zaměstnanci ještě působili na pracovišti, docházelo ovšem často ke konfliktům mezi nimi a členy předsednictva SVS.²³¹

²²⁸ Tamtéž, inv. č. 424, kart. 7, zpráva předsednictva SVS o situaci ve svazu, 1. 6. 1969.

²²⁹ V souvislosti s federalizací Československa se připravoval též vznik komunistické strany českých zemí, která se měla stát protějškem již existující Komunistické strany Slovenska. Předpokládalo se, že bude baštou reformních sil, vzhledem k vývoji politické situace po okupaci země v srpnu 1968 však k jejímu založení nedošlo. Na svém listopadovém zasedání v roce 1968 rozhodl ÚV KSČ po nátlaku konzervativců odložit konání jejího zakládajícího sjezdu a dočasně vytvořit Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, které mělo obdobné postavení jako ÚV KSS na Slovensku.

²³⁰ Tento postup odpovídal usnesení přijatému na společném zasedání předsednictev ÚV NF ČSSR, ČSR a SSR 21. dubna 1969, viz NA, f. Národní fronta ČSSR - ústřední výbor, neuspořádané materiály (dále jen f. ÚV NF ČSSR), zápis z jednání sekretariátu ÚV NF ČSSR o návrhu na financování organizací vysokoškolských studentů z 12. 5. 1969. Shodoval se též s taktikou schválenou předsednictvem ÚV KSČ na jeho schůzi 20. 5. 1969, NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo, sv. 95, a. j. 158, b. 5. Viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/4 - Sekretariát, sv. 38, a. j. 63, b. 3 (schůze sekretariátu 13. 10. 1969), kontrolní zpráva o plnění usnesení předsednictva ÚV KSČ z 20. 5. 1969.

²³¹ Viz zprávu Ladislava Mravce o situaci SVS určenou malému parlamentu ZVS z 30. 5. 1969, SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 140.

SVS se do poslední chvíle snažil vyvíjet činnost směřující k obraně svobody. Významné bylo především to, že pod svou hlavičkou vydával mnoho textů, které již nemohly být v oficiálních periodikách publikovány buď proto, že zanikla, nebo byly jejich redakce "znormalizovány".

K zákazu SVS došlo rozhodnutím Ministerstva vnitra ČSR z 20. června 1969, toto rozhodnutí ovšem z procedurálních důvodů vstoupilo v platnost až 1. října 1969. Skupina studentů vedená nedávným předsedou SVS Jozefem Trenčanským, která se orientovala na nové držitele moci, ustavila 12. června 1969 přípravný výbor pro vznik nové studentské organizace - Svazu vysokoškolského studentstva České socialistické republiky (SVS ČSR).²³² Ten požádal 26. června Ministerstvo vnitra ČSR o povolení činnosti, přičemž kladné vyřízení jeho žádosti 1. července 1969 bylo s ministerstvem již předem projednáno.²³³

Novou organizaci odmítla většina městských center, která též protestovala proti zákazu SVS.²³⁴ Stejný názor vyjádřilo ve svém prohlášení z 1. července 1969 i předsednictvo Vysokoškolského výboru KSČ v Praze.²³⁵ Prohlášení proti zákazu SVS přijala též řada odborových organizací pražských závodů, některá z nich se připravovala vstoupit i do protestní stávky.²³⁶ Ty se ovšem podařilo vedení komunistické strany a ROH do značné míry eliminovat.²³⁷

²³² NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1834, složka 4, informace přípravného výboru SVS ČSR o činnosti z 20. 10. 1969.

²³³ ÚSD AV ČR, sb. KV ČSFR, D III/58, dokument „Informace pro s. G. Husáka o opatřeních a událostech týkajících se Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy“ vypracovaný oddělením školství, vědy a kultury ÚV KSČ.

²³⁴ Viz AUK, f. Studentské hnutí, sign. 72-40-3.

²³⁵ ÚSD AV ČR, sb. KV ČSFR, D III/60, dokument „Stanovisko předsednictva VV KSČ v Praze k situaci ve studentském hnutí“, 1. 7. 1969.

²³⁶ V několika pražských podnicích probíhala stávka 24. 6. 1969. Konání stávky bylo odůvodněno zavedením a rozsáhlým uplatňováním předběžné

Na FF UK v Praze se 2. července sešli představitelé 38 fakult (později se jejich počet zvýšil na 44) k mimořádnému zasedání parlamentu SVS. Delegáti přijali usnesení, ve kterém odsoudili zákaz organizace i celkovou politickou situaci v zemi.²³⁸ Novým předsedou SVS byl zvolen Karel Kovanda. Bylo též rozhodnuto o tom, že rozšířené předsednictvo se má obrátit na zahraniční studentské svazy s vlastním výkladem politické situace a příčin zrušení SVS a se žádostí o podporu.²³⁹

Postup normalizace byl však neodvratný i ve studentském hnutí. Nově založenému svazu byla mocenskými orgány poskytována všemožná podpora.²⁴⁰ Ve prospěch ustavujícího se

cenzury, kádrovými opatřeními vůči pokrokovým novinářům a pracovníkům sdělovacích prostředků, vylučováním progresivních představitelů demokratizačního procesu z ÚV KSČ a zákazem Společnosti pro lidská práva a SVS. Zákaz SVS byl hodnocen jako výrazný krok na cestě k bezprávnému stavu a jako názorná ukázka možností likvidace jakékoliv dosud existující organizace, Osobní archiv Zdeňka Zbořila, dokument „Teze stávky dne 24. 6. 1969“.

²³⁷ ÚSD AV ČR, sb. KV ČSFR, D III/58, dokument „Přípravy a průběh protestních stávek uskutečněných ve dnech 23. a 24. 6. 1969 na protest proti zrušení Svazu vysokoškolského studentstva v závodech obvodu Prahy 9, 8 a 4“ vydaný 25. 6. 1969 jako operativní informace pro členy předsednictva Městského výboru KSČ v Praze útvarem politicko-odborných služeb MV KSČ v Praze, v příloze stanoviska některých odborových organizací ke zrušení SVS.

²³⁸ PAŽOUT, *Sbírka Ivana Dejmalu*, c. d., příloha, dok. č. 14, s. 181 - 184.

²³⁹ ÚSD AV ČR, sb. KV ČSFR, D III/58, dokument „Informace o průběhu parlamentu Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy konaného dne 2. 7. 1969 v Praze“ vypracovaný oddělením školství, vědy a kultury ÚV KSČ 3. 7. 1969; též AMV, f. II. správa SNB, A 34 - 3223, dokument „Informace ke zrušení SVS“, 3. 7. 1969.

²⁴⁰ Podle návrhu akčně politického postupu na úseku školství a ústavů ČSAV, který vypracovalo oddělení školství a vědy byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích a který byl byrem schválen na jeho schůzi 23. 9. 1969, se mělo účinně napomáhat vzniku a rozvoji nové vysokoškolské organizace, zabezpečit, aby rektori jmenovali její zástupce do vědeckých rad fakult a vysokých škol, měla se jí poskytovat politická, organizační a materiální pomoc. NA, f. KSČ - ÚV, 02/7 - Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, sv. 12, a. j. 31, b. 1. Usnesení z téže schůze uložilo ministru školství zajistit politickým působením ministerstva, akademických funkcionářů a učitelů vysokých škol vytváření podmínek pro práci SVS ČSR na fakultách a vysokých školách, navázat úzké kontakty s přípravným výborem a podpořit jeho úsilí o vybudování nového svazu. Tamtéž, usnesení k b. 3, „Některé aktuální problémy studentského hnutí a jeho organizace“. Viz též oběžník ředitele

SVS ČSR měly být využity i oslavy 17. listopadu.²⁴¹ Na konferenci v Praze 30. a 31. ledna 1970 se tak tato organizace mohla oficiálně ustavit.²⁴² Po několika měsících byla ovšem začleněna do nově vzniklého Socialistického svazu mládeže.²⁴³

SVS ČSR neměl nic společného s legitimním Svazem vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, který na rozdíl od většiny ostatních společenských organizací nikdy nepřistoupil na jakoukoliv formu pokání.

Jiná situace než v českých zemích byla na Slovensku. Oficiální vedení Zväzu vysokoškolákov Slovenska zde bylo více nakloněno ke kompromisům s mocí. Ve stanovách, které byly po dlouhých jednáních schváleny až v říjnu 1968, se ZVS výslovně přihlásil ke členství ve Slovenské národní frontě vedené Komunistickou stranou Československa.²⁴⁴ Do Slovenské národní fronty pak byl ZVS spolu s dalšími mládežnickými organizacemi přijat 23. dubna 1969.²⁴⁵

Ani v pozdějších dokumentech nebyla vedoucí úloha komunistické strany nikdy zpochybněna. Ještě po smrti Jana Palacha sice přijalo předsednictvo ZVS prohlášení vyjadřující znepokojení nad ústupem od proreformního vývoje a výzvu

sekce pro vysoké školy a vědu Ministerstva školství ČSR Josefa Červinky z 21. 10. 1969 s výzvou k zintenzivnění podpory nové organizaci, UA MZLU v Brně, f. Rektorát Vysoké školy zemědělské v Brně, A II/2, korespondence rektora VŠZ v Brně, kart. 6.

²⁴¹ Tamtéž, oběžník ministra školství ČSR prof. Jaromíra Hrbka rektorům vysokých škol a děkanům samostatných fakult z 15. 10. 1969.

²⁴² NA, f. KSČ - ÚV, 02/7 - Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, sv. 20, a. j. 44, b. 30 (schůze byra 10. 3. 1970), dokument „Zpráva o hodnocení výsledků ustavujícího parlamentu Svazu vysokoškolských studentů ČSR“.

²⁴³ Další dokumenty k SVS ČSR viz např. in: NA, f. ČSM - ÚV, kart. 1834, složka 4, a kart. 1835.

²⁴⁴ Archiv Univerzity Komenského v Bratislave, f. ZVS, a. j. 97, dokument „Štatút Zväzu vysokoškolákov Slovenska“.

²⁴⁵ NA, f. ÚV NF ČSSR, zpráva o jednání na sekretariátu ÚV NF ČSSR ze dne 5. 5. 1969.

v jeho pokračování,²⁴⁶ v dalších měsících se ovšem jeho vedení dalo na cestu hledání kompromisů s nastupující „normalizační“ mocí. Logickým důsledkem tohoto vývoje byly i neúspěšné snahy vedení SVS o navázání užší spolupráce se ZVS a o oživení činnosti Československého ústředí vysokoškoláků.²⁴⁷

Od podzimu 1969 byla situace na vysokých školách ve znamení tzv. konsolidace, v českých zemích spojené se jménem nového ministra školství profesora Jaromíra Hrbka.²⁴⁸ Ten svým dopisem rektorům vysokých škol a děkanům samostatných fakult v ČSR ze 16. září 1969 uložil zastavit vydávání všech studentských časopisů na vysokých školách a na fakultách.²⁴⁹

Dopisem z téhož dne jim nařídil předložit do 12. října 1969 „písemnou zprávu, obsahující přehled a zhodnocení nesprávných názorů, stanovisek, projevů a činů, zejména pravicově oportunistického a protisovětského zaměření, které se v průběhu roku 1968 a 1969 vyskytly v orgánech školy a fakulty, ve veřejných vystoupeních jednotlivých učitelů,

²⁴⁶ SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 111.

²⁴⁷ Viz dopisy Karla Kovandy Baltazáru Dubňovi z 5. 6. a 4. 7. 1969, SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 140. Na studentském semináři v Dubrovniku napadl představitel ZVS Rudolf Převrátíl po přednesení projevu Jana Kavana účast delegace SVS na semináři pro legální neexistenci svazu. SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 44, dokument „Správa o semináři v Dubrovniku 15. - 25. 8. 1969“; viz též dopis ČSÚV a ZVS Svazu jugoslávských studentů a účastníkům semináře v Dubrovniku z 18. 8. 1969, obsahující protest proti obsahu a formě vystoupení Jana Kavana, a žádost o zamezení dalších vystoupení členů delegace SVS, in: NA, f. KSČ - ÚV, 07/31 - Jaroslav Kozel, sv. 1, a. j. 14.

²⁴⁸ Jaroslav Hrbek převzal funkci ministra školství po Vilibaldu Bezdičkovi v srpnu 1969 a zastával ji do července 1971.

²⁴⁹ UA MZLU v Brně, f. Rektorát Vysoké školy zemědělské v Brně, inv. č. 13, kart. 11, zápis ze zasedání kolegia rektora VŠZ v Brně, školní rok 1969/1970, č. 1, 30. 9. 1969. Již na poradě s rektory 15. 5. 1969 uložil ministr školství Hrbek rektorům vypracovat analýzu studentských časopisů, viz tamtéž, inv. č. 9, kart. 11, zápis ze zasedání kolegia rektora VŠZ v Brně, školní rok 1968/1969, č. 9, 26. 5. 1969.

v orgánech studentského hnutí a ve veřejných vystoupeních jednotlivých studentů.“²⁵⁰

Součástí opatření na potlačení oponentů normalizace na vysokých školách bylo rozhodnutí zrušit katedry společenských věd zajišťující výuku marxismu-leninismu, kterým se vcelku oprávněně přikládal výrazný podíl na rozvoji obrodného procesu na vysokých školách, zastavit výuku marxismu-leninismu a do konce listopadu 1969 provést vyhodnocení činnosti každého pracovníka těchto kateder. Ti, kteří by prověrkami prošli, měli být přijati do nově vzniklých ústavů marxismu-leninismu.²⁵¹

Přes tato opatření konstatoval ministr Hrbek ve zprávě z 25. 11. 1969, že „konsolidace poměrů na vysokých školách narazila na těžké překážky“.²⁵² V závěrečné části zprávy je vyjádřena nutnost obnovit řídicí a kontrolní funkce

²⁵⁰ Opis dopisu ministra Hrbka viz tamtéž.

²⁵¹ NA, f, KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1971), sv. 106, a. j. 175, b. 6 (schůze předsednictva 9. 10. 1969).

²⁵² „Odd. pro školství BÚV [Byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích - J. P.] nebylo s to dodnes vyřešit situaci ve stranických organizacích na vysokých školách. Byly rozpuštěny VV KSČ v Praze, Brně a Bratislavě, avšak řízení stranické práce není dosud plně realizováno. Na většině fakult není dodnes proveden výběr nových akademických funkcionářů a nebylo zabezpečeno provedení nových voleb. Rozbor vývoje situace na vysokých školách a fakultách provedli dosavadní funkcionáři velmi různě. Na 30% fakult byl úkol splněn vcelku odpovědně. Jde hlavně o školy mimopražské. Na ostatních fakultách však převládá snaha skutečnosti zastírat, vymlouvat se na krátkost lhůty, na nedostatek vlastních informací atd. Zejména se omlouvají a kryjí společné akce studentů a učitelů v r. 1968 a v první polovině 1969. Dopis ministra školství rektorům a děkanům [ze 16. 9. 1969 - J. P.] byl na řadě fakult rozmnožen, kolportován mezi studenty, zuřivě napadán zahraničním rozhlasem a tiskem [...] Postavení nového SVS je zatím nesmírně těžké. Bude třeba, aby noví akademičtí funkcionáři, členové nových Ústavů ML a další učitelé pomohli v diskusi s dezorientovanou masou studentů“. NA, f. KSČ - ÚV, 07/31 - Jaroslav Kozel, sv. 1, a. j. 11, zpráva o postupu konsolidace poměrů v oblasti školství ČSR. Ještě na konferenci akademických funkcionářů českých vysokých škol 25. 2. 1970 v Praze hovořil ministr Hrbek o tom, že mezi studenty zejména na vysokých školách „dosud působí nejagresivnější protisocialistické, protistranické a protisovětské živly. Mají dosud drzou odvahu terorizovat poctivé studenty v kolejích, zejména funkcionáře nového SVS a Svazu mladých.“ Záznam projevu Jaromíra Hrbka viz in: Vysoká škola, r. 17 (1969 - 1970), č. 8, s. 350.

ministerstva školství, která je podle ní stávající legislativou prakticky anulována. Za jednu z hlavních překážek byl označen platný vysokoškolský zákon.

Tuto překážku se podařilo odstranit již 17. prosince 1969, kdy byla Federálním shromážděním přijata novela zákona č. 19/1966 Sb., která posilovala ústřední řízení vysokých škol a možnost státních zásahů do vysokoškolské sféry. Umožňovala ministru školství rozhodujícím způsobem zasahovat do jmenovacího řízení vysokoškolských pedagogů a akademických funkcionářů i do ostatních personálních záležitostí zaměstnanců vysokých škol. Časově omezovala délku pracovních poměrů na vysokých školách a upravovala ukončení pracovního poměru pedagogům starším 65 let.²⁵³

Podobnou aktivitu jako Ministerstvo školství ČSR vyvinulo v druhé polovině roku 1969 i Ministerstvo školství SSR vedené Matejem Lúčanem. Na počátku října 1969 rozeslalo rektorům a děkanům samostatných vysokých škol směrnici, která obsahovala pokyny k provedení komplexního hodnocení činnosti školy a každého jejího pracoviště a pracovníka. Směrnice dále stanovovala, jaká opatření mají být přijata v zájmu zajištění plnění povinností studentů, včetně zavedení disciplinárního řízení s těmi, kteří se projevili jako organizátoři a aktivní účastníci údajných „protistátních“ akcí, jakým způsobem zajistit zvýšení pořádku na kolejích a jak připravit podmínky

²⁵³ *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, r. 1969, s. 539, Zákon č. 163 ze dne 17. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje zákon č. 19/1966 Sb. o vysokých školách. Zhodnocení novely zákona i jiných opatření Ministerstva školství ČSR pod vedením Jaromíra Hrbka viz in: MORKES, František: *Vysoké školy v kontextu legislativních a politických změn*, in: *Česká věda a Pražské jaro*, c. d., s. 28 - 32.

pro obnovu výuky marxismu-leninismu. Upravovala též postup vůči vysokoškolským časopisům.²⁵⁴

Na rozdíl od českých zemí byla situace na slovenských vysokých školách hodnocena mocenskými orgány i přes jisté problémy mnohem příznivěji.²⁵⁵ Také na Slovensku se nástrojem tzv. normalizace na vysokých školách stala novela zákona o vysokých školách ze 17. prosince 1969. Přípis zaslaný Ministerstvem školství SSR na slovenské vysoké školy v lednu 1970 obsahoval metodické pokyny, jakým způsobem využít tuto novelu zákona k postihům vysokoškolských pedagogů a studentů.²⁵⁶

Uvedená opatření z konce roku 1969 a začátku roku následujícího předznamenala čistky na vysokých školách v Československu, které se dotkly velkého množství studentů i pedagogů.²⁵⁷

²⁵⁴ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1971), sv. 111, a. j. 182, b. 5 (schůze předsednictva 27. 11. 1969), dokument „Zpráva o opatreniach Ministerstva školstva SSR na konsolidáciu politických pomerov na školách vo vzťahu k využitiu § 4 zákonného opatrenia č. 99/1969 Zb. ku dňu 15. novembru 1969“.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ ÚPV SAV, sb. KV SR, dokument „Metodické pokyny na realizáciu zákona č. 163/1969 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 19/1966 Zb. o vysokých školách“, 15. 1. 1970.

²⁵⁷ Otázku postihů učitelů i pedagogů vysokých škol na přelomu 60. a 70. let, ke kterým existuje velké množství archivních pramenů, ponechávám v této práci stranou.

IV. Západoevropské a československé studentské hnutí, radikální studentská levice v Československu

1. Studentské hnutí v západní Evropě v československé publicistice a dokumentech úřední provenience

Již v průběhu šedesátých let docházelo v Československu k liberalizaci publikační politiky. Především v kulturních časopisech se objevilo několik článků věnujících se nové levici nebo teoretikům, kteří ji ovlivnili (např. Antonio Gramsci, Georg Lukács, Benedetto Croce, Erich Fromm). V časopisu *Sešity pro mladou literaturu* např. vyšel v roce 1966 překlad Marcuseho stati zabývající se psychoanalýzou.¹

Podle Ivana Svitáka byly již v druhé polovině padesátých let ve Filozofickém ústavu ČSAV k dispozici knihy Milovana Djilase, Henri Lefébvre, Antonia Gramsciho a jiných neortodoxních marxistů. Prahu navštívili např. Jean-Paul Sartre, Erich Fromm, polský filozof Leszek Kołakowski nebo polský sociolog Zygmund Bauman. Také v šedesátých letech sem přijíždělo mnoho významných postav neortodoxního marxismu, např. rakouský marxista Ernst Fischer, jemuž v Československu vyšlo několik studií, Roger Garaudy nebo Herbert Marcuse. K mnohým dalším kontaktům docházelo na mezinárodních konferencích, které naši vědci navštěvovali.²

Pro československé intelektuály byly jejich myšlenky zajímavé, neboť refletovaly problémy, které se dotýkaly také československé společnosti. Témata odcizení, člověka

¹ MARCUSE, Herbert: Zastarávání psychoanalýzy, in: *Sešity pro mladou literaturu*, r. 3, č. 6/1966.

² SVITÁK, Ivan: *Devět životů. Konkrétní dialektika*. Praha, SAKKO 1992, s. 112 n.

ohroženého manipulací, vztahu kultury k masám a k moci i jiné otázky byly diskutovány na Západě stejně jako v Československu a ostatních zemích sovětského bloku. U nás se jimi zabýval např. docent na FF UK v Praze Lubomír Sochor nebo Ivan Sviták. Práce Karla Kosíka *Dialektika konkrétního*³ získala velký ohlas v Československu i na Západě.

Bližší seznámení československých čtenářů s myšlenkami západní radikální levice pak umožnilo faktické zrušení cenzury na počátku roku 1968. V *Literárních listech* vycházela na pokračování práce polského marxistického heretika židovského původu, který byl v roce 1932 vyloučen z komunistické strany a který významně ovlivnil především trockisty, Isaaca Deutschera o říjnové revoluci.⁴ Tu přeložil významný studentský vůdce Karel Kovanda, který vystupoval postupně jako stoupenec maoismu a cheguevarismu, za což si vysloužil přezdívku „Che“ Kovanda. Kovanda přeložil pro časopis *Student* též výňatky z Deutscherovy knihy *Stalin*.⁵ O Deutscherovi pojednávali ve svých článcích Lubomír Sochor⁶ a novinář Stanislav Budín.⁷ Přednímu představiteli tzv. kritické teorie frankfurtské školy Herbertu Marcusemu věnoval pozornost Lubomír Sochor v *Literárních listech*⁸ nebo asistentka na FF UK v Praze Jiřina Šiklová v časopisu *Dějiny a současnost*.⁹

³ KOSÍK, Karel: *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Praha, Akademia 1966.

⁴ *Literární listy*, r. 1, č. 16 – 25/1968, 13. 6. – 15. 8. 1968.

⁵ *Student*, r. 4, č. 22 – 32/1968, 22. 5. – 14. 8. 1968.

⁶ SOCHOR, Lubomír: Isaac Deutscher, in: *Literární listy*, r. 1, č. 11/1968, 9. 5. 1968, s. 10.

⁷ BUDÍN, Stanislav: Nedokončená revoluce, in: *Reportér*, příloha, r. 3, č. 24/1968, 12. – 19. 6. 1968.

⁸ SOCHOR, Lubomír: Herbert Marcuse, filosof nové intelektuální levice, in: *Literární listy*, r. 1, č. 13/1968, 23. 5. 1968, s. 11, 13.

⁹ ŠIKLOVÁ, Jiřina: Herbert Marcuse: Represivní tolerance, in: *Dějiny a současnost*, r. 10, č. 9/1968.

Rozbor ideologie a praxe radikálního protestního hnutí se zaměřením na SRN a názory Rudi Dutschkeho podal aspirant na FF UK v Praze Milan Hauner¹⁰ nebo v souvislosti s francouzskou květnovou krizí Milan Syruček.¹¹ O francouzské květnové krizi v roce 1968 vycházela v *Literárních listech* na pokračování stať významného francouzského sociologa Edgara Morina *Studentská komuna*.¹² *Literární listy* otiskly též rozhovor Jean-Paul Sartra se studentským vůdcem Danielem Cohn-Benditem¹³ a převzaly interview západoněmeckého týdeníku *Spiegel* se Sartrem o dopadu květnové krize na francouzskou levici a o postavení levice ve světě obecně.¹⁴

V roce 1969 vyšel sborník uspořádaný Jiřinou Šiklovou a Miluší Kubíčkovou nazvaný *Studenti a ideologie na Západě*,¹⁵ který obsahoval statě Herberta Marcuseho, Ernesta Che Guevary, Mao Ce-tunga, Rudi Dutschkeho aj. Ještě v roce 1970 mohla vyjít práce Régise Debraye *Revoluce v revoluci*,¹⁶ *Bolivijský deník* Che Guevary¹⁷ a soubor přednášek Herberta Marcuseho přeložený Lubomírem Sochořem *Psychoanalýza a politika*.¹⁸ Pro nakladatelství Mladá fronta napsala Jiřina Šiklová práci o protestním hnutí na Západě. Ta již ovšem nebyla vytištěna, a to i přesto, že autorka použila své dívčí jméno Jiřina

¹⁰ HAUNER, Milan: Studentské rebelie, in: *Student*, r. 4, č. 26 - 31/1968, 26. 6. - 31. 7. 1999.

¹¹ SYRUČEK, Milan: Revolta nebo revoluce?, in: *Mezinárodní politika*, r. 13, 1 - 7/1969. Syruček byl očitým svědkem událostí, neboť v té době pobýval v Paříži jako zvláštní dopisovatel deníku *Mladá fronta*. Původně sem byl vyslán kvůli začátku historického přímého jednání mezi USA a Vietnamskou demokratickou republikou.

¹² *Literární listy*, r. 1, č. 17 - 19/1968, 20. 6. - 4. 7. 1968.

¹³ *Tamtéž*, č. 17/1968, 20. 6. 1968. s. 19.

¹⁴ *Tamtéž*, č. 25/1968, 15. 8. 1968. s. 12 - 13.

¹⁵ *Studenti a ideologie na Západě*. Dokumenty. Uspoř. Miluše Kubíčková a Jiřina Šiklová. Praha, Horizont 1969.

¹⁶ DEBRAY, Régis: *Revoluce v revoluci? Ozbrojený boj a politický boj v Latinské Americe*. Praha, Svoboda 1970.

¹⁷ CHE GUEVARA, Ernesto: *Bolivijský deník*. Praha, Svoboda 1970.

¹⁸ MARCUSE, Herbert: *Psychoanalýza a politika*. Praha, Svoboda 1970.

Heroldová a obsah knihy byl vůči radikální levici kritický.¹⁹ Lubomír Sochor připravil nový český překlad Trockého *Zrazené revoluce*, který se měl stát prvním titulem knižnice časopisu *Plamen*, měsíčníku Svazu československých spisovatelů. Tento záměr se již neuskutečnil, a to samozřejmě nejen proto, že vydávání *Plamene* bylo v květnu 1969 zastaveno.²⁰

Významným zdrojem informací o studentském hnutí na Západě byl časopis *Student*. Důležitou část obsahu časopisu tvořila tato problematika především v roce 1968. O textech Milana Haunera a Kovandově překladu Deutscherova *Stalina* jsme se již zmínili, dále zde byla publikována např. série článků nazvaná *Tranzistorová revoluce* o francouzské květnové krizi v roce 1968.²¹ Již před lednem 1968 byla v časopisu věnována pozornost též problematice studia v západoevropských zemích a možnostem pobytu československých studentů na tamních vysokých školách.²² Řada přejetých i původních článků o studentském hnutí na Západě pak obsahovaly i *Studentské listy* vycházející od února 1969²³ a časopis *Universita Karlova*.²⁴

¹⁹ Rozhovor autora s Jiřinou Šiklovou, 26. 10. 1998.

²⁰ UHL, Petr: Několik historických připomenutí namísto ediční poznámky, in: TROCKIJ, Lev Davidovič: *Zrazená revoluce*. Brno, Doplněk 1995, s. 260.

²¹ *Student*, r. 4, č. 31 – 34/1968, 31. 7. – 21. 8. 1968.

²² Viz např. V potu tváře budeš dobývat chléb svůj aneb studentské praxe v NSR, in: *Student*, r. 3, č. 31 – 34, 13. 8. 1967, s. 10; SOUKUP, Petr: Vysoké školy v SRN a západním Berlíně, in: *tamtéž*, č. 41, 11. 10. 1967, s. 4.

²³ Viz např. TROCHTOVÁ, Věra: Lehce výbušný koktajl, in: *Studentské listy*, r. 1, č. 3, 11. 3. 1969, s. 1, 3; ONDROUCH, Josef: Studentské revoluce, in: *tamtéž*, č. 3, 11. 3. 1969, s. 5; 2. část: č. 4, 18. 3. 1969, s. 5; 3. část: č. 5, 25. 3. 1969, s. 5. KRATZER, Herbert: Studenti proti demokracii, in: *tamtéž*, č. 6, 1. 4. 1969, s. 5; POLÁK, Jaroslav: Studentská válka v Japonsku, in: *tamtéž*, č. 7, 9. 4. 1969, s. 5; Studentský rok 1968 ve světě, in: *tamtéž*, č. 8–9, 22. 4. 1969, s. 9.; Italští studenti v akci, in: *tamtéž*, 29. 4. 1969, č. 10, s. 5. Studentské listy též převzaly část rozhovoru s Herbertem Marcusem o studentském hnutí uveřejněného ve francouzském časopisu *l'Express*, in: *tamtéž*, č. 7, 9. 4. 1969, s. 1.

²⁴ Viz např. článek Rudolfa DRMOLY charakterizující západoněmecké studentské časopisy, které přicházely do redakce *Universita Karlova*, in: *Universita Karlova*, r. 12, 1965–1966, č. 15, 20. 4. 1966, s. 5; též BRUCHEOVÁ, Olga (podle článku L. Brammera v časopisu *The journal of higher education* 1967): Rebelové na universitách, in: *tamtéž*, r. 14, 1967–1968, č. 1, 20. 9. 1967,

Články o studentském hnutí na Západě nebo o kontaktech se západními studenty vycházely i ve fakultních a vysokoškolských časopisech. Vzhledem k torzovitému dochování těchto časopisů je však nelze zmapovat v dostatečné šíři. V časopisu studentů VŠZ v Praze *Impuls* vyšla např. v roce 1964 reportáž Jaroslavy Rumlové o návštěvě skupiny dvaceti tří studentů v Hesensku na pozvání mládežnické organizace Falken.²⁵ Časopis *Buchar* informoval v roce 1964 o systému studia v SRN.²⁶ Časopis *Ekonom* přinesl v roce 1969 článek o československých dívkách pracujících v západní Evropě jako au pair.²⁷ Objevovaly se i články věnované indočínskému konfliktu.²⁸

Časopis *Buchar* uveřejnil v neoznačeném čísle z roku 1969 text o kulturní revoluci v Číně a článek Pavla Slejška o radikální levici. V dolním okraji pod čarou byla v tomto čísle přetištěna hesla francouzských studentů, která byla napsána na zdech francouzských vysokých škol v červnu 1968.²⁹ Časopis vydávaný na Filozofické fakultě Univerzity Jana

s. 1, 5; BRACHFELDOVÁ, J. - TUČKOVÁ, V.: New Left na Temži, in: *tamtéž*, č. 3, 18. 10. 1967, s. 1, 5; New Left za velkou louží, in: *tamtéž*, č. 7-8, 13. 12. 1967, s. 7; HÖRINGOVÁ, Jarmila: Nová opozice studentů v USA, in: *tamtéž*, č. 13, 20. 3. 1968, s. 7; HAJČÍK, G.: Studenti nadějí NSR?, in: *tamtéž*, č. 17, 16. 5. 1968, s. 7; PRAŽÁK, Petr: Paříž na barikádách, in: *tamtéž*, č. 19, 11. 6. 1968, s. 1; HOŘEJŠÍ, Jaroslav: Příliš mnoho svobody?, in: *tamtéž*, s. 7; NEFF, Ondřej: Revoluce na penzi, in: *tamtéž*, r. 15, 1968-1968, č. 13, 19. 3. 1969.

²⁵ *Impuls*, č. 3, listopad 1964, nestr., in: LP, f. Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století II, neuspořádané materiály (dále jen Čsl. studentské hnutí II), Sociálně demokraticky orientovaná dětská a mládežnická organizace Socialistická mládež Německa - Sokolové (Sozialistische Jugend Deutschlands - Die Falken), která byla běžně označovaná jako „Falken“, byla založena v roce 1946 jako nástupnická organizace Socialistické dělnické mládeže (Sozialistische Arbeiterjugend) a Říšského pracovního spolku přátel dětí Německa - Rudí sokolové (Reichsarbeitsgemeinschaft der Kinderfreunde Deutschlands - Rote Falken). Netvořila sice součást SPD, byla s ní ale spojena úzkými personálními a organizačními vazbami.

²⁶ *Buchar*, č. 5, 2. 11. 1964, in: LP, f. Čsl. studentské hnutí II.

²⁷ Západ je západ, in: *Ekonom*, č. 8/1969, s. 23 - 26, in: LP, f. Čsl. studentské hnutí II.

²⁸ Viz např. KOVANDA, Karel: VIETNAM - už zase, in: *Impuls*, č. 4, únor 1966, s. 2, in: *tamtéž*.

²⁹ *Buchar*, ročník a číslo neuvedeno, in: *tamtéž*.

Evangelisty Purkyně v Brně *Normalizace* publikoval v lednu 1969 poznámky z přednášky Zbyňka Fišera o Mao Ce-tungovi a jeho učení.³⁰ Časopis *Spiritus* vydávaný Spolkem posluchačů Vysoké školy chemicko-technologické v Praze přinesl chronologický přehled studentských akcí ve světě.³¹

V prvním čísle *Bulletinu Pražského studentského parlamentu* z února 1969 vyšel článek Karla Kovandy o situaci v Národním svazu francouzských studentů po jeho kongresu v Marseille v prosinci 1968. Problémy diskutované v této organizaci srovnával Kovanda s problémy řešenými v rámci SVS. I v UNEF, který zahrnoval nejrozličnější politické proudy ve francouzském studentském hnutí, byl podle něj veden ostrý spor o to, zda svaz orientovat jako stavovskou organizaci zabývající se odborovými záležitostmi, což prosazovali komunisté, nebo zda ho přetvořit v politickou organizaci.³² Toto číslo též obsahovalo zprávu o vývoji v západoněmeckém SDS převzatou ze zahraničních materiálů.³³

Obecně se dá říci, že v československém tisku patřily studentské bouře v rámci zahraničně politického zpravodajství vedle např. vietnamské války nebo předvolebního boje v USA bezesporu k nejsledovanějším událostem. Značnou pozornost pak poutala francouzská květnová krize. To bylo způsobeno bezesporu také tím, že výrazně přesáhla rámec studentské revolty a změnila se v celkovou sociální a politickou krizi systému gaullistické tzv. páté republiky. Na zpravodajství o této události je možno dokumentovat, jakým způsobem bylo

³⁰ *Normalizace*, č. 2/1969, nestr., in: tamtéž.

³¹ *Spiritus*, č. 1/1969, s. 8 - 9, in: tamtéž.

³² KOVANDA, Karel: Co se děje s UNEFem?, in: *Bulletin Pražského studentského parlamentu*, č. 1, 8. 2. 1969, s. 8 - 9, in: LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala), inv. č. 334, kart. 5.

³³ Konec SDS?, in: tamtéž, s. 9 - 10.

studentské hnutí na Západě v československých médiích hodnoceno.³⁴

Prakticky veškerý náš tisk při hodnocení květnové krize ve Francii shodně konstatoval, že je za ní nejvíce zodpovědný gaullistický režim svou chybnou politikou a že požadavky bouřících se studentů a dělníků byly většinou oprávněné.³⁵ Shodně pak byla odsuzována brutalita policejních sil vůči demonstrantům, která vedla jen k dalšímu vyhrocení krize. Jako příklad zpravodajství o policejním násilí je možno citovat reportáž pařížského dopisovatele *Lidové demokracie* Z. Kněžka. "Od doby alžírského puče³⁶ nezažila Paříž takové krvavé události, tak masový odpor a tolik policejní zvůle. Viděl jsem, jak vypadá hlava rozbitá do krve pendrekem. Viděl jsem, jak lze bít studenta pro to, že na pokyn policisty neodchází klusem, nýbrž normálním krokem, viděl jsem, jak lze ale také bít studenta proto, že se na rozkaz rozběhne, protože tím se okamžitě stane pro další kordón policistů podezřelým... Viděl jsem, jak policista se zuby ve smíchu vyceněnými hodil plynový granát do skupiny občanů čekajících u mostu sv. Michala (tedy před policejními uzávěry) na autobus jen proto, že mezi nimi stáli i čtyři lidé mladší dvaceti let. Viděl jsem, jak lze pendrekem ztlouct a okovanými botami zkopat do ledvin

³⁴ Zde vycházím ze své nepublikované seminární práce *Ohlas francouzského května 1968 v československém tisku* vypracované v roce 1996 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

³⁵ V našich periodikách jsem se prakticky nesetkal s tím, že by někdo sympatizoval s gaullistickým režimem a přál si jeho setrvání u moci. Snad jedinou výjimku představoval původní článek české výtvarnice žijící dlouhodobě v Paříži Zdeňky Datheilové pro časopis *Svět v obrazech*. Vyjadřuje v něm odpor k počínání "na černo obarvené zlaté mládeže", která podřezává elektrickou pilou na bulváru Saint Michel krásné platany, a obdivuje se generálu de Gaullovi, na jehož podporu se účastnila manifestace, protože, jak uvedla, "de Gaulle je mi bližší než Mao". *Svět v obrazech*, č. 29, 23. 7. 1968.

³⁶ Alžírským pučem je myšlena vzpoura francouzských vojenských jednotek v Alžírsku v roce 1958, jejímž konečným důsledkem byl návrat Charlese de Gaulla k moci a konec tzv. čtvrté francouzské republiky.

osmnáctiletého mladíka jen proto, že na brutální zásah policistů reagoval výkřikem "salaud" (darebáku)".³⁷

Bylo poukazováno na to, že tvrdý zásah policie přiměl studenty, jinak rozdělené do mnoha sekcí, k sjednocení. Radikálové dokázali díky násilí policie strhnout na svoji stranu i nepolitickou většinu studentstva. Týdeník *Reportér* převzal z britského deníku *The Times* obsáhlý článek Richarda Davyho o studentské revoltě ve světě, v němž Davy uvedl: "Ve Francii se začalo napětí zvyšovat právě v té chvíli, kdy byla přivolána policie na universitu v Nanterre. A když policie vstoupila na Sorbonnu, vyprovokovala revoltu až tam, odkud už nebylo návratu. Soustavná surovost policie za pouličních bojů, které následovaly, už byla dostatečně doložena. Je pravda, že někteří studenti se pokoušeli policii provokovat, ale odvěta přesáhla všechny meze. Byla to promyšlená, mstivá surovost. Policisté napadali a mlátili každého, kdo se octl v jejich dosahu, i náhodné chodce. K ženám se chovali stejně hrubě a někdy ještě hruběji než k mužům."³⁸

Rozdílně byl ovšem v našich periodikách hodnocen dopad působení studentů na vývoj krize a postoj Komunistické strany Francie a prokomunistické Všeobecné konfederace práce. Většina tisku oceňovala na jedné straně umírněnost PCF a CGT a jejich snahu zabránit krveprolití a na druhé straně odmítala často násilné, až vandalské akce levicových radikálů, které podle nich pouze nahrávaly vládě. Dá se říci, že de facto přejímaly stanoviska vedení Francouzské komunistické strany k průběhu krize. Pokud se zde již objevily hlasy neodpovídající tomuto

³⁷ *Lidová demokracie*, 8. 5. 1968.

³⁸ DAVY, Richard: Studentské rebelie jdou světem, in: *Reportér*, příloha, č. 31, 31. 7. - 7. 8. 1968, s. VI.

hodnocení situace, jednalo se spíše o citace převzaté většinou ze zahraničních médií, které však byly následně vyvraceny buď samotným autorem článku, nebo jinými citacemi.

Deník *Práce* tak např. již na počátku krize informoval o prohlášení městské rady v Nanterre, v které měli většinu komunisté. V tomto prohlášení otištěném v ústředním deníku Francouzské komunistické strany *l'Humanité* bylo upozorňováno na to, že již řadu měsíců odmítá vláda provést opatření navrhovaná zástupci Nanterre v Národním shromáždění, která by umožnila normální fungování filozofické fakulty. To vedlo k tomu, že si nyní "trockistické, maoistické atd. skupinky, v nichž jsou většinou synkové z velkoburžoazních rodin a které vede německý anarchista Cohn-Bendit, vzaly nečinnost vlády za záminku k akcím, jejichž cílem je zabránit vůbec normální činnosti fakulty".³⁹

Je možno citovat též z článku Milana Syručka v *Mladé frontě*, který o dva týdny později hodnotil situaci takto: "Některé odborové ústředny... vyslovily svůj nesouhlas s některými studentskými akcemi, např. okupací divadla Odeon a snahou obsadit i francouzskou televizi a rozhlas, jejichž budovy jsou nyní hlídány stovkami policistů. Uvážlivější část studentstva a odboroví předáci varují před anarchií a výstřelky, které by dovolily vládě zakročit co nejtvrdějším způsobem a rovněž by odvrátily část Pařížanů, kteří nyní se studenty sympatizují, přicházejí mezi ně a zajímají se o jejich požadavky. Například FKS odmítla podpořit demonstraci organizovanou v pátek⁴⁰ studentskou organizací UNEF a anarchisty před rozhlasem a televizí."⁴¹

³⁹ *Práce*, 5. 5. 1968.

⁴⁰ Myšlena manifestace plánovaná na 17. 5. 1968.

⁴¹ *Mladá fronta*, 19. 5. 1968.

Pokud jde o příčiny porážky levice, vyjádřilo převládající mínění Rudé právo ve svém povolebním komentáři z 3. července, když napsalo, že o ní rozhodl reflex strachu. "Levice prohrála boj o zodpovězení otázky, kdo může za krizi režimu, který visel na vlásku... Jednou z největších ironií květnové krize a červnových voleb je fakt, že komunisté a federovaní (FGDS) doplatili na vítězný boj dělníků ztrátou poloviny poslaneckých mandátů. Nelze bezezbytku zdůvodnit strachem porážku levice, která se oslabila sama tím, že neměla společný program. Zároveň je však třeba vidět, že kampaň k volbám neprobíhala na základě bitvy programů a že jejím hlavním činitelem byl od začátku strach a zůstal jím až do konce. Tomu také nasvědčuje úspěšný manévr gaullistů, kterým se podařilo zahrát do autu polemiku o výsledcích jejich desetileté vlády, které byly hlavní příčinou vzniku krize."⁴²

Již v druhé polovině června obhajoval v Rudém právu Ilja Šetlík postoje vedení komunistické strany během krize: "Proti komunistům se teď, po bouřlivém květnu a v ovzduší volební bitvy, rozpoutala skutečná bubnová palba. Střílejí do nich zprava, ze středu i zleva. Gaullisté, centristé, Force ouvrière, socialisté z PSU, radikálové i různé skupiny "nalevo od FKS" se spojili v střelecký chorovod." Podle Šetlíka bylo komunistům jasné, že režim čekal na provokace a sám je i vyvolával, proto komunistická strana varovala před výstřelky radikálů. Odmítal obvinění vznášená vůči komunistům Sjednocenou socialistickou stranou z toho, že "demobilizují masy" a maří jednotu levice. Opravdu revolučním aktem by podle

⁴² Rudé právo, 3. 7. 1968.

Šetlíka bylo vytvoření demokratického režimu a vlády, která by otevřela cestu k socialismu.⁴³

Rozdílné názory oproti tomuto hodnocení francouzské květnové krize byly publikovány v některých časopisech, v nichž obecně vycházely v průběhu Pražského jara a někdy též předtím nonkonformní texty, především v *Literárních listech* a ve *Studentovi*, částečně také v *Reportérovi* a v deníku *Mladý svět*. Tato periodika přebírala rozhovory s předními představiteli francouzského protestního hnutí, jako byli Jean-Paul Sartre nebo Daniel Cohn-Bendit. V nich byly naopak komunistická strana stejně jako ostatní levicové strany a odborové ústředny napadány za to, že nebyly na události připraveny a že svým jednáním de facto zabránily svržení gaullistického režimu.

Jean-Paul Sartre vyslovil během své návštěvy v Československu v rozhovoru pro *Literární listy* domněnku, že ta část levice, kterou on označoval jako "politickou", nebyla na výši svých úkolů. Existovala podle něj ale i levice "sociální", kterou bylo možno vidět ve stávkujících továrnách, na obsazených fakultách a v průvodech demonstrantů. Ta podle Sartra splnila své úkoly a šla tak daleko, jak jen mohla. Byla nakonec poražena jen proto, že ji její "zástupci" oklamali. Kandidáti levice si nedali ani tolik práce, aby změnili jediné slovo ve svých projevech, které přednášejí už deset let. Tvářili se, jako by ke květnovým událostem nikdy nedošlo. V každém případě jim šlo podle Sartra o to, aby toto hnutí co nejdříve upadlo v zapomnění. Komunistická strana a odborová ústředna CGT vyvinuly značné úsilí, aby redukovaly požadavky dělnické třídy na prosté mzdové požadavky, které byly zajisté

⁴³ *Tamtéž*, 23. 6. 1968.

správné, avšak později způsobily, že touha po změnách společenských struktur byla odsunuta.

Podle Sartra existovaly dva základní důvody, proč PCF nechtěla uchopit moc. Prvním z nich byl ten, že stejně jako nekomunistická levice odmítla převzít odpovědnost za zvyšování cen, znehodnocení franku nebo úpadek zahraničního obchodu, k čemuž muselo v nejbližší době dojít. Komunisté podle něj odmítali provést skutečnou revoluci, která by přinesla zcela odlišnou hospodářskou politiku, neboť *"mají už čtyřicet let perfektně propracovanou teorii revoluce v málo vyvinutých zemích, ale nikdy se nezabývali revolucí v "pokročilých" průmyslových zemích."*⁴⁴

I někteří českoslovenští publicisté přicházeli s názory nekorespondujícími s převládajícím trendem v hodnocení francouzské krize. Stanislav Budín napsal, že v průběhu krize zklamaly jak odbory, tak i všechny levicové strany. Byly překvapeny vytvořením revoluční situace a nedokázaly se spojit ke generálnímu a řízenému útoku na státní moc. Místo toho se postaraly o izolaci studentského hnutí od dělnické třídy a omezily se na boj za přesně formulované sociálně politické požadavky dělnictva. Tím umožnily vládě, v jejímž čele stál politik takového formátu, jako je de Gaulle, nabrat dech. Pod heslem záchrany před anarchií se spojilo všechno, oč se gaullismus mohl opřít - od levých gaullistů až po krajní reakci. Došlo ke smíření mezi gaullismem a zavrženými stoupenci "francouzského Alžírsko" a k rozpoutání kampaně proti "totalitnímu komunismu". Celá měšťácká Francie a zejména její tradičně konzervativní venkov se vystrašena vidinou pařížských barikád, dělníků obsazujících továrny a studentů

⁴⁴ *Literární listy*, č. 25, 15. 8. 1968, s. 12.

bojujících s policií, pod heslem záchrany majetku, postavila na stranu muže, který má opět zachránit Francii.⁴⁵

Zajímavá byla polemika Ilios Jannakarise s článkem Jiřího Jánošky uveřejněným v Rudém právu.⁴⁶ Jánoška v něm napsal, že v průběhu studentského hnutí poklesla aktivita francouzských studentů a naopak vzrostla aktivita studentů zahraničních. To pak vedlo k tomu, že se objevovala především hesla propagující všemožné nefrancouzské zájmy. Francouzští občané se negativně dívali na to, jak tito zahraniční studenti ničí při demonstracích v polovině června auta, stánky, lavičky a kácení staleté stromy. *"Kdo zná jen trochu Francouze, ví, že nemají rádi cizince a násilí"*, tvrdil Jánoška. *"Pochopil jsem, proč policie zatím nereaguje. Ta hrůza byla nejlepším a nejúčinnějším propagandou pro de Gaulle, který nechal ničit, co se dalo, a vyčkával, přestože několik dní před tím policie brutálně zasáhla proti komukoliv, kdo na ulici jen otevřel ústa... De Gaulle vyhrál veřejné mínění, protože v tom okamžiku se může objevit v roli mesiáše - zachránce pořádku. Voliči "krmení" celé týdny solidaritou levice se studenty musí za tohoto okamžiku považovat za spoluvíníky komunisty, kteří se právě v těchto dnech objevovali na plakátech demonstrantů častěji než dříve. A to v konečné fázi předvolebního boje rozhodlo."*

Jannakaris oponoval tím, že by sice nemělo smysl zlehčovat psychologický účinek studentských manifestací na průměrného Francouze, ale je nesmysl vydávat jej za rozhodující pro výsledek voleb a navíc za jejich původce označovat "cizince". To, že podle Jánoška *"Kainovo znamení zůstalo na studentech a na komunistech"*, nevysvětluje porážku

⁴⁵ Reportér, č. 23, 3. 6. - 10. 6. 1968.

⁴⁶ Rudé právo, 4. 7. 1968.

ostatních levicových stran. Celá levice doplatila podle Jannakarise na svou nejednotnost a na to, že nepostavila přitažlivější alternativu proti prázdnotě, která by vznikla po de Gaullově odchodu.

Jannakaris též nesouhlasil s Jánoškovým názorem, že "komunisté získali na začátku června studenty pro podporu své politiky". Právý opak je podle Jannakarise pravdou, neboť "jeden z nejostřejších konfliktů, který v květnu a v červnu rozdělil levici, byl právě otevřený konflikt mezi komunistickou stranou a studenty." Jannakaris upozorňuje na to, že Pierre Jacquin, představitel komunistické strany odpovědný za mládežnickou politiku, byl na Sorbonně studenty vypískán, a také na to, že *l'Humanité* jako jediný list hovořil o "německém Židu" Cohn-Benditovi tónem, jenž vyvedl z míry i mnohé komunisty.⁴⁷

Někteří naši komentátoři se pokoušeli o analogii mezi francouzskou květnovou krizí a polednovým vývojem v Československu. Milan Syruček shledal shodné rysy v revoltě proti současným poměrům, v kritice režimu moci, v ekonomických požadavcích a zhruba stejném časovém období. Deset let francouzského režimu osobní moci sice nebylo podle Syručka provázeno zamrznutím politického života a politických stran, došlo ale k omezení moci vlády, parlamentu a dalších orgánů široké demokracie. Dvacetiletý československý režim moci provázel navíc stav bezpráví, duševního a fyzického násilí.

⁴⁷ *Literární listy*, č. 20, 11. 7. 1968, s. 13. V 2. díle seriálu článků týdeníku *Student* Tranzistorová revoluce k postoji Komunistické strany Francie k Danielu Cohn-Benditovi uvedl: "Federace levice jedná s komunisty v napjatém ovzduší. Jablko sváru se jmenuje Cohn-Bendit: Mitterrand a Federace s ním flirtují. Cohn-Bendit a studenti jsou pro ně dárkem z nebe, božím důkazem pro opakovaná Mitterrandova tvrzení, že gaullistický režim skončí špatně. Pro komunisty je však Cohn-Bendit nepřítel, nositel maloburžoazního levičáctví. Vysmívá se de Gaullovi a nechává vypískat Aragona. Je nebezpečný." *Student*, r. 4, č. 33, 14. 8. 1968, s. 4.

Francouzská ekonomika se rozvíjela, ale plody své prosperity rozdělovala příliš nerovnoměrně, československá ekonomika přestala mít co rozdělovat. To jsou důvody, proč musel být podle Syručka obrodný proces v Československu mnohem hlubší, proč se musel dotýkat všech složek politického, ekonomického a kulturního života, měl-li opravdu změnit situaci. Ve své podstatě se však v Československu jednalo o proces, který vzešel z iniciativy vládnoucí strany, probíhal pod jejím vedením, realizoval její program a zachovával i nadále její vedoucí úlohu. Syruček rovněž upozornil na skutečnost, že tisk některých socialistických států celý květen přímo nenapadl de Gaulla a nezapochyboval o gaullistické moci, věnoval však dosti místa obavám o to, zda udrží Komunistická strana Československa vývoj ve svých rukou.⁴⁸

Dále je možno citovat Jiřího Hochmana, který v *Reportérovi* napsal, že se "v Československu i ve Francii skoro přes noc převalila hluboká krize politická, hospodářská i morální, která uvedla do pohybu celou společnost a politickou strukturu a připsala otazník skoro za každou "definitivní" podobu věcí".

V obou státech se podle Hochmana život, myšlení a názory veřejnosti, její postoje a představy dalekosáhle vzdálily názorům a představám všech politických institucí. Ve Francii je to citelnější, neboť "s pluralitním politickým systémem a s několika programovými nervovými centry se nabízí více možností držet krok s náladami a pocity lidí než v systému, kde má veřejná klientela mnohem omezenější možnost dát svým postojům průchod". V Československu by podle něj měla vytvářet "sociálně ekonomická skutečnost příznivější půdu k těsnějšímu spojení mezi sférou vládnoucích a sférou ovládaných než

⁴⁸ *Mladá fronta*, 30. 6. 1968.

ve Francii, kde se situace vyvíjela i pod vlivem starého, standardního třídního rozporu".

V obou systémech však vzdálenost mezi myšlením "dole" a "nahore" dosáhla rozměru alespoň dočasně vylučujícího potřebnou komunikaci. Svou povahou pak zcela odlišné jiskry dokázaly dát do pohybu společnost. Francouzský případ je v tomto ohledu o to závažnější, neboť na tento veřejný pohyb nebyla připravena ani jedna z politických stran.⁴⁹

Na otázku, zda vidí určitou analogii mezi květovou krizí ve Francii a vývojem v Československu, odpovídal při své návštěvě v Praze také Jean-Paul Sartre. Podle něj existovaly určité momenty, kdy lze tuto analogii provádět, i když výsledek těchto událostí je zcela jiný. V Československu i ve Francii zazněly podobné požadavky na to, aby mohla kultura co nejvíce rozvíjet všechny lidské schopnosti. Naprosto jiná však byla výchozí situace, neboť v kapitalismu je podle Sartra kultura ovládána především konkurencí a přísným výběrem. Ve Francii se požadovalo, aby svobodná kultura nebo svoboda kultury nebyla taková, jaká je, nýbrž aby byla pro všechny, což vyústilo v revoluční myšlenku, že to nejde bez jisté přeměny společnosti. Sartrovi se též zdál/, že v Československu jsou větší možnosti stmelit studenty s dělnickou třídou.⁵⁰

I přes poměrně velký prostor, který se dostával západnímu radikálně levicovému protestnímu hnutí v našich médiích, je nutno poznamenat, že československá veřejnost včetně vysokoškolských studentů žila hlavně svými problémy. Informace ze zahraničí, pokud se bezprostředně netýkaly vývoje

⁴⁹ Reportér, č. 25, 19. 6. - 26. 6. 1968.

⁵⁰ Mladý svět, č. 49, 5. 12. 1968.

v Československu, nestály v centru pozornosti našeho obyvatelstva.

Také československé úřady sledovaly pozorně vývoj studentského a obecně i celého protestního hnutí na Západě především s ohledem na jeho potencionální vliv na situaci v Československu. Zpráva určená náčelníkovi I. správy Ministerstva vnitra (tj. rozvědky) ze října 1964 se zabývala působením údajných cizích agentur, především západních studentských organizací, na zahraniční studenty studující v socialistických státech.⁵¹ Krajská správa Ministerstva vnitra v Praze vypracovala 4. ledna 1965 zprávu o rozvíjejících se kontaktech západoněmeckých institucí a organizací s československými vědeckými pracovníky a studenty.⁵² Dosti obsáhlá byla nedatovaná zpráva asi z poloviny šedesátých let o studentských a mládežnických organizacích v západní Evropě s ohledem na jejich styky s Československem.⁵³

Československá kontrarozvědka věnovala pozornost činnosti trockistů.⁵⁴ Zabývala se též působením čínského velvyslanectví v Praze a jeho kontakty s československými občany

⁵¹ AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 2322.

⁵² AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 244.

⁵³ AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 2500, dokument „Informativní zpráva k mezinárodním mládežnickým a studentským organizacím z hlediska zpravodajského zájmu“ vypracovaný 3. oddělením 7. odboru II. správy Ministerstva vnitra, nedatováno. Z pozdějšího období viz např. podklady pro zprávu o zahraničních a studentských organizacích a jejich údajné nepřátelské činnosti předané 20. 11. 1970 Hlavní správě StB MV SSR náčelníkem analytického odboru II. správy Federální správy zpravodajských služeb, tamtéž, sign. A 34 - 3235.

⁵⁴ Viz např. AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 222, dokument „Informace o činnosti IV. internacionály“ vypracovaný 7. odborem II. správy Ministerstva vnitra 6. 11. 1965; zprávu o trockistických organizacích v Evropě a o snaze trockistů navázat v Československu kontakty v roce 1968 získanou na základě rozhovoru tajného spolupracovníka StB s Pierrem Frankem viz tamtéž, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 3225.

a zahraničními studenty.⁵⁵ V této souvislosti nelze zapomenout na fakt, že jedním z důvodů udávaných pro vyloučení Jiřího Müllera z ČSM byly jeho návštěvy čínského velvyslanectví.

Materiály zpravodajského charakteru získávaly orgány Ministerstva vnitra i na základě spolupráci s tajnými službami v jiných zemích sovětského bloku. Polské ministerstvo vnitra poskytlo v roce 1962 své československé sesterské organizaci zprávu o průběhu XIV. mimořádně konference delegátů SDS konané v říjnu 1961.⁵⁶ Ministerstvo státní bezpečnosti NDR předalo československým kolegům v listopadu 1968 zprávu o údajném působení západních tajných služeb mezi profesorským sborem a studenty Karlovy univerzity v Praze.⁵⁷

Tajné služby východoevropských států od ledna 1968 pozorně sledovaly vliv Pražského jara na vysokoškolské prostředí ve svých zemích.⁵⁸ Zpráva východoněmecké kontrarozvědky z 30. března 1968 konstatovala existenci množství projevů nepřátelského jednání mezi pedagogy a studenty souvisejících se studentskými demonstracemi v Polsku, s vývojem událostí v Československu a s diskusemi o podobě nové ústavy NDR. Mezi

⁵⁵ Viz např. dokument „Informační zpráva o činnosti čínského a albánského velvyslanectví“ z roku 1964, AMV, f. Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby, sign. A 9 - 248; též dokument „Činnost velvyslanectví ČLR a infiltrace čínských ideologických závěrů mezi zahraničními studenty v ČSSR“, tamtéž, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 2201.

⁵⁶ AMV, f. Federální ministerstvo vnitra - odbor pro mezinárodní styky, sign. A 11 - 1106. V otázce vztahu s východním Německem považovala SDS podle překladu usnesení konference z 10. 10. 1961 za účelné, aby „si všichni socialisté osvojili vědomí, týkající se společenské, hospodářské a intelektuální situace v NDR a kriticky se stavěli k poměrům, které se tam vytvořily“. SDS proto vyzvala své členy, aby v NDR udržovali již navázané styky a organizovali sem individuální nebo skupinové zájezdy. Členové SDS se měly během studijních cest do NDR vyvarovat uzavírání tajných dohod nebo publikování prohlášení jménem svazu.

⁵⁷ AMV, f. Federální ministerstvo vnitra - odbor pro mezinárodní styky, sign. A 11 - 1096.

⁵⁸ K tomu viz např. TANTZSCHER, Monika: „Maßnahme Donau und Einsatz Genesung“. *Die Niederschlagung des Prager Frühlings 1968/1969 im Spiegel der MfS-Akten*. Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, Reihe B: Analysen und Berichte Nr. 1/1994. Berlin 1994.

příklady dokumentující takové jednání bylo uvedeno vyvěšení dvou letáků na Humboltově univerzitě v Berlíně s textem „Prag - Vorbild“.⁵⁹

V dubnu 1967 byla předsednictvu ÚV KSČ předložena informace o vydání knihy Régise Debraye „Revoluce v revoluci?“, k němuž došlo na Kubě. Podle autorů informace měla tato kniha teoreticky zdůvodnit kubánskou koncepci revolučního národně osvobozenického boje v Latinské Americe. Jejím cílem bylo dokázat, že historická nutnost existence marxistické strany v revoluci a při budování socialismu je již překonána a že je velkým přínosem kubánské revoluce, že to prokázala.⁶⁰

Zprávy o vývoji studentského hnutí a o problematice mládeže v příslušných zemích zasílaly Ministerstvu zahraničních věcí československé zastupitelské úřady.⁶¹

⁵⁹ Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik - Zentralarchiv (dále jen BstU), sign. ZAIG - 1467.

⁶⁰ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1971), sv. 30, a. j. 31, inf. 4 (schůze předsednictva 18. 4. 1967), dokument „Régis Débray: „Revoluce v revoluci?“ - pokus o teoretické popření vedoucí úlohy strany v revolučním hnutí“.

⁶¹ Viz např. AMZV, Teritoriální odbory - tajné, 1965 - 1969, Velká Británie, kart. 5, zprávy československého velvyslance ve Velké Británii: „Aktivita ultralevých skupin ve Velké Británii“ z 22. 3. 1967; „Ultralevicové skupiny a jejich časopisy ve VB“ 12. 6. 1968; „Radikalizace studentského hnutí ve VB“ z 25. 6. 1968; „Studentské hnutí ve Velké Británii“ z 25. 11. 1968; „Politická zpráva o situaci v britské mládeži“ ze 7. 5. 1969; tamtéž, f. Politické zprávy 1918 - 1977, Západní Berlín, zprávy vedoucího československé vojenské mise při Spojenecké kontrolní radě v Západním Berlíně ze 16. 2. 1966 a z 20. 6. 1967 o studentských demonstracích v Západním Berlíně; též další zprávy vedoucího vojenské mise: „Studentské hnutí v západním Berlíně - vývoj v II. pololetí 1967“ z 20. 1. 1967; „K poslednímu vývoji v západoberlínském studentském hnutí“ z 8. 2. 1968; „Problematika mládeže v západním Berlíně“ z 1. 4. 1968; tamtéž, Politické zprávy 1918 - 1977, Paříž, zprávy československého velvyslance ve Francii: „Ke krizi kolem francouzské univerzity“ z 21. 5. 1968; „Květnová revoluční krize ve Francii“ z 10. 6. 1968; „Květnové revoluční události ve Francii a československý socialismus“ z 25. 6. 1968; tamtéž, Politické zprávy 1918 - 1977, Řím, zprávy československého velvyslance v Itálii: „Politické síly v římské universitě“ z 23. 5. 1968; „K problematice mládeže v Itálii“ z 2. 10. 1968; „Pročinské a levičácké organizace v Itálii“ z 25. 3. 1970; tamtéž, f. Politické zprávy 1918 - 1977, Vídeň, zpráva československého vyslance v Rakousku z 9. 6. 1969 „Současná situace v rakouském studentském

2. Západoevropské a československé studentské hnutí, kontakty a reflexe

Od poloviny šedesátých let docházelo v Československu nejen k liberalizaci publikační činnosti, ale též k uvolňování výjezdové politiky. Mladí lidé tak mohli získat autentickou zkušenost se západním světem. Nabízela se jim možnost krátkodobých cest i déle trvajících studijních pobytů v kapitalistických zemích. Byli vysíláni např. na nejruznější letní kurzy a pracovní tábory, dívky jezdily pracovat jako au-pair.⁶² Stejně se zvýšil i počet občanů ze západních zemí, kteří směřovali do Československa. Běžné se staly reciproční návštěvy různých vysokoškolských seminářů, jazykové kurzy nebo pobyty na tzv. letních budovatelských táborech v Československu. V lednu 1967 se např. konal v Praze a v Kořenově společný seminář Vysokoškolského obvodního výboru ČSM v Praze a západoberlínské organizace SDS s názvem „Koexistence a třetí svět“.⁶³

Zároveň se ale stále objevovaly určité momenty, které rozvíjející se kontakty ohrožovaly. Je třeba uvést např. případ funkcionáře Liberálního studentského svazu Německa⁶⁴

a mládežnickém hnutí“; tamtéž, f. Politické zprávy 1918 - 1977, zpráva československého vyslance v Rakousku z 18. 3. 1970 „Současná politická situace v rakouském studentském hnutí“.

⁶² Jenom VOV ČSM Praha zajistil v roce 1967 výjezd 107 studentů na mezinárodní budovatelské tábory v západní Evropě a 18 studentů na mezinárodní výměnné brigády v Anglii. V rámci bezdevizových výměnných zájezdů pobývalo v tomto roce v SRN 365, ve Velké Británii 45, ve Francii 54, ve Švédsku 72, v Západním Berlíně 35 atd. pražských studentů. Viz *Bulletin Vysokoškolského výboru ČSM - Praha*, nečíslováno a nestr., in: LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala), inv. č. 73, kart. 2.

⁶³ Program semináře viz in: NA, ČSM - ÚV, kart. 1584, složka 2.

⁶⁴ Liberální studentský svaz Německa (Liberaler Studentenbund Deutschlands - LSD) byl původně vnímán jako mládežnická organizace Svobodné demokratické strany (FDP). V průběhu šedesátých let se ale od spolupráce s touto stranou odvracel a sbližoval svá stanoviska s SDS. WEIGT, Peter: *Revolutions-Lexikon. Taschenbuch der außerparlamentarischen Aktion*. Frankfurt am Main, Bärmeier & Nikel 1968, s. 36.

a studenta Svobodné univerzity v Berlíně Dietera Konieckého, který byl v roce 1961 odsouzen v Československu k deseti letům vězení za údajnou špionáž.⁶⁵ Přesto však i nadále existovaly kontakty na oficiální úrovni. V listopadu 1963 např. pobývala v Československu delegace Svazu německých studentů.⁶⁶

Naši studenti dostali díky zvýšené možnosti vycestovat za západní hranice své země možnost konfrontovat své názory se svými západními kolegy. Již tehdy se ukázalo, že v mnohém nenaleznou shodu. Markantně se to projevilo např. na semináři, který se konal pod názvem „Marxismus a existencialismus“ na podzim 1966 v Heidelbergu.⁶⁷ Z československé strany se ho zúčastnila skupina asi dvaceti studentů a pedagogů z Univerzity Karlovy v Praze, např. Václav Bělohradský, Jiřina Šiklová, Zdeněk Pinc, Lubomír Sochor aj.

Podle Zdeňka Pince byla velice zajímavá ta skutečnost, že jako marxisté zde vystupovali Němci, zatímco českoslovenští studenti měli blíže k existencialismu. Nejevili podle něj zájem o práce Marcuseho a raději si ušetřili peníze na některé klasické filozofické spisy, např. Husserlovy. Pinc

⁶⁵ Viz Bundesarchiv, f. B 204, Liberaler Studentenbund Deutschlands, sv. 103, text „Freitag für Dieter KONIECKI!“ publikovaný 12. 1. 1965 v SPD-Pressedienst; též otevřený dopis zemského svazu LSD v Západním Berlíně, Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně a studentské samosprávy Technické univerzity v Berlíně z 27. 1. 1961 obsahující výzvu k akcím na podporu uvězněného Dietera Konieckého. Další dokumentaci k případu Konieckého viz in tamtéž, f. B 268, Deutscher Bundesjugendring, sv. 80. Na československého prezidenta (místo Antonína Novotného uvedeno jméno jeho již několik let mrtvého předchůdce Antonína Zápotockého) se s prosbou o propuštění Dietera Konieckého obrátili i delegáti XIV. mimořádné konference SDS konané v říjnu 1961 ve Frankfurtu nad Mohanem. AMV, f. Federální ministerstvo vnitra - odbor pro mezinárodní styky, sign. A 11 - 1106.

⁶⁶ NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1962 - 1966), sv. 46, a. j. 50, inf. 7 (schůze předsednictva 17. 12. 1963), dokument „Zpráva o průběhu návštěvy delegace VDS (Verband deutscher Studenten)“. Svaz německých studentů (Verband Deutscher Studentenschaften - VDS) byl střešní organizací západoněmeckého studentstva. Tvořili ho představitelé všeobecných studentských výborů vysokých škol. WEIGT, c. d., s. 63.

⁶⁷ Praha - Berlín - Paříž 1968. Záznam mezinárodní konference konané 21. a 22. 5. 1993 v Praze. Vydáno jako mimořádné číslo dvouměsíčníku *Listy*. Praha 1993 (dále jen Praha - Berlín - Paříž 1968), s. 76.

interpretoval diskuse se západoněmeckými studenty tak, že zatímco oni bojovali o osvobození z určitých pout, šlo jim o svobodu od něčeho, českoslovenští studenti usilovali o svobodu k něčemu. V tomto smyslu tedy byli podle Pince na Západě na cestě k československé zkušenosti a ne naopak.⁶⁸

Ještě výraznější otevření hranic v roce 1968 pak samozřejmě vedlo k zintenzivnění těchto kontaktů. Během trvání Pražského jara bylo Československo cílem cest celé řady příznivců západní radikální levice, kteří chtěli osobně zjistit, jakým směrem se zde vývoj ubírá.

Z pověření Pierra Franka, bývalého tajemníka Lva Trockého, přijel do Prahy v první polovině dubna 1968 další významný francouzský trockista Hubert Krivine. Podle hlášení Státní bezpečnosti se 9. dubna zúčastnil shromáždění pražských studentů ve Slovanském domě, na němž se jednalo o jejich dalších akcích a programu.

O Krivinově hodnocení jeho debat s československými studenty máme k dispozici hlášení tajného spolupracovníka StB s krycím jménem „Diplomat“, který měl kontakty s francouzskými trockisty. Na počátku března 1968 se v Paříži setkal s Pierrem Frankem, který s ním hovořil o možnostech dodávání trockistických publikací do Československa. Při setkání v Praze mu Krivine údajně řekl, že získal mnoho adres československých studentů, na které měly být trockistické materiály posílány. Krivine s tímto agentem též mluvil o úmyslu pozvat některé studenty na stipendijní pobyt do Paříže, kde se měli seznámit s trockismem.

⁶⁸ Rozhovor autora se Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999. K semináři v Heidelbergu viz též PINC, Zdeněk: Smysl moderní demokracie, in: *Universita Karlova*, r. 14, č. 19/1967-1968, 11. 6. 1968, s. 4.

Hubert Krivine ovšem též vyjádřil roztrpčení nad údajnou dezorientací československých studentů. Budili v něm dojem politicky naivních lidí, kteří sklouzávali na antikomunistické a antisocialistické pozice. Českoslovenští studenti se např. při diskusi o vietnamské válce vyjadřovali v tom smyslu, že jde o boj mezi americkými a sovětskými imperialisty a že nehodlají proti této válce demonstrovat. Krivine konstatoval, že v tomto případě zastávají českoslovenští studenti stejné stanovisko jako francouzští fašisté.⁶⁹

Je problematické, do jaké míry jsou policejní hlášení věrohodná. Bezpečnostní orgány se obecně snažily prokázat působení „zahraničních podvratných center“ při formování opozice. Věřit je ovšem možno té části hlášení, která referuje o postojích československých studentů k vietnamské válce a o jejich sporu s Krivinem.

Právě vietnamská válka byla jedním z bodů, kde docházelo k vzájemným rozporům. Českoslovenští studenti za ni většinou činili odpovědné obě zainteresované strany konfliktu. Někteří z nich dokonce podporovali Američany s tím, že ve Vietnamu bojují proti komunismu.⁷⁰ Na druhou stranu část studentů, a to nejen radikálně levicově orientovaných, cítila sympatie k jihovietnamským partyzánům. O tom svědčí pochod proti válce ve Vietnamu skupiny brněnských studentů z Brna do Prahy, který se konal 3. - 9. února 1968. Svou akci ukončili tito studenti předáním protestního prohlášení na americkém velvyslanectví a návštěvou velvyslanectví Vietnamské demokratické republiky,

⁶⁹ AMV, f. A 34, II. správa SNB, Informace o činnosti vedoucích představitelů IV. internacionály, 23. 4. 1968 (příloha k denní zprávě Hlavní správy StB č. 88). Ve zprávě byl podle Petra Uhla zaměněn Hubert Krivine za svého bratra Alaina Krivina. Podle Uhlova svědectví navštívil Prahu s Hubertem Krivinem též další trockista Michel Gronowski. Viz rozhovor autora s Petrem Uhlem, 10. 7. 1999.

⁷⁰ Takto tehdy interpretoval vietnamskou válku např. Zdeněk Zbořil, viz rozhovor autora se Zdeňkem Zbořilem, 22. 2. 1999.

kde vyjádřili podporu „boji vietnamského lidu proti americké agresi“.⁷¹

12. března 1968 adresovali bratislavští vysokoškoláci rezoluci velvyslanectví USA v Praze obsahující protest proti postupu americké vlády ve Vietnamu. Požadovali v ní zastavení náletů na Vietnamskou demokratickou republiku, začátek rozhovorů s Frontou národního osvobození Jižního Vietnamu a stažení vojsk USA a jeho satelitů z území jižního Vietnamu. Zároveň zaslali podpůrný dopis zastupitelskému úřadu fronty v Praze.⁷²

Jiný protest proti válce ve Vietnamu se konal 27. dubna 1968 v Praze. Studenti středních škol uskutečnili pochod ze Staroměstského náměstí na Malou Stranu k budově amerického velvyslanectví, při kterém nesli transparenty s nápisy typu „Mír pro Vietnam“, „Američané, go home“ nebo „Chceme lásku, a ne válku“ a provolávali různá protiválečná hesla. Devítičlenná delegace předala zástupcům amerického velvyslanectví protestní dopis.

Poklidný průběh demonstrace narušilo několik vietnamských studentů, kteří strhli z budovy velvyslanectví státní vlajku a státní znak. Dostali se do šarvátky s organizátory demonstrace, kterým se podařilo získat zpět pouze znak. Vlajku pak vietnamští studenti hodili z Karlova mostu do Vltavy. Organizátoři zajistili náhradní vlajku a s omluvami ji spolu se znakovou vrátili členům amerického zastupitelského úřadu.⁷³

Při pohledu na často dramatický průběh protiválečných demonstrací na Západě je jen těžko představitelné, že by tam rebelující studenti projevili tak dojemnou péči o státní

⁷¹ KADAVÝ, Ladislav: Válka je vůl. Pokus o definici protestního pochodu, *Student*, r. 4, č. 9/1968, 28. 2. 1968.

⁷² SNA, f. SÚV ČZM, dod., kart. 44.

⁷³ *Rudé právo*, 28. 4. 1968.

symboly Spojených států amerických. Dopis západoberlínského zemského předsednictva organizace Falken ÚV ČSM reagoval na zprávu o tom, že dva vietnamské studenty pokoušející se spálit americkou vlajku fyzicky napadli českoslovenští studenti. Podle něj to vypovídá o tom, že československá mládež je komunistickým svazem mládeže nesprávně politicky vychovávána. Jako všeobecný jev lze pozorovat, že mládež v západní Evropě bojuje daleko energičtěji proti americkému imperialismu než mládež v socialistických zemích. V Československu se dosud nemohla spontánnost mládeže, její rozhořčení proti americkému vraždění ve Vietnamu svobodně vyvíjet. Veškeré akce proti válce byly a jsou v socialistických zemích podněcovány shora. Politika mírového soužití zastávaná Komunistickou stranou Sovětského svazu a převzatá jeho spojenci vede k iluzím a k demobilizaci mas.

Výsledkem této politiky je podle prohlášení i tento případ, kdy jsou v socialistické zemi mláceni zástupci národa, který musí nejvíce trpět hrůzami amerického imperialismu. S táborem nelidskosti, se silou, která utlačuje národně osvobozenecký boj všemi prostředky včetně napalmu a jedovatých plynů, nemůže docházet k „mírovému soužití“. Pálení americké vlajky má jen symbolický charakter, zatímco denní bombardování severního i jižního Vietnamu je naprosto reálné. Československý svaz mládeže byl v dopise vyzýván, aby zintenzivnil boj proti americkému imperialismu a aby školil československou mládež v duchu mezinárodní proletářské solidarity, aby se podobné případy již neodehrály.⁷⁴

Je nanejvýš pravděpodobné, že za touto demonstrací stála iniciativa shora. V *Rudém právu* se totiž 25. dubna 1968

⁷⁴ Opis dopisu viz in: NA, ČSM - ÚV, kart. 1582, složka 1.

objevila krátká zpráva o tom, že ministerstvo školství bylo informováno o výzvě Studentského mobilizačního výboru (Student Mobilization Committee) v New Yorku k solidaritě s protestními akcemi amerických vysokoškoláků proti válce ve Vietnamu, které se měly konat 26. - 27. dubna.⁷⁵ Ministerstvo školství vyzývalo podle *Rudého práva* československé studenty k tomu, aby i oni podpořili americké vysokoškoláky.⁷⁶

S tím vyjádřilo nesouhlas předsednictvo Akademické rady studentů FF UK v Praze. Ve svém dopisu ministrovi školství profesorovi Vladimíru Kadlecovi protestovalo proti způsobu, jakým byla studentům akce na podporu amerických studentů oktrojována. Připomínalo jim to podobné masové demonstrace z minulosti. Dále se vyslovili proti zneužití politicky nejméně uvědomělých skupin studentů, zejména středoškoláků. V prohlášení bylo uvedeno, že studenti vysokých škol mají svá vlastní stanoviska k této problematice a nejsou ochotni

⁷⁵ Během tohoto tzv. Světového dne kampaně proti válce se odehrály demonstrace a jiné protestní akce v několika amerických velkoměstech, jen v Central Parku v New Yorku se shromáždilo přes sto tisíc lidí protestujících proti politice americké vlády v jihovýchodní Asii. Protestní akce s dále konaly v Ottavě, Tokiu, Sydney, Tel Avivu, Římě a Kodani. KRAUSHAAR, Wolfgang: 1968: *Das Jahr, das alles verändert hat*. München - Zürich, Piper Verlag 1998, s. 118.

⁷⁶ *Rudé právo*, 25. 4. 1968. Impulsem mohla být zpráva zaslaná Miluší Kubičkovou zřejmě VV KSČ v Praze ze 7. 4. 1968 o dopisu, který jí adresovala představitelka Hnutí za svobodu projevu Bettina Apthekerová, s níž se Kubičková seznámila v roce 1967 během svého půlročním pobytu v USA. Dopis obsahoval žádost o pomoc při zajištění projevů solidarity československých studentů a mládeže s připravovanou mezinárodní stávkou za zastavení války ve Vietnamu. Apthekerová podle Kubičkové ve svém dopise uváděla, že pro americké studenty by bylo velice inspirující, kdyby studenti a vysoké školy ze socialistických zemí mohli v den stávky telegrafovat své pozdravy a kdyby též mohli uspořádat schůze k vyjádření solidarity se stávkou. Sama Kubičková, pozdější spoluautorka antologie textů radikální západní levice, která byla podepsána jako pracovnice III. oddělení ÚV KSČ pro školství a vědy, nabízela poskytnutí dalších materiálů a informací. AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 487, kart. 34. Proti útoku na budovu amerického velvyslanectví v Praze podali protest představitelé americké vlády, viz AMZV, f. Teritoriální odbory - obyčejné, 1960 - 1964, USA, kart. 1.

se účastnit akcí řízených byrokratickým aparátem ministerstva.⁷⁷

Zajímavé je, že několik let předtím 12. února 1965 se československé úřady naopak snažily zabránit demonstraci proti válce ve Vietnamu organizované vietnamskými studenty. Demonstrační průvod se však i přesto konal. Zhruba 120 - 150 zahraničních studentů pochodovalo od Obecního domu přes Celetnou ulici, Staroměstské náměstí, Mánesův most a Malostranské náměstí k budově americké ambasády. Přístupu k budově jim bylo zabráněno policejními jednotkami. Poté se demonstranti přesunuli před vietnamské velvyslanectví, kde k nim promluvil vietnamský velvyslanec. V souvislosti s policejní přítomností před americkým velvyslanectvím a neúčastí československých občanů na demonstraci projevíli její účastníci nepochopení vůči zdrženlivosti československé vlády a kritizovali nedostatečně internacionální postoj úřadů i obyvatelstva. Před demonstrací se konalo povolené protestní shromáždění v Obecním domě v Praze.⁷⁸

Vedle otázky vietnamské války vyvolával spory mezi československými a západními studenty též rozdílný přístup k blízkovýchodní problematice. Ani českoslovenští levicoví radikálové již vzhledem k tradičním sympatiím, které československá demokratická společnost vůči Izraeli cítila, nemohli přijmout útoky západní radikální levice proti němu a její často jednostrannou podporu palestinskému hnutí.⁷⁹

⁷⁷ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 1.

⁷⁸ AMP, KSČ - VV Praha, inv. č. 507, kart. 36, dokument „Informace o průběhu demonstrace vietnamských a zahraničních studentů v obecním domě dne 12. 2. 1965“ vypracovaný Vysokoškolským výborem KSČ Praha 13. 2. 1965.

⁷⁹ O rozporech se západními levicovými radikály v tomto bodu viz rozhovor autora s Jaroslavem Baštou, 30. 3. 1999, a s Jaroslavem Sukem, 7. 12. 1998.

Důležitou událostí přesahující akademický rámec se stala návštěva nejvýznamnějšího západoněmeckého studentského vůdce Rudi Dutschkeho na přelomu března a dubna 1968 v Praze. Dutschke přijal pozvání na III. všekřesťanské mírové shromáždění pořádané Křesťanskou mírovou konferencí od její mládežnické komise.⁸⁰

Podle Dutschkeho manželky Gretchen Dutschkeové i podle jednoho z Dutschkeho životopisců Ulricha Chaussyho se funkcionáři Křesťanské mírové konference snažili zabránit jeho vystoupení na shromáždění plánovanému na 1. dubna, protože se obávali, že se pro delegace z ostatních socialistických zemí stane provokací. Očekávali, že přitáhne mnoho posluchačů z řad pražských studentů, s nimiž bude diskutovat o vývoji v Československu. Členové mládežnické komise konference však jejich zákaz ignorovali a přesunuli Dutschkeho vystoupení do hostince mimo oficiální program jednání. Ve svém anglicky předneseném projevu se Dutschke vyslovil pro nutnost vytvoření mezinárodní opozice, která by bojovala proti všem formám autoritářských struktur. Přitom podle něj měla připadnout důležitá role Československu, které mělo hledat novou cestu pro spojení socialismu skutečných individuálních svobod a demokracie.⁸¹

⁸⁰ Křesťanská mírová konference byla založena v roce 1958 a jejím prvním předsedou byl zvolen český evangelický teolog, profesor Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze Josef Lukl Hromádka. Organizace byla často používána komunistickým režimem v rámci jeho propagandy a zahraniční politiky. K tomu viz též NA, f. KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1969), sv. 59, a. j. 66, b. 5 (schůze předsednictva 16. 1. 1968), dokument „Zpráva o dosavadní činnosti Křesťanské mírové konference, jejím dalším vývoji a o přípravě III. všekřesťanského mírového shromáždění v Praze“. Úvodního zasedání shromáždění ve Sjezdovém paláci Parku kultury a oddechu Julia Fučíka se podle zprávy ČTK účastnilo zhruba 500 delegátů z padesáti zemí pěti kontinentů. *Rudé právo*, 1. 4. 1968.

⁸¹ CHAUSSY, Ulrich: *Die drei Leben des Rudi Dutschke. Eine Biographie*. Berlin, Christoph Links Verlag 1993, s. 224. Též DUTSCHKE, Gretchen: *Wir hatten ein barbarisches, schönes Leben. Rudi Dutschke*. Köln, Verlag Kiepenheuer & Witsch 1996, s. 192.

Dutschkeho vystoupení v Praze sledovala pozorně i východoněmecká tajná služba. Postoj východoněmeckého režimu k protestnímu hnutí v SRN byl ambivalentní. Na jedné straně v něm viděli jeho představitelé možnost k získání vlivu na západoněmeckou společnost ztraceného na základě hospodářské a politické konsolidace SRN v padesátých letech. Na druhé straně se obávali negativního působení antiautoritářské revolty a s ní spojené subkultury na východoněmecké obyvatelstvo, především na mládež. Léta 1967 - 1968 bylo v SRN obdobím antiautoritářské fáze protestního hnutí, tedy obdobím, kdy dominantní roli v protestním hnutí hrálo antiautoritářské křídlo SDS. Východoněmecké úřady se snažily získat v rámci protestního hnutí vliv, k čemuž používaly různé prostředky, včetně finančních dotací svým exponentům. Tajné službě se též podařilo získat řadu spolupracovníků v SDS, a to často na důležitých postech.⁸²

V souvislosti se zamýšlenou cestou Dutschkeho do rodného Luckenwalde ležícího v NDR se v materiálech východoněmeckého Ministerstva pro státní bezpečnost uchovala zpráva o jeho „revizionistických a jiných nepřátelských představách a spekulacích“ vůči Německé demokratické republice. Zpráva konstatovala, že se Dutschkemu dostalo v Praze na rozdíl od jiných zahraničních účastníků ze strany západoněmeckých médií velké pozornosti. Dutschke se měl na základě svého pozvání distancovat od svého původního hodnocení Křesťanské mírové konference jako „čelné stalinské organizace církevní byrokracie“.

⁸² K tomu viz RABEHL, Bernd: *Feindblick. Der SDS im Fadenkreuz des „Kalten Krieges“*. Berlin, Philosophischer Salon 2000; též rozhovor autora s Berndtem Rabehlem, 18. 2. 2002.

V souvislosti s berlínskou otázkou měl Dutschke vystoupit v tom smyslu, že jako levicový socialista nemůže akceptovat teorii tří německých států. Západní Berlín měl podle něj šanci stát se revolučním mezičlánkem mezi NDR a Spolkovou republikou působícím subversivně a antiautoritářsky v obou zemích. Východoněmecký režim shledával Dutschke jako autoritářský, Německou demokratickou republiku měl dokonce označit za „fašistickou“ a za „poslední baštu stalinismu“. Aktéři protestního hnutí podle něj měli mít velký zájem na tom, aby se proces demokratizace, který započal v Československu, rozšířil i na další autoritářské socialistické země, jako bylo Polsko, NDR nebo Sovětský svaz. To byla podle něj cesta k překonání silného antikomunismu v SRN a Západním Berlíně. SDS měla také podpořit levicové skupiny v Německé demokratické republice.⁸³

Hlavní motivací pro Dutschkeho cestu do Prahy byla možnost setkat se s pražskými kolegy a načerpat autentické informace o tom, co se v Československu skutečně děje. Chtěl zjistit, jestli se jedná o „obyčejnou liberalizaci v rámci dosavadního systému, nebo o novou formu a vyšší stupeň skutečné tvůrčí demokracie zdola“.⁸⁴

Dutschke nepřijel do Prahy sám. Byli s ním někteří jeho kolegové⁸⁵ i jeho americká manželka Gretchen a několikaměsíční syn Hosea Che. Dutschkeho i jeho kolegy velmi zaujala

⁸³ BstU, sign. ZAIG - 1476. U dokumentu nebyl uveden přesný údaj o jeho autorství. Je na něm rukou napsáno datum 5. 4. 1968 a razítko s datací 6. 4. 1968. V dokumentu bylo dále uvedeno, že Dutschkeho vystoupení mělo být připravováno „anarchistickými, případně reakcionářskými západními silami“. Dutschke se měl silně snažit o navázání kontaktů s československými studenty a o stálé místo v Křesťanské mírové konferenci.

⁸⁴ To uvedl Dutschke v rozhovoru s Františkem Černým, in: ČERNÝ, František: „Rudý“ Dutschke v Praze, Reportér, r. 3, č. 17/1968, 24. 4. - 1. 5. 1968.

⁸⁵ Ve spisu StB k Dutschkemu jsou žádosti o povolení pobytu studenta Svobodné univerzity v Berlíně Clemense Kubyho a redaktora nakladatelství Konkret Stefana Austa, viz AMV, svazek T 904 MV, spis k pobytu Rudi Dutschkeho v Praze.

atmosféra v zemi. V souvislosti s volbou Ludvíka Svobody prezidentem republiky byli na Václavském náměstí svědky mnohatisícového spontánního shromáždění lidí. Gretchen Dutschkeová vzpomíná, že nikdy předtím neviděla tolik lidí, kteří by tak dlouho a tak intenzivně oslavovali. Politické události v Československu se jim jevily jako svátek.⁸⁶

Dutschke byl po svém vystoupení na mírovém shromáždění pozván Milanem Machovcem a jeho studenty na seminář konaný na FF UK v Praze. V zaplněné aule filozofické fakulty tak proběhla 3. dubna s Rudi Dutschkem diskuse, při níž se projevil jako zapálený řečník s mimořádnou argumentační schopností. Ze svého zhruba půlhodinového diskusního příspěvku věnoval přibližně dvě třetiny kritické analýze současné západoněmecké společnosti. Zaměřil se zejména na úlohu inteligence v období, kdy vysoce produktivní kapitalistická společnost vstupuje do své vědeckotechnické fáze. Dokazoval, že klesající podíl dělnické třídy na tvorbě kapitálu je vyvážen stále rostoucím počtem vědeckotechnických kádrů. Tato kvalitativní strukturální přeměna musela podle něj nutně vést i k zásadnímu přehodnocení tradičního pojetí proletariátu jako hegemonu v procesu socialistické revoluce, jak se to dosud interpretovalo na základě Marxova rozboru 19. století. Prapor revoluční avantgardy měla podle Dutschkeho převzít z ochablých rukou atomizovaného a do lůna kapitalistické společnosti integrovaného dělnictva nová společenská skupina reprezentující důsledně vědu jako vedoucí výrobní sílu. Proto hrály v Dutschkeově koncepci tak velkou roli vysoké školy jako líheň inteligence, proto tak vehementně protestoval proti společenské neutralizaci vědy a proti „zotročování“

⁸⁶ DUTSCHKE, Gretchen, c. d., s. 191 - 192.

studentstva univerzitním řádem, který byl vytvořen monarchiemi 19. století.

K politickému sebeuvědomění studentů na Západě výrazně napomohla vietnamská válka, na níž se podle Dutschkeho dala přesvědčivě demonstrovat hluboká morální odpovědnost těch, kteří tolerují, že mocenské oligarchie brutálně využívají vědy k potlačování národních tužeb. Úkolem studentů mělo být odhalování manipulace, osvobozování lidí od otrocké závislosti na mechanismu kapitalistické společnosti a výchova ke kritické uvědomělosti („*kritisches Bewußtsein*“).

Dutschke mluvil též o své vizi budoucí podoby společnosti, kterou byla přímá demokracie. Ta měla překlenout propast mezi voliči a zvolenými a znovunastolit dialog mezi těmi dole a těmi nahoře. Tato demokracie výrobců (*Produzentendemokratie*) měla být nastolena ve všech oblastech společenské produkce – v továrnách, na školách, v institucích atd. Dutschke prohlásil, že současná oligarchická struktura manipulátorů moci se neliší od stalinského typu socialismu. V obou případech se vytvořila hluboká propast mezi vládoucí elitou a voličskou základnou. Vládoucí politické strany se podle něj staly platformou pro partajnické kariéristy, kteří pomocí autoritativního byrokratického aparátu usurpovali řízení celé společnosti.

Zhruba jedna třetina Dutschkeho vystoupení se týkala analýzy situace v Československu. Upozornil na nebezpečí palácové revoluce řízené shora, neboť „mocnější specialisté“ uvnitř ÚV KSČ mohou stále jednat bez tvořivé a uvědomělé iniciativy zdola. Podle Dutschkeho nemělo být již připuštěno, aby byl umlčován jakýkoliv kritický hlas tím, že se jeho původce označí za kontrarevolucionáře. Ulbricht, Novotný nebo

Gomuška nesmějí dále rozhodovat o tom, kdo je „kontrarevolucionář“.

Dutschke ovšem zdůraznil, že svoboda pro všechny neznamena svobodu pro reakční síly a fašismus. Bylo třeba zabránit kontrarevoluci, tedy znovunastolení režimu buržoazních stran. To by podle něj bylo určitě krokem zpět, zejména když už u nás existovalo zespolečnění výroby. Dutschke trval na nutnosti institucionalizace vnitrostranické demokracie a zřízení frakcí uvnitř KSČ. V opačném případě by nevyhnutelně došlo k stalinské deformaci dvacátých let. Proces demokratizace v Československu se podle Dutschkeho mohl podařit pouze ve spojení s realizací „revoluční zahraniční politiky“, která by skoncovala „s mlčky prováděnou podporou imperialismu“ při potlačování národně osvobozovacího boje. Finanční půjčky a dodávky zbraní některým vojenským a polofeudálním monarchiím a oligarchiím třetího světa ze socialistického tábora si podle něj vynucovaly i potlačování demokratické diskuse doma.⁸⁷

Po tomto vystoupení následovala živá diskuse, které se z české strany zúčastnili především Jiřina Šiklová a Zdeněk Pinc.⁸⁸ Zajímavé bylo, že tuto diskusi i vlastní Dutschkeho vystoupení překládal z němčiny absolvent FF UK v Praze Jiří Holub, který byl oblečený do uniformy, neboť v tu dobu vykonával vojenskou prezenční službu.⁸⁹ Vůči Dutschkeho názorům měli českoslovenští studenti značné výhrady. Jak napsal Milan Hauner, Dutschke měl „kritický postoj k současné

⁸⁷ HAUNER, Milan, Rudý Rudi v Praze, in: *Student*, r. 4, č. 17/1968, 24. 4. 1968, s. 4. Též ČERNÝ, František: „Rudý“ Dutschke v Praze, in: *Reportér*, r. 3, č. 17/1968, 24. 4. – 1. 5. 1968.

⁸⁸ O diskusi s Dutschkem viz tamtéž; také rozhovory autora s Janou Kohnovou, 26. 4. 1999, Zdeňkem Zbořilem, 22. 2. 1999, a Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999. Též DUTSCHKE, Gretchen, c. d., s. 193. Beletristickou formou zaznamenal Dutschkeho vystoupení na FF UK v Praze MORAVEC, Jan: *Antipoučení*. Praha, Naše vojsko 1990, s. 148 – 154.

⁸⁹ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 26. 4. 1999.

kapitalistické společnosti, ale zároveň překypoval iluzemi o jejím budoucím uspořádání v utopii přímé demokracie. U našich studentů byla situace přibližně opačná. Nicméně, exaktně formulující Rudi Dutschke nedokázal přesvědčit naše deziluzionisty, že budoucí přímá demokracie s „novými lidmi“ se vyvaruje zneužití moci. Tato slabina byla patrná i během jeho pražského projevu. Dutschke je zřejmě posedlý vidinou andělského tvora, který se v ráji hojnosti zbaví všech nectností konzumní společnosti. Ve své utopické kombinaci se snaží v duchu sloučit produktivní kapacitu Američana s asketickou morálkou Číňana.“⁹⁰

Hauner tvrdil, že na rozdíl od československých vysokoškoláků integroval Dutschke do svých úvah problémy třetího světa, které se mnoha československých studentů dotýkaly pouze zprostředkovaně. Byl pro ně většinou i nepochopitelný Dutschkeho pozitivní vztah k Mao Ce-tungovi nebo Fidelu Castrovi.⁹¹

Diskuse s Dutschkem a jeho kolegy probíhaly neformálně i po skončení setkání na filozofické fakultě. Přes názorovou neshodu mezi československými studenty a Dutschkem se aktéři tehdejšího setkání z československé strany shodují na tom, že Dutschke projevil velkou míru tolerance a dokázal pochopit odlišnost problémů v Československu. Také díky jeho vzdělanosti a řečnickým kvalitám byly debaty smysluplné a neproměnily se ve vzájemné napadání.

Dokladem o tom, že přes ideové rozdíly mohly obě strany najít jistou styčnou plochu, je vzpomínka Dutschkeho a jeho manželky na rozhovor s Jiřím Müllerem, zřejmě nejvýznamnějším

⁹⁰ HAUNER, Milan, Rudý Rudi v Praze, in: *Student*, r. 4, č. 17/1968, 24. 4. 1968, s. 4.

⁹¹ TAMTÉŽ.

předákem československého studentského hnutí. S odkazem na oficiální návštěvu íránského panovníka Rézy Páhlavího na počátku června 1967 v Západním Berlíně a na předchozí přijetí tohoto diktátora v Praze řekl Dutschkemu: „*Perský šáh již nikdy neprojde Prahou jako posledně.*“⁹²

Podle svědectví tehdejšího studenta FF UK v Praze Jaroslava Suka pobývajícího před rokem 1968 několik let s rodiči v Sovětském svazu se mezi československými studenty našli tací, na které Dutschkeho návštěva výrazně zapůsobila. „*Tehdy jsem po dlouhé době pocítil, že začínám opět mít pevnou půdu pod nohama, že začínám nacházet protilék na svá ideologická zklamání ze Sovětského svazu let 1963 – 1967, kde jsem se střetl s holou stalinistickou skutečností, jež byla ještě v živé paměti mnoha přátel naší rodiny a po Chruščovově pádu se znovu začínala mocně projevovat. Dutschkeho řeč byla jasná: odmítal jak západní, tak východní systém. Socialismus byl pro něj něčím, co je třeba vytvořit, zač je třeba bojovat.*“⁹³

Je třeba říci, že ne všichni Dutschkeho kolegové, kteří též přijeli do Prahy, projevíli takovou míru tolerance jako on sám. Zdeněk Pinc např. vzpomíná, že když ho vezli domů, začali spolu diskutovat o vietnamské válce. Poté, co Pinc, který po dětské obrně hůře chodil, řekl, že je tato válka „svinstvo“ z obou stran, vyhodili ho z auta.⁹⁴

Své dojmy z návštěvy Prahy vyličil i Clemens Kuby. V protikladu ke kapitalistickým zemím probíhala podle něj v Československu lidová fronta revolučního hnutí všemi vrstvami obyvatelstva. Ve skutečnosti se zde jednalo

⁹² DUTSCHKE, Gretchen, c. d., s. 193.

⁹³ SUK, Jaroslav: Československá radikální levice (dále jen SUK, Čsl. radikální levice), in: Svědectví, r. 17, č. 67/1982, s. 615.

⁹⁴ Praha – Berlín – Paříž 1968, c. d., s. 75 – 76.

o revoluci shora. Intelektuálové se spojili s částí komunistické strany, přičemž těm prvním šlo především o svobodu tisku a další svobody, těm druhým o vyšší efektivitu ve špatném stavu se nacházejícím hospodářství. Tyto skupiny rozpoznaly, že obojího lze dosáhnout pouze demokratizačním procesem zasahujícím všechny oblasti.

Návštěva jednoho studentském shromáždění jim podle Kubyho zřetelně prokázala, jak hluboké působení mělo nacistické a stalinistické období na československé obyvatelstvo. Českoslovenští studenti byli jen stěží připraveni promýšlet teoretické modely řešení, utopická dimenze v jejich myšlení byla nevýrazná, určoval jej pragmatismus. Učili se marxismus v jeho čistě dogmatické podobě a nerozuměli mu jako metodě ke společenské analýze. Zde podle Kubyho spočívalo hlavní nebezpečí pro celé hnutí. Reakcí na zjednodušený a deformovaný výklad marxismu předkládaný v předchozích dvaceti letech mohlo být směřování k principům kapitalistického tržního hospodářství, zvláště když bylo zřetelné, že lidem na Západě se daří lépe. Není přitom patrné, na jaké bázi tento západní blahobyt stojí. Není vidět, že životaschopnost kapitalismu je zaručena pouze prodejem dělnické síly a ne sebeurčujícím dělníkem, že závisí na vykořisťování zemí třetího světa.

Úloha levicových socialistů ze západních zemí měla proto podle Kubyho spočívat ve vysvětlování pravé podstaty kapitalistického systému. Takové myšlenkové výměny ale nejsou podle něj ku prospěchu pouze studentům z Prahy pro jejich analýzu kapitalismu, mají též velký význam pro druhou stranu, „Je něco jiného mluvit o dosažení antiautoritářského, antibyrokratického socialismu s lidmi, kteří již vyrůstali

na půdě komunismu, a s lidmi, jimž je možno objasnit, že se báze - systém musí změnit."

Podle Kubyho je sice pravdou, že v „pražské revoluci“ existuje buržoazně-liberální proud, jedná se však o revoluci shora, která je v současnosti řízená Dubčekovou skupinou, jejíž směřování se podle posledních prohlášení zdá správné. Dubček si zřejmě uvědomuje skutečnost, že musí vyvolat iniciativu zdola, poskytnout masám všechny možnosti agitace. Strana již nemá vystupovat jako univerzální správce společnosti, jejíž každý krok je vázán direktivami. Zrušení cenzury poskytuje možnosti pro rozvinutí tohoto procesu, k pochopení skutečnosti, že vnitřní demokratizace musí být bezpodmínečně spojena s revoluční zahraniční politikou. Začne tak diskuse o třetím světě, která byla dosud zcela odmítána. „V západních zemích se dosud věřilo, že boj proti kapitalismu a imperialismu může být veden pouze ve spojení s třetím světem, protože od stalinisticky řízených evropských zemí nelze očekávat podporu. Ale v československém příkladu našel mezinárodní boj novou dimenzi."

V Československu existovaly podle Kubyho všechny možnosti pro vytvoření opravdového demokratického socialismu. Neobjevovaly se zde silné tendence, které by tento proces brzdily, nebo které by chtěly zavést kapitalismus. Další vývoj závisel na tom, zda se masy aktivně zapojí do dění.⁹⁵

Po svém návratu popsal Dutschke své dojmy z pobytu v Československu v časopisu *Konkret* v rozhovoru, který vyšel již po atentátu spáchaném Josefem Bachmanem na jeho osobu.⁹⁶ Tento rozhovor byl převzat *Literárními listy*. Dutschke

⁹⁵ KUBY, Clemens: Brave new Praha, in: *Juristen Blatt*, č. 2, květen 1968, s. 6 - 11.

⁹⁶ Rudi Dutschke in Prag: Liberalisierung oder Demokratisierung?, in: *Konkret*, č. 5, květen 1968, s. 19 - 21.

se v něm vyjádřil, že přes mnohé pochybnosti pro něj představuje vývoj v Československu reálnou možnost pro naplnění socialistické ideje. Uvedl v něm, že „v zemích socialistického tábora, s výjimkou Čínské lidové republiky a Kuby, vznikla globální autoritativně socialistická struktura, způsobená dogmatickým postupem politického vedení, odcizením strany a mas, jednostranným nařizováním shora, neexistencí vzájemného tvořivého působení mezi stranou a masami. Tato mocenská struktura již není určována kapitálovým vztahem, oddělením námezdní práce a kapitálu (jako v NSR), takže může být narušena vlastní tvořivou činností mas zdola... Zestátněním výrobních prostředků proběhla v těchto zemích „základní revoluce“. S touto revolucí však paralelně nepostupovala revoluce vědomí. Zestátnění je přirozenou podmínkou pro možnost vzniku nové společnosti, ale tímto aktem se ještě společnost socialistickou nestává. Skutečným naplněním socialistické teorie by byla teprve přeměna zestátnění v zespolečenštění. Tzn., revoluce základny, prováděná masami, musí být doplněna o revoluci nadstavby, jejímž centrem bude demokratizace. Snad ČSSR tohoto bodu dosáhla. Začátkem demokratizace zdola je v ČSSR dána historicky nová možnost pro revolucionalizaci i naší společnosti.“

Podle Dutschkeho totiž již nebude moci být vědomí mas v kapitalistickém světě falšováno slepým antikomunismem. Dutschke ale varuje před nebezpečím, že „některé demokratické síly v socialistických zemích začnou dočasně velebit buržoazně demokratické formy (liberalizaci). Na tom mají největší vinu dosavadní nedemokratické praktiky stranického vedení. Zjednodušená interpretace kapitalismu, která přestala

analyzovat nejnovější formy pohybu kapitálu z hlediska historickomaterialistického, se stala největším nebezpečím při pronikání antisocialistických tendencí. Dogmaticko-terroristická praxe a možnost kontrarevoluce se vzájemně podmiňují."⁹⁷

Podobné myšlenky vyjádřil Dutschke i v rozhovoru pro *Literární listy*, který s ním v Berlíně uskutečnila Nadina Langeová.⁹⁸ Dutschke doufal, že události v Československu mohou představovat impuls pro další vývoj nejen v socialistických zemích, ale i ve Spolkové republice. I proto vnímal velmi emotivně vojenskou intervenci do této země, ke které došlo v době jeho pobytu v Itálii. Ve jeho deníku byla tato událost popsána se směsicí smutku a vzteku: „Christian S.⁹⁹ mi právě zavolal z Berlína a informoval mě o okupaci ČSSR armádami Varšavské smlouvy. Sice jsem se zeptal, jestli mám přijet, ... ale ve skutečnosti jsem věděl, musel jsem vědět, jak jsem neschopný něco skutečně udělat.

Jak moc mě okupace zasáhla, nemůže nikdo úplně vnímat. V Praze jsem byl skutečně přesvědčen, že rok 1956 se nemůže opakovat... Jací psi, jací barbaři, jací zrádci...“.¹⁰⁰

Sám uvedl i později, že se ho krvavé potlačení Pražského jara osobně hluboce dotklo.¹⁰¹ V souvislosti s okupací Československa se zamýšlel nad otázkou, jak je možné, že v srpnu 1968 se v SRN ještě tak velké množství aktivistů

⁹⁷ Rudi Dutschke o Praze, in: *Literární listy*, r. 1, č. 20/1968, 11. 7. 1968, s. 12 - 13.

⁹⁸ *Literární listy*, č. 8/1968, 18. 4. 1968, s. 10 - 11.

⁹⁹ Jedná se o dalšího člena SDS Christiana Semlera. Viz DUTSCHKE, Rudi: *Jeder hat sein Leben ganz zu leben. Die Tagebücher 1963 - 1979*. Köln, Verlag Kiepenheuer und Witsch 2005, s. 79.

¹⁰⁰ Cit. dle DUTSCHKE, Rudi: *Mein langer Marsch. Reden, Schriften und Tagebücher aus zwanzig Jahren*. Hrsg. Gretchen Dutschke-Klotz, Helmut Gollwitzer, Jürgen Miermeister. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag 1980, s. 184.

¹⁰¹ DUTSCHKE, Rudi: *Aufrecht gehen. Eine fragmentarische Autobiographie*. Berlin, Olle und Wolter 1981, s. 44.

protestního hnutí účastnilo demonstrací na podporu Československa, a krátce na to se z velké části přiřadili k různým dogmatickým marxisticko-leninským uskupením.¹⁰² K otázkám Pražského jara se vracel prakticky až do své smrti na konci roku 1979, rozhodně také vystupoval na podporu opozice v Československu a proti jejímu pronásledování.¹⁰³

Několik posluchačů FF UK v Praze (Zdeněk Zbořil, Štěpán Benda, Jana Kohnová, Matylda Brožovská, Milan Hauner aj.) odjelo v květnu 1968 do Západního Berlína. Stalo se tak na pozvání západoberlínské SDS, které bylo domluveno za Dutschkeho pražského pobytu.¹⁰⁴ Pobývali zde právě v době, kdy se západoněmecká studentská radikální levice nacházela po atentátu na Rudiho Dutschkeho, který spáchal krátce po jeho návratu z Československa pomocný dělník Josef Bachmann, následných bouřích a po schválení zmocňovacích zákonů v hluboké depresi. Část československých studentů bydlelo u předního představitele mírového hnutí profesora Helmuta Gollwitzera, kde se též uskutečnilo i několik diskusních

¹⁰² TAMTÉŽ, s. 29.

¹⁰³ Jako příklad Dutschkeho zájmu o tuto problematiku lze uvést jeho doslov k edici dokumentů k období Pražského jara a k počátkům tzv. normalizace. V tomto textu se zabýval významem Pražského jara a jeho potlačení v celkovém kontextu vývoje socialistických zemí. ČSSR. *Fünf Jahre "Normalisierung" 21. 8. 1968/21. 8. 1973*. Dokumentation. Ed. Crusius, R., Kuehl, H., Skála, J., Wilke, Manfred. Doslov Rudi Dutschke a Jochen Steffen. Hamburg, Verlag Association GmbH 1973, s. 326 - 329. Ještě v dopisu ze 14. 2. 1979 informoval Herberta Marcuseho o své přednášce o Pražském jaru a následcích okupace Československa na univerzitě v Osnabrücku, kterou navštívilo asi 700 posluchačů. Tento Dutschkeho dopis psaný v dánském Aarhusu je uložen in: Archivzentrum der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, f. Herbert-Marcuse-Archiv.

Berndt Rabehl uvedl, že Dutschkeův zájem o československou problematiku vyplýval i z toho, že pocházel z východního Německa. U studentských aktivistů, kteří přišli do Západního Berlína nebo do SRN z NDR, bylo obecně podle Rabehla možno sledovat zvýšenou pozornost věnovanou východní Evropě. Viz rozhovor autora s Berndtem Rabehlem, 18. 2. 2002.

¹⁰⁴ O této návštěvě viz rozhovor autora s Janou Kohnovou, 26. 6. 1999, a Zdeněkem Zbořilem, 22. 2. 1999. Též HAUNER, Milan: Rudi Dutschke v rekonvalescenci, in: *Student*, r. 4, č. 25/1968, 19. 6. 1968, s. 4, a diskusní příspěvek Štěpána Bendy, *Praha - Berlín - Paříž 1968*, c. d., s. 61 - 63.

setkání. Rudi Dutschke, který se po atentátu zotavoval z těžkého zranění, přijal v nemocnici Zdeňka Zbořila.

Také v Západním Berlíně se diskuse mezi československými studenty a jejich západoberlínskými kolegy vyznačovaly neshodami. Jak píše Milan Hauner, „ukázalo se, že našim studentům je i v rámci protestního vystupování dáno elementárně určité konstruktivní vědomí, vycházející z důsledné negace společnosti, což opět potvrzovalo nesouměřitelnost obou protilehlých společenských realit, z jejichž kritiky oba partneři vycházeli. Neskrývali jsme hlubokou skepsi k jakékoliv perfektní utopii a teoretickému formování ideálních cílů, jestliže se přitom opomíjely prostředky, metody, záruky a nástroje kontroly k jejich dosažení. Velký důraz kladli naši němečtí partneři na vytvoření ideálního typu **socialistické demokracie** [zvýrazněno v textu, pozn. aut.] jejímž nezbytným a hlavním předpokladem musí být kontrola produkce a spolurozhodování všech výrobců na základě systému rad podle jednotlivých pracovišť, do důsledků zaručujících rozvíjení iniciativy zdola. V obecných rysech jsme se téměř všichni na tomto bodu shodli, jinak by nemělo smysl o socialismus usilovat. Neshody vyvstaly okamžitě, jakmile se přešlo ke konkrétní aplikaci, která počítá vždy s živými lidmi, historicky podmíněnými. Naši němečtí radikálové však zůstávali zamilovaní do vlastních ortodoxních pojmů, ačkoliv jsme jim předkládali rozsáhlou paletu empirických příkladů z naší dvacetileté historie; zneužití krásné utopie svévolnou lidskou praxí, tj. deformovanou na úroveň pouhé manipulace. Tak se totální nárok redukoval jen na vzdálenou utopii, která se postupně

vytrácěla z tvořivého povědomí lidí, až na ni zbyla jen trpká vzpomínka."¹⁰⁵

Na druhou stranu však podle Haunera měli někteří jednotlivci relativně hluboké teoretické znalosti především nejnovější marxistické literatury. Na diskusích bylo také několik „revolucionářů z povolání“, kteří zůstávali delší dobu studenty jen podle jména a též „skupina zastánců vnějšího radikalismu za každou cenu, trucovitého outsajdérství, v mnohých směrech paradoxního a samozřejmě nedůsledného.“¹⁰⁶

Štěpán Benda uvedl, že se v Západním Berlíně setkali i s trockisty. Ti ovšem podle jeho slov „znali Trockého pouze z jeho exilových písemností, nikoli z doby, kdy skutečně ještě vedl Rudou armádu do Kronštadt, aby tam povraždila námořníky“.¹⁰⁷

O jiném příkladu rozporu mezi československými studenty a jejich západními kolegy přinesla svědectví Jiřina Šiklová. Spolu s dalšími studenty a asistenty FF UK v Praze byla pozvána do západoněmeckého Münsteru na setkání, které se uskutečnilo v květnu 1968 u příležitosti 150. výročí narození Karla Marxe. Jiřina Šiklová uvedla, že jim západoněmečtí kolegové se svou dikcí připomínali jejich stranické funkcionáře. V ostré rozepři se s nimi ocitla např. kvůli definici „Vítězného února“ 1948. U hostitelů, kteří o něm mluvili jako o revoluci, vzbudila velkou nelibost tím, že ho nazvala převratem.

Na české studentky, které přišly na večírek pořádaný místní studentskou samosprávnou organizací oblečeny

¹⁰⁵ HAUNER, Milan: Rudi Dutschke v rekonvalescenci, *Student*, r. 4, č. 25/1968, 19. 6. 1968, s. 4.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ.

¹⁰⁷ Praha - Berlín - Paříž 1968, c. d., s. 63.

v koktailových šatech, bylo podle svědectví Jiřiny Šiklové pohlíženo jako na maloměšťačky. Jejich západní kolegové nebyli schopni pochopit, že lidé v Československu již měli za sebou stadium, kdy nedbalé oblečení do společnosti a okázalé přezírání konvencí byly projevem revolučnosti.¹⁰⁸

Okupace Československa vyvolala na celém světě velký odpor. Odmítly ji mj. všechny nejvýznamnější západní komunistické a dělnické strany. Proti invazi rozhodně vystoupila i větší část nové levice, ač měla k vývoji v Československu výhrady. Její stoupenci, především studenti, přesto patřili k nejaktivnějším při pořádání protestních akcí.

V Západním Berlíně se 21. srpna ještě před polednem setkali v Republikánském klubu¹⁰⁹ představitelé různých složek mimoparlamentní opozice, aby diskutovali o organizaci akcí proti vpádu vojsk států Varšavské smlouvy do Československa. Na konání této schůzky se telefonicky shodli již v noci. Byl zde přijat otevřený dopis ústředním výborům komunistických stran pěti intervenujících zemí, který podepsali představitelé všeobecných studentských výborů Svobodné univerzity v Berlíně, Technické univerzity v Berlíně a Vysoké školy církevní v Berlíně (Kirchliche Hochschule Berlin), Socialistického svazu německého studentstva, Sociálně demokratického

¹⁰⁸ Rozhovor autora s Jiřinou Šiklovou, 26. 10. 1998.

¹⁰⁹ Republikánský klub (Republikanischer Club) byl v Západním Berlíně založen v dubnu 1967. Svým označením se hlásil k tradici politických klubů v době Velké francouzské revoluce. Součástí klubu byl bar a knihovna. Konaly se v něm různé diskuse, přednášky, autorská čtení atd., klub se též podílel na řadě politických akcí. Brzy se stal významným místem setkávání představitelů APO. Podobné kluby vznikaly záhy i na jiných místech, v Hamburku např. pod názvem „Club Voltaire“. Viz WEIGT, c. d., s. 49 – 50.

vysokoškolského svazu,¹¹⁰ Republikánského klubu a mládežnické organizace Falken.

Vojenská intervence do Československa podle signatářů dokumentu jasně ukázala, jak tyto státy rozumějí proletářskému internacionalismu. Ani vyhlazovací válka vedená americkými imperialisty proti revolučnímu hnutí v jižním Vietnamu, ani teroristické útoky amerického letectva proti Vietnamské demokratické republice je nepohnou k intervenci, nebo byť jen k její hrozbě.

Důvody uváděné pro invazi do Československa, jako byla údajná hrozba pravicového puče, se autorům otevřeného dopisu jevily jako jalové. Jisté buržoazní jevy ve vývoji Československa po pádu režimu Antonína Novotného lze vysvětlit jako reakci na předchozí strnulost všech sektorů společnosti včetně samotné komunistické strany. Objektivně přitom existovala možnost, že se rozvinou tendence k sebeurčení dělnické třídy a bude tak dosaženo nového stupně socialistického vývoje. Šanci na skutečně komunistický vývoj v Československu však intervence zhatila. Tato intervence tak podle prohlášení opět ukázala silám proletářského internacionalismu, jak je důležitý boj proti každé formě byrokratické vlády v různých společenských systémech.¹¹¹

Ve 14.00 se v Auditoriu maximu Technické univerzity konalo diskusní shromáždění k okupaci Československa, kterého se zúčastnilo asi 1 200 osob. Podle představitele SDS Wolfganga Lefèvrea ukázala intervence jednoznačně, že budoucnost socialismu není možno dále spojovat se Sovětským svazem. Další

¹¹⁰ Sociálně demokratický vysokoškolský svaz (Sozialdemokratischer Hochschulbund - SHB) byl založen s podporou Sociálně demokratické strany v roce 1960 po jejím rozkolu s SDS. Ovšem i SHB zaujímal v druhé polovině šedesátých let k SPD stále kritičtější stanovisko. Viz *tamtéž*, s. 55.

¹¹¹ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 3.

představitel SDS Christian Semler varoval před nebezpečím antikomunistické vlny, v kterou se mohla změnit připravovaná protestní akce proti invazi iniciovaná západoberlínským Senátem. Předseda Republikánského klubu Klaus Meschkat napadl Jednotnou socialistickou stranu Západního Berlína za to, že se odmítla podílet na protestních akcích.¹¹²

Na tento teach-in navazovala odpolední demonstrace od budovy Technické univerzity k československé vojenské misi v Podbielskyllee v Berlíně-Dahlemu. Počet jejích účastníků se postupně zvětšil ze dvou na čtyři tisíce. Demonstranti nesli velké fotografie s portréty Karla Liebknechta, Lva Trockého, Vladimíra Iljiče Lenina, Ho Či Mina či Ernesta Che Guevary a transparenty s nápisy „Wir grüßen Dubcek und die KP der CSSR“, „Sowjetunion - Imperialist Nr. 2“ nebo „CSSR - kein Protektorat der DDR“. Během pochodu volali hesla „Dubcek, Svoboda!“, „Amis raus aus Vietnam, Russen raus aus Prag!“ a „NATO und Warschauer Pakt - Verbrecherkontrakt!“. Po zpěvu Internacionály a krátkých projevech Klausa Meschkata z Republikánského klubu a člena Sociálně demokratického vysokoškolského svazu Nielse Kadritzke byla přijata delegace demonstrantů vedoucím mise Oldřichem Křepelákem, jemuž předala otevřený dopis přijatý v Republikánském klubu.¹¹³

Proti okupaci Československa protestovalo před radnicí v Berlíně-Schönebergu na shromáždění svolaném oficiálními představiteli Západního Berlína deset tisíc osob. Několik tisíc občanů se ještě před zahájením shromáždění zúčastnilo tichého pochodu z Wittenbergerplatz k radnici, v jehož čele

¹¹² Výťah z diskuse viz in: *Freie Universität Berlin 1948 - 1973. Hochschule im Umbruch*. Teil V. 1967 - 1969. Gewalt und Gegengewalt. Hrsg. Siegward Lönnendonker, Tilman Fichter, Jochen Staadt, Klaus Schroeder. Berlin, Freie Universität Berlin 1983, s. 342 - 343.

¹¹³ *Der Tagesspiegel*, 22. 8. 1968; *Berliner Morgenpost*, 22. 8. 1968.

šel úřadující starosta Klaus Schütz a další představitelé západoberlínských stran a odborů.¹¹⁴

Během demonstrace se snažila skupinka anarchosyndikalistů rozdávat letáky se svým vyjádřením k okupaci Československa. Někteří z nich byli fyzicky napadeni. V letáku byli účastníci demonstrace vyzýváni, aby se jí neúčastnili, neboť byla svolána Křesťansko demokratickou strana a SPD, tedy stranami, které v SRN vystupují za zákaz demonstrací, které potlačují demokracii. Tyto strany podle textu letáku sice protestují proti obsazení Československa, zároveň ale směřují k demontáži demokracie ve vlastní zemi a odmítají se jednoznačně vyjádřit ke zločinné politice Spojených států. Obyvatelé Berlína by se neměli účastnit akcí pořádaných těmi, kteří nechávají ve vlastní zemi mlátit demonstranty protestující proti válce ve Vietnamu. Z vnitropolitického hlediska měli občané proti těmto stranám prosazovat demokratickou obnovu, a ze zahraničně politického hlediska umožňovat reálnou politiku, včetně prohlášení mnichovské dohody za neplatnou od samého počátku, uvolňování napětí a tím napomoci vytvoření předpokladů pro svobodný vývoj v Československu.¹¹⁵

Deník *Tagesspiegel* uveřejnil 10. září stanovisko Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně k hodnocení reformních snah v Československu a k jeho okupaci ze strany představitelů západoněmeckého a západoberlínského establishmentu. V prohlášení bylo uvedeno, že z nadšeného horování západních médií pro československý socialismus se může zdát, jako by každou chvíli mělo dojít v SRN a v Západním Berlíně k pádu kapitalismu a k nastolení socialismu. Důvod

¹¹⁴ *Freie Universität Berlin 1948 - 1973. Hochschule im Umbruch. Teil V. 1967 - 1969. Gewalt und Gegengewalt, c. d., s. 110.*

¹¹⁵ *Berliner EXTRA-Dienst, r. 2, č. 68, 24. 8. 1968, s. 4 - 5.*

tohoto postoje je však třeba podle prohlášení hledat jinde. Invaze byla pro představitele vládnoucího systému darem z nebe. Dala jim příležitost rozdmýchat mohutnou antikomunistickou kampaň s poukazem na hrozbu ze strany Sovětského svazu, příležitost snadněji prosadit přijetí nouzových zákonů k potlačení vlastní opozice.

Polednový vývoj v Československu vykazoval řadu kritických momentů. Byla zde sice zrušena cenzura a odstraněna svévolná stranická byrokracie, nedošlo ovšem přes mnohá zlepšení v sociální oblasti k základní demokratizaci celé hospodářské sféry. Zrušení cenzury uvolnilo cestu svobodnému informování obyvatelstva, která s sebou přinesla rozvoj kritického myšlení. Právě tisk byl ovšem podle prohlášení z části ovládnut buržoazními novináři užívajícími socialistickou terminologii. V Československu se též neprosadil socialistický internacionalismus. Místo podpory socialistického osvobozenického hnutí především ve třetím světě přenášelo Československu model „mírové koexistence“ na země Asie, Latinské Ameriky a Afriky. Jejich podpora tak zákonitě musela zůstat v lepším případě omezena na pouhé deklamace. Přesto se však otevřel prostor pro narušení byrokratického systému, decentralizace rozhodovacích pravomocí nabízela šanci pro sebeurčení mas.

Pro socialistickou opozici v SRN a v Západním Berlíně vyplývalo z intervence z dlouhodobého hlediska následující: „Musíme v budoucnu vést boj na dvou frontách, proti kapitalistickému systému na jedné straně a proti byrokratickému socialismu na straně druhé. Náš boj musí být jak antikapitalistický, tak antiautoritářský. Události posledních týdnů nám přitom nabízejí v zesílené míře

příležitost dokázat, že jsme pro model socialismu, který není zatížen stalinistickými a byrokratickými atributy. Našimi hlavními protivníky zůstávají stejně jako dříve vládcové kapitalistického systému, kteří právě v těchto dnech chtějí znovu oživit antikomunismus. V boji proti tomuto protivníkovi ale nemůžeme spolupracovat byť jen v jednotlivých bodech s SED nebo ortodoxními komunisty tak dlouho, dokud se nedistancují od invaze do Československa."¹¹⁶

Protesty proti okupaci Československa se odehrály i ve vlastní Spolkové republice. Bouřlivý průběh měla demonstrace před sovětským velvyslanectvím v Bonnu, které se zúčastnilo asi dva až tři tisíce osob, převážně studentů středních a vysokých škol. Její účastníci nesli rudé a československé vlajky, v průvodu se též objevil velký plakát s nápisem „Heydrich grüßt die friedliebende Sowjetunion“. Na bělostnou budovu velvyslanectví byly házeny vajíčka a sáčky s barvou. Při návratu z jednání u spolkového kancléře Kurta Georga Kiesingera napadli demonstranti kameny, vajíčky a lahvemi též vozidlo sovětského velvyslance, vysvobodit ho musel až policejní zásah.¹¹⁷

K další demonstraci došlo též např. před sovětskou obchodní misí v Kolíně nad Rýnem. Místní Republikánský klub vydal 21. srpna prohlášení, podle kterého způsobila okupace těžké škody myšlence socialismu a boji dělnické třídy. Intervence byla označena za stejný imperialistický akt, jako americká intervence ve Vietnamu, za akt, který umožní USA pod praporem antikomunismu zesílit brutalitu vůči vietnamskému

¹¹⁶ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 8.

¹¹⁷ *Der Tagesspiegel*, 22. 8. 1968; *Bild-Zeitung*, 29. 8. 1968. Ani tato demonstrace ovšem nedosáhla dramatickosti demonstrace v Djakartě, kde studenti napadli budovu sovětského velvyslanectví a indonéští vojáci proti nim vyšli s nasazenými bajonety. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 26. 8. 1968.

lidu. Prohlášení též upozornilo na skutečnost, že poprvé od konce druhé světové války došlo k vojenskému angažování Němců.¹¹⁸

Skupina zhruba čtyř set studentů a mladých socialistů zaútočila 21. srpna na budovu sovětské vojenské mise ve Frankfurtu nad Mohanem. Na americké důstojníky a představitele sovětské vojenské mise, kteří zde spolu právě jednali, bylo verbálně útočeno skandováním hesla „*Amis 'raus aus Vietnam - Russen 'raus aus CSSR*“, na budovu byly házeny lahve. Proti demonstrantům musela zasáhnout policie. Ve Frankfurtu nad Mohanem se týž den konala demonstrace také před budovou východoněmeckého obchodního zastoupení.¹¹⁹

Studenti právě vznikající univerzity v Kostnici umístili před univerzitní budovu transparent s nápisem „*Jan Hus - Universität in Konstanz*“ a na půl žerdi vyvěsili československou vlajku.¹²⁰ Velkou demonstraci za účasti zhruba pěti tisíc lidí zorganizovaly 29. srpna v Západním Berlíně středoškolské a učitelské svazy. V průvodu nesli demonstranti transparenty s nápisy „*1953, 1956, 1968 - Wir protestieren gegen wiederholte Beschmutzung der roten Fahne*“ nebo „*Wer hat uns verraten - rote Bürokraten*“.¹²¹

Podle tiskového prohlášení všeobecného studentského výboru heidelberské univerzity z 21. 8. 1968 představovala vojenská intervence do Československa přiznáním politické slabosti Sovětského svazu, neschopnosti bojovat proti divergenčním tendencím za použití socialistické teorie. „*Pro politické studenty je samozřejmé, že usilování*

¹¹⁸ 1968 am Rhein: *Satisfaction und Ruhender Verkehr*. Hrsg. Kurt Holl - Claudia Glunz. Köln, Schmidt von Schwind 1998, s. 69.

¹¹⁹ *Der Tagesspiegel*, 22. 8. 1968.

¹²⁰ *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28. 8. 1968.

¹²¹ *Die Welt*, 29. 8. 1968.

Československa o národní suverenitu již není samo o sobě progresivní, může představovat nejvýše předpoklad pro znovuzahájení boje za socialismus samotnými masami. Dezintegračním tendencím socialistických zemí nemůže být zabráněno vojenskou intervencí, ale jen solidárním bojem mas proti stalinistické byrokracii a jejím pohrobkům."

Všeobecná studentská rada v prohlášení dále uvedla, že odsouzení intervence do Československa nemůže odradit politické studenty od jejich vlastního boje proti západnímu imperialismu, který umí používat násilí mnohem šikovněji než stalinističtí byrokrati.¹²²

Celostátní podpisovou kampaň na podporu Československa zahájil Liberální studentský svaz Německa. V textu petice požadoval okamžitý odchod okupačních jednotek a osvobození uvězněných a odvedených osob. Vyjádřil též své přesvědčení o tom, že „Alexander Dubček a jeho přátelé v ČSSR po splnění tohoto požadavku znovunastolí demokratický socialismus.“¹²³

Západoněmečtí studenti se snažili podpořit své československé kolegy nejen morálně, ale též hmotně. Svaz německého studentstva se rozhodl finančně dotovat studium československých studentů, kteří v SRN pobývali, nebo by do ní uprchli. Sdružení německých katolických studentů (Katholische Deutsche Studenteneinigung - KDSE) zřídilo na podporu československých studentů zvláštní konto.¹²⁴

¹²² Info. Nachrichten für Studenten der Ruperto Carola Heidelberg, Sondernummer, in: Universitätsarchiv Heidelberg, Abteilung 6, Sammlungen 3: Pressespiegel, Zeitungsausschnitte, Flugblätter, ZA-IIa, 128.3.

¹²³ Bundesarchiv Koblenz, f. ZSg 1, Zeitgeschichtliche Sammlungen, Allgemeine Drucksachen-Sammlungen 1867 - 1975, ZSg 1 - 162/18; zde viz též pokyny bonnského ústředí LSD pro organizování podpisové kampaně a dalších akcí na podporu Československa z 22. 8. 1968.

¹²⁴ Die Zeit, 30. 8. 1968. Velké množství protestních prohlášení západních mládežnických organizací proti okupaci Československa se nachází in: NA, ČSM - ÚV, kart. 1588.

Okupace Československa a její interpretace přispěla ke konečnému rozštěpení nejenom Socialistického svazu německého studentstva, v kterém se prohlubovaly spory mezi jeho antiautoritářským a tradicionalistickým křídlem, ale i k rozpadu celé mimoparlamentní opozice. Tradicionalisté v SDS a ve vysokoškolských skupinách právě vznikající Německé komunistické strany (Deutsche Kommunistische Partei – DKP)¹²⁵ obhajovaly politiku Sovětského svazu nejen v československé otázce, ale akceptovali též např. jeho podporu zkorumpovaným diktaturám ve třetím světě.

Antiautoritáři obviňovali DKP z toho, že bonnská vláda vědomě svolila po dvanácti letech zákazu komunistické strany k jejímu obnovení, aby tím celé protestní hnutí „kanalizovala“. Tak se vyjádřilo např. antiautoritářské křídlo SDS v Kolíně nad Rýnem v listopadu 1968 ke vzniku mládežnické organizace Německé komunistické strany. V tomto prohlášení se uvádělo, že DKP svým postojem k československé otázce „podporuje status quo vykořisťování dělnické třídy zemí Varšavského paktu Sovětským svazem a poskytuje alibi pro zachování vlastnických poměrů v Západní Evropě. Jediná rudá, které jsou tito soudruzi ještě schopni, je uzarděnost studem. Padesát let kontrarevoluce stačilo!“¹²⁶

O názorech antiautoritářské části protestního hnutí v SRN a Západním Berlíně na poměr Německé komunistické strany a západoněmeckého establishmentu pak dosti pregnantně vypovídá karikatura na titulní straně levicově socialistického časopisu *Was tun* z 28. října 1968. Průvod členů DKP držících se za ruce

¹²⁵ Německá komunistická strana se oficiálně ustavila 25. 9. 1968, kdy bylo přijato 31 komunisty z celé SRN prohlášení o znovuvytvoření komunistické strany. Viz MADLOCH, Norbert: Voraussetzungen und Verlauf der Konstituierung der DKP 1968/69, in: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, r. 36, č. 10/1988, s. 978.

¹²⁶ 1968 am Rhein: Satisfaction und Ruhender Verkehr, c. d., s. 68.

na ní pochoduje do zadnice postavy s hlavou a křídly německé orlice.¹²⁷

Politický referát Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně vydal pod názvem „*Materialien zur CSSR*“ několikadílnou dokumentaci k okupaci Československa.¹²⁸ První číslo vydané 28. srpna obsahovalo výtah z diskusního shromáždění na Technické univerzitě konaného 21. srpna včetně prohlášení přijatého bezprostředně před konáním tohoto shromáždění v Republikánském klubu, druhé číslo z 11. září pak záznam projevu Fidela Castra analyzujícího vývoj situace v Československu a jeho dopad na mezinárodně politickou scénu. Ve třetím čísle¹²⁹ byl publikován dopis československého Akčního výboru 17. listopadu a odpověď berlínské organizace SDS a Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity na tento dopis.¹³⁰ Čtvrté číslo dokumentace obsahuje shrnutí diskuse v rámci ad hoc vzniklé skupiny k problematice ekonomického a sociálního vývoje v Československu a pozvánku na diskusní shromáždění o Československu konané 21. listopadu 1968 na Svobodné univerzitě v Berlíně.

Významný hamburský časopis *Konkret*, který sympatizoval s novou levicí, vydal bezprostředně po okupaci Československa své speciální číslo věnované této události. Toto číslo, které mělo podobu letáku, obsahovalo vedle úvodního textu a záznamu vysílání Československého rozhlasu s částí prohlášení předsednictva ÚV KSČ k okupaci též článek předního funkcionáře Socialistického svazu německého studentstva Karla Dietricha Wolffa a pozdější známé teroristky, v tu dobu členky

¹²⁷ Viz obrazová příloha, dokument č. 17.

¹²⁸ APO-Archiv, Freie Universität Berlin, Allgemeine, Juni - Dezember 1968.

¹²⁹ V pravé horní části exempláře tohoto čísla, který jsem měl k dispozici, je rukou uvedeno datum 14. 11. 1968.

¹³⁰ Viz příloha, edice dokumentů, poznámkový aparát k dokumentům č. 6 a 7.

západoberlínské organizace SDS Ulriky Meinhofové. Tiskovina dále obsahovala informaci o reakci evropských komunistických stran na okupaci.¹³¹

V tomto textu napsaném 21. srpna¹³² Meinhofová uvedla, že do studentských nepokojů posledních dvou let byla evropská levice prosovětská. Tento její postoj nebyl bezvýhradný a nekritický, přesto se však vždy snažila o distancování od buržoazních kritiků Sovětského svazu. „21. srpna 1968 se evropská levice vzdala své solidarity, své sympatie, své vděčnosti vůči Sovětskému svazu jako první socialistické zemi, jako státu, který porazil fašismus u Stalingradu. Německá televize mohla uskutečnit anketu mezi komunistickými stranami Západní Evropy a dostala odpověď, kterou chtěla vysílat: zděšení, smutek, odsouzení sovětské politiky.“

Vedle morální stránky protestů však musel být podle Meinhofové též analyzován skutečný vývoj v Československu. Otázkou podle ní bylo, zda to, co bylo v Praze tak brutálně a nesentimentálně zničeno, nebylo pouhou selankou. Podle ní žili občané Československa v iluzi, že mohou dosáhnout osvobození od sovětského útlaku bez ohledu na mezinárodní kontext, na revoluční hnutí, bez bolestného učebního procesu, bez teorie. „Naivita, se kterou se mluvilo o socialismu nového typu, o vyrovnaní se s církvemi, o antiimperialistické bezpečnostní politice, o novém formulování marxismu, aniž by bylo obsahově a přesně řečeno, co se tím míní - naivita, se kterou se věřilo v možnost provádění demokratizačního procesu shora dolů - musela být produktem hromadné depolitizace stalinskou politikou.“

¹³¹ Konkret extra, nedatováno.

¹³² V speciálním čísle časopisu Konkret není tento článek stejně jako celé číslo datován. Datace je uvedena až v dalším vydání textu pro publikaci nakladatelství Konkret o Československu.

Podle Meinhofové bylo nutno nastolit otázku, zda vedoucí úloha komunistické strany v socialistické zemi může být vykonávána pouze uvolněním a masovým vstupem do strany, zda může být zajištěna účast mas na politice podpisovými sbírkami a agitací prostřednictvím rozhlasu a televize, zda nepotřebuje opravdový, antiimperialistický a mezinárodně trvanlivý demokratizační proces také nové organizační formy, nové mocenské struktury, politizaci mas, která by se mohla projevovat v jejich sebeorganizaci, v radách. Musí být také nastolena otázka, zda mezinárodní osamělost Československa v těchto dnech nesouvisí s tím, že částečné oddělení Československa od Sovětského svazu probíhalo bez zřetele k internacionalismu, bez opravdové solidarity se třetím světem a s Vietnamem. Také mělo být diskutováno o tom, zda sovětský zásah nebyl pokusem ještě jednou předejít či vyhovět čínské kritice, pokusem zadržet definitivní rozštěpení socialistického tábora.¹³³

Ještě v roce 1968 vydalo nakladatelství *Konkret* publikaci nazvanou *Praha a levice*. V první části byly publikovány převzaté nebo původní texty Ericha Kubyho, Oskara Negta a již citovaný text Ulriky Meinhofové, rozhovor o událostech v Československu mezi Peterem Weissem a Erichem Friedem,¹³⁴ interview s generálním tajemníkem Italské komunistické strany Luigi Longem a s Jean-Paul Sartrem a prohlášení Fidela Castra

¹³³ MEINHOFOVÁ, Ulrike Marie: Der Schock muß aufgearbeitet werden, in: *Konkret extra*; též *Prag und die Linke. Konkret extra 2*. Hamburg 1968, s. 58 – 60. K vývoji v Československu se Meinhofová vrátila v časopisu *Konkret* ještě v článku CSSR – Folgeerscheinungen, in: *Konkret*, č. 11, 23. 9. 1968, s. 2. Jako první publikaci ve speciální řadě vydalo nakladatelství *Konkret* práci profesora Karlovy Univerzity v Praze Vladimíra Klokočky *Demokratischer Sozialismus. Ein authentisches Modell und ein Interview mit Rudi Dutschke. Konkret extra 1*. Hamburg 1968.

¹³⁴ Texty Oskara Negta, rozhovor mezi Peterem Weissem a Erichem Friedem a interview s Jean-Paul Sartrem vyšly již v monotematické části čísla časopisu *Konkret*, č. 10/1968. Dále zde byl publikován rozhovor Klause Reinera Röhla se západoněmeckým spisovatelem Heinrichem Bölle.

k okupaci Československa uveřejněné původně 25. srpna 1968 v kubánském oficiálním deníku *Granma*. Druhá část pak obsahovala fotografickou a textovou dokumentaci k průběhu okupace i k její předehře a ohlasy na okupaci.¹³⁵

Organizace SDS v Marburku vydala dvaapadesátistránkovou dokumentaci k vnitropolitickému vývoji v Československu od skončení druhé světové války se zaměřením na hospodářskou problematiku a ke strategii „západního imperialismu“ vůči zemím sovětského bloku. Tato dokumentace, jejíž úvod byl datován 10. zářím 1968, obsahovala též některá prohlášení Ústředního výboru KSČ z roku 1968. Měla posloužit jako podklad pro fundovanou neemotivní racionálně vedenou diskusi o podstatě konfliktu v Československu.¹³⁶

Vývoj v Československu se stal také jedním z bodů jednání XXIII. konference delegátů Socialistického svazu německého studentstva, která se konala 12. – 16. září 1968 ve Frankfurtu nad Mohanem. Stanoviska k okupaci Československa vypracovaly jako podkladové materiály pro tuto konferenci jednotlivé

¹³⁵ Časopis *Konkret* se věnoval vývoji v Československu i v následujícím období. V září 1968 přinesl exkluzivně zprávu Vladimíra Klokočky o průběhu tzv. vysočanského sjezdu KSČ, Augenzeuge auf dem geheimen Parteitag, in: *Konkret extra*, č. 11, 23. 9. 1968. Zajímavý byl text profesora Hanse Apela, autora řady publikací o Německé demokratické republice, který v červenci 1968 procestoval Československo a uskutečnil přitom více než dvě stě rozhovorů. Měl také příležitost diskutovat se spolupracovníky tvůrce Československé ekonomické reformy Oty Šika. Ve svém článku příznačně nazvaném „Zvítězí Praha v Pankově? ...nebo zvítězí Pankov v Praze?“ porovnával stav hospodářství Československa a NDR a vliv československého experimentu na východní Německo. APEL, Hans: Siegt Prag in Pankow? ...oder siegt Pankow in Prag?, in: *Konkret*, č. 9, září 1968, s. 16 – 19. V květnu 1969 zde vyšel článek člena spolkového předsednictva SDS Klause Rainera Röhla napsaný v souvislosti s nástupem Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka KSČ, v kterém kriticky hodnotil reformní kurs nastolený v Československu po lednu 1968 jako naivní a nerealistický. RÖHL, Klaus: Augsteins CSSR ist tot, in: *tamtéž*, č. 10, 5. 10. 1969, s. 3.

¹³⁶ ČSSR, in: APO-Archiv, Freie Universität Berlin, ČSSR-Materialien, Allgemeine, Juni – Dezember 1968.

regionální organizace SDS a další západoněmecké studentské svazy.¹³⁷

V závěrečném dokumentu konference delegátů byl československému vývoji věnován poměrně velký prostor. Okupaci Československa bylo podle něj třeba vidět v souvislosti s vítězstvím stalinismu v Sovětském svazu, kdy se z diktatury proletariátu vedené bolševiky stala diktatura byrokracie. Byla přijata koncepce „socialismu v jedné zemi“, která vedla ke vzniku imperialismu sovětské byrokracie. Pokud jde o vývoj ve vlastním Československu, konstatuje dokument, že bylo již před druhou světovou válkou vysoce industrializovanou zemí. Převzetí moci komunistickou stranou v roce 1948 znamenalo odstranění národní velkoburžoazie a maloburžoazie. Do roku 1953 byla KSČ očištěna od všech národně komunistických elementů. V následujících letech se Československo rychle vyvíjelo podle vzoru Sovětského svazu. Vinou sovětského ekonomického vykořisťování došlo k zanedbávání spotřebního průmyslu, který rostl o polovinu pomaleji než celkový společenský produkt. V polovině šedesátých let vyústil vývoj v hospodářskou krizi. Československá ekonomika se příliš zaměřila na extenzivní rozvoj, její výrobky pozbyly konkurenceschopnosti. K zamezení hospodářské stagnace se KSČ rozhodla postupně přejít na nový ekonomický model. Pro opravdové aplikování reformy však musela být odstraněna klika vedená Antonínem Novotným.

Aby si nová technokratická elita zachovala správní moc nad ekonomikou, přišla s programem liberalizace, který jí měl zajistit masovou podporu. Šikovy reformy podle dokumentu ve skutečnosti směřovaly k odstraňování posledních zbytků

¹³⁷ Tato stanoviska viz in: APO-Archiv, f. SDS-Archiv, Bundesvorstand.

dělnických práv. Dubčekova skupina, jejíž sociální bázi tvořili ekonomičtí pragmatici a technokrati, mohla využít k prosazování svých zájmů zvětšování individuálních svobod, protože společnost v Československu byla vinou předchozího vývoje tak zakrnělá, že tyto neokapitalistické tendence nerozpoznala. Neokapitalistický vývoj mohl právě díky liberalizaci získat masovou podporu.¹³⁸

K okupaci Československa vydali 1. září své prohlášení i západoberlínští maoisté (marxisté-leninisté). Konstatovali v něm, že „fašistické přepadení Československa jednotkami revizionistických vládnoucích klik Sovětského svazu, NDR, Polska, Maďarska a Bulharska je klasický případ násilného zásahu imperialistické velmoci k zajištění jejího mocenského okruhu.“ Politika těchto vládnoucích revizionistických klik byla podle prohlášení v naprostém rozporu se zájmy socialismu a antiimperialistického boje proti světové reakci. To se projevilo už předtím např. tím, že „již roky vyzbrojuje Sovětský svaz Indii proti revoluční Číně, paktuje se s japonskými militaristy, má nejlepší kontakty s vrahem perského lidu, s vrahy půl milionu indonéských komunistů a vlastenců, dorozumívá se s řeckými fašisty a zítra bude jistě spolupracovat s Frankem, k němuž má již řadu vazeb. S pomocí trockistických stran v Jižní Americe podporuje vojenskou oligarchii v jejím boji proti národně osvobozeneckému hnutí. Stal se partnerem amerického imperialismu, úhlavním nepřítelem boje za svobodu národů celého světa, účastní se koloniálních válek v Africe.“

¹³⁸ Dokumente der XXIII. ordentlichen delegierten Konferenz des Sozialistischen Deutschen Studentenbundes (SDS) 12. - 16. September 1968. Hrsg. Kommisarischer Bundesvorstand des SDS. Frankfurt am Main 1968, s. 34 - 40. Český překlad části dokumentu věnované Československu viz in: AMV, vyšetřovací spis HRM, V 11233 MV, dokumentace (dále jen dokumentace HRM), dokument č. 15.

V Československu se po smrti Stalina, Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého vyvinula diktatura státně kapitalistické byrokratické vrstvy, která se pokrytecky odvolávala na socialismus, ve skutečnosti ho však ruinovala. Pokud jde o hodnocení reformního procesu v roce 1968, bylo podle autorů prohlášení pro „Dubčekovu revizionistickou kliku“ symptomatické, že se neobrátila na obyvatelstvo s výzvou k boji proti intervenci, místo toho nabádala ke klidu a pořádku. Prohlášení dále odmítlo „pravicově revizionistické“ chyby při hodnocení okupace italskou nebo jugoslávskou komunistickou¹³⁹ stranou, které se podle něj nelišilo od buržoazní propagandy, které vycházelo ze stejných antikomunistických zdrojů. „Levicovní revizionisté“ zase podceňují povahu a cíle moderního sovětského revizionismu.¹⁴⁰

V kontextu sporů o hodnocení vývoje událostí v Československu v rámci mimoparlamentní opozice je zajímavý program nikterak vlivné Demokratické unie (Demokratische Union - DU), která se začala formovat od konce roku 1968. Tato strana usilovala o nastolení svobodného demokratického socialismu, čehož mělo být dosaženo nenásilnou cestou. DU se přímo přihlásila k československému reformnímu programu. Podobně jako se podle DU v socialistickém Československu Alexander Dubček snažil importovat svobodné elementy, aniž by přitom přebíral kapitalismus, který je s nimi spojený na Západě, chtěla i DU v kapitalistické SRN zavést socialistické elementy, aniž by přitom akceptovala nesvobodu, která je doprovází na Východě.

¹³⁹ Slovo „komunistický“ je v uvozovkách

¹⁴⁰ APO-Archiv, Freie Universität Berlin, Allgemeine, 1. 11. 1968 - 3. 12. 1968.

Právě nabídkou nenásilné cesty k svobodnému socialismu se měla DU odlišovat od dvou nejvýznamnějších frakcí v rámci mimoparlamentní opozice. Tradicionalistické křídlo APO reprezentované Německou komunistickou stranou a jí podporovanou Akcí demokratického pokroku (Aktion Demokratischer Fortschritt - ADF) se podle jejich představitelů sice snaží o uchopení moci nenásilnou cestou prostřednictvím vyhraných voleb, ale jejich funkcionáři závislí na Moskvě to nemyslí se svobodou příliš vážně. Antiautoritářské křídlo APO ovládané SDS sice odmítá autoritářství a dogmatismus stoupenců Kremlu, upřednostňuje však revoluční cestu a exotickou taktiku guerillové války před strategií pokojného „dlouhého pochodu“ v parlamentu. Program DU byl samozřejmě odmítán oběma křídly protestního hnutí v SRN, za „kvadraturu kruhu“ ho ovšem označil i deník *Süddeutsche Zeitung*.¹⁴¹

Okupace Československa vyvolala značný ohlas v rámci trockistického hnutí. Sjednocený sekretariát IV. internacionály vydal již 22. dubna 1968 prohlášení k vývoji v Československu nazvané „Socialistická demokracie nemůže být upevněna bez moci dělnických rad“.¹⁴² V prohlášení vydaném bezprostředně po invazi 22. srpna 1968 odsoudil okupaci a požadoval propuštění zadržených československých předáků.¹⁴³

Analýzu vývoje v Československu pak přinesl dokument Sjednoceného sekretariátu „Československo, první bilance, první poučení“ vydaný 15. září 1968. Československo bylo podle

¹⁴¹ *Der Spiegel*, č. 14, 31. 3. 1969, s. 41.

¹⁴² *Quatrième Internationale*, r. 26, č. 34, listopad 1968, s. 63 - 66. Český překlad tohoto prohlášení byl publikován též v časopisu NSL *Informační materiály*. V jediném exempláři tohoto časopisu, který se mi podařilo vyhledat a který je ve vlastnictví Karla Kovandy, toto prohlášení není v úplnosti.

¹⁴³ *Quatrième Internationale*, r. 26, č. 34, listopad 1968, s. 67 - 68.

prohlášení jednou z hospodářsky nejvyspělejších socialistických zemí a zároveň zemí, kam „destalinizace“ pronikla nejméně. Byrokratická direktivnost v hospodářské sféře vedla ke stagnaci. Zvyšovala se technologická zaostalost za průmyslově vyspělými kapitalistickými zeměmi, životní úroveň mas v posledních letech klesala. Veškerá společenská aktivita se dostala do slepé uličky. Komunistická strana se ocitla ve stále větší izolaci od vitálních sil národa, zejména od mládeže, které kasárenský režim bránil v jakékoliv nezávislé tvůrčí iniciativě. Část hospodářského státního aparátu a stranického aparátu pochopila nutnost určitých změn a začala se stavět proti Novotného vedení komunistické strany. Tento střet skončil nahrazením Antonína Novotného v čele KSČ Alexandrem Dubčekem. Sovětská politika tuto mocenskou změnu akceptovala, protože v jeho politické linii nespatořovala nebezpečí.

Značný prostor byl v dokumentu věnován otázce, zda v Československu existovalo nebezpečí restaurace kapitalismu. Hospodářské a sociální důsledky ekonomických reforem v různých socialistických zemích vyvolávaly po určitou dobu v světovém revolučním dělnickém hnutí domněnku, že v těchto zemích existuje nebezpečí obnovení kapitalismu. Tyto obavy byly posíleny i mezinárodními styky těchto států, typickým se přitom jevila politika Jugoslávie. V případě Československa právě sympatie nových představitelů této země vůči Jugoslávii tyto obavy zvyšovaly. Tato pravicová vnitropolitická a zahraničně politická linie, která je do značné míry reakcí na politiku sovětských představitelů vystupujících ve vztazích k menším dělnickým státům jako velmoc, zasloužila podle prohlášení nepochybně odsouzení, nebylo ji však možno označit

jako krok zpět směrem ke kapitalismu. Obnova kapitalismu by byla možná pouze tehdy, kdyby si nová buržoazní třída přivlastnila výrobní prostředky a svrhla dělnický stát s cílem vytvoření jiného státu, který by jí sloužil. Nic podobného se však nestalo v Jugoslávii a nic podobného nehrozilo ani v Československu.

Českoslovenští pracující byli nejprve nedůvěřiví vůči změnám po lednu 1968, protože se obávali, že hospodářské reformy povedou k zvyšování cen, snižování životní úrovně a k nezaměstnanosti. Politika nové vlády neobsahovala výzvu k reálné dělnické samosprávě v podnicích ani k prosazování větší rovnosti. „Liberální“ křídlo byrokracie naopak spíše požadovalo větší privilegia. Avšak boj mezi dvěma křídly byrokracie a odpor Novotného vyvolaly ostré diskuse v zemi. V důsledku toho došlo k celkovému obrození politického života, které zachvátilo dělnickou třídu a proniklo do podniků i do organizací. Probíhal boj za rehabilitaci obětí stalinských čistek, vznikaly politické kluby, prosazovaly se tendence směřující k vytvoření skutečné svobody socialistického lidu a zrušení cenzury, k odstranění tajné policie a jejího potlačovatelského aparátu. V této etapě se zvyšovalo uvědomění a aktivita pracujících.

Znepokojení sovětských představitelů vyvolalo až to, když se nezávisle na Dubčekově vedení a proti němu začalo v zemi rozvíjet hnutí, které stále více nabývalo masového charakteru a které se nechtělo spokojit s „destalinizací“ po kapkách, s „liberalizací“, která by byla závislá na dobré vůli stranických a státních činitelů. Toto hnutí se naopak snažilo nastolit režim skutečné socialistické demokracie. Byrokracie v Sovětském svazu a jeho satelitech se obávala působení

československého vzoru, proto přistoupila k vojenské intervenci. Ta sice skončila vojenským úspěchem, ale díky odporu zmobilizovaných mas československého obyvatelstva politickým fiaskem. Moskva tak byla nucena se obrátit na Dubčeka a jeho spojence. Ti nebyli nekompromisními a politicky pevnými bolševiky, kteří odolají každé zkoušce, ale lidmi s byrokratickým vzděláním dlouhodobě deformovaní systémem. Neuměli se postavit brutální intervenci a rozvíjet mobilizaci mas proti ní. Prohlášení se dále zabývalo dopadem invaze na mezinárodní scénu. Bylo v něm konstatováno, že okupace posílí reakční tendence v kapitalistických zemích i v dělnickém hnutí.¹⁴⁴

Boj dělnické třídy v Československu proti intervenci podpořili též Alain Krivine a další vůdci francouzské trockistické organizace Mladí komunističtí revolucionáři. Ve svém prohlášení zdůraznili „zodpovědnost stalinistické byrokracie, která se dnes ve všech dělnických státech staví na odpor stále se zvětšující revoltě studentů a dělníků...“. Sovětská okupace podle prohlášení „zasadila celému mezinárodnímu dělnickému hnutí úder. Povzbudila imperialisty k zesílení jejich agresivní politiky v celém zbylém světě, především ve Vietnamu. Dala též francouzské byrokracii do rukou zbraně, které jí umožní rozšiřovat lež o tom, že revolucionáři z květnového hnutí chtěli ve Francii nastolit byrokratickou diktaturu, zatímco oni jsou ve skutečnosti

¹⁴⁴ Ve francouzštině byl publikován tento dokument v časopisu *Quatrième Internationale*, r. 26, č. 34, listopad 1968, s. 1 – 13. V německé verzi dokument vyšel in: *ČSSR. Fünf Jahre "Normalisierung"* 21. 8. 1968/21. 8. 1973. c. d., s. 91 – 103.

solidární s českými dělníky, tak jako předtím s polskými studenty".¹⁴⁵

V prohlášení Trockistické organizace Rakouska bylo uvedeno, že Dubčekova tendence k uvolňování v rámci byrokracie s sebou přinesla diferenciacní a politizační proces v širokých vrstvách pracujícího obyvatelstva. „Toto uvolňování připravilo půdu pro formování revolučních sil a ve svém důsledku pro antibyrokratickou revoluci a pro návrat k programu Lenina a Trockého, k demokracii rad. Právě tomu chtěla sovětská byrokracie zabránit. Ale její akce nepřekazila pouze výstavbu revoluční organizace v ČSSR a revoluční znovuzrození dělnické demokracie, ale poskytla též kapitalistickým a kontrarevolučním silám rozsáhlou propagační municí.“ V prohlášení byly odmítány též Dubčekovy omezené reformy s jejich byrokraticko administrativním charakterem. Destalinizace mohlo být dosaženo pouze úplným provedením antibyrokratické revoluce masovým revolučním hnutím.¹⁴⁶

O značném ohlasu vojenské intervence do Československa svědčí plakáty s nápisem „Welcome to Czechago“, které se objevily po tvrdém zásahu policie proti demonstrantům v Chicagu během konání konventu Demokratické strany 25. - 28. srpna 1968. Po ostrých střetech levicových radikálů s policií v People's Park v Berkeley zde bylo možno vidět nasprejovaný nápis „Welcome in Prag“. ¹⁴⁷

Výrazný ohlas mělo v řadách radikální levice hodnocení československého vývoje a okupace země jednou z ikon protestního hnutí, kubánským vůdcem Fidelem Castrem. Ten se na přelomu let 1967 a 1968 dostával do konfliktu s Moskvou

¹⁴⁵ Cit. dle *Die Krise in der CSSR*, in: *Revolte*, r. 2, č. 9, září 1969, s. 8.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 8 - 9.

¹⁴⁷ KATSIAFICAS, c. d., s. 62.

v souvislosti se sovětskou kritikou kubánského exportu revoluce do světa, s neochotou sovětského vedení zvýšit dodávky ropy, na kterých bylo kubánské hospodářství závislé, a se zpoždováním těchto dodávek. Na konci ledna 1968 pak nechal zatknout Aníbala Escalanteho a další představitele Lidové socialistické strany, jak se označovala promoskevsky orientovaná komunistická strana na Kubě, v tu dobu již začleněné do jednotné Komunistické strany Kuby. Escalante byl obviněn ze „zrady revoluce“ a odsouzen k dlouholetému trestu vězení, jeho spoluobvinění dostali menší tresty. Několik sovětských činitelů bylo v souvislosti s procesem ze země vyhoštěno.¹⁴⁸

Sovětské problémy v Československu přivítal Castro se zadostiučiněním. Srpnová okupace této země vyvolala odpor většiny Kubánců, kubánské sdělovací prostředky vyjadřovaly vůči Československu sympatie. O to překvapivější pak byl Castrův televizní projev 23. srpna. V Praze podle něj začal proces, který nabral kontrarevoluční charakter. Masmédia prezentovala myšlenky, které byly otevřeně antimarxistické a antileninské. Českoslovenští liberálové se sbližovali se západními imperialisty. Objevily se dokonce návrhy, aby se strana zřekla svého poslání vůdce lidu a umožnila vznik politické opozice, tedy aby se vzdala moci. Dubčekův režim se nebezpečně posouval k zásadní změně politického systému. Pokud jde o vlastní intervenci, dospěl Castro k závěru, že povinností socialistického tábora bylo zajistit, aby se žádná země do něj náležející nevydala do náruče imperialismu. Castro připustil, že československá suverenita byla porušena. Sovětský zásah byl invazí postrádající jakékoliv známky

¹⁴⁸ Viz QUIRK, Robert E.: *Fidel Castro*. Praha, Oldag 1999, s. 640 n.

zákonnosti a pro československý lid byla nová situace bezpochyby tragédií. Z politického úhlu pohledu však byla vojenská intervence nutná k zabránění vítězství kontrarevoluce. Něco podobného se podle Castra na Kubě nemohlo stát, neboť kubánští představitelé nepochybují o nutnosti potírat „deformace“ podobné těm, jež vedly k současné situaci v Československu. Castro ale zároveň ve svém projevu kritizoval to, že státy intervenující v Československu udržovaly ekonomické, kulturní a politické vztahy s oligarchiemi latinskoamerických států.¹⁴⁹

Významnou roli v Castrově postoji hrála kubánská závislost na sovětských dodávkách. Hospodářské pomoci z východní Evropy dal přednost před přízní západních socialistů, kteří ho i přes svůj obdiv tak jako tak kritizovali za zásahy proti disidentům z řad básníků a spisovatelů. Důležitou roli však hrála i množící se kritická vystupování kubánských umělců a intelektuálů a přesvědčení, že každé oslabení Varšavské smlouvy může pobídnout Spojené státy k útoku proti Kubě. Sovětský svaz reagoval na Castrovo stanovisko slibem zvýšení dodávek ropy a počtu techniků na Kubě. Castrův postoj byl na Kubě signálem k zostřenému postoji proti projevům ideových „úchylek“ i proti nonkonformně vystupujícím mladým lidem označovaným za „chuligány“.¹⁵⁰

Castrovo stanovisko k vývoji v Československu vyvolalo odpor větší části západní radikální levice. Rakouský trockistický časopis *Revolte* viděl jeho pravé pozadí v materiálním tlaku ze strany Sovětského svazu. Upozorňoval dále na to, že je Kuba obklíčena imperialismem a vojenské

¹⁴⁹ Castrův televizní projev viz in: APO-Archiv, Freie Universität Berlin, ČSSR-Materialien, Allgemeine, Juni - Dezember 1968.

¹⁵⁰ QUIRK, c. d.,

argumenty mají pro Castra velkou váhu. „Gulášový komunismus“ Dubčka a spol. musel logicky narazit na neporozumění a odmítnutí revolucionáře, který na vlastní kůži pocítuje každý den přímé nebezpečí imperialismu a je konfrontován s bídou třetího světa. Časopis však uvedl, že okupace Československa „nebyla výrazem změny globální strategie SSSR vůči imperialismu, „status quo“ nebyl změněn, ale spíše posílen. Vojenská váha Sovětského svazu nebude vržena na misku vah ani ve prospěch Kuby, ani ve prospěch severního Vietnamu.“¹⁵¹

Zvláště kriticky se vůči Castrově stanovisku vyslovovali trockisté. Sjednocený sekretariát IV. internacionály vydal 1. září prohlášení, v němž popíral Castrovu tezi o existenci nebezpečí znovunastolení kapitalismu v Československu. Československé masy byly podle něj naopak odhodlány udržovat a rozvíjet kolektivní vlastnictví. Jsou odhodlány prosadit přeměnu liberalizačního kurzu nastoleného po odstavení Novotného od moci v pravou socialistickou demokracii. Intervence neznamenal změnu sovětské politiky vůči americkému imperialismu, umožnila naopak Washingtonu ospravedlňovat vlastní agresi ve Vietnamu. Mezi komunistickými stranami, které podpořily intervenci, jsou latinskoamerické strany, které samy sabotují revoluční boj. Kritický postoj Sjednoceného sekretariátu ke Castrově stanovisku a jeho solidarizace s pracujícími v Československu však podle

¹⁵¹ Revolte, r. 2, č. 10-11, říjen - listopad 1968, s. 10 - 11. Analýzu Castrova projevu podal např. i Rainer Roth v článku „Revolutionäre Taktik“. Castros Rede zur CSSR-Invasion“, in: Diskus, r. 18, č. 6, říjen 1968, s. 12.

prohlášení neznamená ukončení obrany socialistické Kuby proti imperialistickému ohrožení.¹⁵²

S Castrovým tvrzením o nebezpečí restaurace kapitalismu v Československu nesouhlasila ani skupina britských trockistů soustředěných kolem časopisu *The Black Dwarf*, z nichž zřejmě nejznámějším byl Tariq Ali. V dopisu zaslaném Castrovi uvedli, že sice nehájí ekonomickou politiku Dubčekova vedení, ale vidí pouze malý rozdíl mezi ekonomickými trendy v Československu a jiných východoevropských zemích včetně Sovětského svazu, které také navazují hospodářské kontakty s kapitalisty. Vedení Komunistické strany Sovětského svazu se nejvíce obávalo pronikání kritických komunistických myšlenek do komunistických zemí. Autoři dopisu vyjádřili své přesvědčení, že revoluční socialismus nemůže být lidem vnucován hroty bajonetů.¹⁵³

V kontextu sporů antiautoritářského křídla západoněmeckého a západoberlínského studentského hnutí s promoskevsky orientovanými komunisty o interpretaci československého reformního hnutí a okupace Československa je zajímavé sledovat názory některých předních neortodoxních komunistických intelektuálů. Pražské jaro nadšeně přivítal vlivný rakouský intelektuál a člen vedení Komunistické strany Rakouska (Kommunistische Partei Österreich - KPÖ) Ernst Fischer. V předvečer vojenské intervence označil československé reformy za mimořádný a morální úspěch komunismu, kterému poskytují šanci na to, aby se stal atraktivním. V Československu byl podle jeho názoru i přes všechny těžkosti vypracováván nový model. Okupaci Československa pak Fischer hodnotil jako

¹⁵² ČSSR. *Fünf Jahre "Normalisierung"* 21. 8. 1968/21. 8. 1973, c. d., s. 104 - 105.

¹⁵³ *The Black Dwarf*, r. 13, č. 5, 22. 9. 1968, s. 8.

porušení všech základů socialismu, které zničilo naděje v rozvoj demokratického humánního socialismu.¹⁵⁴ Spolu s některými dalšími členy Rakouské komunistické strany označil v časopisu *Neues Forum*¹⁵⁵ invazi za nevyprovokovanou agresi a moskevskou smlouvu za diktát.¹⁵⁶

Jistě ne náhodný pak byl osud dalšího působení tohoto neortodoxního marxistického intelektuála v Komunistické straně Rakouska. Tato strana již v roce 1959 na základě volebních výsledků opustila parlament, působila v ní však řada teoretiků, jako byl právě Ernst Fischer nebo Franz Marek, jejichž vliv přesahoval rámec strany. Pozici komunistické strany v rakouské společnosti posílilo právě Pražské jaro, které bylo rakouskými médii i obyvatelstvem přivítáno se značnými sympatiemi. Invazi do Československa Ústřední výbor KPÖ odsoudil a požadoval okamžitý odchod okupačních jednotek. Záhy se ale v KPÖ prosadil trend normalizovat vztahy se Sovětským svazem, což se projevilo v upuštění od kritiky sovětské politiky. Vedení Rakouské komunistické strany se opět podřídilo vlivu Moskvy. Tento vývoj byl dovršen na sjezdu strany v lednu 1969. V září 1969 pak byl z komunistické strany vyloučen Ernst Fischer. Tento vývoj ovšem ve svých důsledcích vedl k ještě větší marginalizaci Komunistické strany Rakouska na rakouské politické scéně.¹⁵⁷

¹⁵⁴ WEISS, Andreas von: *Die Neue Linke. Kritische Analyse*. Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag 1969, s. 299.

¹⁵⁵ Rakouský časopis *Neues Forum* přinášel k československé problematice již před okupací řadu textů, výrazně se jí pak věnoval po invazi. Z československých autorů zde často publikoval Milan Machovec, byly zde přetištěny ale také vystoupení a texty Alexandra Dubčeka, Oty Šika nebo Františka Kriegra. Z rakouských autorů se Československu často věnoval především Günther Nenning.

¹⁵⁶ BLOCH, Ernst u. a.: *Schändung der Sowjetunion*, in: *Neues Forum*, r. 15, č. 176-177, srpen-září 1968, s. 522 - 523.

¹⁵⁷ EBNER, Paulus - VOCELKA, Karl: *Die zahme Revolution. '68 und was davon blieb*. Wien, Ueberreuter 1998, s. 84 - 86. Dále viz RANDL, Friedrich: *Der „Prager Frühling“ und die Krise der kommunistischen Berichtstattung*

V podobné situaci jako Ernst Fischer se v rámci Francouzské komunistické strany ocitl i člen jejího politického byra, významný francouzský intelektuál Roger Garaudy. Ještě v roce 1968 vydal antologii dokumentů k československému reformnímu hnutí, která obsahovala např. texty Alexandra Dubčeka, Gustáva Husáka, Jiřího Hájka nebo Eduarda Goldstückeru.¹⁵⁸ V předmluvě k této antologii Garaudy uvedl, že Československo je podobně jako Francie oproti Sovětskému svazu a dalším socialistickým zemím průmyslově rozvinutý stát s demokratickými tradicemi. Teprve nápodoba sovětského modelu vyvolala mnohé těžkosti, které měly být odstraněny reformním procesem po lednu 1968. Demokratizace v hospodářské a společenské oblasti i v komunistické straně samotné probudila v masách elán, bez kterého není budování socialismu možné. Socialismus tímto způsobem zažil svou renesanci. Garaudyho předmluva byla 5. října 1968 ostře napadnuta v ústředním deníku Komunistické strany Francie *l'Humanité*. Kritizováno bylo to, že Garaudy hovořil o „znovuzrození socialismu“, jako kdyby socialismus zahynul. Údajně přeceňoval roli intelektuálů v revolučním hnutí na úkor dělnické třídy a snažit se aplikovat československý model univerzálně, tedy i na poměry ve Francii. Garaudy byl též potrestán udělením stranické důtky.¹⁵⁹ I nadále se dostával do sporů s vedením Francouzské komunistické strany. Ta sice odsoudila okupaci Československa, postupně však v ní začalo

in Österreich am Beispiel des „Tagebuches“, in: *Zeitgeschichte*, r. 20, č. 9-10/1993, s. 287 – 298.

¹⁵⁸ GARAUDY, Roger: *La Liberté en sursis - Prague 1968*. Collection En toute liberté. Paris, Fayard 1968.

¹⁵⁹ Viz recenzi Bruno Freie na Garaudyho antologii v západoněmeckém časopisu *Das Argument*, r. 11, č. 51/1969, s. 170 – 172. Autor recenze Garaudymu vyčítá nekritický přístup k československým reformám. Na rozdíl od Ernsta Fischera však podle něj Garaudy ještě zůstal na půdě marxistické myšlenkové kritiky.

mít na vrch konzervativní křídlo. Tyto spory nakonec vedly ke Garaudyho vyloučením ze strany na konci dubna 1970.¹⁶⁰

K okupaci Československa se vyjádřil i jeden z hlavních teoretiků nové levice Herbert Marcuse. Označil ji za ještě vážnější akt než intervenci v Maďarsku v roce 1956. Zatímco v Maďarsku podle Marcuseho existovaly mezi obyvatelstvem reakcionářské elementy, v Československu tomu tak nebylo.¹⁶¹ Invazi odsoudil též zřejmě nejvýznamnější žijící německý marxista Ernst Bloch.¹⁶²

Příznačné bylo, že odpůrci západních studentských radikálů někdy využívali paralelně existující hnutí jejich kolegů v Československu nebo v Polsku. Redaktor rakouského deníku *Die Presse* Thomas Chorcherr, který byl na stránkách tohoto periodika častým kritikem rakouských levicově radikálních studentů a jejich akcí, dával po upálení Jana Palacha rakouským studentům bouřícím se podle něj z nepodstatných důvodů za příklad jejich československé kolegy. Ti se vystavovali riziku v boji za svobodu a přinášeli pro ni oběti.¹⁶³

Podobně komentoval pro rakouský rozhlas Palachovu smrt i Alfons Dalmy. Do protikladu dával bezcílné výtržnosti v západní Evropě a sebezničující protest pražského studenta za zcela určitý ideál. Na jedné straně stojí protest mládeže bez svobody a na druhé straně je na Západě hnutí mládeže, které „se naparuje ve svobodě proti svobodě a proti lidské důstojnosti. Toto hnutí ignoruje pořádek a zákony, jež nám zaručují tu svobodu, pro kterou na východě jiní studenti

¹⁶⁰ AMZV, f. Politické zprávy 1918 – 1977, Paříž, zpráva československého velvyslance ve Francii ze 16. 6. 1970 o projevech antikomunismu ve Francii.

¹⁶¹ *Die Welt*, 23. 8. 1968.

¹⁶² *Neues Forum*, r. 15, č. 176 – 177, srpen – září 1968, s. 517.

¹⁶³ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 10.

obětuji své životy. Toto hnutí mládeže se pohybuje v chaotickém naparování bez programu, bez cílů."¹⁶⁴

Samo upálení Jana Palacha bylo stoupenci nové levice hodnoceno ambivalentně. Málo pochopení pro Palachův čin projevil např. představitel SDS Reinhart Wolff. Podle něj by bylo lepší, kdyby Palach šel do podniků a bojoval s dělníky za radikálně socialistické požadavky.¹⁶⁵

Silnou levicovou orientaci měla Mírová nadace Bertranda Russella (Russell Peace Foundation).¹⁶⁶ Ta po odsouzení americké politiky ve Vietnamu zaměřila po srpnu 1968 svou pozornost na vojenskou intervenci do Československa. Ve dnech 1. a 2. února 1969 se ve Stockholmu konala mezinárodní konference o Československu. Tato konference byla chápána jako předběžná, mělo na ni navazovat další zasedání Mírové nadace Bertranda Russella 2. - 5. května 1969 v Londýně. Na úvod jednání bylo přečteno osobní poselství Bertranda Russella, v němž velice ostře odsoudil invazi do Československa. Podobně kriticky se k okupaci vyjádřili i ostatní účastníci, někteří ji porovnávali s americkou vojenskou přítomností ve Vietnamu. Zároveň však byl kritizován „kapitalistický tisk“, který údajně vyvolával svou propagandou v Československu zmatky.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Cit. dle záznamu rozhlasového vystoupení Alfonse Dalmyho z 18. 1. 1969 (dokument označen jako „oficiální materiál BSC“), ÚSD AV ČR, Sbírka Valentina Schiebla, Brno, nezprac. mat.

¹⁶⁵ WEISS, c. d., s. 301.

¹⁶⁶ Bertrand Russel (1872 - 1970) byl významným anglickým matematikem a filosofem. Aktivně působil také v politice, byl znám jako pacifista a bojovník za jaderné odzbrojení. V posledních letech svého života prudce napadal americkou politiku ve Vietnamu a založil Mezinárodní soudní dvůr pro válečné zločiny. Podobný tribunál připravoval i k odsouzení okupace Československa.

¹⁶⁷ Vnitrostranický bulletin (rekapitulace zpravodajství za měsíc únor 1969), č. 1969/3, s. 2 - 4, text „Západní tiskové agentury ke stockholmské konferenci o Československu“, ÚSD AV ČR, Sbírka Valentina Schiebla, Brno, nezprac. mat. Viz též text deklarace ze zasedání konference, AMU v Brně, f. G 2, SPF II, kart. 1.

Do Stockholmu měli odcestovat i dva českoslovenští studenti Luboš Holeček a Jan Kavan. Posledně jmenovaný však byl zadržen na letišti s dokumenty, které na toto zasedání vezl, a také s jistou částkou západních valut, jež mu podle jeho slov zůstaly v kufru po návratu z letního pobytu v cizině.¹⁶⁸ Tato Kavanova kauza pak byla využita v útoku na celé československé studentské hnutí.

Do Švédska tedy odletěl pouze Holeček, který také během jednání vystoupil s projevem. Pokusil se v něm charakterizovat polednový vývoj. Hovořil o důvodech, proč poněkud explozivní vývoj v Československu nepřerostl v protisocialistické hnutí, ale právě naopak. Ve svém projevu mj. vysvětloval rozdíl mezi československou a západní mládeží. Československá mládež podle něj nemohla tolik snít a obecně uvažovat, protože měla možnost v daleko větší míře uskutečňovat. Ve svých rukou totiž v podstatě držela své sociální a společenské organizace. Ve svých ideálech byla přirozeně vázána též schopností a potřebou jejich realizace, a to v konkrétní době a konkrétní politické situaci. V tom podle Holečka nenalezla dost pochopení u nové levice. Ta by se měla naučit toleranci a velkorysosti, ještě než se dostane k moci. Potom by mohlo být už pozdě, tak jako v Československu před dvaceti lety. Holeček vyjádřil očekávání, že nová levice k nim sice bude kritická, ale také objektivní, že opustí termíny snů a nahradí je hodnocením pravých skutečností.¹⁶⁹ Na jednání vystoupil

¹⁶⁸ Prohlášení Jana Kavana z 10. 2. 1969 publikované v *Bulletinu Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, r. 1968/1969, č. 5, 20. 2. 1969, in: LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmala), inv. č. 336, kart. 5; též KAVANOVÁ, Rosemary: *Cena Svobody. Život Angličanky v Praze*. Brno, Doplněk 1997, s. 261 - 263.

¹⁶⁹ AUK, f. Studentské hnutí, sign. 72-32-3, text Luboše Holečka „Stockholmská konference Russell Peace Foundation“. Zástupci nové levice na konferenci podle Holečka při hodnocení československého vývoje kritizovali především přílišný důraz na tržní mechanismus, nebezpečí asociálních

i pracovník Ústavu státu a práva ČSAV Josef Pokštefl, který v tu dobu pobýval na studijním pobytu v Heidelbergu.¹⁷⁰

U příležitosti prvního výročí okupace Československa zorganizovala maoistická Rudá garda v Berlíně (Rote Garde Berlin) 20. srpna 1969 teach-in v budově Technické univerzity a následující den pochod před sídlo Spojenecké kontrolní rady. Obě tyto akce se konaly pod heslem „*Podpoř revoluční boj československého lidu! Proti komplotu sovětského imperialismu s americkým imperialismem!*“. Leták vydaný několika maoistickými skupinami, který byl rozdáván během demonstrace, obsahoval analýzu vývoje Československa po skončení druhé světové války, zhodnocení „skutečného“ pozadí polednového vývoje a intervence do Československa. V letáku byla napadána

tržních manýrů a útlaku dělnické třídy vyvolané denivelizací, elitářství ve výchově a kultuře, potlačování emancipace žen snižováním jejich zaměstnanosti, malou dlouhodobou koncepční úroveň polednové reformy a její nezřetelný marxistický základ, nevyjasněnou souvislost a vztah k revolučním hnutím třetího světa a pro ně nepochopitelnou izolovanost od západních levicových proudů. O vystoupení Lubomíra Holečka na konferenci viz dále článek ve švédském deníku *Dagens Nyheter*, in: Soukromý archiv Taťány Holečkové.

¹⁷⁰ NA, f. KSČ - ÚV, 02/6 - Výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ, sv. 5, a. j. 20, inf. (schůze výkonného výboru 12. 4. 1969), dokument „Informace o cestě J. Pokštefla na konferenci Russelovy mírové nadace ve Stockholmu“, 13. 2. 1969. Tento dokument též informoval o opatřeních Ministerstva zahraničních věcí v souvislosti se stockholmskou konferencí i s připravovanou další konferencí, která se měla konat v Londýně. Do Londýna byl dokonce v dubnu 1969 vyslán Evžen Erban s cílem přesvědčit představitele politické a odborové levice, aby upustili od svolání tohoto tzv. Russelova tribunálu, nebo aby ho alespoň směřovali tak, aby negativně nepůsobil na „konsolidační proces mezi ČSSR a jeho spojenci“. Russelova konference se nakonec sešla 3. - 4. 5. 1969 jen jako konference národní. NA, KSČ - ÚV, 02/1 - Předsednictvo (1966 - 1971), sv. 96, a. j. 158), inf. 2 (schůze předsednictva 20. 5. 1969, dokument „Konference Russelovy mírové nadace o ČSSR v Londýně“.

Na odložení konání mezinárodní konference reagovali ve svém dopisu Mírové nadaci Bertranda Russela Jiří Müller, Karel Kovanda a Luboš Holeček. Tento dopis byl uveřejněn v deníku *The Observer* v článku jeho východoevropského korespondenta Neala Aschersona z 18. 5. 1969. Hovoří se v něm o tíživé politické situaci v Československu po nástupu Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, o ústupcích mnohých předáků odborových organizací i představitelů inteligence a kultury od původních ideálů i o velice obtížném postavení studentské organizace, která jediná stojí mimo Národní frontu. Přes tuto situaci byla v dopise vyjádřena vůle po spolupráci s představiteli západní levice. Překlad dopisu viz tamtéž, sv. 103, a. j. 170 (schůze předsednictva 12. 9. 1969), inf. 7.

politika Sovětského svazu, okupace Československa byla podle něj možná pouze na základě globální dohody mezi americkými imperialisty a sovětskými revizionisty. Za umožnění vojenské intervence do Československa byly ponechány západním imperialistům volné ruce v boji proti Čínské lidové republice a její revoluční avantgardě.

Zároveň však leták odsuzoval „Dubčekovu technokratickou kliku“. Ta podle jeho autorů zjistila, že není schopná zavádět nový ekonomický systém obsahující tržní mechanismy prostřednictvím zkorumpované komunistické strany, proto ji cíleně proměnila v sociálně demokratickou stranu. Její pravá povaha se zcela zřetelně projevila tím, že bez boje předala Klubu angažovaných nestraníků prostředky masové komunikace. Nespokojenost dělníků s novým ekonomickým systémem a se zostřením pracovního tempa měla být otupena vytvořením podnikových rad, což však bylo pouhým trikem. Když se Sovětský svaz rozhodl na základě nejisté situace v Československu odmítnout finanční pomoc pro zavádění nového ekonomického systému, rozhodla se „Dubčekova klika“ vstoupit v jednání se Světovou bankou ovládanou americkým kapitálem a západními monopolními skupinami. Svou zrádčovskou politikou po okupaci pak tato klika připravila své vlastní odstavení.¹⁷¹

O akcích Rudých gard v Berlíně informovali v časopisu *Rote Presse Korrespondenz*¹⁷² Tilman Fichter a Jürgen Werth. Ve svém článku hodnotili též názory maoistů na vývoj v komunistickém hnutí. Podle maoistů skončila revoluční etapa v Komunistické straně Sovětského svazu smrtí Stalina. Tím se podle autorů článku dopouštějí stejné chyby jako ti, kteří tvrdí,

¹⁷¹ *Rote Presse Korrespondenz*, r. 1, č. 27-28/1969, 29. 8. 1969, s. 7 - 8.

¹⁷² Celý název tohoto časopisu vycházejícího v Západním Berlíně od roku 1969 byl *Rote Presse Korrespondenz der Studenten-, Schüler- und Arbeiterbewegung*.

že revizionismus v Československu započal pádem Novotného a nástupem Alexandra Dubčeka do čela KSČ. Ve sporu okolo „Stalinovy otázky“ jim oponovali trockisté, pro které byl počátek deformace vývoje v Sovětském svazu a v revolučním hnutí spojen se Stalinovým nástupem k moci a prosazením koncepce budování socialismu v jedné zemi.¹⁷³

Časopis reprezentující lambertistické křídlo trockistického hnutí *Internationale Arbeiterkorrespondenz* brojil u příležitosti prvního výročí okupace proti nové východní politice Sociálně demokratické strany. Ta podle něj přispívala k zintenzivnění spolupráce byrokracie východoevropských zemí a západní buržoazie a podkopávala boj československé dělnické třídy a mládeže proti stalinistické byrokracii.¹⁷⁴

O zájmu československého tisku o problematiku studentských revolt a obecně celého protestního hnutí na Západě jsme již pojednali. Na stránkách západoevropských studentských a radikálně levicových časopisů, z nichž jsem měl možnost systematictějšíм způsobem zkoumat pouze západoněmecké, západoberlínské a rakouské časopisy, se články o Československu objevovaly v nepříliš hojném množství již před rokem 1968. Frekvence jejich výskytu se zvětšila po lednu

¹⁷³ *Rote Presse Korrespondenz*, r. 1, č. 27-28/1969, 29. 8. 1969, s. 7. V tomto čísle byla vedle citovaného letáku publikována též svědectví o potlačení demonstrací v Praze u příležitosti prvního výročí okupace. Jednalo se o dokument vypracovaný Hnutím revoluční mládeže „Částečná zpráva o vraždách, spáchaných represivními silami v noci z 20. na 21. srpna 1969“, viz tamtéž, s. 8 - 9. Originální českou verzi dokumentu viz in: PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí revoluční mládeže 1968 - 1970. Edice dokumentů. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky*, č. 39. Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 2004 (dále jen PAŽOUT, HRM, edice dokumentů), dok. č. 7, s. 59 - 62.

¹⁷⁴ *Internationale Arbeiterkorrespondenz*, č. 21, srpen 1969, s. 7 - 8. Viz též článek H. A. Ludwiga „Die neue Ostpolitik und die Arbeiterklasse“, in: tamtéž, č. 26, prosinec 1969 - leden 1970, s. 12 - 14.

1968, ale i tak zůstávala československá problematika nejen ve stínu domácích událostí, ale i např. národně osvobozovacího boje ve třetím světě, především vietnamské války. Značná pozornost byla Československu věnována především v souvislosti s okupací této země. Další příspěvky pak byly zaměřeny na boj proti postupující normalizaci v Československu a pronásledování opozice, i když jejich počet se opět snížil.

Západoberlínský studentský časopis *Colloquium* přinesl v roce 1964 reportáž o životě československých studentů a o jejich problémech. Čtenáři v ní byli seznámeni s podmínkami na kolejích, silně reglementovaným systémem vysokoškolského studia, rozšiřujícími se možnostmi vysokoškoláků vycestovat do zahraničí či s problematikou zahraničních studentů v Československu. Reportáž si všímala toho, že především na vysokých školách je možno se setkat i přes značnou organizovanost studia i života mladých lidí se symboly individualistické svobody západní mládeže, jako jsou neforemné svetry, nýtované kalhoty nebo vousy.¹⁷⁵ V době Pražského jara se pak v tomto časopisu věnoval situaci v Československu, odporu proti okupaci a perspektivám dalšího vývoje země v poměrně obsáhlém článku Theodor Ebert.¹⁷⁶ O represích proti československé inteligenci po nástupu Gustáva Husáka do čela KSČ, o znovuzavádění cenzury a zákazu některých periodik informoval článek Andrease Mytzeho.¹⁷⁷

Časopis *Initiative* uveřejnil v prosinci 1967 článek o konfliktu odbojných spisovatelů s vedením KSČ po IV. sjezdu

¹⁷⁵ Die Spitzen abgeschliffen, in: *Colloquium*, r. 18, č. 1/1964, s. 10 - 11.

¹⁷⁶ EBERT, Theodor: Barrieren gegen die Panzerdiplomatie, in: *tamtéž*, r. 22, č. 9-10/1968, s. 20 - 23.

¹⁷⁷ MYTZE, Andreas: „Normalisierung“ heißt Zensur. Über die Ohnmacht der Intellektuellen in der CSSR, in: *tamtéž*, r. 23, č. 6, červen 1969, s. 10 - 11.

Svazu československých spisovatelů.¹⁷⁸ Hamburské *Sozialistische Hefte* publikovaly Akční program KSČ.¹⁷⁹ Na podzim 1968 pak bylo skoro celé jedno číslo tohoto časopisu věnováno vývoji v Československu a reakcím na okupaci této země.¹⁸⁰

Zvláštní číslo věnoval Československu též časopis vydávaný Svazem německého studentstva *Input*.¹⁸¹ Byly v něm publikovány např. texty týkající se Šikova modelu ekonomické reformy, výtah z Akčního programu KSČ nebo rozbor zpravodajství „buržoazních médií“ o okupaci z pera Axela Rütterse.¹⁸²

V červnu 1968 vyšlo číslo vlivného levicově orientovaného časopisu *Kursbuch*, které bylo věnováno studentskému hnutí ve světě. Poměrně velký prostor byl vymezen i československému studentstvu. Byl zde publikován soubor dokumentů k vývoji konfliktu mezi československými studenty a mocí, především ke strahovským událostem.¹⁸³ Časopis *Was tun* přinesl v červenci 1968 článek o důvodech vedoucích k pádu režimu Antonína Novotného, o hospodářské situaci Československa a o ekonomické reformě.¹⁸⁴

Časopis *Diskus*¹⁸⁵ vydal po intervenci speciální číslo věnované Československu s články Klause Meschkata, Helmuta Dahmera nebo Brigitte Heinrichové.¹⁸⁶ V říjnu 1968 zde vyšel článek o televizním projevu Fidela Castra z 23. srpna¹⁸⁷

¹⁷⁸ *Initiative*, r. 7, č. 7-8, prosinec 1967.

¹⁷⁹ *Sozialistische Hefte*, r. 7, č. 6, červen 1968.

¹⁸⁰ *Tamtéž*, č. 9-10, září-říjen 1968.

¹⁸¹ *Input*, Sonderdruck, říjen 1968.

¹⁸² RÜTTERS, Axel: Iwan der Schreckliche. Pressefreiheit und kalter Krieg, in: *tamtéž*, s. 49 - 50.

¹⁸³ *Kursbuch*, č. 13, červen 1968, s. 67 - 90.

¹⁸⁴ *Was tun*, r. 1, č. 2, červenec 1968.

¹⁸⁵ Tento časopis měl v hlavičce podtitul „Arbeiter-Schüler-Studenten-Zeitung“.

¹⁸⁶ *Diskus-Extrablatt*, č. 5/1968. Toto číslo se mi nepodařilo objevit. Informace o něm včetně nabídky jeho prodeje obsahuje *Diskus*, r. 18, č. 6, říjen 1968.

¹⁸⁷ ROTH, Rainer: Revolutionäre Taktik. Castros Rede zur CSSR-Invasion, in: *tamtéž*, r. 18, č. 6, říjen 1968, s. 12.

a článek o demonstraci pořádané na protest proti intervenci ve Frankfurtu nad Mohanem představiteli Německého odborového svazu, SPD a frankfurtské městské správy, na které bylo zabráněno promluvit představiteli SDS.¹⁸⁸

Časopis pro socialistickou teorii a politiku *Neue Kritik* vydávaný ve Frankfurtu nad Mohanem spolkovým předsednictvem Socialistického svazu německého studentstva spolu s nakladatelstvím *Neue Kritik* publikoval v srpnu 1968 text Zdeňka Mlynáře o vztahu socialistické politiky a vědeckotechnické revoluce.¹⁸⁹ Půl roku nato zde byl publikován text Elmara Altvatera a Christel Neusüssové, který v souvislostech s vývojem v Československu po lednu 1968 analyzoval postavení byrokracie v různých etapách vývoje společnosti a vliv reforem v socialistických zemích na její postavení.¹⁹⁰

Článek v časopisu studentů kielské univerzity *Skizze* se snažil analyzovat důvody pro pozitivní hodnocení československého reformního procesu buržoazním tiskem a politiky.¹⁹¹ Klaus Figge se ve svém článku v časopisu *Frontal* zabýval seminářem organizovaným Svazem německého studentstva a ČSM v Luhačovicích v roce 1965. Informoval o kritice vznášené československými studenty vůči situaci v západním Německu, která se týkala především nedůsledně provedené denacifikace. Zabýval se též celkovým vývojem kontaktů mezi

¹⁸⁸ „Wolt Ihr gesellschaftliche Gewalt?“ CSSR-Kundgebung auf dem Römerberg, in: *tamtéž*, s. 12.

¹⁸⁹ MLYNÁŘ, Zdeněk: Bemerkungen über die Beziehungen sozialistischer Politik und wissenschaftlich-technischer Revolution, in: *Neue Kritik*, r. 9, č. 48-49, srpen 1968, s. 18 - 49. Tento text byl přednesený původně na kongresu v Mariánských Lázních konaném v dubnu 1968 na téma „Člověk a společnost ve vědeckotechnické revoluci“.

¹⁹⁰ ALTVATER, Elmar - NEUSÜSS, Christel: Bürokratische Herrschaft und gesellschaftliche Emanzipation. Zur Dialektik sozioökonomischer Reformen in der Übergangsgesellschaft, in: *Neue Kritik*, r. 10, č. 51-52, únor 1969, s. 19 - 51.

¹⁹¹ *Skizze*, r. 16, č. 6/1968, s. 19.

VDS a ČSM.¹⁹² Berndt Pauly v tomto časopise o tři roky později posuzoval oprávněnost jednotlivých argumentů Moskvy a jejích spojenců pro tvrzení, že vývoj v Československu byl kontrarevoluční.¹⁹³

Časopis *Berliner EXTRA-Dienst* publikoval vedle kratších zpráv o vývoji v Československu v březnu 1968 rozhovor spisovatele Pavla Kohouta se západoněmeckým novinářem Christianem Schmidt-Häuerem.¹⁹⁴ V pookupačním čísle tohoto časopisu byly uveřejněny zprávy o ohlasech intervence Československa, protestní dopis ústředním výborům komunistických stran intervenujících zemí přijatý v západoberlínském Republikánském klubu, prohlášení přijaté západoberlínskými anarchosyndikalisty, projevy člena Republikánského klubu Klause Meschkata a člena SHB Nielse Kadritzke při demonstraci před československou vojenskou misí 21. srpna 1968 a záznam z diskuse k okupaci na Technické univerzitě v Berlíně.¹⁹⁵

V srpnu 1968 pak vyšlo ještě jedno číslo tohoto časopisu obsahující zprávy o situaci v Československu a o ohlasu okupace ve světě, reprodukce některých článků z československých novin a reportáž o snaze dvou západoberlínských občanů, členů Republikánského klubu, vycestovat bezprostředně po invazi z Československa a o obstrukcích kladených jim ze strany východoněmeckých úřadů.¹⁹⁶ V posledním srpnovém čísle bylo publikováno stanovisko předsednictva Republikánského klubu

¹⁹² FIGGE, Klaus: „Die Einigung Europas“ in Mähren, in: *Frontal*, č. 28, červen 1965, s. 21 – 22.

¹⁹³ BERND, Pauly: Konterrevolution ja oder nein, in: *tamtéž*, č. 47, listopad 1968, s. 16 – 18.

¹⁹⁴ *Berliner EXTRA-Dienst*, r. 2, č. 24, 23. 3. 1968, s. 6 – 7.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, č. 68, 24. 8. 1968, s. 1 – 12.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, č. 69, 28. 8. 1968, s. 1 – 10.

k československé otázce nebo článek Martina Buchholze komentující připravovaný tichý pochod západoberlínských dětí na protest proti okupaci Československa a snahu obvinít APO z jejich manipulace.¹⁹⁷ Z dalších textů věnovaných v *Berliner Extra-Dienst* československé problematice je možno zmínit např. článek o otázkách dělnické samosprávy¹⁹⁸ nebo o reakci na intervenci v řadách tehdy ještě ilegální Komunistické strany Německa.¹⁹⁹ V říjnu 1968 zde byla publikována anketa, která proběhla ještě před invazí. Skupiny působící v rámci APO v ní vysvětlovaly svá stanoviska k různým aktuálním problémům, včetně jejich hodnocení situace v socialistických zemích.²⁰⁰ I v následujícím roce vyšly v tomto časopisu některé články věnované Československu, např. text o procesech v padesátých letech.²⁰¹

Časopis *Links* uveřejnil v polovině roku 1969 reportáž Fritze Fabiana z jeho pobytu v Praze, při němž měl možnost diskutovat s některými dělníky, úředníky, novináři a studenty. Nejmenovaný dvaadvacetiletý student medicíny mu řekl, že již přestal věřit v socialismus. Jako teorie je prý sice pěkný, praxe však je prolhaná a nedemokratická. Teorie, kterou se musel učit ve škole, nemá žádnou souvislost se skutečným životem. Po lednu 1968 on a jeho kolegové začali znovu v socialismus věřit. Opět začal navštěvovat přednášky o marxismu s novými, mladými a živými profesory.

¹⁹⁷ *Tamtéž*, č. 70, 31. 8. 1968, s. 4 - 11.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, č. 72, 7. 9. 1968, s. 7 - 8.

¹⁹⁹ *Kommunisten: eine Parallele zwischen Kronstadt und Prag*, in: *tamtéž*, č. 72, 7. 9. 1968, s. 8 - 12. Reakce západoberlínských promoskevsky orientovaných komunistů na napadání jejich postoje k okupaci Československa ze strany mimoparlamentní opozice viz in: *tamtéž*, č. 74, 14. 9. 1968, s. 7 - 11.

²⁰⁰ *Tamtéž*, č. 85, 23. 10. 1968, s. 6 - 11.

²⁰¹ NOHAR, Erik: *Zur Vorgeschichte der Anti-sozialistischen Welle in der CSSR: Die Schauprozesse*, in: *tamtéž*, r. 3, č. 40, 17. 5. 1969, s. 5 - 7

S komunistickou stranou sice často nesouhlasili, její první demokratizační kroky byly pro ně příliš nejisté a pomalé. Přesto však se jim přinejmenším podařilo za pomoci pokrokových pedagogů demokratizovat univerzitní prostředí. Nyní však existuje opět bezvýchodná situace, většina studentů je pasivních a neschopných odporu.²⁰²

Marxisticko dogmatický pohled na československou krizi přinášel teoretický časopis *Marxistische Blätter*. V tomto duchu se nesly texty Johannese Heiselera²⁰³ i předního představitele konzervativců v KSČ Jana Fojtíka.²⁰⁴

Časopis jihotyrolských vysokoškoláků *Skolast* uveřejnil dopis nejmenovaného studenta z Prahy z 3. ledna 1969, který obsahoval informaci o situaci v Československu a o studentských akcích v této zemi.²⁰⁵

Rakouský trockistický časopis *Revolte*²⁰⁶ přinesl v lednu 1968 zprávu o odstoupení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ se stručným zhodnocením jeho politiky.²⁰⁷ V březnu 1968 zde pak byl publikován dokument o vývoji v Československu a v Polsku. Stejně jako v předchozím uvedeném článku byla pozornost zaměřena na protirežimní působení studentů. Dokument byl ukončen výzvou k založení československé a polské sekce IV. internacionály jako

²⁰² *Links*, č. 2, červenec - srpen 1969.

²⁰³ HEISELER, Johannes: Zu Ursachen der Entwicklung in der CSSR, in: *Marxistische Blätter*, r. 6, č. 6, listopad - prosinec 1968, s. 1 - 8.

²⁰⁴ FOJTÍK, Jan: Die Tschechoslowakei im Jahre 1968. Zur Situation der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei, in: *tamtéž*, r. 7, č. 2, březen - duben 1969, s. 34 - 56.

²⁰⁵ *Skolast*, r. 14, č. 1, březen 1969, s. 8.

²⁰⁶ Časopis *Revolte* vycházel od č. 9 ze září 1968 jako ústřední orgán Trockistické organizace Rakouska (Sekce IV. Internacionály) - Trotzkistische Organisation Österreichs (Sektion der IV. Internationale).

²⁰⁷ Altstalinist Novotny abgesetzt, in: *Revolte*, r. 2, č. 1, leden 1968, s. 18.

předpokladu pro formování kádru, který měl být vědomým nositelem nadcházející politické revoluce.²⁰⁸

Po okupaci byl v časopisu *Revolte* publikován obsáhlý dokument věnovaný československé problematice. Podle tohoto dokumentu sledovala sovětská byrokracie se vzrůstající obavou vývoj v Československu po pádu Antonína Novotného. Neohrožovala ji plánovaná a zčásti též již zahájená ekonomická reforma technokratů, jejichž reprezentantem byl Ota Šik, ale politické koncese učiněné pod tlakem mas vedením komunistické strany, jako bylo připuštění svobody tisku, práva na svobodnou kritiku vlády a komunistické strany a jistá demokratizace vnitřního režimu KSČ včetně uznání práva menšiny ve straně na prosazování svého stanoviska. Taková reforma byla pro kremelskou byrokracii nepřijatelná. V souvislosti s vývojem v Československu se obávala ještě většího nebezpečí, totiž vytvoření nového revolučního jádra v dělnické třídě. Z toho pak vyplynulo rozhodnutí o nutnosti vojenského zásahu v Československu.

Okupace vyvolala v této zemi vlnu antikomunismu. Na tom ovšem nebyla bez viny ani skupina okolo Alexandra Dubčeka. Mystifikovala obyvatele, když mluvila o „socialistické demokracii“, aniž by tím měla na mysli demokracii rad. Pravá demokracie přitom nemůže být výsledkem vnitřního boje klik uvnitř byrokracie. Dělníci nedůvěřovali ani Novotnému a jeho

²⁰⁸ Časopis *Revolte* požadoval právo na existenci těch ideologických tendencí uvnitř komunistické strany, které se odvolávaly na marxismus-leninismus, legalizaci všech politických proudů proletariátu a v této souvislosti povolení existence sekcí IV. internacionály, vytvoření demokraticky zvolených výborů vybíraných představiteli všech politických proudů proletariátu v továrnách, v obytných čtvrtích aj., svobodné volby do nejvyšší rady, která bude vytvářet a kontrolovat vládu, odstranění všech privilegií byrokracie a i všech jejích elementů ze státní a hospodářské zprávy, absolutní svobodu umění a vědeckého bádání, revizi procesů a rehabilitaci proletářských obětí stalinismu, všeobecné ozbrojení dělníků atd. *Tamtéž*, č. 3, březen 1968, s. 14 - 16.

klice, ani technokratům kolem Oty Šika s jeho ideou managementu s vysoce privilegovanou vrstvou technokracie. Se socialismem nemá nic společného ani stalinský teror, ani Šikem propagované smíšené hospodářství, jehož výsledkem je nezaměstnanost a sociální nerovnost.

Dokument také přinesl obsáhlou informaci o časopisu Názorového sdružení levice *Informační materiály*. Tento časopis představoval podle autorů dokumentu konsekventní pokus předložit revolučnímu předvoji v ČSSR ke svobodné diskusi informaci o všech podstatných revolučních proudech ve světě.²⁰⁹

V květnu 1969 pak časopis *Revolte* komentoval nahrazení Alexandra Dubčeka v čele KSČ Gustávem Husákem. Vedení komunistické strany bylo podle něj rozděleno na různé frakce. Politická diferenciacie v něm se odehrávala především na základě otázky, jak dlouho může být ustupováno tlaku sovětské byrokracie, aniž by bylo označeno masami své země za zrádce polednové politiky. Dubček se snažil lavírovat mezi oběma tlaky. Mocenská výměna ve vedení KSČ pak znamenala ukončení období nerozhodnosti a pasivity ve vedení komunistické strany. Od Husáka bylo očekáváno v případě nutnosti násilné potlačení další revoluční aktivity studentů a dělníků. Stabilizace byrokratické nadvlády však byla podle dokumentu závislá také na tom, zda se jí podaří zničit spojení mezi studenty, mládeží a inteligencí na jedné straně a dělnickou třídou na straně druhé. Aby tomu bylo zabráněno, musí dělníci a studenti vytvářet výbory, v nichž budou koordinovat společné akce. Z vývoje v Československu plyne poučení, že byrokratická vláda nemůže být odstraněna

²⁰⁹ Die Krise in der CSSR, in: *tamtéž*, r. 3, č. 9, září 1969, s. 3 - 9. Stanovisko Názorového sdružení levice bylo publikováno v časopisu *Was tun*, r. 1, č. 3, srpen - září 1968, s. 3. V tomto čísle vyšly také poměrně obsáhlé texty reagující na okupaci Československa.

sebereformováním byrokracie. „Pouze koordinovaná politická revoluce ve všech deformovaných dělnických státech, především v Sovětském svazu samotném, může znovunastolit dělnickou demokracii a leninské principy stranického života a pravý proletářský internacionalismus. Též od mezinárodní solidarity a revolučního boje mládeže ve všech zemích světa bude ale odviset, zda bude muset československé jaro ustoupit nové době ledové.“²¹⁰

V rámci podkladových materiálů mimořádné konference delegátů SDS konané 29. - 31. března 1968 ve Frankfurtu nad Mohanem byl publikován pozdrav trockistické zahraniční skupiny Svazu maďarských socialistických revolucionářů polským a československým studentům psaný v Paříži 16. března 1968, v kterém se solidarizují s jejich bojem proti „útlaku Kremlu a jeho vazalů“.²¹¹

Rakouský časopis *Student international* vydávaný Akademickým sdružením pro zahraniční politiku (Akademische Vereinigung für Außenpolitik - AVA), které bylo vysokoškolskou sekcí Rakouské ligy pro Spojené národy (Österreichische Liga für die Vereinten Nationen), vydal článek o dopadu intervence na celosvětovou politiku.²¹² Na jeho stránkách byla též publikována zpráva o upálení Jana Palacha a jeho dopis.²¹³ V lednu 1969 vyšlo též zvláštní číslo tohoto časopisu s texty Ernsta Fischera o francouzské květnové revoltě a Günthera Anderse a Barbary Coudenhove-Kalergi o dopadech vývoje v Československu na politickou levici. Toto číslo zároveň

²¹⁰ Revolte, r. 3, č. 5, květen 1969, s. 15 - 16.

²¹¹ APO-Archiv, f. SDS-Archiv, Bundesvorstand. Toto prohlášení bylo publikováno též v trockistické *Internationale Arbeiterkorrespondenz*, č. 12, duben 1968.

²¹² Über die Unterdrückung z. B. CSSR usw...“, in: *Student international*, č. 1/1968, s. 5 - 9.

²¹³ Tamtéž, č. 1/1969, s. 34.

obsahovalo pozvánku na diskusi o československých reformách pořádané v druhé polovině ledna 1969 na vídeňské univerzitě AVA a studentskou samosprávou univerzity, na nichž měli vystoupit Theodor Prager, Ota Šik a Evžen Löbel.²¹⁴

Československé problematiky si též všímal prestižní britský časopis *New Left Review*. Na počátku roku 1967 uveřejnil text českého spisovatele a redaktora časopisu *Plamen* Jiřího Hájka o mýtech v české i světové literatuře.²¹⁵ O dva roky později pak publikoval článek předního člena SDS Hanse-Jürgena Krahla, který obsahoval obsáhlou analýzu československých reforem a jejich historických předpokladů.²¹⁶ Ve stejném čísle jako Krahlov text vyšla též zpráva Karla Kovandy psaná pod pseudonymem Pavel Tomalek o stávce československých studentů v listopadu 1968. Podrobně v ní informoval o důvodech vedoucích studenty k tomuto vystoupení i o přípravách stávky. Značnou pozornost pak věnoval spolupráci studentů s dělníky. Kovandův článek obsahoval též stručnou chronologii stávky a text deseti bodů SVS.²¹⁷ Ještě v roce 1970 pak otiskl časopis rozhovor s Jiřím Pelikánem o jeho životě a

²¹⁴ *Tamtéž*, Sondernummer, č. 1/1969.

²¹⁵ HÁJEK, Jiří: Literature between myth and politics, in: *New Left Review*, č. 41, leden - únor 1967, s. 44 - 46.

²¹⁶ KRAHL, Hans-Jürgen: Czechoslovakia: the Dialectic of the „Reforms“, in: *New Left Review*, č. 53, leden - únor 1969, s. 3 - 12. V německé verzi viz tento text pod názvem „Zur historischen Dialektik der nachstalinistischen Reform in der ČSSR“ in: *ČSSR. Fünf Jahre „Normalisierung“ 21. 8. 1968/21. 8. 1973, c. d.*, s. 112 - 121.

²¹⁷ KOVANDA, Karel [psáno pod pseudonymem TOMALEK, Pavel]: The Student Action. Report from Prague, in: *New Left Review*, č. 53, leden - únor 1969, s. 13 - 20. Totožnost autora byla známa i československým úřadům. Pracovníkům rozvědky ji prozradil Jan Kavan. Tato informace již ovšem byla rozvědce známa na základě informací od jejího spolupracovníka Robina Blackburna (krycí jméno DONAR), který působil v redakci *New Left Review*. Viz záznam mjr. Pavláška (vlastním jménem mjr. Stanislav Patejdl) o schůzce s Janem Kavanem 29. 4. 1969, in: *KATO. Příběh opravdového člověka*. Ed. Přemysl Vachalovský a John Bock. Olomouc, nakladatelství J. W. Hill 2000, s. 129. Dále viz záznam mjr. Pavláška o jeho schůzce s Janem Kavanem 13. 5. 1969, in: *tamtéž*, s. 133 - 134.

politických aktivitách, o poválečném vývoji v Československu, Pražském jaru a o důsledcích okupace Československa.²¹⁸

Britský trockistický časopis *The Black Dwarf*, v jehož redakci působil i Táriq Ali a který reprezentoval trockistický směr představovaný Sjednoceným sekretariátem IV. internacionály, publikoval ještě před okupací článek Davida Mercera o politickém vývoji v Československu.²¹⁹ Samotnou okupaci pak komentovali Roger Smith²²⁰ a Brian Lawer.²²¹ Pozadím Castrova postoje k okupaci se ve svém článku zabýval Fred Halliday, uveřejněn byl též výťah z televizního projevu kubánského vůdce²²² a protestní dopis proti jeho stanovisku k invazi, jehož signatáři byli někteří členové redakce časopisu.²²³

Tiskový orgán posadastické Revoluční dělnické strany (trockistické)²²⁴ ve Velké Británii publikoval k československé problematice několik textů, většinou vypracovaných Juanem Posadasem. Tyto texty se vyznačovaly dosti ostrou kritikou reforem v Československu.²²⁵

²¹⁸ The Struggle for Socialism in Czechoslovakia, in: *New Left Review*, č. 71, leden - únor 1972, s. 3 - 35.

²¹⁹ MERCER, David: Czechs Mated, in: *The Black Dwarf*, r. 13, č. 3, 19. 7. 1968, s. 6.

²²⁰ SMITH, Roger: What is Stalinism?, in: *tamtéž*, č. 5, 22. 9. 1968, s. 4.

²²¹ LAWER, Roger: Prague 21. August 1968, in: *tamtéž*, č. 5, 22. 9. 1968, s. 4.

²²² *Tamtéž*, č. 5, 22. 9. 1968, s. 5.

²²³ *Tamtéž*, č. 5, 22. 9. 1968, s. 8. Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 5.

²²⁴ Revolutionary Workers' Party (Trotskyist).

²²⁵ Viz např. POSADAS, J[uan]: The meeting at Bratislava, the conservatism of the Communist Parties of the U. S. S. R. & of Czechoslovakia and the development of the Political and Socialist Revolution, 3. 8. 1968, in: *Red Flag*, 10. 9. 1968, s. 1 - 2; týž: The Czechoslovak-Soviet crisis, the impatience and panic of Petit Bourgeois Revolutionaries, and the world development of the IV International and the Socialist Revolution, in: *tamtéž*, č. 75, 10. 10. 1968, s. 2 - 4; 2. část: *tamtéž*, č. 76, 25. 10. 1968, s. 2 - 4. Pod titulem „The Czecho-Soviet crisis, the suicide of the Prague student, the shots fired in Moscow, the political revolution and the world course of the socialist revolution“ zde bylo publikováno též prohlášení přijaté po smrti Jana Palacha, *tamtéž*, č. 85, 10. 3. 1969.

V trockistickém časopisu *Militant*²²⁶ informoval o pokračujícím uvolňování v Československu a o vojenském cvičení Varšavské smlouvy na území Československa, po němž zde setrvalo několik sovětských jednotek, Roger Silverman.²²⁷ Týž autor komentoval okupaci Československa a v této souvislosti kritizoval československé politiky a v první řadě Alexandra Dubčeka, stejně jako západní politiky za jejich nečinnost způsobenou strachem. Silverman se vyslovil pro nutnost ozbrojení dělníků a jejich celosvětovou spolupráci.²²⁸ V článku z května 1969 Silverman znovu kritizoval československou politickou reprezentaci včetně reformistů za jejich návrat k předlednovým poměrům. Zároveň se pozastavoval nad tím, že se československý lid nepokusil o ozbrojený odpor, který by byl podle něj účinný, když i samotná konfrontace beze zbraní okupanty demoralizovala.²²⁹ Silverman pak ve svém dalším článku ještě popisoval násilné potlačení demonstrací u příležitosti prvního výročí okupace, což považoval za doklad skutečné podoby dříve reformistického vedení KSČ.²³⁰

Kritiku československého vedení časopisu obsahoval i článek Teda Conheada za jeho politiku „pasivního odporu“ a „legalizaci“ sovětské vojenské přítomnosti v zemi. Kritizoval také to, že pokud v zemi dochází k projevům odporu, jako je např. pálení vlajek studenty a mladými dělníky při demonstracích k výročí vzniku republiky nebo k výročí bolševické revoluce v Rusku, děje se tak na nacionálním

²²⁶ V podtitulu uvedeno, že se jedná o časopis pro mládež a dělníky.

²²⁷ SILVERMAN, Roger: Czechoslovakia: World Stalinism trembles, in: *Militant*, č. 40, srpen 1968.

²²⁸ TÝŽ: Czechoslovakia: Socialism not Stalinism, in: *tamtéž*, č. 41, září 1968, s. 1- 2.

²²⁹ TÝŽ: „Czechoslovakia: The Lesson for Eastern Europe“, in: *tamtéž*, č. 49, květen 1969.

²³⁰ TÝŽ: „Czechoslovakia: „Liberal“ bureaucrats show real face“, in: *tamtéž*, č. 53, září 1969.

principu. To Conhead nepovažoval za správnou cestu odporu, vyslovil se oproti tomu pro boj na základě ideje internacionalismu, na základě programu Lenina a Trockého. Autor se též zabýval odporem obyvatelstva vůči omezování svobod, včetně demonstrací souvisejících s upálením Jana Palacha.²³¹

Časopis *Labour Worker*, vycházející později pod názvem *Socialist Worker*,²³² uveřejnil v dubnu 1968 článek Chrise Harmana referujícího o obnově revolučního hnutí v Polsku a Československu. Harman v tomto článku informoval o historickém vývoji těchto zemí a porovnával hnutí v obou těchto zemích.²³³ Článek Erica Portera přinesl svědectví nejmenovaného hudebníka o způsobu odporu proti vojenské intervenci.²³⁴ Richard Kupper informoval o studentské stávce v listopadu 1968 a o požadavcích studentů.²³⁵ V lednu 1969 byla v časopisu publikována stať pokoušející se charakterizovat rozvrstvení politických sil v Československu.²³⁶ v následném čísle informoval Chris Harman o protestních akcích u příležitosti smrti Jana Palacha.²³⁷ V březnu 1969 byla v časopisu publikována výzva k akcím na podporu

²³¹ *Militant*, č. 46, únor 1969.

²³² Časopis, který vycházel s podtitulem „pro dělnickou kontrolu a mezinárodní socialismus“, byl vydáván jednou z britských trockistických skupin, která byla kolektivním členem Labouristické strany. Podle zprávy československého velvyslance ve Velké Británii z 12. 6. 1968 se však očekávalo její vystoupení ze strany, což signalizovala již změna názvu časopisu, AMZV, f. Teritoriální odbory – tajné, 1965 – 1969, Velká Británie, kart. 5, zpráva československého velvyslance ve Velké Británii „Ultralevicové skupiny a jejich časopisy ve VB“.

²³³ HARMAN, Chris: The Spectre Haunting Europe, in: *Labour Worker*, č. 82, duben 1968, s. 4 – 5.

²³⁴ PORTER, Eric: „Everywhere, slogans and posters... Russian tanks came trundling through with Viva Dubcek and Svoboda, which is also the Czech word for Liberty...“, in: *Socialist Worker*, č. 87, 7. 9. 1968, s. 3.

²³⁵ KUPER, Richard, Czech students oppose sell-out, in: *tamtéž*, č. 98, 23. 11. 1968, s. 4.

²³⁶ *Tamtéž*, č. 105, 18. 1. 1969, s. 1.

²³⁷ HARMAN, Chris: Czech youth and workers step up fight for freedom, in: *tamtéž*, č. 106, 25. 1. 1969, s. 1.

československých dělníků a studentů.²³⁸ V dubnu 1969 informoval Peter Hitchcock o odporu dělníků proti nástupu Gustáva Husáka do čela KSČ,²³⁹ v srpnu téhož roku o demonstracích v Československu u příležitosti prvního výročí okupace a o situaci uvnitř KSČ.²⁴⁰

Článek ve francouzském trockistickém časopisu *Rouge* z února 1969 hodnotil vývoj v Československu po lednu 1968.²⁴¹ O dva měsíce později se tento časopis v souvislosti s tzv. hokejovou krizí zabýval reakcí Dubčekova vedení na spontánní demonstrace obyvatel. Podle článku mizí popularita Dubčeka, která byla pouze podmíněná. Politika Dubčekovy skupiny namířená proti projevům odporu obyvatelstva podle něj logicky vyplývá ze samé podstaty její moci. Té se ujala po neveřejných jednáních za podpory liberální části stranické byrokracie. Politické probuzení mas ovšem zabránilo provedení pouhé částečné liberalizace systému, která byla cílem Dubčekovy skupiny. Dubčekovu prestiž posilovaly nesmyslné kampaně Moskvy proti reformám. Tak se stalo, že tento horlivý funkcionář, formovaný dvaceti lety působení ve stranickém aparátu, byl vynesен do čela hnutí, které sám nezamýšlel vyvolat. Podstata zájmu politického prostředí, ze kterého vzešel a které reprezentoval, ho přitom nutila, aby ustupoval sovětskému vedení. Moskva by se ho po okupaci jistě zbavila, kdyby našla pro svou politiku alespoň částečnou podporu u mas. Stav po intervenci do Československa v srpnu 1968 mohl být pouze dočasný. Události posledních dnů ukončují podle textu článku provizorní období a otevírají novou fázi

²³⁸ *Tamtéž*, č. 114, 22. 3. 1969.

²³⁹ *Tamtéž*, č. 133, 14. 4. 1969, s. 3.

²⁴⁰ *Tamtéž*, č. 135, 28. 8. 1969, s. 1 a 2.

²⁴¹ *Tchécoslovaquie: janvier 1968 janvier 1969*, in: *Rouge*, č. 11, 5. 2. 1969.

vývoje. V článku je konstatováno, že odpor mas neslábne, ale naopak sílí. Proto byla očekávána konfrontace a z tohoto hlediska byly hodnoceny i možnosti působení Hnutí revoluční mládeže.²⁴² Časopis Rouge se na přelomu šedesátých a sedmdesátých let výrazně věnoval potlačování opozice v Československu, především pak Hnutí revoluční mládeže.

Obecně se dá říci, že československá problematika nebyla středobodem zájmů západoevropských radikálně levicových studentů. Ti se stejně jako celá nová levice soustředili na otázky spojené s vlastním bojem proti establishmentu západních zemí, s analýzami systémů těchto zemí, na vnitřní problémy hnutí, např. na otázku jeho organizace atd. Z problematiky přesahující rámec industriálně rozvinutých kapitalistických zemí se věnovali především národně osvobozeneckému boji v třetím světě, mimořádně důležitá pro ně byla vietnamská válka. Jejich pozornost se na Československo výrazněji zaměřila až po vojenské intervenci pěti států Varšavské smlouvy. Tu ve své většině odmítli, aniž by ovšem souhlasili s reformním směřováním dubčkovského vedení KSČ po lednu 1968. Okupace Československa pro ně znamenala ránu revolučnímu hnutí na celém světě a doklad skutečné podstaty revizionistické a ve svých důsledcích kontrarevoluční podstaty Sovětského svazu a jeho satelitů. Přes odmítání reformního komunismu se řada z nich ovšem nezdráhala v pozdějším období vystupovat proti potlačování opozice husákovským režimem v Československu.

²⁴² La tchécoslovaquie à la veille d'un nouveau mois d'août, in: Rouge, č. 16, 16. 4. 1969, s. 14.

Českoslovenští studenti naopak zase ve své většině odmítali myšlenky západních radikálně levicových kolegů. Československá i západní společnost procházela v 60. letech systémovými krizemi, které ovšem pramenily z odlišných příčin, z jiného historického vývoje. Symboly a argumentace používané novou levicí byly u nás po dvaceti letech monopolní vlády komunistické strany zdiskreditovány. To, co představovalo pro západního radikálně levicového aktivistu atribut odporu, provokaci vůči establishmentu, bylo pro československé studenty zprofanováno. Vyvěšení rudé vlajky znamenalo na Západě revoluční akt, v Československu, kde byla považována za symbol etablované moci, pouze nemilou povinnost. Ani frazeologie stoupenců radikální levice nebudila u československých studentů velkou důvěru, neboť se příliš nelišila od neustále omílaných frází, které do nich byly „huštěny“.

Jiřina Šiklová k tomu v *Listech* napsala: „Argumentace francouzských studentů a vyvěšování rudých praporů na universitách nechávají naše studenty také klidné. Jsou ochotni pouze uznat rozhořčení západních studentů nad manipulovatelností člověkem pomocí tiskových koncernů, neboť to je situace, kterou znají v primitivnějším provedení. Nadšení a také autostylizace západních studentů do pózy revolucionářů, výzdoba místností plakáty Majakovského, vousy a odznáčky proti válce ve Vietnamu vzbuzovaly u našich studentů spíše shovívavý úsměv předčasně dospělých než nadšení. A já, generačně jinač se řadící, jsem měla dojem, jako bych se pomocí Arbesova Newtonova mozku vrátila o osmnáct

let zpět a znovu prožívala odpuzující i uchvacující atmosféru z počátků padesátých let u nás."²⁴³

Krise v Československu se dotkla více oblastí života společnosti než na Západě. V neposlední řadě výrazně zasáhla ekonomickou sféru. Určitá krátkodobá období hospodářské stagnace sice existovala i v západních státech a stejně jako pocit existenční nejistoty studentů po absolvování vysoké školy hrála pro rozvoj protestního hnutí jistou roli. Projevilo se, že generace narozená po druhé světové válce nezažila otřesy třicátých a čtyřicátých let a své sociální postavení porovnávala pouze s podmínkami, ve kterých vyrůstala. Přesto tento ekonomický faktor byl při vzniku radikálního protestního hnutí pouze doplňkový.

Větší rozsah československé krize měl za následek to, že se nositeli reformního hnutí staly široké vrstvy obyvatelstva. Oproti radikálně levicovému protestnímu hnutí na Západě nemělo Pražské jaro tak výrazně generační charakter, i když i tento prvek zde jistě existoval. Proces obnovy občanské společnosti, který byl nejvýznamnějším výsledkem Pražského jara, pomáhala do značné míry nastartovat a rozvíjet reformní část vedení KSČ, která se v lednu 1968 dostala do čela komunistické strany a státu. Z toho pramenil také mnohem konstruktivnější vztah československých studentů k držitelům moci, kterým vyjádřili svou podmíněnou podporu.

Je skutečností, že u velké části československého studentstva i celé veřejnosti bylo možno vypozerovat přílišnou idealizaci západního liberálně demokratického systému, která se dá vysvětlit též zpětnou reakcí na působení oficiální

²⁴³ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 8. Šiklová se účastnila též diskuse časopisu *Plamen* na téma „Nová evropská levice“, viz *Plamen*, r. 11, č. 4/1969, s. 9 – 15.

protikapitalistické propagandy. Českoslovenští studenti proto často nebyli schopni pochopit reálně existující důvody, které vedly západní radikály k napadání jejich systému.²⁴⁴ To, co pro ně bylo zprofanováno, mělo pro obyvatele Československa příchut' něčeho nedosažitelného, ne-li přímo zakázaného.

Českoslovenští studenti měli samozřejmě pravdu v tom, že západní demokratický systém poskytoval lidem více svobody, než sovětský model socialismu, a byl také podstatně úspěšnější v ekonomické oblasti. Na druhou stranu ovšem naši studenti nebyli často schopni docenit specifickou negativní zkušenost, kterou udělali západní levicovní radikálové se svým establishmentem, s rozporem mezi často halasně proklamovanými demokratickými principy a jejich reálným fungováním v praxi. Příznačné je, že ostrou kritiku západního systému ze strany protestního hnutí mnozí z nich lépe pochopili až po roce 1989.

3. Radikální studentská levice v Československu, Hnutí revoluční mládeže

Bylo již řečeno, že československé studentské hnutí ve svém celku nemělo takový ideový charakter, jako studentské hnutí na Západě. Přesto však i mezi československými studenty existovali jednotlivci i skupiny s radikálně levicovou orientací. Představovali menšinu, na významu ovšem získávali díky své aktivitě.

Nejvýraznější se radikální levice profilovala na pražské filozofické fakultě. Mezi její stoupence, kteří byli především z nižších ročníků, patřili Rostislav Pšenko, Jaroslav Suk, Michal Staša, Petruška Šustrová, Egon Čierný, Jan Frolík

²⁴⁴ Rozhovor autora s Janou Kohnovou, 15. 4. 1998.

a Jaroslav Bašta. Je možno říci, že se na fakultě objevila po několika letech nová politicky vyhraněná aktivní generace. Tito levicoví radikálové svým ideovým profilem první nebo druhý ročník nereprezentovali, význam získali díky své aktivitě. Lišili se od generace studentských předáků, kteří začali studovat v polovině šedesátých let a měli za sebou bezprostřední zkušenost se střety s komunistickou mocí. Jak uvádějí pražští radikálové, byla pro ně jejich revolučně marxistická dikce včetně debat o městských guerillových bojích, u nichž nevěděli, do jaké míry jsou myšleny vážně, nepochopitelná a někdy až komická. Ke konfliktům docházelo i na základě vzájemné averze mezi některými pražskými radikály a radikálně levicovými studenty.²⁴⁵ Volby do ARS na jaře 1968 proto představovaly do značné míry generační konflikt. Probíhaly v dosti napjaté atmosféře a levicově radikálním studentům se na jejich základě podařilo získat silné pozice.

Již v průběhu roku 1967 vznikla na této fakultě pod vlivem katedry dějin mezinárodního dělnického hnutí skupina složená ze studentů a mladých asistentů (Jiří Muška, Milan Jelínek, Tomáš Zajíček aj.), která se jmenovala Volná osa (Vosa). Hlásila se k umírněnému anarchismu a vydala několik čísel stejnojmenného cyklostylovaného časopisu.²⁴⁶

Skupina asi dvaceti studentů FF UK v Praze, např. Jaroslav Suk, Michal Staša, Alexander Langer nebo syn španělských emigrantů žijících v SSSR Enrique Quesada založila na FF UK v Praze na počátku března 1968 organizaci s převážně

²⁴⁵ Viz rozhovor autora s Janou Kohnovou, 26. 4. 1999, se Zdeňkem Zbořilem, 22. 2. 1999, a se Zdeňkem Pincem, 21. 4. 1999.

²⁴⁶ Rozhovor autora se Zdeňkem Zbořilem, 22. 2. 1999; též ÚSD AV ČR, sb. KV ČSFR, P 187, dokument „Analýza činnosti FF UK“, 24. 2. 1971, s. 93.

recesistickým charakterem Societas Cosmopolitica (SC).²⁴⁷ SC chtěla podle svého „programu“ bojovat proti všem projevům šovinismu, měšťáctví, konformismu a nacionalismu. V dlouhodobější perspektivě viděla SC svůj úkol v tom, aby napomohla ke stírání národnostních rozdílů a tedy i ke splývání národů. Pro nejbližší dobu si vytkla za cíl snahu o porozumění mezi národy a seznámení se s jejich kulturou.²⁴⁸

Její členové se podíleli na organizování některých studentských akcí. Vybírali peníze pro hladovějící v Biafře a před ministerstvem zahraničních věcí a sovětským velvyslanectvím demonstrovali 24. dubna 1968 proti dodávkám československých a sovětských zbraní nigerijské vládě, která v Biafře prováděla genocidu národa Ibů. Sbírali též podpisy pod petici požadující znovunavázání diplomatických styků s Izraelem.²⁴⁹ Účastnili se také manifestace před francouzským velvyslanectvím na podporu květnové revolty francouzských studentů. Většina členů SC se na konci roku 1968 zapojila do Hnutí revoluční mládeže, kde tvořili základ její buňky Seržant Vasja.

Radikálně levicoví studenti nejenom z filozofické fakulty byli aktivní i při dalších akcích. Během majálesu, který se v Praze konal 16. května 1968, vyjadřovala některá jejich hesla, např. *„At' žije květnová revoluce mladých v Paříži“*,

²⁴⁷ O SC viz ÚSD SV ČR, sbírka Hnutí revoluční mládeže, neuspořádané materiály (dále jen sb. HRM), rukopisné poznámky P. Uhla k vyšetřovacímu spisu případu „Ing. Petr Uhl a spol.“ (dále jen rukopisné poznámky P. Uhla); též *Počátky odporu* – Suk, s. 7 n.; rozhovor autora s Jaroslavem Sukem, 7. 12. 1998.

²⁴⁸ Viz osobní archiv Zdeňka Zbořila, dokument vypracovaný členy SC „Není kosmopolitismus jako kosmopolitismus“.

²⁴⁹ Podpisová akce za znovunavázání diplomatických styků s Izraelem se konala na základě výzvy Akademické rady studentstva FF UK v Praze z 15. 5. 1968, tento dokument viz in: Soukromý archiv Jany Kohnové. Tuto výzvu bez uvedení datace publikoval i časopis *Student*, r. 4, č. 22, 29. 5. 1968, s. 10.

„At' žije 13. květen ve Francii" nebo „At' žije Rudi Dutschke" podporu studentského hnutí v západní Evropě.²⁵⁰

Zprávy o studentských bouřích na Západě měly vliv na šíření fám v době příprav a konání listopadové stávky. Podle hlášení StB měla mezi studenty kolovat zpráva o již uskutečněném nebo připravovaném příjezdu Daniela Cohn-Bendita do Prahy, který zde měl pomáhat s organizováním demonstrací. Mezi studenty Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze se prý hovořilo o tom, že pro připravované akce jsou stanovená tato hesla: „HONGKONG - TOKIO - JAPONSKO" pro vystoupení se zbraní v ruce a „PAŘÍŽ" pro stavění barikád.²⁵¹

Zřejmě za nejvýznamnější postavu československé radikální levice můžeme označit profesora na střední průmyslové škole Petra Uhla. Ten navázal v průběhu šedesátých let kontakty na revolučně marxistické, především trockistické kruhy ve Francii. Již v létě 1961 se jako dvacetiletý seznámil náhodně v Karlových Varech s francouzským studentem a svým vrstevníkem Alainem Krivinem, který se stal později jedním z předních představitelů trockistického hnutí ve Francii a roku 1969 též kandidátem na prezidenta.

V dubnu 1965 přijel na základě pozvání Alaina Krivina do Paříže, kde strávil šest týdnů. Byl zde právě v době, kdy probíhal rozpad Svazu komunistických studentů, který byl ovládán Francouzskou komunistickou stranou. Pohyboval se na Sorbonně a účastnil se nejrůznějších schůzí. Byl zde

²⁵⁰ PECKA, Jindřich: *Spontánní projevy Pražského jara 1968 - 1969. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970*, díl 1. Praha - Brno, Doplněk 1993, s. 48.

²⁵¹ AMV, f. II. správa SNB, sign. A 34 - 2971, dokument „Zpráva o bezpečnostní situaci související se zasedáním pléna ÚV KSČ a mezinárodním dnem studentstva za dobu od 17.00 hod. dne 14. 11. 1968 do 07.00 hod. dne 15. 11. 1968".

ovlivněn kritikou rigidního konzervativního marxismu, kterou v mnohém shledával adekvátní i pro československé prostředí. Do Francie, odkud si přivezl celou řadu publikací, se později ještě několikrát vrátil a jeho samotného navštěvovali lidé, s kterými se tam seznámil.²⁵²

Druhou významnou osobností československé radikálně levicové scény byl Zbyněk Fišer, který na protest proti stalinskému antisemitismu používal pseudonym Egon Bondy. Od druhé poloviny čtyřicátých let se pohyboval v bohémském uměleckém prostředí, v roce 1947 vstoupil do KSČ, aby z ní za rok vystoupil. Prostřednictvím známosti s Karlem Teigem a Závěšem Kalandrou byl ovlivněn trockismem. V padesátých letech žil společně se skupinou několika umělců nevázaně na pokraji společnosti, své nekonvenční prožitky pak využil při psaní četných uměleckých děl.²⁵³ V polovině šedesátých let přijal tento autor řady básní, próz a odborných prací z marxistické, čínské a indické filozofie maoismus. Je třeba říci, že v jeho podání maoismu byla potlačena adorace Stalina a naopak vyzdvížen antibyrokratický aspekt kulturní revoluce.²⁵⁴

Egon Bondy se svou družkou Julií Novákovou iniciovali vznik Názorového sdružení levice (NSL) a v jejich bytě se také nejčastěji konaly jeho schůzky.²⁵⁵ Ustavení NSL na začátku červnu 1968 v pražském planetáriu předcházely inzerce v některých periodikách, např. v *Rudém právu* a *Literárních*

²⁵² Rozhovor autora s Petrem Uhlem, 1. 11. 1998 a 26. 6. 1999; UHL, Petr: *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*. Praha, C. H. Beck 1998 (dále jen UHL, *Právo a nespravedlnost*), s. 6 – 7.

²⁵³ PEČÍNKÁ, Pavel: Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu. Brno, Doplněk 1999, s. 45 – 47; MACHOVEC, Martin: Egon Bondy. Pokus o náčrt geneze a vývoje básnického díla Egona Bondyho, in: *Vokno*, č. 21/1991, s. 52 – 64; též Když je Bondymu šedesát ... Rozhovor Řehoře Samsy se Zbyňkem Fišerem, in: *tamtéž*, č. 16/1990, s. 5 – 13.

²⁵⁴ PEČÍNKÁ, c. d., s. 48.

²⁵⁵ K Názorovému sdružení levice viz ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; PEČÍNKÁ, c. d., s. 51 – 53; rozhovor autora s Petrem Uhlem, 1. 11. 1998 a 26. 6. 1999.

listech. Ideové rozpětí tohoto diskusního klubu, jehož členy se stalo celkem asi 100 - 150 lidí,²⁵⁶ bylo velice široké. Působili zde anarchisté, trockisté, maoisté, mladí evangelíci z Křesťanské mírové konference a dokonce i stalinisté, nechybělo ovšem ani několik agentů StB. Kromě Fišera patřili mezi členy NSL Petr Uhl, profesor Vladimír Říha ze Socialistické akademie, redaktor Rudého práva a docent marxismu na FTJF ČVUT Jan Smíšek. Z mladých lidí to byli např. maoisticky orientovaný dělník a od podzimu 1968 student FF UK v Praze Tomáš Sigmund, který později patřil mezi odsouzené v procesu s HRM, Jiří Müller, student pražské filozofické fakulty Václav Trojan atd.

Stanovisko NSL přijaté 2. července 1968 obsahovalo analýzu situace v Československu a požadavky na opatření k zabránění dalším deformacím a k prohloubení socialistické revoluce.²⁵⁷ Sdružení dále vydalo dvě čísla cyklostylovaného časopisu *Informační materiály*, které redigoval Petr Uhl. Ta obsahovala např. překlad rozhovoru s Rudi Dutschkem v časopisu *Konkret*, prohlášení Sjednoceného sekretariátu IV. internacionály z 22. dubna 1968 k vývoji v Československu nebo text Zbyňka Fišera o dělnické samosprávě.²⁵⁸

I přes široké ideové spektrum NSL se dá shrnout, že jeho účastníky spojoval důraz kladený na politickou a hospodářskou

²⁵⁶ Rozhovor autora s Petrem Uhlem, 1. 11. 1998.

²⁵⁷ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 2.

²⁵⁸ První číslo *Informačních materiálů* je uloženo v Centrální spisovně Městského soudu v Praze v soudním spisu k případu Petr Uhl a spol. jako součást dokumentace k vyšetřovacímu spisu. Obě čísla, ovšem neúplná, se nacházejí v soukromém archivu Karla Kovandy. První část Fišerova textu o dělnické samosprávě vyšla v ostravském deníku *Nová svoboda*, 14. 6. 1968.

Název *Informační materiály* byl později převzat pro nový časopis, který začal vycházet od roku 1971 v Západním Berlíně. U jeho zrodu stála Sibylle Plogstedtová, která byla právě propuštěna z československého vězení, kam se dostala pro svoji činnost v Hnutí revoluční mládeže, a také několik československých emigrantů. PEČÍNKA, c. d., s. 62 - 63; rozhovor autora s Petrem Uhlem, 26. 6. 1999; SUK, Čsl. radikální levice, c. d., s. 624.

samosprávu, na boj proti establishmentu, na protikonzumní hodnoty, proklamování jednoty celého světa s akcentem na solidaritu s třetím světem. Kritizováno bylo maloměšťáctví, nacionalismus, technokracie a parlamentarismus. Reformnímu procesu byla vyslovována kritická podpora.²⁵⁹ Působení tohoto diskusního fóra zůstalo de facto omezeno na Prahu, i když se Zbyněk Fišer snažil rozšířit jeho vliv i mimo ni, především na Ostravsko.²⁶⁰ Po 21. srpnu 1968 rozhodli členové NSL o jeho rozpuštění, k čemuž došlo v září 1968 na schůzce v bytě Bohumila Říhy.

Petr Uhl spolu s Milošem Caldou přeložili na jaře 1968 otevřený dopis Jacka Kuroně a Karola Modzelewského. Podařilo se ho vydat prostřednictvím Pražského studentského parlamentu v červnu 1968.²⁶¹ Tento dokument se setkal se zájmem, neboť charakteristika polského komunistického systému se v mnohém dala aplikovat na Československo. Obecně se dá říci, že myšlenky, které z Polska přicházely, byly v Československu přijímány příznivěji než myšlenky nové levice, stejně jako události v Československu měly značný vliv na polské opoziční prostředí.

Sám Petr Uhl napsal v létě 1968 práci *Československo a socialismus*, která pojednává z levicových marxistických pozic o podstatě československého systému.²⁶² Na konci června 1968 odjel znovu do Paříže, kde ještě stihl zažít konec revolty. S krátkým přerušením na začátku července, kdy se vrátil do Prahy na schůzi NSL, zde strávil celé prázdniny.

²⁵⁹ Rozhovor autora s Petrem Uhlem, 26. 6. 1999; též ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla.

²⁶⁰ Rozhovor autora s Petrem Uhlem, 26. 6. 1999.

²⁶¹ Jeden výtisk je uložen v soukromém archivu Zdeňka Zbořila. Druhé české vydání připravila redakce *Informačních materiálů* v řadě *Revoluční marxistické brožury*, datum neuvedeno.

²⁶² Tiskem vyšlo jako součást práce UHL, Petr a kol.: *Princip společenské samosprávy*. Köln, Index a Informační materiály 1982, s. 174 - 249.

Po okupaci Československa se zúčastnil v Bruselu zasedání Sjednoceného sekretariátu IV. internacionály. Na jeho doporučení upravil Sjednocený sekretariát text prohlášení k okupaci tak, aby měl větší odstup od Dubčka, než původní verze.²⁶³

Faktický neúspěch listopadové stávky v roce 1968 vedl k tomu, že se ve studentském hnutí začal šířit pocit beznaděje. V reakci na počínající projevy poraženectví uvnitř studentstva i v celé společnosti a také na neustálé ustupování reformních komunistů ve vedení KSČ Moskvě a domácím konzervativcům však došlo i k radikalizaci menší části studentského hnutí. V této atmosféře vzniklo 2. prosince 1968 Hnutí revoluční mládeže.

Hnutí revoluční mládeže bylo nejvýznamnější studentskou skupinou s radikálně levicovou orientací. Nemělo sice výlučně studentský charakter, se studentským hnutím bylo ale úzce spjato. Zrodu HRM předcházely intenzivní diskuse radikálních studentů z různých pražských fakult a podobně smýšlejících lidí z nestudentského prostředí o způsobu boje proti postupující likvidaci občanských svobod, které probíhaly během listopadové stávky. Zakládající schůzka HRM se uskutečnila 2. prosince 1968 v klubovně na vysokoškolské koleji Větrník. Na této schůzi bylo diskutováno o podobě dokumentu, který měl prezentovat cíle a ideovou platformu organizace. Jeho koncept připravil Petr Uhl, po zapracování připomínek byl dokument přijat pod názvem *Zakládající manifest Hnutí revoluční*

²⁶³ Rozhovory autora s Petrem Uhlem, 1. 11. 1998 a 26. 6. 1999; též UHL, *Právo a nespravedlnost*, c. d., s. 7.

mládeže.²⁶⁴ Podle svědectví jednoho z účastníků zakládající schůze Ivana Dejmalu se při diskusi o pojmenování hnutí nejprve uvažovalo o názvu Liga levicové mládeže. Název Hnutí revoluční mládeže měl ale lépe vyjadřovat zaměření skupiny a také ji jasně odlišit od některých ultrakonzervativních stalinských skupin.²⁶⁵

HRM, jehož působení zůstalo po celou dobu jeho existence omezeno takřka výlučně na Prahu, sdružovalo z větší části vysokoškolské studenty. Studentští členové HRM se většinou velice aktivně podíleli na politickém životě svých fakult, někteří z nich hráli významnou roli i na celopražské a celostátní úrovni. Členy HRM byli dále intelektuálové, menšinu tvořili dělníci. HRM bylo dlouhou dobu volným sdružením, které se organizovalo podle přirozených společenství na pražských fakultách a na základě přátelských kontaktů jednotlivých dělnických a zaměstnaneckých aktivistů. O jistém recesistickém náboji, který byl této organizaci, stejně jako celému studentstvu u nás i ve světě vlastní, svědčí názvy těchto "buněk", např. Lev Ackermann aus Böhmen, Seržant Vasja nebo Staršij Lejtěnant. Absence pevné organizační struktury v první fázi působení HRM nedovoluje přesněji určit množství lidí, kteří jím prošli, přesto je možno odhadnout, že jejich počet výrazněji nepřesáhl stovku.

Nejpočetnější základnu mělo HRM na FF UK v Praze, kde k němu patřili Jan Frolík, Petruška Šustrová, Jaroslav Suk, Jaroslav Bašta, Vavřinec Korčíš, Egon Čierny a další. Buňka "Seržant Vasja", která se zde vytvořila, měla svého předchůdce

²⁶⁴ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 9. Ke vzniku tohoto dokumentu viz ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též rozhovory autora s Petrem Uhlem, 26. 6. 1999 a 15. 1. 2001, a s Ivanem Dejmalem, 14. 12. 2000.

²⁶⁵ Viz rozhovor autora s Ivanem Dejmalem, 14. 12. 2000.

v organizaci Societas Cosmopolitica. Jedna buňka HRM se vytvořila na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Kromě studentů (Jan Mařík, Pavel Rejnek) v ní působili i čerství absolventi této fakulty, např. zaměstnanec Mikrobiologického ústavu ČSAV Pavel Šremer a také její bývalý posluchač, v tu dobu student Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Radan Baše. Do HRM se zapojili i jednotliví studenti z Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze, z FJFI ČVUT v Praze a z Vysoké školy chemicko-technologické v Praze.

Silnou základnu mělo HRM také na velice radikální Vysoké škole zemědělské v Praze. Zpočátku se zde vytvořila jedna buňka, v níž bylo zhruba deset studentů (Ivan Dejmal, Vladislav Skála, Magda Vlasáková aj). Když se na podzim 1969 začala rozpadat Samostatná organizace studentstva, vstoupily do HRM další dvě buňky pod vedením Pavla Ryby a Aleše Macháčka.

Mezi nejaktivnější nestudentské členy, často čerstvé absolventy vysokých škol, patřili Petr Uhl, laborant Ústavu makromolekulární chemie ČSAV Petr Lukačovič a redaktor nakladatelství Melantrich, syn španělských republikánských emigrantů a sám španělský státní příslušník Felipe Serrano. Zvláštní případ představovala západoberlínská studentka Svobodné univerzity a praktikantka na Sociologickém ústavu ČSAV Sibylle Plogstedtová. Ta byla členkou západoberlínské organizace Socialistického svazu německého studentstva.

Hnutí revoluční mládeže bylo do značné míry ovlivněno myšlenkami nové levice. Je ovšem třeba říci, že v HRM působili také lidé, kteří nebyli radikálně levicově orientováni. V Zakládajícím manifestu bylo deklarováno, že „*Hnutí revoluční mládeže je otevřeno všem mladým lidem bez ohledu na jejich*

politickou příslušnost, pokud se v zásadě shodují s přístupy tohoto Manifestu".²⁶⁶ HRM nabízelo svým členům možnost, jak se rozhodně postavit proti nastupující normalizaci. Jednotícím poutem HRM byl boj proti společnému nepříteli.

Právě *Zakládající manifest* nám umožňuje udělat si představu o názorech a cílech Hnutí revoluční mládeže. Podle něj byl sice v Československu odstraněn kapitalistický způsob výroby a kapitalistické výrobní vztahy, místo výstavby socialistické a demokratické společnosti však došlo ke zneužití komunistických ideálů a myšlenek. Manifest deklaroval v celosvětovém měřítku nutnost rozbít byrokratický systém a do všech oblastí společenského života zavést samosprávnou demokracii. Konečným důsledkem odstranění moci byrokracie mělo být zrušení států a jejich institucí. Členové HRM se Zakládajícím manifestem přihlásili k Trockého myšlence "permanentního revolučního procesu" a "světové revoluce", ke spolupráci s jinými opozičními silami ve východní Evropě, s levicovými radikály na Západě i s revolučním hnutím ve třetím světě.

Solidaritě s třetím světem prokázali členové HRM tím, že se výrazně podíleli na protestních akcích proti vydání několika barmských opozičních studentů z východního Německa úřadům jejich země, které byly známy svým brutálním postupem proti opozici.²⁶⁷ Působili ve Výboru solidarity československých a zahraničních studentů s barmskými studenty, který vydal 31. května 1969 dokument nazvaný *Protestní*

²⁶⁶ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 9.

²⁶⁷ K tomu viz více článek „DDR liefert burmesische Studenten aus. Die revisionistische Praxis der Friedlichen Koexistenz“, který obsahoval též analýzu barmského režimu, in: *Rote Presse Korrespondenz*, r. 1, č. 16/1969, s. 1 – 3. Dále viz dopis Svazu barmských studentů v ČSSR předsedovi Sdružení organizací dětí a mládeže v ČSSR z 2. 6. 1969, NA, ČSM – ÚV, kart. 1519, složka 1.

prohlášení.²⁶⁸ Jeho autoři v něm odhalovali pozadí celého případu a poukazovali na to, že vláda NDR porušuje mezinárodní zvyklosti i proklamované zásady své vnitřní a zahraniční politiky, včetně principu proletářského internacionalismu. Akce na podporu barmských studentů vyvrcholily 10. června 1969, kdy se za účasti asi třiceti lidí a za silné policejní asistence uskutečnila demonstrace před velvyslanectvím NDR. Radan Baše zde přečetl text ostře formulovaného protestního dopisu, který sestavili Petr Uhl a Jaroslav Suk. Tento dopis nadepsaný heslem *Svobodu barmským studentům!* byl poté předán zaměstnancům velvyslanectví. Před budovu východoněmecké ambasády se s připravenými transparenty dostavila i skupina barmských převážně maoisticky orientovaných studentů, kteří se však z obavy před tím, aby je nepotkal osud jejich krajanů, samotné demonstrace nezúčastnili. Po zpěvu *Internacionály* se část účastníků odebrala před barmskou ambasádu, kde byla celá protestní akce zakončena.²⁶⁹

Velkou aktivitu vyvinuli členové HRM před prvním výročním okupace, kterého chtěli využít k mobilizaci obyvatelstva proti husákovskému normalizačnímu režimu. U této příležitosti vydali ve velkém množství tři letáky vyzývající k projevům odporu. Dva z nich již byly podepsány krycím názvem *Revoluční socialistická strana (Československo)*, který HRM začalo používat pro potřeby konspirace.

*Provolání ideologické sekce Revoluční socialistické strany (Československo)*²⁷⁰ sestavil především Petr Uhl. Byl reakcí na anonymní leták, který obsahoval v deseti bodech výzvu

²⁶⁸ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 2, s. 43 - 45.

²⁶⁹ K akcím na podporu barmských studentů viz ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; rozhovor autora s Petrem Uhlem, 10. 7. 1999, a s Jaroslavem Sukem, 7. 12. 1998; též *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 26.

²⁷⁰ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 3, s. 46 - 52.

k občanům, aby 21. srpna 1969 bojkotovali městskou dopravu, nenavštěvovali kina, divadla a jiné kulturní akce, nekupovali noviny a časopisy, v poledne přerušili na pět minut práci atd. Přestože se autorům Provolání zdál tento dokument příliš nacionálně zabarvený, rozhodli se připojit k výzvě na dodržování těchto deseti bodů pasivní rezistence. Provolání ideologické sekce, které se obracelo především na dělníky, obsahovalo dále analýzu současného stavu Československa a navrhovalo strategii boje proti normalizačnímu režimu.

V jisté opozici vůči autorům Provolání vypracovalo několik jiných členů HRM (Bašta, Šustrová, Šremer, Suk aj.) leták *Výzva všem mladým*.²⁷¹ Byl podstatně stručnější a méně teoretický a ideologický. Oba letáky byly rozmnoženy v počtu několika tisíc kusů a rozšiřovány vedle běžného způsobu také prostřednictvím zásilek adresovaných různým organizacím, závodům i jednotlivcům.²⁷²

Ve spolupráci s odboráři z tiskárny sídlící v Praze 6 zajistil Pavel Šremer a Radan Baše též vytištění 200 000 kusů malých letáků s již zmiňovanými deseti body pasivní rezistence.²⁷³ O napsání textu studenti nejdříve požádali básníka Jaroslava Seiferta. Ten za projevenou důvěru poděkoval, ale odmítl jejich žádost s tím, že jistě dokáže správný text sestavit sami. Výsledná podoba pak nakonec vznikla kolektivně pod redakcí Petra Uhla. Celá akce dostala název "Operace Černá káva" podle upravených jmen dvou odborářů z využití tiskárny Černého a Turka, a také v narážce na výrok prvního tajemníka SED Waltera Ulbrichta o "kávové sedlině intelektuálů v Praze". Tyto letáky byly rozšiřovány

²⁷¹ TAMTÉŽ, dokument č. 4, s. 52 - 54.

²⁷² *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 29 - 30.

²⁷³ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 5, s. 55; viz též obrazová příloha, dokument č. 18.

i mimo Prahu, především v severních Čechách. Strojvůdce, kterého znal Pavel Šremer, je se svými kolegy rozhazoval z rychlíku.²⁷⁴

Jednotlivá hesla deseti bodů pasivní rezistence stříkali někteří členové HRM spreji na pražské zdi. K tomu využili plastické desky, do nichž skalpely vyřízli písmena.²⁷⁵

Řada členů HRM se účastnila demonstrací a při pouličních srážkách se stala přímými svědky tvrdého postupu bezpečnostních jednotek vůči demonstrantům. O brutalitě represivních sil pak podali svědectví ve dvou zprávách z 24. srpna a 2. září téhož roku.²⁷⁶ Vedle vlastních prožitků zde zaznamenali i svědectví jiných účastníků demonstrací.

Bylo již řečeno, že frazeologie a ideová východiska HRM vycházela především z nové levice, nejvíce pak z trockismu. Za shrnutí ideových tezí celé skupiny je možno považovat *Programové prohlášení Revoluční socialistické strany (Československo)*. Na jeho přípravě se podílelo několik lidí, nejvíce Petr Uhl a Jaroslav Suk. Nejdříve byla vypracována verze pojmenovaná *Výtah*. Po jejím připomínkování vznikla konečná verze označená jako *Shrnutí*²⁷⁷. Uvažovalo se o tom,

²⁷⁴ Viz LP, f. Čsl. studentské hnutí II, zpráva Pavla Šremera "Operace Černá káva"; též rozhovor autora s Pavlem Šremerem, 19. 1. 2001; též ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla.

²⁷⁵ *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 30; též Centrální spisovna Městského soudu v Praze, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", Rt 867/90 (dále jen CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol."), vyšetřovací spis; též ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla. V originálu dokumentace k vyšetřovacího spisu je uložena šablona pro nápis "21. 8. den odporu", která byla nalezena 12. srpna 1969 a odevzdána policii. Viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", vyšetřovací spis, svazek Dokumentace (dále jen dokumentace HRM), dok. č. 63.

²⁷⁶ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokumenty č. 7 a 9, s. 59 - 64.

²⁷⁷ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 11.

že Programové prohlášení bude tištěno na druhé straně všech letáků HRM.²⁷⁸

HRM se svou ideovou orientací odlišovalo od jiných opozičních skupin, které vznikly jako výraz odporu proti normalizačnímu režimu.²⁷⁹ Především z vyloučených funkcionářů komunistické strany vzniklo *Socialistické hnutí československých občanů*. V jeho rámci byl na přelomu ledna a února 1971 vypracován dokument nazvaný *Malý akční program*, na jehož tvorbě se podíleli především Jaroslav Šabata a historikové Milan Hübl a Jan Tesař.²⁸⁰ Socialistické hnutí československých občanů se postavilo proti byrokratickému socialismu, nepřekročilo však rámec reformně komunistických snah vymezený Akčním programem KSČ z dubna 1968.

Podobně vyznívala petice *Deset bodů* adresovaná vrcholným politickým orgánům v zemi. Její autoři, kteří ji symbolicky datovali 21. srpnem 1969, v ní protestovali proti politice KSČ a potlačování lidských práv. Přihlásili se k socialismu, odmítli však jeho sovětský model. Distancovali se od ilegálních forem boje, vyzvali naopak své spoluobčany k tomu, aby dobře vykonávali svá povolání a aby k obhajobě svých práv využívali stávajících institucí. Na petici reagovala velice podrážděně státní moc. Někteří z autorů byli zatčeni a propuštěni až po několikaměsíční vazbě. Nejvíce

²⁷⁸ Ke vzniku Programového prohlášení viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", vyšetřovací spis; též ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 32 - 33.

²⁷⁹ Blíže viz PELIKÁN, Jiří: *Sozialistische Opposition in der ČSSR. Analyse und Dokumente des Widerstandes seit dem Prager Frühling*. Frankfurt am Main - Köln, Europäische Verlagsanstalt 1974; dále OTÁHAL, Milan: *Počátky "normalizace" a první fáze opozice*, in: *Opozice, moc, společnost 1968/1970. Příspěvek k dějinám "normalizace"*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky - Maxdorf 1994, s. 11 - 30; týž: *První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969-72)*, in: *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha, ÚSD AV ČR - Maxdorf 1993, s. 11 - 33.

²⁸⁰ Tento dokument byl otištěn v německém překladu in: PELIKÁN, c. d., s. 133 - 150.

na svou účast při přípravě petice doplatil novinář a šachový velmistr Luděk Pachman, který byl v jiné záležitosti stíhán od jara 1969. Zatčen byl již 22. srpna 1969 (petice dorazila k adresátům 12. září 1969) a během vazby proti němu byla dodatečně konstruována obvinění. Nakonec byl stíhán „pouze“ za spoluautorství petice *Deset bodů*. Proces s ním, poslancem České národní rady Rudolfem Battěkem a Janem Tesařem připravovaný na říjen 1970 byl ale na poslední chvíli odložen. Pouze Pachman byl pak jako jediný za spoluautorství petice odsouzen v květnu 1972 ke dvěma letům odnětí svobody.²⁸¹

Na podporu Ludka Pachmana vydali a rozšiřovali členové HRM leták obsahující výzvu k masovým protestním akcím.²⁸² Text Petra Uhla a Jaroslava Suka polemizující s peticí *Deset bodů* ovšem svědčí o rozdílech existujících mezi oběma proudy opozičního hnutí jak v oblasti ideologické, tak pokud jde o taktiku v boji proti normalizaci.²⁸³

K petici *Deset bodů* se vyjádřili na stránkách exilového časopisu *Svědectví* též dva mladí pražští studenti, kteří se skrývali pod pseudonymy Aleš Křemenda a Ludvík Teufelwald. Napsali, že sice nepochybují o bezúhonnosti autorů

²⁸¹ K petici *Deset bodů* viz OTÁHAL, Milan: Počátky "normalizace" a první fáze opozice, in: *Opozice, moc, společnost 1969 - 1989*, c. d., s. 15 - 16; Též CUHRA, Jaroslav: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969 - 1972*. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 29. Praha 1997 (dále jen CUHRA, *Trestní represe odpůrců režimu*), s. 37 - 39 a 62. Rozsudek Městského soudu nad Ludkem Pachmanem z 5. května 1972 viz *tamtéž*, s. 115 - 116.

Tento dokument je publikován in: *Občanská společnost 1967 - 1970. Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967 - 1970* (Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 - 1970, díl 2/2). Ed. Pecka, Jindřich - Belda, Josef - Hoppe, Jiří. Praha - Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1998, s. 399 - 403; též *Proměny Pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1969 - 1969*. Ed. Prečan, Vilém - Pecka, Jindřich. Praha - Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1993, s. 282 - 289.

Mimo Pachmana, Tesaře a Battěka podepsali petici spisovatelé Václav Havel a Ludvík Vaculík, politolog Luboš Kohout, novináři Karel Kyncl, Michal Lakatoš a Vladimír Nepraš a místopředseda Rady sdružení mládeže Jozef Wagner.

²⁸² PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 8, s. 62.

²⁸³ *TAMTÉŽ*, s. 56 - 59.

a o morální výši a demokratičnosti jejich požadavků, přesto však musí jejich text považovat od počátku do konce za anachronismus. „Dostává se nám totiž opět 2000 otcovských slov naší liberální stranické inteligence. Ale zároveň nikdo, s kým jsme v posledních letech mluvili, nekonzervuje tak stoprocentně jazyk Literárních listů z nenávratně ztraceného jara 1968, nikdo nenahlíží na společnost jako na spořádanou rodinku, které brání ve štěstí jen pár zlých individuí... Zhruba 1500 z 2000 slov je horlivá proklamace, plná patetického moralismu s příznačnou naivitou napadeného, jenž upozorňuje na zákony a dobré vychování a navíc (můj Bože) doufá, že se tím ubrání.“²⁸⁴

Autoři manifestu reprezentují podle Křemendy a Teufelwalda myšlení velmi značné části československé inteligence a masy liberálně zaměřených straníků. Pokud jde o liberalizaci v roce 1968, vyjádřili přesvědčení, že byla spíše dílem nebývalé slabosti komunistické strany, než její síly. Invaze podle nich nebyla ničím jiným než donucením československé byrokracie upamatovat se na svou vlastní společenskou roli. Liberální a demokratičtí vůdcové rychle ustoupili a plnili příkazy. Odporovali poněkud jen v tom, co zacházelo příliš daleko nebo se značně rozcházelo se skutečnou situací.²⁸⁵

Aktivisté HRM se oproti Socialistickému hnutí československých občanů a signatářům petice Deset bodů necítili být vázání reformně komunistickým programem. V Provolání ideologické sekce uvedli: „Nevěříme na Akční program KSČ - víme, že je humánní, že byl napsán s nejlepšími úmysly a že s ním můžeme v mnoha směrech souhlasit, ale

²⁸⁴ KŘEMENDA, Aleš - TEUFELWALD, Ludvík: Nových dva tisíce slov: výdělek, nad kterým se pláče, in: Svědectví, r. 5, č. 30/1970, s. 195 - 196.

²⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 198 - 199.

uvědomujeme si, že je to program liberálního křídla ve vedení KSČ a že se jeho cíle musí střetnout (a v srpnu 1968 jsme to všichni viděli) se zájmy mezinárodní byrokracie vedené kremelskými mocipány. Srpnová invaze prokázala, že tento program není pravdivý, protože je neproveditelný. Nevěříme už v systém, kde vedení (i když tak lidské, jako bylo Dubčekovo), rozhoduje za pracující bez nich, protože jen pracující sami mají právo rozhodovat o svém osudu."²⁸⁶

Akční program KSČ překonalo i Československé hnutí za demokratický socialismus.²⁸⁷ Tato skupina se zformovala v Brně kolem bývalých členů Československé strany socialistické, kteří byli z této strany vyloučeni v lednu 1970 (Jaroslav Mezník, Petr Wurm aj.). Ti spolupracovali i s lidmi jinak smýšlejícími, především s bývalými komunisty z Brna (Jaroslav Šabata). Na podzim nebo v zimě roku 1970 vytvořili členové této skupiny dokument, který nesl také název Malý akční program, v němž jasně odsoudili Husákův režim.²⁸⁸ Oproti Socialistickému hnutí československých občanů zaujali "brněnští socialisté" mnohem kritičtější postoj k reformním snahám KSČ v době Pražského jara. Socialismus nechápali jako ideologii nebo uzavřený společenský řád, ale jako permanentní úsilí o "takové uspořádání společenského života, které tvoří optimální prostor pro co nejúplnější rozvoj lidské osobnosti... Socialismus je tedy především určitým etickým názorem na člověka a současný svět."²⁸⁹ Brněnští socialisté

²⁸⁶ Viz dok. č. 3.

²⁸⁷ Nejpodrobněji se touto skupinou zabývá PERNES, Jiří: *Od demokratického socialismu k demokracii. Nekomunistická socialistická opozice v Brně v letech 1968 - 1972*. Brno, ÚSD AV ČR - Barrister & Principal 1999.

²⁸⁸ Tento dokument viz in: OTÁHAL, Milan: *Malý akční program Československého hnutí za demokratický socialismus*, in: *Soudobé dějiny*, r. 2, č. 2 - 3/1995, s. 374 - 398.

²⁸⁹ *Tamtéž*, s. 393.

se na rozdíl od reformních komunistů vyslovili pro parlamentní demokracii.

Parlamentní demokracii zásadně odmítali členové HRM. Cestu k rehabilitaci socialismu hledali v samosprávném systému, který měl být vytvořen ve všech oblastech společenského života. Tento samosprávný systém podle nich *“vylučuje parlamentarismus a tajnou diplomacii. Politické strany mají pouze ideologickou funkci; ve svobodné diskusi předkládají různé koncepce a programy.”*²⁹⁰ Pracovní kolektivy měly mít svrchované právo rozhodovat o výrobních prostředcích a to prostřednictvím rad pracujících. K jejich vzniku měla vést potřeba koordinace činnosti svobodných jednotlivců na závodech, v obcích a územních celcích. Byrokratizaci se mělo zabránit kontrolou a výměnou členů rad a jejich zapojením do pracovního procesu.

Od revolučně marxistického jádra HRM se odlišovali jeho aktivisté pocházející z Vysoké školy zemědělské v Praze. Podle Ivana Dejmalu to bylo zapříčiněno tím, že jejich názory byly často formovány bezprostředním prožitkem násilné kolektivizace a vazbou většiny z nich k půdě. Na tomto základě se profiloval radikálně anarchistický proud, jenž reprezentoval např. Aleš Macháček. Svým individualistickým zaměřením byl v rozporu s kolektivismem hlásaným lidmi kolem Petra Uhla. Na druhou stranu zastával Ivan Dejmal a někteří jiní studenti z VŠZ v Praze názor, že pro udržování venkovského osídlení a péče o životní prostředí je nutný jistý institucionální rámec. V tom hrála podle nich nezastupitelnou roli osobní iniciativa motivovaná soukromým vlastnictvím. Neodmítali ale ani princip

²⁹⁰ Viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 11, „Programové prohlášení Revoluční socialistické strany (Československo), shrnutí“.

zemědělských družstev jako jednotky, která ještě nepřekročila hranici odcizeného vlastnictví.²⁹¹

Do ostrého sporu s většinou HRM se dostal Egon Čierny. Ten byl stoupencem převratové varianty svržení byrokraticko-centralistického systému („revoluce shora“) i za cenu použití násilí. Pro své názory nenašel přílišné pochopení, a proto deklaroval vystoupení z HRM a založení Hnutí revoluční avantgardy. Čierny mluvil o tom, že má dobré kontakty na některé vojenské kruhy. Měl je navázat především v průběhu vojenské prezenční služby, jejich hodnověrnost je ovšem pochybná, což se dá říci o existenci celé jeho organizace. Egon Čierny se i po svém formálním vystoupení z HRM v květnu 1969 i nadále stýkal s některými jeho členy a podílel se na jeho aktivitách.²⁹²

V *Listu revoluční avantgardy* datovaném na červen 1969, jakémusi nástinu programu Hnutí revoluční avantgardy, jsou názorové rozdíly s většinou HRM vidět markantně. Čierny zde píše, že proti byrokracii vystoupili do této chvíle jak reformisté a liberálové, tak levicoví radikálové. Zatímco prvně jmenovaní byli poraženi, druzí projevují neschopnost. „Máme zde případ západně levicových organizací a jejich ideologií. Zdá se však, že při své revolučnosti zapomněli na revoluci. Hlavním úkolem revolucionáře má být přenos ideálů a plánů do skutečnosti a přebudování staré společnosti v kvalitativně jinou společnost. Na západě, ani u nás toto nevidím. Z levicových radikálů se stávají profesionální revolucionáři, kteří v revoluci nevidí prostředek, ale cíl.

²⁹¹ Rozhovor autora s Ivanem Dejmalem, 20. 7. 1999.

²⁹² K Egonu Čiernému a Hnutí revoluční avantgardy viz CSMS Praha, soudní spis případu „Ing. Petr Uhl a spol.“, vyšetřovací spis; též *Počátky odporu* – Suk, c. d., s. 20 – 21; ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též rozhovor autora s Petrem Uhlem, 26. 6. 1999.

Rádi kritizují, diskutují, říkají, jaké to bude, když zvítězí, mají ale strach z revoluce, neboť ta by znamenala přestat mluvit a začít pracovat. Zůstávají po celé desetiletí izolováni a nedokáží si získat větší vliv (IV. internacionála), nebo se nakonec vzdají svých ideálů a rozpadnou se (SDS)." Je třeba se podle Čierného vzdát myšlenky na světovou revoluci, která je v nejbližších desetiletích nereálná, a pokusit se vytvořit samosprávnou společnost v jedné zemi.

Rozbít moc byrokracie pokojnou cestou není podle Čierného možné, je třeba ji odstranit revolučním násilím. Velký význam prisuzoval podpoře armády, neboť v minulosti ani dnes podle něj žádná revoluce nezvítězila ani nezvítězí bez aktivní či alespoň pasivní podpory armády. Proto bude muset uskutečnit revoluční převrat část armády vedená mladými revolučními důstojníky - technokraty, kteří nesouhlasí s celkovým trendem vývoje ve společnosti i v armádě samé a přidají se k Hnutí revoluční avantgardy. Významná role měla připadnout též nejprogresivnější části technokracie, která se stává revoluční. Jedná se především o mladé lidi, kteří se nemohou smířit s tím, že to, na co se tak dlouho připravovali, je zbytečné, neboť byrokracie, často zcela neschopná, jim brání v realizaci progresivních myšlenek. Hnutí revoluční avantgardy, v kterém se spojí nejrevolučnější část studentů, dělníků, intelektuálů a vojáků se tak musí snažit rozbít vládu byrokracie a převzít moc ve státě.

V dokumentu je sice uvedeno, že Hnutí revoluční avantgardy nemůže řídit stát bez podpory celého národa, neboť by buď nevyhrálo, nebo by se časem změnilo v novou byrokracii, a musí se stát součástí samospráv, to ale neoslabovalo Čierného tezi

o tom, že ke svržení buržoazie má dojít jakýmsi „revolučním převratem“ uvědomělé skupiny lidí.²⁹³

Členové HRM deklarovali nutnost aktivního odporu. Pokud jde o formy boje, většina z nich se a priori nezříkala použití násilí a někteří o této možnosti i otevřeně debatovali. Protože si však uvědomovali existenci obrovského vojenského potenciálu protivníka, považovali za nejvhodnější formu boje pasivní rezistenci. V letáku *Výzva všem mladým* se k tomu říká: *“V době stupňujícího se policejního teroru není možno postupovat jako dosud - to je legálně pracovat v oficiálních organizacích. Současné podmínky nedovolují klasickou partyzánskou válku, ale vyspělost našich lidí umožňuje jiné, často daleko účinnější formy odporu, jak jsme se přesvědčili v loňském srpnu. K otevřenému střetnutí zatím nemůže dojít.”*²⁹⁴

Členové HRM si v *Zakládajícím manifestu* dali za úkol studovat formy antiimperialistického boje v třetím světě a v západních zemích. Tyto diskuse probíhaly na koleji Větrník, na filozofické fakultě, v různých bytech a také v místnosti, kterou získal v dubnu 1969 Vavřinec Korčíš tím, že na obvodní radě Svazu klubů mládeže požádal o registraci “Historiologicko-sociologického klubu s přihlédnutím k futurologii” (HISOF). Tomu byla přidělena místnost v tamním agitačním středisku v Baranově ulici na Žižkově.²⁹⁵

K prohloubení teoretických znalostí členů HRM měl sloužit sborník polemických textů *Byrokracie ne - revoluce ano*, který byl vytištěný na konci května 1969 v bytě Petrušky Šustrové

²⁹³ LP, Čsl. studentské hnutí (sb. I. Dejmal), inv. č. 449, kr. 7. Názory Egona Čierného jsou obsaženy též v dokumentu “Několik poznámek k dalšímu postupu”, in: tamtéž.

²⁹⁴ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 4, s. 52 - 53.

²⁹⁵ Rozsudek Městského soudu v Praze, s. 9, in: ÚSD AV ČR, sb. HRM, též LP, Čsl. studentské hnutí II, a CSMS Praha, soudní spis případu “Ing. Petr Uhl a spol.”

a částečně též na pracovišti Pavla Šremera v Mikrobiologickém ústavu ČSAV. Vedle výtahu z děl Lva Trockého, Ernesta Mandela, Nikolaje Bucharina nebo jugoslávských neortodoxních marxistů Milovana Djilase a Mihajlo Mihajloviče obsahoval i některé původní texty od Jaroslava Suka (pseudonym Josef Sýkora) a Petra Uhla (pseudonym Vladimír Skalský). Součástí sborníku se staly také úryvky z otevřeného dopisu Kuroně a Modzelewského.

Zároveň se sborníkem vytiskli členové HRM v bytě Petrušky Šustrové pro potřebu *horolezců* („*taternici*“), polské opoziční skupiny, která na přelomu let 1968–1969 pašovala přes Československo do Polska publikace tištěné na Západě, polsky psaný časopis *Biuletyn niecenzurowany*. Tento časopis přinesli do bytu Petrušky Šustrové dva členové této skupiny Maciej Kozłowski a Maria Tworkowska. Na základě předchozí dohody zprostředkované Petrem Uhlem je sem dovedl student Fakulty jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT Laco Mravec.²⁹⁶ To se stalo jedním z hlavních bodů obvinění, na jehož základě byl Mravec roku 1971 odsouzen k osmnácti měsícům odnětí svobody nepodmíněně.²⁹⁷

V květnu 1969 odcestovalo několik studentů Filozofické fakulty UK, většinou členů HRM (Jaroslav Bašta, Naďa Poláková, Michal Staša, Jitka Bidlasová, Matylda Brožovská), do Paříže, oficiálně na seminář o vlivu techniky na společnost. Tento zájezd, který byl organizován Akademickou radou studentů FF UK v Praze, se uskutečnil na pozvání francouzské studentské

²⁹⁶ Viz CSMS Praha, soudní spis případu „Ing. Petr Uhl a spol.“, vyšetřovací spis; též ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též rozhovor autora s Petrem Uhlem, 26. 6. 1999.

²⁹⁷ Viz rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 28. a 29. prosince 1971, in: CUHRA, *Trestní represe odpůrců režimu*, c. d., s. 108. Kozłowski a Tworkowska byli v Československu krátce nato zatčeni a předáni polským úřadům. V březnu 1970 byli oni a další členové skupiny odsouzeni k trestům odnětí svobody v rozmezí 3 – 4,5 let. Viz FRISZKE, c. d., s. 251 – 254.

organizace Národního svazu francouzských studentů. Této příležitosti využili členové HRM k diskusím s francouzskými studenty, kteří jim předávali své praktické zkušenosti s konspirativní prací, s tím, jak se chovat v případě zatčení atd. To dosti ovlivnilo především Baštu, který po svém návratu prosazoval hlubší konspiraci HRM.²⁹⁸

V červenci téhož roku se uskutečnila z iniciativy předlednového československého emigranta, toho času již západoněmeckého státního občana Reinharda Szklorze, cesta Uhla, Suka, Plogstedtové, Bašeho, Dagmar Hatašové, Sigmunda, Frolíka a Serrana do Západního Berlína. Financována byla prostřednictvím jedné místní evangelické organizace západoberlínským Senátem. Setkali se zde na různých diskusích s mnoha představiteli nové levice, např. s Ernestem Mandelem, Peterem Brandtem, synem tehdejšího západoněmeckého ministra zahraničí Williho Brandta, nebo Ulrikou Meinhofovou. Někteří z nich měli možnost vyzkoušet si na několik dní život v komunách.²⁹⁹

Členové HRM svoji činnost zpočátku nijak neskrývali. O tom svědčí i skutečnost, že jejich *Zakládající manifest* visel několik dní na nástěnce FF UK v Praze.³⁰⁰ Srpnové události roku 1969 však utvrdily většinu z nich v přesvědčení, že je nutno přejít do úplné illegality, což předpokládalo změnit organizační strukturu HRM. Tato nová struktura vznikala na podzim 1969. HRM se nyní rozdělilo na tři asociace, které se dále členily na menší buňky o přibližně 3 - 10 členech. Jednotlivé buňky si zvolily koordinátora, který je zastupoval

²⁹⁸ K zájezdu do Paříže viz ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též rozhovor autora s Jaroslavem Baštou, 30. 3. 1999.

²⁹⁹ K zájezdu do Západního Berlína viz ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 28, a rozhovor autora s Jaroslavem Sukem, 7. 12. 1998.

³⁰⁰ SUK, Čsl. radikální levice, c. d., s. 619.

v koordinačním výboru asociace. Ten pak vybíral koordinátora pro koordinační výbor celého HRM.³⁰¹ Takto byla organizační struktura HRM zakotvena i v návrhu stanov, který vypracovala buňka 131³⁰² (Petr Uhl, Sibylle Plogstedtová a ekonom Štěpán Steiger). Tyto návrhy stanov nebyly do zániku HRM schváleny, přesto však do jisté míry zachycovaly faktickou podobu organizace.³⁰³

Členové HRM přistoupili ke změně organizační struktury i přesto, že s ní byla spojena menší pružnost i jisté nebezpečí pasivity. Přesto však považovali otázku konspirace za prvořadou. V návrhu stanov se k tomu píše: *"Člen (kandidát) musí přísně dodržovat stanovy HRM a všechna bezpečnostní opatření pro ilegální činnost. Tato opatření je povinen stále rozvíjet, byť by to bylo na úkor operativnosti práce."*³⁰⁴

Kvůli konspiraci používali členové HRM krycí jména, při jejichž volbě často projevíli smysl pro humor a romantismus. Křestní jména bývalých i současných vůdců domácího a světového komunistického hnutí zvolili např. Bašta ("Gustáv"), Uhl ("Vladimír"), Šustrová ("Naděžda") nebo Frolík ("Walter"), Ivan Dejmal pro svůj pseudonym použil své druhé, jinak neužívané křestní jméno "Mnata".

Někteří členové HRM, např. Petr Uhl a Sibylle Plogstedtová, posílali do zahraničí pravidelné zprávy o situaci v Československu s upozorněním na to, co by nemělo

³⁰¹ Viz *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 31 - 32; též ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla.

³⁰² První číslo znamenalo označení celého HRM, druhé asociaci a třetí buňky.

³⁰³ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 10, s. 64 - 72.

³⁰⁴ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 11, s. 65. V návrhu stanov je dále rozepsán postup při přijímání nového člena či kandidáta, při zakládání nové buňky nebo sdružení a jejich přijímání do HRM, popis práce v buňkách a mechanismus jejich působení navenek, zásady ilegální práce a jednání v případě zadržení člena HRM atd. V bodě 11 hlavy 1 se hovoří o tom, že si každý člen nebo kandidát zvolí pseudonym, který se skládá z křestního jména a příjmení, jež nepůsobí exoticky. Tohoto pseudonymu, který může být občas měněn, používá jen v HRM.

být publikováno. Ty využily některé britské, západoněmecké a francouzské převážně levicové listy, ale také např. Frankfurter Rundschau. Do zahraničí byly též zasílány podklady pro články o HRM samotném. Alexander Langer zprostředkoval britskému časopisu *The Black Dwarf* dokumenty HRM vydané k prvnímu výročí okupace Československa. Jejich překlady vyšly v tomto časopisu v září 1969. Uváděl je článek Iana Frazera, který obsahoval tak podrobné informace o skupině, že v ní vyvolal obavy z odhalení.³⁰⁵ V říjnu 1969 vyšel tento článek též v americkém časopisu *Intercontinental Press*. Sibylle Plogstedtová ho při své cestě do Západního Berlína dementovala.³⁰⁶ V časopisu *Revolte* byl publikován německý překlad zakládajícího prohlášení HRM,³⁰⁷ v časopisu *Rouge* překlad francouzský.³⁰⁸ Na podzim 1969 přinesl časopis *Revolte* převzatý článek Iana Frasera z bruselského časopisu *La Gauche* informaci o údajném založení Revoluční socialistické strany v srpnu 1969, o jejích cílech a činnosti.

Petr Lukačovič vydal v září 1969 nákladem 100 kusů desetistránkové číslo časopisu *Levý odboj*, které obsahovalo např. článek Antonia Gramsciho a dopis se zprávou o demonstraci na Rudém náměstí v Moskvě 25. 8. 1968 napsaný jednou z účastnic Natálii Germanovovou.³⁰⁹ Chystané druhé číslo tohoto časopisu se již Lukačovičovi nepodařilo dokončit. Fázi příprav nepřekročilo ani zamýšlené vydávání dalších

³⁰⁵ *The Black Dwarf*, r. 14, č. 22, 16. 9. 1969. Tyto texty a jejich úřední překlady do češtiny viz in: CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 58.

³⁰⁶ Viz rukopisné poznámky P. Uhla; též životopis Alexandra Langer s popisem jeho působení v HRM, in AMV, sbírka Akce "Florenc" 1969 - 1971 (dále jen sb. Akce "Florenc").

³⁰⁷ *Revolte*, r. 3, č. 1-2, leden - únor 1969, s. 1 - 2.

³⁰⁸ *Rouge*, č. 9, 8. 1. 1969, s. 15.

³⁰⁹ Viz LP, Čsl. studentské hnutí (sb. I. Dejmalá), inv. č. 464, kr. 7; též AMV, dokumentace HRM, dok. č. 16, též CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 16.

časopisů.³¹⁰ Pro vlastní potřebu členů byly vyhotovovány informační bulletiny, které obsahovaly výtahy z tisku, převážně zahraničního, rozhlasu a informace získané z jiných zdrojů.³¹¹

Na podzim 1969 se vedle přípravy nové organizační struktury též diskutovalo o akci k prvnímu výročí smrti Jana Palacha. Byly vypracovány dvě alternativy dokumentu obsahujícího výzvu k protestním akcím, z nichž po diskusi vznikl v listopadu výsledný text.³¹²

Vydání velkého množství exemplářů tohoto letáku měla zajistit Marie Dašková z Baštovy buňky 112 pracující v jedné pražské tiskárně. Vytištění mělo proběhnout 26. listopadu, v ten den však členové HRM dostali od Daškové zprávu,

³¹⁰ Viz AMV, dokumentace HRM, dok. č. 17, návrh k diskusi o vydávání časopisů. Viz též in CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 17.

³¹¹ LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. I. Dejmal), inv. č. 466, kr. 7; též AMV, dokumentace HRM, dok. č. 18.

³¹² Konečná verze letáku k Palachovu výročí zatím nebyla objevena. Dochovala se pouze alternativa A tohoto dokumentu, kterou vytvořila buňka 131 (koordinátor Uhl), a další dokument této buňky shrnující rozdíly mezi alternativou A a alternativou B buňky 112 (koordinátor Bašta). V dokumentaci k vyšetřovacímu spisu jsou uloženy dva exempláře letáku, který na základě srovnání s dokumentem shrnujícím rozdíly mezi alternativami A a B odpovídá až na drobné stylistické rozdíly alternativě B. Tento leták byl prokazatelně rozšiřován na veřejnosti, neboť podle policejního záznamu v dokumentaci k vyšetřovacímu spisu byl 4. 12. 1969 nalezen v Praze příslušníkem VB, viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 31, též AMV, dokumentace HRM, dok. č. 31. Tento dokument se zapracovanými rozdíly v alternativě A byl editován in: PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 13, s. 76 - 77.

V dokumentaci k vyšetřovacímu spisu se nachází též leták uvozený větou *Výzva všem, kteří chtějí pokračovat v odboji*, který odevzdal vyšetřovatelům spolupracovník StB Josef Čechal. Jedná se zřejmě o původní verzi alternativy A. Tento dokument obsahuje rukopisné připomínky Petra Uhla. Od konečné verze alternativy A se liší pouze stylisticky. Viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 59; ve fotokopii též in AMV, dokumentace HRM, dok. č. 59. Krátký a dosti úderný leták nadepsaný zvýrazněným slovem "Student" vytisklo a rozšiřovalo několik studentů Vysoké školy zemědělské, např. Aleš Macháček a Karel Voráček, viz PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 14, s. 78 - 79.

že v tiskárně proběhla policejní razie.³¹³ To je vedlo k závěru, že je mezi nimi donašeč. O den později bylo na základě informací o razii rozhodnuto o přerušení celé akce. Na schůzce koordinačního výboru HRM 4. prosince 1969 v Suchdole pak byla skupina rozpuštěna.³¹⁴

Je otázkou, zda k policejní prohlídce v tiskárně skutečně došlo, podezření o konfidentovi uvnitř organizace však bylo oprávněné. Státní bezpečnost věděla o existenci HRM prakticky od jeho založení. Již 22. prosince 1968 předal StB její informátor *Zakládající manifest* HRM a podal také zprávu, i když značně nepřesnou, o této nově založené organizaci.³¹⁵ Za jejího vůdce byl označen Ivo Fišer, orientalista působící na FF UK v Praze. Evidentně byl zaměněn za Zbyňka Fišera, což bylo zohledněno i rukou provedenou opravou křestních jmen ve zprávě. Ani Zbyněk Fišer ovšem neměl s HRM nic společného.

Pokud máme věřit hlášení kontrarozvědky z 1. dubna 1970, došlo k *"agenturně-operativnímu rozpracování ing. Petra Uhla a jeho společníků"* až od května 1969, kdy pracovníci ministerstva vnitra obdrželi od polských kolegů zprávu o této *"ilegální organizaci"*.³¹⁶ K rozbití HRM použila svého spolupracovníka, třiačtyřicetiletého dělníka Josefa Čechala.³¹⁷ Ten se jako předseda závodního výboru ROH závodu Energetika SONP Kladno účastnil schůzí zástupců odborových organizací a studentů. Nejpozději na jaře 1969 se tak seznámil s Radanem

³¹³ Viz rozhovor autora s Petrem Uhlem, 8. 7. 1999; též *Počátky odporu - Suk*, c. d. s. 33.

³¹⁴ ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla.

³¹⁵ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 16.

³¹⁶ Viz hlášení II. správy Federálního ministerstva vnitra, analytický odbor, 1. oddělení, in: AMV, sb. Akce "Florenc".

³¹⁷ K Čechalově úloze při likvidaci skupiny viz ÚSD AV ČR, sb. HRM, rukopisné poznámky P. Uhla; též rozhovor Antonína J. Liehma se Sibyllou Plogstedtovou (dok. č. 27); dále článek *Politici vězni v Československu*, *Listy*, r. 1, č. 2/1971, s. 7; *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 33 - 34; rozhovor autora s Pavlem Šremerem, 19. 1. 2001.

Bašem a Pavlem Šremerem. Není jasné, zda Čechal spolupracoval s StB již v této době, oficiálně byl jako spolupracovník StB zaregistrován 12. 9. 1969 u Okresního oddělení Ministerstva vnitra Kladno pod krycím jménem „Doležal“.³¹⁸ Nebyl by to první případ, kdy by se Státní bezpečnosti často pod nátlakem podařilo získat pro tajnou spolupráci opozičního aktivistu. O tom vypovídá i fakt, že z devatenácti lidí souzených v případě HRM se po propuštění z vězení stali tři spolupracovníky StB.³¹⁹

Do HRM se Čechalovi podařilo dostat prostřednictvím Radana Bašeho na počátku října 1969, kdy vstoupil do jeho třetího sdružení. Mezi mladými lidmi si získal popularitu svým radikalismem. Prosazoval hlubší konspiraci a ozbrojený boj, k jehož organizování dával k dispozici své údajné zkušenosti z protinacistického odboje. Mimo jiné se též vyslovoval pro fyzickou likvidaci zrádců. Snažil se také získat kontakty na jiné opoziční skupiny, např. na sociální demokraty. Předstíral, že se mu podařilo na Kladně sestavit skupinu lidí, a jejich jménem vystupoval jako koordinátor buňky. Nakonec chtěl proniknout na schůzky koordinačního výboru celého HRM. K tomu se snažil využít tvrzení, že se jeho buňka rozrostla natolik, že je z ní možno vytvořit celé sdružení.

Dne 27. listopadu 1969 se Čechal zúčastnil schůzky koordinačního výboru třetího sdružení ve vinárně pražského hotelu Savoy. Od Lukačoviče, který přišel ze schůzky koordinačního výboru HRM, se její účastníci dozvěděli o prohlídce tiskárny. Shodli se proto, že bude lepší zatím nepokračovat v akci k výročí Palachovy smrti. Diskutovalo se

³¹⁸ Zveřejnění evidenčních podkladů a seznamu personálních spisů § 7, odst. 1 zákona č. 107/2002 Sb. Praha, Ministerstvo vnitra, Odbor archivní a spisové služby 2003, 1. díl, s. 411.

³¹⁹ UHL, *Právo a nespravedlnost*, c. d., s. 52.

těž o tom, jakým způsobem StB mohla připravovanou akci odhalit. Čechal přitom nastolil otázku fyzické likvidace zrádce, což ovšem většina účastníků schůze odmítla. Den nato podal Čechal v Kladně udání na členy HRM.³²⁰

13. prosince 1969 byla na hranicích mezi Československem a NDR zadržena Sibylle Plogstedtová, která se vracela domů na Vánoce. O dva dny později byl v budově Státní bezpečnosti v Bartolomějské ulici zadržen Petr Uhl, který se byl o osudu Plogstedtové informovat.³²¹ Téhož dne potkal stejný osud Frolíka, Lukačoviče, Šustrovou, Bašeho a 22. prosince Pavla Šremera, který v tu dobu vykonával vojenskou prezenční službu. Původní obvinění z pobuřování podle § 100 trestního zákona bylo po prvních výsledcích překvalifikováno na obvinění z trestného činu podvracení republiky podle § 98 ods. 1 tr. zák.³²²

Na Filozofické fakultě UK v Praze působili i po zatčení sedmi členů HRM někteří studenti bohemistiky, rusistiky a germanistiky, kteří založili buňku 117. Vydali letáky k Palachovu výročí, které také rozšiřovali.³²³

Na začátku roku 1970 došlo k zadržení dalších dvanácti mladých lidí, nejpozději pak Vavřince Korčiše, který se ukrýval a po němž bylo vyhlášeno celostátní pátrání. Dobrovolně se přihlásil 31. března 1970 poté, co bylo jeho snoubence Petrušce Šustrové přislíbeno, že bude propuštěna ke

³²⁰ Čechalovo "oznámení o trestném činu" viz in: CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", vyšetřovací spis.

³²¹ UHL, *Právo a nespravedlnost*, c. d., s. 9.

³²² K tomu hlášení Správy vyšetřování StB Ministerstva vnitra ČSR o výsledcích vyšetřování členů HRM z 3. 11. 1970, in: PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 18, s. 89.

³²³ *Počátky odporu - Suk*, c. d., s. 34. Tento leták zatím nebyl identifikován. Na veřejnosti se objevil též leták obsahující protest proti zatčení skupiny studentů a výzvu ke stávce na vysokých školách. Viz AMV, sb. Akce "Florenc", "Revoluční socialistická strana" - zpráva, s. 14, vypracování uloženo na operační poradě 24. 4. 1970.

svému dítěti.³²⁴ Není třeba dodávat, že Šustrová propuštěna nebyla.

Až na pětáctýřicetiletého Karla Čambulu byli všichni uvěznění mladí lidé, nejmladšímu Bašemu bylo v době jeho zadržení pouze devatenáct let. Nezkušenost s metodami práce policejních orgánů, psychologický nátlak spojený s přítomností provokatérů v celách³²⁵ vedly k tomu, že toho někteří prozradili o činnosti HRM příliš. Většina z nich pak v průběhu soudního procesu své výpovědi odvolala s odůvodněním, že byly učiněny pod nátlakem. K tomu se ovšem nepřihlíželo.³²⁶

Vyšetřování případu "Ing. Petr Uhl a spol." trvalo zhruba půl roku. První policejní hlášení nasvědčují, že se StB snažila vykonstruovat přímé napojení HRM na "trockistická centra" v západní Evropě. S tím korespondoval také článek Jiřího Hečka v *Rudém právu* ze 17. ledna 1970, který o zadržení členů HRM referoval pod názvem *V cizích službách*.³²⁷

Na základě výsledků a předmětů zabavených při domovních prohlídkách došlo k odhalení mnoha dalších lidí podílejících se na aktivitách HRM. Vedení ministerstva vnitra schválilo "realizaci" dalších 23 osob, převážně vysokoškoláků. Pro "kritický nedostatek vyšetřovatelů" byl jejich počet snížen na jedenáct, přičemž se mělo jednat o ty, jejichž "trestná činnost" byla větší nebo téže intenzity jako osob již stíhaných. Vyšetřovatelé StB doporučovali zahájit jejich trestní stíhání až po procesu s první devatenáctičlennou skupinou, protože se obávali možných komplikací. V případě

³²⁴ *Počátky odporu - Suk, c. d., s. 34, a rozhovor autora s Petruškou Šustrovou, 9. 1. 2001.*

³²⁵ Viz PLOGSTEDTOVÁ, Sibylle: *V síti dějin. Zatčená v Praze po roce 1968*. Brno, Doplněk 2002; rozhovor Antonína J. Lihma se Sibylle Plogstedtovou, in: PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 28, s. 124 - 133.

³²⁶ Viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", protokol o hlavním líčení.

³²⁷ Viz PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 17, s. 84 - 88.

zatčení dalších lidí též údajně hrozily protestní akce části vysokoškolské mládeže.³²⁸ Nakonec k trestnímu stíhání dalších osob nedošlo, zřejmě i pod vlivem velkého mezinárodního ohlasu, který vzbudilo soudní jednání s původními devatenácti obžalovanými.

Váhání husákovského vedení KSČ zřejmě způsobilo, že proces proběhl dlouho po skončení vyšetřování v březnu 1971. Doprovázela ho silná kampaň v československých sdělovacích prostředcích zaměřená na diskreditaci obžalovaných. Samotný průběh procesu měl k objektivitě daleko, od zinscenovaných představení padesátých let se však lišil aktivním chováním většiny obžalovaných, kteří vyvraceli absurdní obvinění o svém protisocialistickém zaměření. Také někteří obhájci nebyli pouhými loutkami a vystupovali na straně svých mandantů. Právní zástupce Petra Uhla Lev Schwarz byl dokonce dvakrát vyloučen z vyšetřovacích úkonů. Zvláště nepříjemná byla pro obžalobu snaha zpochybnit celý proces kvůli roli, kterou sehrál Josef Čechal při odhalení skupiny. Ten u soudu obtížně vysvětloval, proč byl 28. listopadu 1969 udat členy HRM, ale ještě 4. prosince se s některými z nich sešel. Již během vyšetřování podal Schwarz na Čechala, který byl na základě svého udání z případu "vyveden", trestní oznámení pro trestný čin podvracení republiky. Odůvodnil ho Čechalovým iniciativním počínáním vedeným snahou zintenzivnit a zradikalizovat činnost HRM.³²⁹

Souzení členové HRM měli morální podporu ve skupině převážně mladých lidí, kteří společně s několika zahraničními novináři i přes hrozbu postihu čekali před soudní síní. Podle

³²⁸ Viz hlášení Správy vyšetřování StB Ministerstva vnitra ČSR o výsledcích vyšetřování členů HRM z 3. 11. 1970, in: PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 18, s. 91.

³²⁹ Viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol."

policejních hlášení byli od obhájců a příbuzných obžalovaných informováni o průběhu líčení.³³⁰

"Nový proces s Omladinou" vyvolal značný mezinárodní ohlas. Jeho průběh sledovaly velké světové agentury, např. AP, Reuter, DPA a AFP. Také pozornost, kterou mu projevoval západoevropský tisk, byla až překvapující. Zprávy z procesu a komentáře k němu se objevovaly v tak významných denících jako jsou *Frankfurter Rundschau*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Le Monde*, *The Guardian* nebo belgický *Le Soir*.³³¹

K vynesení rozsudku došlo 19. března 1971. Poté, kdy soud vyloučil trestní věci Marie Daškové a mladého dělníka Jiřího Hofmana ze zdravotních důvodů k samostatnému projednání, bylo v hlavním líčení souzeno sedmnáct lidí. K nejvyššímu trestu, čtyřem rokům nepodmíněně, byl odsouzen Petr Uhl. Sibylle Plogstedtová a Jaroslav Bašta dostali 2,5 roku nepodmíněně, další obvinění pak trest v rozmezí 1 - 2 let. Egon Čierny a Felipe Serrano byli odsouzeni podmíněně. Matylda Brožovská byla pro nedostatek důkazů obvinění zproštěna.³³² Nejvyšší soud pak svým rozsudkem z 18. června 1971 zvýšil trest Pavlu Šremerovi z 20 na 27 měsíců nepodmíněně a Petra Uhla přeřadil pro výkon trestu z první do těžší druhé nápravně výchovné skupiny.³³³ Předčasně propuštěna a vyhoštěna byla v květnu 1971 po sedmnácti měsících věznění Sibylle Plogstedtová.

³³⁰ O průběhu soudního procesu viz AMV, Akce "Florenc", zprávy o průběhu soudního líčení z 11. 3., 12. 3., 15. 3., 16. 3., 17. 3. 18. 3. a 19. 3. 1971; též CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", protokol o hlavním líčení; též UHL, *Právo a nespravedlnost*, c. d., s. 14 - 16; viz také články Průběh procesu s členy Revoluční socialistické strany, in: *Informační materiály*, č. 1/1971, s. 19 - 24, a Ze zákulisí jednoho procesu, *Listy*, r. 1, č. 3/1971, s. 5 - 6.

³³¹ Viz CUHRA, Jaroslav: *Mezinárodní ohlasy procesu "P. Uhl a spol."*, rukopis, uloženo v ÚSD AV ČR (dále jen CUHRA, *Mezinárodní ohlasy*), s. 5 - 11.

³³² Viz rozsudek Městského soudu v Praze, in: CUHRA, *Trestní represe odpůrců režimu*, c. d., s. 91 - 95.

³³³ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ČSR, in LP, Čsl. studentské hnutí II.

Na hranicích s NDR byla předána agentům východoněmecké tajné služby, kteří ji ještě před propuštěním domů do Západního Berlína neopomněli vyslechnout a nabídnout spolupráci.³³⁴

Věznění členů HRM vyvolalo protesty po celém světě. V polovině prosince 1970 se v Západním Berlíně ustavila "Iniciativní skupina pro propuštění československých soudruhů". Prostřednictvím československé vojenské mise se obrátila na československou vládu, kterou vyzvala k propuštění zatčených členů HRM. Pod petici se podepsalo 35 předních převážně evropských socialistů a komunistů, včetně Ernsta Blocha, Jean-Paul Sartra nebo viceprezidentky západoberlínské Svobodné univerzity Margherity von Brentano.³³⁵ Když vypršela předem stanovená lhůta tří týdnů pro odpověď, dala svou petici k dispozici tisku.³³⁶ Rozšiřována byla též upravená verze tohoto dokumentu, na níž jsou vedle iniciativní skupiny jako autoři uváděni i západoberlínští studenti sdružení v tzv. rudých buňkách.³³⁷

³³⁴ PLOGSTEDTOVÁ, c. d., s. 110 - 113; rozhovor Antonína J. Lihma se Sibylle Plogstedtovou, in: PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 28, s. 124 - 133; též rozhovor Plogstedtové pro časopis *Intercontinental Press*, ze začátku června 1971, který byl převzatý též časopisem *Inprekorr*, č. 5, 15. 7. 1971, s. 5 - 8.

³³⁵ Podle fotokopii článků, které jsou uloženy ve vyšetřovacím spisu, se celý text dopisu spolu s informací o okolnostech jeho vzniku objevil 5. ledna 1971 v západoněmeckém deníku *Frankfurter Rundschau* a v italském překladu v římském *L'Espresso* (č. 3/1971), o iniciativní skupině a protestním dopisu informoval také týdeník *Der Spiegel* (č. 7/1971, 8. 2. 1971) a deníky *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (6. 1. 1971), *International Herald Tribune* (7. 1. 1971) a *Le Monde* (22. 1. 1971). Viz CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", vyšetřovací spis. Dopis byl též přetištěn západoberlínským "časopisem podnikových buněk proletářské levice" *Klassenkampf*. Pozdější textovou verzí, stylisticky odlišnou, ale věcně totožnou, přetiskl časopis *Was tun* (č. 2/1971). Pod touto verzí je podepsáno již 41 osob, viz in: ČSSR. *Fünf Jahre "Normalisierung"* 21. 8. 1968/21. 8. 1973, c. d., s. 232 - 233.

³³⁶ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 21, s. 102 - 105.

³³⁷ Viz PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 23, s. 106 - 110. "Rudé buňky" vznikaly v rámci západoněmeckého protestního hnutí po rozpuštění SDS v březnu 1970 jako lokální a často izolovaná politická uskupení, která se organizovala především na bázi jednotlivých univerzitních oborů a podniků. Blíže viz LANGGUTH, c. d., s. 47 n.

Právě v Západním Berlíně vyvolal velkou pozornost osud Sibylly Plogstedtové, studentky Svobodné univerzity a členky místní organizace Socialistického svazu německého studentstva. Na konci ledna 1971 uspořádal prezident Svobodné univerzity Rolf Kreibich tiskovou konferenci. Prohlásil na ní, že jelikož se nepodařilo humanitárním organizacím získat informace o podmínkách, za nichž je Plogstedtová držena ve vazbě, je Svobodná univerzita nucena připojit se k tlaku na československé úřady, aby tyto informace poskytly.³³⁸ Významný západoněmecký nakladatel Klaus Wagenbach, signatář otevřeného dopisu československé vládě, kritizoval ve stejnou dobu západoněmecké úřady za nedostatečný zájem o osud Plogstedtové.³³⁹

Na obranu HRM se postavili v první řadě stoupenci radikální levice, především trockisté. Zajímavé je, že i do průběhu této kampaně se promítly spory mezi jednotlivými proudy uvnitř trockistického hnutí. Již 26. ledna 1970 protestoval proti zatčení členů HRM Sjednocený sekretariát IV. internacionály.³⁴⁰ Navečer druhého dne zorganizovala francouzská sekce IV. internacionály Komunistická liga (Ligue Communiste) demonstraci před československým konzulátem v Paříži, aby vyjádřila solidaritu s vězněnými členy HRM. V časopisu *Rouge*, který o demonstraci podal zprávu, se zároveň "bastardům Novotného a Stalina", tj. "neostalinské vládě Husáka a Štrougala", hrozilo dalšími protestními akcemi, pokud budou členové HRM souzeni.³⁴¹

³³⁸ *Der Tagesspiegel*, 30. 1. 1971.

³³⁹ *Berliner Morgenpost*, 30. 1. 1971.

³⁴⁰ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 20, s. 99 – 102.

³⁴¹ *Rouge*, č. 50, 1970, 2. 2. 1970, s. 15. Tento článek a jeho úřední překlad do češtiny viz in: CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 58.

O rok později 12. února 1971 pak obsadila padesátičlenná skupina aktivistů Komunistické ligy na krátkou dobu československý konzulát v Paříži. Poté, co vyzdobila budovu rudými vlajkami a transparenty požadující propuštění členů HRM, uspořádala tiskovou konferenci. Následující týden 17. února obsadila skupina osmdesáti aktivistů a sympatizantů Komunistické ligy prostory obchodního oddělení československého velvyslanectví v Paříži.³⁴²

Skupinou trockistů bylo 28. února obsazeno československé velvyslanectví v Bonnu. Švýcarští trockisté též vydali plakát ve francouzštině, němčině a češtině objasňující program HRM a důvody vedoucí k procesu s jeho členy.³⁴³ Britský časopis *Red Mole* vydávaný Mezinárodní marxistickou skupinou (International Marxist Group), která byla britskou sekcí Sjednoceného sekretariátu IV. internacionály, informoval o chystaném procesu se členy HRM a o připravovaných protestních akcích.³⁴⁴ Hnutí revoluční mládeže a připravovanému procesu s jeho členy byla věnována též zvláštní publikace Mezinárodní marxistické skupiny, která obsahovala mj. překlady některých dokumentů hnutí.³⁴⁵

Ještě v roce 1970 byla v reakci na uvěznění členů HRM vydána brožura, která obsahovala vedle rozboru situace v Československu v době Pražského jara a informací o HRM též překlady *Zakládajícího manifestu* HRM a *Provolání ideologické*

³⁴² *Rouge*, č. 102, 22. 2. 1971. Viz obrazovou přílohu, č. 20.

³⁴³ *Tamtéž*, č. 104, 8. 3. 1971. Obě zprávy z časopisu *Rouge* o obsazení československých zastupitelských úřadů přinesl i informační bulletin Sjednoceného sekretariátu IV. internacionály *Imprekorr* (Internationale Presse-Korrespondenz der IV. Internationale). Tento časopis publikoval též komentovaný výtah z obžaloby členů HRM, in: *Imprekorr*, č. 1, 15. 3. 1971, s. 2 - 7.

³⁴⁴ *Red Mole*, r. 2, č. 4, 16. 2. - 28. 2. 1971, s. 10. Tento časopis též informoval o průběhu procesu, viz článek *Czechoslovakia: After the Trial*, in: *tamtéž*, r. 2, č. 7, 8. - 22. - 4. 1971.

³⁴⁵ Viz obrazová příloha, dok. č. 19.

sekce RSS a několika dalších dokumentů pocházejících z Československa.³⁴⁶

Vůči Sjednocenému sekretariátu IV. internacionály a Komunistické lize konkurenční Internacionalistická komunistická organizace v čele s Pierrem Lambertem se výraznou měrou podílela na založení Výboru 5. ledna - Za svobodné a socialistické Československo. Ten přijal 5. ledna 1970 u příležitosti druhého výročí odstoupení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ prohlášení, v němž odmítl okupaci Československa a postavil se za ty, kteří se zde snažili vybudovat socialistickou společnost. Spolu s několika jinými organizacemi se Výbor 5. ledna zasazoval o vytvoření mezinárodní *"dělnické vyšetřovací komise na obranu bojovníků za socialismus, kteří se stali v ČSSR obětmi byrokratické zvrůle"*.³⁴⁷

"Lambertisté" měli velký podíl na organizování dvou velkých mítinků v Paříži, které se uskutečnily 26. listopadu 1970 a 7. května 1971. Na těchto mítincích se diskutovalo o situaci v Československu a byly zde odsouzeny represe vůči opozici. Na květnovém mítinku promluvil i šéfredaktor *Listů* a bývalý ředitel Československé televize Jiří Pelikán.³⁴⁸

Těchto akcí se účastnila též skupina československých trockistů, která se v Paříži v roce 1970 zformovala jako Československá skupina Organizačního výboru východoevropských komunistů při Mezinárodním výboru pro rekonstrukci IV. internacionály.³⁴⁹ Od listopadu 1970 vydávala časopis

³⁴⁶ *Le "complot trotskyste" en Tchécoslovaquie. Les textes de l'opposition révolutionnaire.* Ed. François Maspero. Cahier Rouge Spécial, Paris 1970.

³⁴⁷ *Proletář*, č. 1, září 1970, s. 21 - 24.

³⁴⁸ *Tamtéž*, č. 4, prosinec 1971, s. 1 - 6.

³⁴⁹ K tomu viz AMZV, f. Politické zprávy 1918 - 1977, Paříž, zpráva československého velvyslance ve Francii z 9. 11. 1971 „Trockistické hnutí a emigrace“.

Proletář, jehož stránky naplňovaly texty o potlačování opozice v Československu a o akcích solidarity s pronásledovanými. Zároveň zde byla ostře kritizována Francouzská komunistická strana za to, že nedůsledně vystupuje proti normalizaci v Československu, ale také Sjednocený sekretariát IV. internacionály, jehož stoupenci byli nazýváni "renegáti trockismu". Bylo jim vyčítáno, že si selektivně vybírají jen ty pronásledované, které považují za "správné revolucionáře" (tj. členy HRM), a o ostatní politické vězně nejeví zájem. I v případě kampaně na obranu HRM se podle *Proletáře* snažili uskutečňovat pokud možno co nejviditelnější akce, které jim měly dělat reklamu.³⁵⁰

Protesty vrcholily v průběhu soudního jednání se členy HRM a po vynesení rozsudku. Deník *Le Monde* přinesl 17. března 1971 prohlášení sedmnácti francouzských intelektuálů, např. Jean-Paul Sartra a Simone de Beauvoirové, protestujících proti procesu, který byl podle nich inscenován po policejní provokaci a který označili za projev stalinismu.³⁵¹ Již 9. března podali u československé vlády protest proti průběhu procesu také tři poslanci západoněmeckého Spolkového sněmu a 17. března proti němu vystoupila belgická Liga na obranu lidských práv. S jistým zpožděním bylo zveřejněno protestní prohlášení proti připravovanému procesu s HRM z 5. února 1971, které vypracovala skupina vězněných mexických profesorů a studentů.³⁵² V mnoha amerických a evropských městech, např. v New Yorku, Římě, Západním Berlíně, Washingtonu, Tokiu

³⁵⁰ *Tamtéž*, č. 4, prosinec 1971, s. 3 – 4.

³⁵¹ PAŽOUT, HRM, edice dokumentů, c. d., dokument č. 24, s. 110 – 111.

³⁵² TAMTÉŽ, dokument č. 22, s. 105 – 106.

a Bernu, proběhly často bouřlivé manifestace na podporu členů HRM.³⁵³

Soud se členy HRM byl prvním velkým politickým procesem po srpnové okupaci Československa. Cílem těchto procesů bylo vyvolat strach a zlomit jakýkoliv odpor uvnitř společnosti, která ve velké většině podporovala reformy. Spolu s masovými čistkami měly přispět ke konsolidaci nastupujícího normalizačního režimu. V případě HRM se jednalo o cílený zásah proti studentstvu, které bylo novými držiteli moci opodstatněně považováno za jednu z nejméně spolehlivých složek společnosti.

Společenský dopad působení Hnutí revoluční mládeže nebyl příliš velký. Pro naprostou většinu československé veřejnosti byla jeho ideová platforma nepřijatelná a používaný marxistický slovník budil nedůvěru. Radikálně levicový proud byl v československém studentském hnutí i v celé společnosti menšinový. Ostatní studenti se na dikci používanou jeho protagonisty, k níž patřila i verbální propagace revolučního boje, dívali se značným odstupem. V československém prostředí to představovalo něco cizorodého, někdy dokonce až komického. Je však nutno dodat, že hlavním cílem studentského hnutí byla především po okupaci Československa obrana získaného svobodného prostoru. Na tom se studenti shodli bez ohledu na ideologické rozdíly. Ani sami českoslovenští stoupenci radikální levice nepřijímali nekriticky všechny ideové vlivy svých západních kolegů. Odlišnost spočívala i v tom, že jejich debaty o revolučním boji nepřekročily verbální rovinu.

Členové HRM ale především nemohli zvrátit proces postupné kapitulace společnosti před normalizačním režimem a stahování

³⁵³ CUHRA, *Mezinárodní ohlasy*, c. d., s. 12 – 13. Dále viz např. článek *Der Prager Prozeß*, in: *Revolte*, r. 5, č. 2/1971, s. 21 – 22.

se většiny lidí z veřejné sféry do soukromí. Teoreticky měly v československé společnosti mnohem větší šanci na hlubší dopad programy vytvořené jinými socialistickými skupinami, ať již to bylo Československé hnutí za demokratický socialismus nebo Socialistické hnutí československých občanů. I jejich vliv byl ovšem v podmínkách všeobecné demoralizace mizivý.

Význam činnosti členů HRM spočívá v tom, že se jako jedni z prvních aktivně postavili Husákovu normalizačnímu režimu, což byl od každého jeho člena bezesporu akt osobní statečnosti. Pro řadu z nich představovalo působení v HRM cennou zkušenost pro pozdější práci v opozičních strukturách. Ve zprávách o násilí represivních sil proti demonstrantům během protestních akcí k prvnímu výročí okupace Československa lze vidět předobraz činnosti Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Petr Uhl a Petruška Šustrová patřili k nejvýznamnějším postavám celé protirežimní opozice v sedmdesátých a osmdesátých letech. Mezi signatáři Charty 77 můžeme nalézt řadu dalších bývalých členů HRM, např. Ivana Dejmalu, Jaroslava Suka, Vavřince Korčiše, Pavla Šremera, Jaroslava Baštu a další.

Závěr

Šedesátá léta 20. století byla ve znamení celosvětového pohybu. Součástí tohoto „globálního vzrušení“ bylo revoluční hnutí ve třetím světě, protestní hnutí na Západě i reformní hnutí a revolty v zemích sovětského impéria.

V šedesátých letech zachvátilo mohutné protestní hnutí celou západní Evropu, USA, Kanadu, ale i Japonsko a Austrálii, tedy země prožívající od konce druhé světové války nebývalou ekonomickou prosperitu a sociální stabilitu. Toto protestní hnutí bylo reakcí na rozpory mezi proklamovanými demokratickými hodnotami liberálního systému a jejich porušováním, ať již se jednalo o otevřený rasismus v USA, nedokončený proces denacifikace v SRN, nové formy skryté manipulace jedince ve společnosti nebo pokračující vykořisťování třetího světa. Jeho aktéři se shodovali na odmítání konzumní technokratické společnosti, v které je podle jejich tvrzení vše měreno mírou zisku. Hlavně studenti, kteří představovali nejvýznamnější složku hnutí, ostře kritizovali zastaralost vzdělávacího systému a přeplněnost univerzit a prosazovali větší míru studentské samosprávy a spolupodílnictví na řízení univerzit. Mimořádný mobilizační účinek měla vietnamská válka, která byla interpretována jako otevřený projev jinak skrytého neokolonialismu.

Protestní hnutí bylo tvořeno širokým spektrem mnoha často navzájem soupeřících ideových směrů, skupin a jednotlivců. Kromě studentů nalezlo stoupence především mezi intelektuály a zástupci některých rasových menšin (např. černošské hnutí v USA). Ideově bylo ovlivněno především tzv. novou levicí vycházející z prací představitelů neomarxismu, hlavně Herberta

Marcuseho, trockismu, maoismu, anarchismu a některých revolucionářů a teoretiků revoluce ve třetím světě (Franz Fanon, Régis Debrey, Ernesto Che Guevara, Ho Či Min). Kulturní proud protestního hnutí, reprezentovaný v první řadě hippies, byl zaměřen na prosazování alternativního způsobu života.

Svého vrcholu dosáhlo protestní hnutí v roce 1968. V USA kulminovalo srážkami demonstrantů s bezpečnostními orgány během volebního konventu Demokratické strany v srpnu 1968 v Chicagu. V Evropě proběhly zvláště silné studentské nepokoje ve Spolkové republice Německo po dubnovém atentátu na studentského předáka Rudi Dutschkeho (prvního kulminačního bodu ovšem dosáhly již o rok dříve po zastřelení Benna Ohnesorga policistou 2. června 1967) a ve Francii. Zde se v květnu 1968 změnila původně univerzitní krize v krizi sociální a posléze i politickou, která mocně otřásla gaullistickým režimem. Poté ovšem celé protestní hnutí na Západě směřovalo ke svému rozkladu způsobenému především neschopností jeho aktérů předložit smysluplnou alternativu stávajícímu systému.

Významným subjektem reformního hnutí v Československu, které vrcholilo v letech 1968 - 1969, bylo vysokoškolské studentstvo. Studenti patřili již v průběhu šedesátých let k největším kritikům režimu prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky Antonína Novotného. Vedle volání po řešení svých stavovských problémů, především po prosazení větší míry studentské samosprávy v rámci ČSM a na vysokých školách, zkvalitnění výuky, zlepšení studijních podmínek a stavu kolejí, požadovali všeobecnou demokratizaci společnosti. Spolu s představiteli kultury de facto nahrazovali roli svobodných médií, politických stran

a zájmových skupin, které v demokratických zemích vyjadřují názor veřejnosti. Nonkonformní vystupování části studentů vyvolalo značnou nevoli představitelů režimu, v několika případech dokonce jejich přímý mocenský zásah. Potlačení demonstrace studentů obývajících strahovské koleje v Praze na konci října 1967 bylo jedním z bezprostředních příčin pádu režimu Antonína Novotného v lednu 1968.

Studenti zůstali důležitým subjektem reformního hnutí i v následujícím období. Během několika měsíců vytvořili na všech úrovních své samosprávné organizace, k rozvoji demokratizačního procesu v době Pražského jara přispěli tím, že iniciovali do té doby neznámé veřejné diskuse s politiky a kulturními představiteli. Význam studentského hnutí jako ohniska odporu proti omezování svobod získaných v první polovině roku 1968 ještě více stoupl po okupaci Československa. Během listopadové stávkové se jim podařilo mobilizovat veřejnost na podporu ohroženého reformního procesu a navázali četné kontakty s odborovými organizacemi a zájmovými svazy. Velký ohlas ve společnosti a vlnu solidarity vyvolala smrt Jana Palacha v lednu 1969. Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy a další organizace studentské samosprávy odmítly na rozdíl od jiných společenských organizací přistoupit na jakoukoliv formu pokání.

Českoslovenští a západoevropští studenti většinou nemohli najít v ideové sféře styčnou plochu. Reformní hnutí v Československu a protestní hnutí na Západě se zrodila jako reakce na krize rozdílných společenských systémů vycházejících z odlišných příčin, z jiného historického vývoje. To muselo

zákonitě determinovat i podoby obou hnutí a východiska, která jejich protagonisté hledali k překonání krize.

Revoltující na Západě se vymezovali vůči standardní liberálně demokratické společnosti, k čemuž jim sloužily i dikce, argumentace a symboly, které byly v Československu zprofanovány. Českoslovenští studenti, kteří měli za sebou zkušenost se sovětským modelem společnosti a často i střety s jeho protagonisty, nemohli přistoupit na ideové šablony, které jim předkládali západní levicoví radikálové. Byli skeptičtí vůči utopickým představám stoupenců nové levice a dívali se s nedůvěrou na jejich frazeologii. Českoslovenští studenti měli samozřejmě pravdu v tom, že západní demokratický systém poskytoval lidem více svobody, než jaké se dostávalo obyvatelům zemí se sovětským modelem socialismu, a byl také úspěšnější v ekonomické oblasti. Na druhou stranu zase naši studenti nebyli často schopni docenit specifickou negativní zkušenost, kterou udělali západní levicoví radikálové se svým establishmentem. Příznačné je, že ostrou kritiku západního systému ze strany protestního hnutí mnozí z nich lépe pochopili až po roce 1989.

Československo procházelo v šedesátých letech krizí, která zasáhla více oblastí života společnosti než krize na Západě. V neposlední řadě se dotkla též ekonomické sféry. Určitá krátkodobá období hospodářské stagnace existovala i v západních státech a stejně jako pocit existenční nejistoty studentů po absolvování vysoké školy hrála jistou roli. Bylo tomu tak také proto, že generace narozená po druhé světové válce nezažila otřesy třicátých a čtyřicátých let a své sociální postavení hodnotila měřítkem určeným stavem

blahobytu, ve kterém vyrůstala. Přesto tento ekonomický faktor byl při vzniku radikálního protestního hnutí pouze doplňkový.

Větší rozsah československé krize měl za následek to, že se nositeli reformního hnutí staly široké vrstvy obyvatelstva. Oproti radikálně levicovému protestnímu hnutí na Západě nemělo Pražské jaro tak výrazně generační charakter, i když i tento prvek zde jistě existoval. Proces obnovy občanské společnosti pomáhala do značné míry nastartovat a rozvíjet reformní část vedení KSČ, která se v lednu 1968 dostala do čela komunistické strany a tím i státu. Z toho pramenil také mnohem konstruktivnější vztah československých studentů k držitelům moci, kterým vyjádřili svou podmíněnou podporu.

Západoevropským studentům se nepodařilo oslovit širší vrstvy obyvatelstva, ač se o to především ve vztahu k dělníkům intenzivně snažili. Pro ty byla naprosto nesrozumitelná již sama frazeologie představitelů radikální levice. Většina společnosti na Západě si nepřála destrukci stávajícího systému, ač k němu mohla mít jisté výhrady. Oproti tomu požadavky československých studentů vyjadřovaly mínění podstatné části obyvatelstva. Díky tomu se jim podařilo navázat úzké vztahy s odborovými organizacemi na všech úrovních i s kulturními svazy.

I přes rozdílnou historickou zkušenost inklinovala část studentského hnutí v Československu k myšlenkám nové levice. Tito lidé představovali mezi studenty minoritu, význam jim však dodávala jejich aktivita. Ostatní studenti se na jejich radikálně levicovou dikci, do jejíhož rámce patřila i verbální propagace revolučního boje, dívali se značným odstupem. V československém prostředí to představovalo něco cizorodého,

někdy dokonce až komického. Je však nutno dodat, že hlavní snahou studentského hnutí byla především po okupaci Československa obrana získaného svobodného prostoru. Na tom se studenti shodli bez ohledu na ideologické rozdíly. Ani sami českoslovenští stoupenci radikální levice nepřijímali nekriticky všechny ideové vlivy svých západních kolegů. Odlišnost pramení už z toho, že ačkoliv často mluvili o revolučním boji, zůstali přitom pouze na verbální rovině.

Nejvýznamnější skupinou s radikálně levicovým zaměřením bylo Hnutí revoluční mládeže založené v prosinci 1968. Vzniklo jako reakce na neustálé ústupky reformistů ve vedení komunistické strany a státu, počínající pocity bezmocnosti a projevy poraženectví ve společnosti i v samotném studentském hnutí. Na této bázi poskytovalo platformu také lidem, kteří nesdíleli jeho převažující radikálně levicový profil. Členové HRM svými akcemi vystupovali na obranu likvidovaných svobod, velkou aktivitu vyvinuli především u příležitosti prvního výročí okupace Československa v srpnu 1969. K rozbití skupiny došlo na přelomu let 1969 - 1970, kdy byly zatčeny téměř dvě desítky jejích převážně mladých členů. Perzekuce členů HRM vyvolala mimořádný ohlas doma i v zahraničí, především příslušníci západní radikální levice podnikali celou řadu akcí na jejich podporu. Význam HRM spočívá především v tom, že se stal první organizovanou skupinou, která se jednoznačně postavila počínající normalizaci.

Západoevropské i československé studentské hnutí však zároveň měla několik společných rysů. Jejich protagonisty spojovalo hledání alternativy k systému existujícímu v jejich zemích a snaha změnit stav společnosti, který nebyl považován za uspokojivý. Společná jim byla obecná touha po svobodě,

sociální spravedlnosti a odpor proti útlaku. Témata jako odcizení, člověk ohrožený různými formami manipulace nebo vztah kultury k masám a k moci byly diskutovány na Západě stejně jako v Československu.

Studentstvo představovalo v šedesátých letech 20. století jednu z nejvýznamnějších součástí demokratizačního hnutí v Československu. Protestní hnutí na Západě i přes některé své antidemokratické prvky a projevy netolerance výrazně napomohlo ve svém důsledku k prohloubení demokracie, k vytvoření společenského klimatu, který více přeje názorové pluralitě a vyznačuje se větším občanským sebevědomím a tolerancí vůči odlišnému způsobu života a menšinám všeho druhu.

Zklamání, které pro západní levicové radikály představovaly postoje jejich československých kolegů a Pražské jaro obecně, jim nebránilo v protestu proti okupaci Československa nebo proti pozdějšímu pronásledování opozice. Samotnou okupaci vnímala většina z nich jako akt, který diskredituje myšlenku socialismu a ztěžuje revoluční boj ve třetím světě, především ve Vietnamu. Českoslovenští studenti zase odsuzovali brutální postup policie proti jejich kolegům v Západním Berlíně nebo v Paříži. Protagonisté protestního hnutí na Západě i českoslovenští studenti shodně protestovali např. proti násilnému postupu polské vlády vůči studentským protestům v březnu 1968, proti zadržení barmských studentů v Německé demokratické republice a jejich deportaci nebo se solidarizovali s lidem Biafry. Jejich postoje jsou dokladem pocitu sounáležitosti, který byl právě šedesátým letům vlastní.

Seznam pramenů a literatury

1. Prameny

a) archivy, knihovny a vědecké instituce a jejich fondy

- Česká republika

Archiv Českého vysokého učení technického v Praze

Fakulta strojní ČVUT

Osobní fond Josef Kožoušek

Rektorát ČVUT

Archiv hlavního města Prahy

Komunistická strana Československa - Městský výbor Praha

Komunistická strana Československa - Vysokoškolský výbor Praha

Obvodní prokuratura pro Prahu 6

Archiv Masarykovy univerzity v Brně

Spolek posluchačů filosofie UJEP

Spolek posluchačů Přírodovědecké fakulty UJEP

Archiv Ministerstva vnitra České republiky

Federální ministerstvo vnitra - odbor pro mezinárodní styky

(A 11)

Organizační a vnitřní správa FMV (A 6/2)

Osobní spis Rudi Dutschkeho (T 904 MV)

Sbírka Akce "Florenc" 1969 - 1971

Sekretariát federálního ministerstva vnitra (A 2/3)

Sekretariát federálního ministra vnitra (A 2/5)

Sekretariát ministra vnitra (A 2/2)

Sekretariát náměstka ministra vnitra ČSR plk. JUDr. Františka Vaška (A 13)

Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Demjana (A 24)

Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy (A 7)

Sekretariát státního tajemníka v MV ČSSR Jána Majera (A 10)

Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra Jana Záruby (A 9)

Studentské akce - letáky

Vyšetřovací spis případu "Ing. Petr Uhl a spol." (V 11233 MV)

II. správa Sboru národní bezpečnosti (A 34)

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky

Teritoriální odbory - obyčejné

Teritoriální odbory - tajné

Politické zprávy 1918 - 1977

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

Studentské hnutí

Libri prohibiti, nezávislá knihovna a čítárna

Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století (sbírka Ivana Dejmala)

Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století II

Moravský zemský archiv v Brně

KSČ - vysokoškolský výbor, Brno

Národní archiv

Císař Čestmír, PhDr.

Československý svaz mládeže - ústřední výbor

KSČ - Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemí
(02/7)

KSČ - Ústřední výbor 1945 - 1989

02/1 - Předsednictvo ÚV KSČ

02/2 - Politické byro ÚV KSČ

02/4 - Sekretariát ÚV KSČ

10/5 - Ideologická komise 1958 - 1968

02/6 - Výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ

07/31 - Jaroslav Kozel

Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného

Oddělení stranických orgánů - krajské, městské a okresní
konference KSČ 1959 - 1966, zasedání plén KV KSČ a MV KSČ
1960 - 1967

Ministerstvo vnitra

Národní fronta ČSSR - ústřední výbor

Sbírka Monitor

Universita 17. listopadu, Praha

soukromý archiv Tatány Holečkové

soukromý archiv Jany Kohnové

soukromý archiv Karla Kovandy

soukromí archiv Jiřiny Šiklové

soukromý archiv Zdeňka Zbořila

*Univerzitní archiv Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity
v Brně*

Agronomická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně

Celoškolský výbor KSČ Vysoké školy zemědělské v Brně

Lesnická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně

Provozně ekonomická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně

Rektorát Vysoké školy zemědělské v Brně

Sbírka studentských časopisů

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky

Sbírka dokumentů Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let
1967 - 1970

Sbírka Hnutí revoluční mládeže

Sbírka Valentina Schiebla

- Německo

*Archiv "Außerparlamentarische Opposition und soziale
Bewegungen", Berlin*

Ausschnitt-Archiv - Institut für politische Wissenschaft
Freie Universität Berlin
SDS-Archiv

***Archivzentrum der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt
am Main***

Herbert-Marcuse-Archiv

Bundesarchiv in Koblenz

Deutscher Bundesjugendring (B 268)
Liberaler Studentenbund Deutschlands (B 204)
Ostpolitischer Deutscher Studentenverband (B 290)
Ring politischer Jugend (B 202)
Verband Deutscher Studentenschaft (B 166)
Zeitgeschichtliche Sammlungen, Allgemeine Drucksachen-
Sammlungen 1867 - 1975 (ZSg 1)

Universitätsarchiv der Freien Universität Berlin

Allgemeiner Studentenausschuß der Freien Universität Berlin
Flugblätter der Freien Universität Berlin
Rektorat der Freien Universität Berlin

Universitätsarchiv Heidelberg

Abteilung 6, Sammlungen 3: Pressespiegel, Zeitungsausschnitte,
Flugblätter

- Slovensko

Archív Univerzity Komenského v Bratislave

Zväz vysokoškolákov Slovenska 1968 - 1970

Slovenský národný archív v Bratislave

Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru

Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže
(Československý zväz mládeže)

Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska

predsedníctvo

tajomník Dubček

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied

sbírka Komisie vlády SR pre analýzu historických udalostí
v rokoch 1967 - 1970

b) Tištěné a tiskem vydané prameny

- edice dokumentů

Bolomský, Karel - Nosková, Alena - Otáhal, Milan: Svědectví
o duchovním útlaku 1969-1970. Dokumenty. Praha, ÚSD AV ČR -
Maxdorf 1993

ČSSR. Fünf Jahre "Normalisierung" 21. 8. 1968/21. 8. 1973.
Dokumentation. Ed. Crusius, R., Kuehl, H., Skála, J., Wilke,

Manfred. Doslov Rudi Dutschke a Jochen Steffen. Hamburg, Verlag Association GmbH 1973

Dokumente der XXIII. ordentlichen delegierten Konferenz des Sozialistischen Deutschen Studentenbundes (SDS) 12. - 16. September 1968. Hrsg. Kommisarischer Bundesvorstand des SDS. Frankfurt am Main 1968

Dutschke, Rudi: Jeder hat sein Leben ganz zu leben. Die Tagebücher 1963 - 1979. Köln, Verlag Kiepenheuer und Witsch 2005

Dutschke, Rudi: Mein langer Marsch. Reden, Schriften und Tagebücher aus zwanzig Jahren. Hrsg. Gretchen Dutschke-Klotz, Helmut Gollwitzer, Jürgen Miermeister. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag 1980

Freie Universität Berlin 1948 - 1973. Hochschule im Umbruch. Teil V. 1967 - 1969. Gewalt und Gegengewalt. Hrsg. Siegward Lönnendonker, Tilman Fichter, Jochen Staadt, Klaus Schroeder. Berlin, Freie Universität Berlin 1983

Hoppe, Jiří: Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové dokumentace. Ed. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 11. Praha - Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 2004

KATO. Příběh opravdového člověka. Ed. Přemysl Vachalovský a John Bock. Olomouc, nakladatelství J. W. Hill 2000

Komunistická strana Československa a mládež. Sborník dokumentů. Praha, Mladá fronta 1976

Marzec 1968. Trzydzieści lat później. Materiały konferencji zorganizowanej pod patronatem Prezydenta m. stoł. Warszawy przez Instytut Historyczny UW Instytut Studiów Politycznych PAN oraz Żydowski Instytut Historyczny przy współpracy Wydawnictwa Naukowego PWN SA na Uniwersytecie Warszawskim 6 i 7 marca 1998 r. Tom II. Aneks źródłowy: Dzień po dniu

w raportach SB oraz Wydziału Organizacyjnego KC PZPR.
Ed. Marcin Zaremba. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 1998

Otáhal, Milan: Malý akční program Československého hnutí
za demokratický socialismus, in: Soudobé dějiny, r. 2,
č. 2-3/1995, s. 375 - 398

Pažout, Jaroslav: Hnutí revoluční mládeže 1968 - 1970. Edice
dokumentů. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České
republiky, č. 39. Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd
ČR 2004

Pecka, Jindřich - Hoppe, Jiří - Belda, Josef: Občanská
společnost 1967 - 1970. Emancipační hnutí uvnitř Národní
fronty. Ed. Prameny k dějinám československé krize
1967 - 1970, díl 2, sv. 1. Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1995

Pecka, Jindřich - Hoppe, Jiří - Belda, Josef: Občanská
společnost 1967 - 1970. Sociální organismy a hnutí Pražského
jara 1967 - 1970. Ed. Prameny k dějinám československé krize
1967 - 1970, díl 2, sv. 2. Brno. ÚSD AV ČR - Doplněk 1998

Pecka, Jindřich: Spontánní projevy Pražského jara 1968 - 1969.
Ed. Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 1.
Praha - Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1993

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII.
sjezdu KSČ. Rezoluce k aktuálním otázkám jednoty strany.
Schváleno na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1978. Praha,
Svoboda 1978

Praha - Berlín - Paříž - 1968. Záznam mezinárodní konference
konané 21. a 22. 5. 1993 v Praze. Vyd. jako mimořádné číslo
dvouměsíčníku Listy. Praha 1993

Proměny Pražského jara. Sbírka studií a dokumentů
o nekapitulantských postojích v československé společnosti
1968 - 1969. Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1993

Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ. Praha, Svoboda 1969

Slovensko v rokoch 1967 - 1970. Bratislava, Komisie vlády SR pre analýzu historických udalostí v rokov 1967 - 1970, 1992

Tůma, Oldřich a kol.: Srpen '69. Edice dokumentů. Praha, ÚSD AV ČR - Maxdorf 1996

Ve jménu života vašeho... Praha 1990

- memoáry

Císař, Čestmír: Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara. Praha, SinCon 2005 (první vydání vyšlo pod názvem: Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. Praha, ETC Publishing 1998)

Dutschke, Gretchen: Wir hatten ein barbarisches, schönes Leben. Rudi Dutschke. Köln, Verlag Kiepenheuer & Witsch 1996

Kavanová, Rosemary: Cena svobody. Život Angličanky v Praze. Brno, Doplněk 1997

Dutschke, Rudi: Aufrecht gehen. Eine fragmentarische Autobiographie. Berlin, Olle und Wolter 1981

Plogstedtová, Sibylle: V síti dějin. Zatčena v Praze po roce 1968. Brno, Doplněk 2003

Počátky odporu proti normalizačnímu režimu ve vzpomínkách účastníků. Jaroslav Suk, Jiří Hochman, Ota Filip. Materiály, studie, dokumenty, č. 8/1997. Praha, ÚSD AV ČR 1997. Jaroslav Suk, s. 5 - 36

Sviták, Ivan: Devět životů. Konkrétní dialektika. Praha, SAKKO 1992

Uhl, Petr. Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla. Praha, C. H. Beck Verlag 1998

- periodika

československá

Buchar

Bulletin Pražského studentského parlamentu

Bulletinu Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy

Bulletin Vysokoškolského výboru ČSM - Praha

Dějiny a současnost

Host do domu

Ekonom

Elixír

Impuls

Informační materiály (Názorového sdružení levice)

Kulturní tvorba

Kultúrny život

Listy, týdeník Svazu československých spisovatelů

Literární listy

Mezinárodní politika

Mladá fronta

Mladý svět

Normalizace

Nová svoboda

Plamen

Politika

Práce

Pravda

Reportér

Rudé právo

Sešity pro mladou literaturu

Smena

Spiritus

Student

Studentské listy

Svět v obrazech

Tvář

Universita Karlova

Vysoká škola

americká

Intercontinental Press

International Herald Tribune

britská

The Black Dwarf

Labour Worker (Socialist Worker)

Militant

New Left Review

Red Flag

Red Mole

francouzská

l'Expres

Le Monde

Quatrième Internationale

Rouge

italská

L'Espresso

Listy, časopis československé socialistické opozice

Skolast

rakouská

Neues Forum

Die Presse

Revolte

Student international

švédská

Dagens nyheter

západoněmecká a západoberlínská

Der Abend

Das Argument

Berliner Morgenpost

Berliner EXTRA-Dienst

Bild-Zeitung

Colloquium

Diskus

Frankfurter Allgemeine Zeitung

Frankfurter Rundschau

Frontal

Imprekorr (Internationale Presse-Korrespondenz der
IV. Internationale)

Info. Nachrichten für Studenten der Ruperto Carola Heidelberg

Informační materiály (časopis československých revolučních
socialistů)

Initiative

Input

Internationale Arbeiterkorrespondenz

Juristen Blatt

Klassenkampf

Konkret
Kursbuch
Marxistische Blätter
Neue Kritik
Rote Presse Korrespondenz
Skizze
Sozialistische Hefte
Der Spiegel
Der Tagesspiegel
Was tun
Die Welt

- normativní a jiné úřední prameny

Sbírka zákonů republiky Československé, r. 1950
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, r. 1966
a 1969
Statistická ročenka ČSSR 1969. Praha SNTL - ALFA 1969
Zveřejnění evidenčních podkladů a seznamu personálních spisů
§ 7, odst. 1 zákona č. 107/2002 Sb. Praha, Ministerstvo
vnitřní, Odbor archivní a spisové služby 2003

c) Rozhovory s pamětníky

Bašta, Jaroslav - 30. 3. 1999 a 19. 4. 1999
Dejmal, Ivan - 4. 2. 1999 a 20. 7. 1999
Hauner, Milan - 25. 2. 1999
Kohnová, Jana - 15. 4. 1998, 26. 4. 1999, 19. 7. 1999
a 4. 8. 1999
Kovanda, Karel - 6. 11. 2000
Müller, Jiří - 23. 6. 1999

Pinc, Zdeněk - 21. 4. 1999
Plogstedtová, Sibylle -
Rabehl, Berndt - 18. 2. 2002
Suk, Jaroslav - 7. 12. 1998
Šiklová, Jiřina - 26. 10. 1998
Šremer Pavel - 19. 1. 2001
Petruška Šustrová, 9. 1. 2001
Tyl, Miroslav - 24. 11. 2005
Uhl, Petr - 1. 11. 1998, 26. 6. 1999 a 10. 7. 1999
Zbořil, Zdeněk - 22. 2. 1999

2. Literatura

a) svět

Albert, Andrzej: Najnowsza historia Polski 1914 - 1993. Tom 2.
Londyn, Puls 1994.

Albrecht, Willy: Der Sozialistische Deutsche Studentenbund
(SDS). Vom parteikonformen Studentenverband zum Repräsentanten
der Neuen Linken. Bonn, Verlag J. H. W. Dietz Nachfolger 1994

Baches, Uwe - Eckhard, Jesse: Politischer Extremismus
in der Bundesrepublik Deutschland. Bonn, Bundeszentrale
für politische Bildung 1993

Ballestrem, Karl - Ottmann, Henning: Politická filosofie
20. století. Praha, ISE, ed. Oikúmené 1993

Basmanov, M. I.: Trockizmus v minulosti a súčasnosti.
Bratislava, Pravda 1981

Bauß, Gerhard: Die Studentenbewegung der sechziger Jahre
in der Bundesrepublik und Westberlin, Köln, Pahl - Rugenstein
Verlag 1977

Bernstein, Serge: La France de l'expansion. I. La République gaullienne 1958 - 1969. Paris, Éditions du Seuil 1989

Bredow, Wilhelm von - Brocke, Rudolf H.: Krise und Protest. Ursprünge der Friedensbewegung in Westeuropa. Opladen, Westdeutscher Verlag 1987

Bolšakov, Vladimír Viktorovič: Vzburá bez perspektívy. Bratislava. Smena 1976

Cesar, Jaroslav: Ohlas vietnamské války v americkém politickém životě, in: Sborník k problematice dějin imperialismu, č. 19/1987, s. 172 - 180

Claassen, Emil-Maria - Peters, Louis-Ferdinand: Rebelation in Frankreich. Die Manifestation der europäischen Kulturrevolution 1968. München, Deutscher Taschenbuch Verlag 1968

Cohn-Bendit, Daniel: Gewaltkur gegen die Alterskrankheit des Kommunismus. Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag 1968

Cohn-Bendit, Daniel: Wir haben so geliebt, die Revolution. Frankfurt am Main, Athenäum 1987

Le "complot trotskyste en Tchécoslovaquie. Les textes de l'opposition révolutionnaire. Ed. François Maspero. Cahier Rouge Spécial, Paris 1970

Čmolík, Otto - Varholík, Juraj: Mládež - generace - společnost. Příspěvek ke studiu problematiky návaznosti generací a formování komunistického vědomí mládeže v socialistické společnosti. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1977

Davy, Richard: Studentské rebelie jdou světem, in: Reportér, příloha, č. 31, 31. 7. - 7. 8. 1968

Debray, Régis: Revoluce v revoluci? Ozbrojený boj a politický boj v Latinské Americe. Praha, Svoboda 1970

Dějiny Francie. Praha, Svoboda 1988

Dějiny jihoslovanských zemí. Praha, Lidové noviny 1998

Delumeau, Jean: Strach na Západě ve 14. - 18. století. Obležená obec. I. díl. Praha, Argo 1997

Derichs, Claudia: Japans Neue Linke. Soziale Bewegung und außerparlamentarische Opposition, 1957 - 1994. Hamburg, Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens e. V. 1995

Dubský, Vladimír: K hodnocení protestního hnutí západoněmecké mládeže v letech 1965 - 69, in: Socialistický časopis, r. 10, č. 5, s. 500 - 511

Dubský, Vladimír: K problematice hnutí západoněmecké mládeže let 1963 - 69. Kandidátská disertační práce. Praha 1973

Ebert, Theodor: Ziviler Ungehorsam. Von der APO zur Friedensbewegung. Waldkirch, Waldkircher Verlagsgesellschaft 1984

Ebner, Paulus - Vocelka, Karl: Die zahme Revolution. '68 und was davon blieb. Wien, Ueberreuter 1998

Eisler, Jerzy: Marzec 1968. Geneza. Przebieg. Konsekwencje. Warszawa, PWN, Biblioteka "Krytyki" 1991

Fels, Gerhard: Der Aufruhr der 68er. Zu den geistlichen Grundlagen der Studentenbewegung und der RAF. Bonn, Bouvier Verlag 1998

Fichter, Tilman - Lönnendonker, Siegwand: Kleine Geschichte des SDS. Der Sozialistische Deutsche Studentenband von 1946 bis zur Selbstauflösung. Berlin, Rotbuch Verlag 1977

Frei, Norbert: „1968“ ve Spolkové republice Německo - sedm tezí, in: Dějiny a současnost, Pražské jaro mezi Východem a Západem, r. 20, č. 3/1998, s. 36 - 41

Friszke, Andrzej: Opozycja polityczna w PRL 1945 - 1989.
 London, Aneks Publishers 1994

Gallus, Alexander: Dreißig Jahre nach 1968 - Wege und Hemnisse
 für eine Historisierung, in: Jahrbuch Extremismus
 & Demokratie, r. 11/1999, s. 257 - 276

Garaudy, Roger: La Liberté en sursis - Prague 1968. Collection
 En toute liberté. Paris, Fayard 1968

Gassert, Philipp - Richter, Pavel A.: 1968 in West Germany.
 A guide to sources and literature of the extra-parliamentarian
 opposition. Washington, The German Historical Institute 1998

Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. 4 Bd. Frankfurt
 am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1989

Gilcher-Holtey, Ingrid: „Die Phantasie an die Macht“. Mai 68
 in Frankreich. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1995

Gilcher-Holtey, Ingrid: Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře
 v USA a západní Evropě. Praha, Vyšehrad 2004

Gilcher-Holtey, Ingrid: Mai 68 in Frankreich, in: 1968 - vom
 Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft. Hrsg.
 Gilcher-Holtey, Ingrid. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht
 1998, s. 11 - 33

Gollová, Miroslava: K vývoji promaoistických skupin v Německé
 spolkové republice, in: Sborník příspěvků k dějinám
 imperialismu č. 12/1982, s. 59 - 77

Heider, Ulrike: Schülerprotest in der Bundesrepublik
 Deutschland. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1984

Heineman, Kenneth J.: Campus Wars. The Peace Movement
 at American State Universities in the Vietnam Era. New York -
 London, New York University Press 1993

Herring, George C.: Tet and the Crisis of Hegemony, in: 1968.
 The World Transformed. Ed. Fink, Carole - Gassert, Philipp -

Junker, Detlev. German Historical Institut in Washington - Cambridge University Press 1998

Heywood, Andrew: Politické ideologie. Praha, Victoria Publishing 1994

Hobsbawm, Eric: Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 - 1991. Praha, Argo 1998

Hollstein, Walter: Die Gegengesellschaft. Alternative Lebensformen. Bonn, Verlag Neue Gesellschaft 1979

Chaussey, Ulrich: Die drei Leben des Rudi Dutschke. Eine Biographie. Berlin, Christoph Links Verlag 1993

Che Guevara, Ernesto: Bolivijský deník. Praha, Svoboda 1970

Christians, Clemens: Von der Evolution zur Revolution, in: Drei Jahrzehnte Umbruch der deutschen Universitäten. Die Folgen von Revolte und Reform 1968-1974. Hrg. Karl Strober und Gisela Schmitherr. München, SH-Verlag 1996, s. 91 - 102

Jacobs, Paul - Landau, Saul: Die Neue Linke in der USA. München, Carl Hanser Verlag 1969

Jarausach, Konrad H.: Deutsche Studenten 1800 - 1970. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1984

Joffrin, Laurent: Mai 68. Histoire des Événements. Paris, Éditions du Seuil 1988

Juchler, Ingo: Die Studentenbewegungen in den Vereinigten Staaten und der Bundesrepublik Deutschland der sechziger Jahre. Eine Untersuchung hinsichtlich ihrer Beeinflussung durch Befreiungsbewegungen und -theorien aus der Dritten Welt. Berlin, Duncker & Humblot 1996

Katsiaficas, George: The Imagination of the New Left. A Global Analysis of 1968. Boston, South End Press 1987

Kerstenová, Krystyna: Masové protesty v Polské lidové republice. Plynulý proces, nebo jednotlivé události?, in: Soudobé dějiny, r. 4, č. 2/1997, s. 215 - 232

Kleßmann, Christopher: Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955 - 1970. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 1988

Kraushaar, Wolfgang: 1968: Das Jahr, das alles verändert hat. München - Zürich, Piper Verlag 1998

Kuroń, Jacek - Zakowski, Jacek: PRL dla początkujących. Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie 1995

Kurz, Jan: Die italienische Studentenbewegung 1966 - 1968, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft. Hrsg. Gilcher-Holtey, Ingrid. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1998, s. 64 - 81

Langguth, Gert: Protestbewegung. Entwicklung. Niedergang. Renaissance. Die Neue Linke seit 1968. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik 1983

Lee, Martin A. - Shlain, Bruce: Sny vědomí. CIA, LSD a revolta šedesátých let. Praha, Volvox Globator 1996

Lequer, Walter: Europa auf der Welt zur Weltmacht 1945 - 1992. München, Kindler 1992

Lönnendonker, Sieghard - Rabehl, Bernd - Staadt, Jochen: Die antiautoritäre Revolte. Der Sozialistische Deutsche Studentenbund nach der Trennung von der SPD. Bd. 1: 1960 - 1967. Wiesbaden, Westdeutscher Verlag 2002

Lužný, Dušan: Nová náboženská hnutí. Brno, Ústav religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 1997

Madloch, Norbert: Některé metodologické problémy výzkumu a výkladu dnešního levičáctví, in: Sborník příspěvků k dějinám imperialismu, č. 12/1982, s. 5 - 27

Marcuse, Herbert: Jednorozměrný člověk. Studie o ideologii rozvinuté postindustriální společnosti. Praha, Naše vojsko 1991

Marcuse, Herbert: Psychoanalýza a politika. Praha, Svoboda 1970

Merle, Robert: Za sklem. Praha, Svoboda-Libertas 1993

Müller, Helmut - Krieger, Karl Friedrich - Vollrath, Hanna: Dějiny Německa. Praha, Lidové noviny 1995

Müller, Jürgen: Die Geschichte des Student Non-Violent Coordinating Committee. Stuttgart, Metzler 1977

Novotná, Věra: Levicově radikální studentské hnutí ve Francii a v Itálii v letech 1960 - 1975, in: Sborník k problematice dějin imperialismu 12/1982, s. 79 - 95

Otto, Karl A.: Vom Ostermarsch zur APO. Geschichte der außerparlamentarische Opposition in der Bundesrepublik 1960 - 1970. Frankfurt am Main - New York, Campus Verlag 1977

Paczkowski, Andrzej: Půl století dějin Polska 1939 - 1989. Praha, Academia 2000

Pach, Chester J.: Tet on TV: U. S. Nightly News Reporting and Presidential Policy Making, in: 1968. The World Transformed. Ed. Fink, Carole - Gassert, Philipp - Junker, Detlev. German Historical Institut in Washington - Cambridge University Press 1998

Pažout, Jaroslav: Studentské protestní hnutí v západní Evropě v šedesátých letech dvacátého století, in: Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis, r. 41, č. 1-2/2000, s. 129 - 194

Pilát, Jan: Svět doktora Kinga. Praha, Práce 1983

Pirjevec, Jože: Jugoslávie 1918 - 1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovi Jugoslávie. Praha, Argo 2000

Procacci, Giuliano: Dějiny Itálie. Praha, Lidové noviny 1997

Quirk, Robert E.: Fidel Castro. Praha, Oldag 1999

Rabehl, Bernd: Feindblick. Der SDS im Fadenkreuz des „Kalten Krieges“. Berlin, Philosophischer Salon 2000

Richter, Pavel A.: Die Außerparlamentarische Opposition in der Bundesrepublik Deutschland 1966 bis 1968, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft. Hrsg. Gilcher-Holtey, Ingrid. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1998, s. 35 - 55

Robbe, Martin: Atentát na budúcnosť. Ľavý radikalizmus - anarchizmus - terorizmus. Bratislava, Smena 1984

Rolke, Lothar: Protestbewegung in der Bundesrepublik. Opladen, Westdeutscher Verlag 1987

Rysková, Světlana: Vliv hnutí proti válce ve Vietnamu na vývoj americké zahraniční politiky na konci 60. a na počátku 70. let, in: Sborník k problematice dějin imperialismu č. 19/1987, s. 149 - 171

Schmidtke, Michael A.: Der Aufbruch der jungen Intelligenz. Die 68er Jahre in der Bundesrepublik und den USA. Frankfurt am Main - New York, Campus Verlag 2003

Schmidtke, Michael A.: Reform, Revolte oder Revolution? Der Sozialistische Deutsche Studentenbund (SDS) und die Students for a Democratic Society (SDS) 1960 - 1970, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft. Hrsg. Gilcher-Holtey, Ingrid. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1998, s. 188 - 206

Schneider, Franz: Provokation als Reformimpuls?, in: Drei Jahrzehnte Umbruch der deutschen Universitäten. Die Folgen von Revolte und Reform 1968-1974. Hrg. Karl Strober und Gisela Schmither. München, SH-Verlag 1996, s. 75 - 81

Schütte, Johannes: Revolte und Verweigerung. Zur Politik und Sozialpsychologie der Spontibewegung. Gießen, Focus 1980

Smolík, Jan: Současné pokusy o interpretaci evangelia. Praha, ISE, ed. Oikúmené 1993

Strobel, Karl: „1968“ und die Folgen: Die Gegenwart der Geschichte in Universität und aktueller Hochschul- wie Bildungspolitik, in: Drei Jahrzehnte Umbruch der deutschen Universitäten. Die Folgen von Revolte und Reform 1968-1974. Hrg. Karl Strober und Gisela Schmither. München, SH-Verlag 1996, s. 29 - 57

Steigerwald, Robert: Třetí cesta Herberta Marcuseho. Praha, Svoboda 1971

Strmiska, Maxmilián: Studie o utváření italské Nové levice (1968 - 1972). Brno 1994

Die Studentenproteste der 60er Jahre. Archivführer - Chronik - Bibliografie. Hrsg. Thomas P. Becker - Ute Schröder. Köln - Weimar - Wien, Böhlau Verlag 2000

Studenti a ideologie na Západě. Dokumenty. Uspoř. Miluše Kubíčková a Jiřina Šiklová. Praha, Horizont 1969

Syruček, Milan: Dědictví generála. Praha, Svoboda 1975

Šiklová, Jiřina (psáno pod dívčím jménem Jiřina Heroldová): Stoupenci proměn. Rukopis, ve vlastnictví autorky.

Tantzsch, Monika: „Maßnahme Donau und Einsatz Genesung“. Die Niederschlagung des Prage Frühlings 1968/1969 im Spiegel der MfS-Akten. Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen

Demokratischen Republik, Reihe B: Analysen und Berichte
Nr. 1/1994. Berlin 1994

Teed, Peter: Moderní oxfordský slovník 20. století. Praha,
IRIS a Knižní klub 1994.

Tent, James F.: Freie Universität Berlin 1948 - 1988. Eine
deutsche Hochschule im Zeitgeschehen. Berlin, Colloquium
Verlag 1988

Tindall, George B. - Shi, David E.: USA. Praha, Lidové noviny
1994

Tolomelli, Marica: „Represiv getrennt“ oder „organisch
verbündet“. Studenten und Arbeiter 1968 in der Bundesrepublik
und in Italien. Opladen, Leske + Budrich 2001

Tolomelli, Marica: 1968: Formen der Interaktion zwischen
Studenten- und Arbeiterbewegung in Italien und
der Bundesrepublik, in: 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand
der Geschichtswissenschaft. Hrsg. Gilcher-Holtey, Ingrid.
Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1998, s. 82 - 100

Trockij, Lev Davidovič: Zrazená revoluce. Brno, Doplněk 1995
Universität und Widerstand. Versuch einer Politischen
Universität in Frankfurt. Hrsg. Claussen, Detlev - Dermitzel,
Regine. Frankfurt am Main, Europäische Verlagsanstalt 1968

Vaněk, Antonín: Studenti a společnost. Kritika
antikomunistického a revizionistického působení na mládež.
Praha, nakl. neuvedeno, 1976

The Vietnam War on Campus. Other Voices, More Distant Drums.
Ed. Gilbert, Marc Jason. Westport - London, Praeger Publishers
2001

Wasmuth, Ulrike C.: Die Entstehung der Friedensbewegung
der achtziger Jahre. Ihre geistige Strömungen und ihre
Beziehung der Friedensforschung, in: Neue soziale Bewegung

der BRD. Frankfurt am Main - New York, Campus Verlag 1987,
s. 109 - 133

Weigt, Peter: Revolutions-Lexikon. Taschenbuch
der außerparlamentarischen Aktion. Frankfurt am Main, Bärmeier
& Nickel 1968

Weiss, Andreas von: Die Neue Linke. Kritische Analyse. Boppard
am Rhein, Harald Boldt Verlag 1969

Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období
od počátku 16. století do současnosti. Praha, Archivní správa
Ministerstva vnitra ČR 2002

1968: A Student Generation in Revolt. Edited by Ronald Fraser.
New York, Pantheon Books 1988

1968 am Rhein: Satisfaction und Ruhender Verkehr. Hrsg. Kurt
Holl - Claudia Glunz. Köln, Schmidt von Schwind 1998

'68 und die Folgen. Ein unvollständiges Lexikon. Berlin, Argon
Verlag 1998

b) Československo

Bartošek, Karel: Rencontre inattendue en Tchécoslovaquie
(octobre 1968 - juin 1969), in: Les Années 68. Les temps
de la contestation, ed. Geneviève Dreyfus-Armand aj.
Bruxelles, Éditions Complexe 2000, s. 299 - 311

Benčík, Antonín: Rekviem za Pražské jaro. Důvěrná informace
o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky
v Československu 1968. Třebíč, TEMPO 1998

Le "complot trotskyste" en Tchécoslovaquie. Les textes
de l'opposition révolutionnaire. Ed. François Maspero. Cahier
Rouge Spécial, Paris 1970

Cuhra, Jaroslav: Mezinárodní ohlasy procesu „P. Uhl a spol.“,
rukopis uložený v ÚSD AV ČR

Cuhra, Jaroslav: Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969 - 1972. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 29. Praha, ÚSD AV ČR 1997

Československo roku 1968. 2. sv. Praha, Parta 1993

Čmolík, Otto - Varholík, Juraj: Mládež - generace - společnost. Příspěvek ke studiu problematiky návaznosti generací a formování komunistického vědomí mládeže v socialistické společnosti. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1977

Dějiny Univerzity Karlovy 1918 - 1990. IV. díl. Red. Havránek, Jan - Poustka, Zdeněk. Praha, Univerzita Karlova - Karolinum 1998

Dejinná križovatka. Slovenské národné povstanie - predpoklady a výsledky. Red. Beer, Ferdinand - Benčík, Antonín - Graca, Bohuslav - Křen, Jiří - Kural, Václav - Šolc, Jiří. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1964

Frolík, Jan: Osud fondů Studijního ústavu MV, in: Archivní časopis, r. 44, č. 1/1994, s. 4 - 7

Husák, Gustáv: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1964

Hyna, Alfred: Pokus o reformu socialismu a jeho potlačení v plzeňském vysokém školství, in: Západočeský sborník historický, č. 6. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni 2000, s. 311 - 325

Kadrmas, Pavel: Studentské hnutí proti ústupkům a poraženectví, in: Proměny pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968 - 69. Brno, ÚSD AV ČR - Doplněk 1995, s. 245 - 275

Kaplan, Karel: Aparát ÚV KSČ v letech 1948 - 1968. Sešita ÚSD AV ČR, sv. 10. Praha, ÚSD AV ČR 1993

Kaplan, Karel: Československo v letech 1948 - 1953. Zakladatelské období komunistického režimu. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991

Kaplan, Karel: Československo v letech 1953 - 1966. Společenská krize a kořeny reformy. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1992

Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy. I. Československo a rozpory v sovětském bloku, II. Reforma trvale nemocné ekonomiky. Brno, Doplněk 2000

Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci. Brno, Doplněk 2002

Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy 1968, in: Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci. Praha, Univerzita Karlova - Karolinum 1999, s. 99 - 116

Kaplan, Karel: „Všechno jste prohráli!“ (Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů). Praha, Ivo Železný 1997

Když je Bondymu šedesát ... Rozhovor Řehoře Šamsy se Zbyňkem Fišerem, in: Vokno, č. 16/1990, s. 5 - 13

Klokočka, Vladimír: Demokratischer Sozialismus. Ein authentisches Modell und ein Interview mit Rudi Dutschke. Konkret extra 1. Hamburg 1968

Konvička, Libor - Kavan, Jan: Youth Movements and the Velvet Revolution, in: Communist and Post-Communist Studies r. 27, č. 2/1994, s. 160 - 176

Kosík, Karel: Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa. Praha, Akademia 1966

Kuča, Jaromír: Mezi olomouckými kongresy (kapitoly z dějin studentského hnutí let 1968 - 1969). Disertační práce. Olomouc 1990

Latyš, Michail V.: „Пражская весна“ 1968 г. и реакция Кремля, Moskva, PAN 1998

Lederer, Jiří: Jan Palach. Zpráva o životu, činu a smrti českého studenta. Praha, Novinář 1990

Londák, Miroslava - Sikora, Stanislava - Londáková, Elena: Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 - 1967. Bratislava, Veda 2002

Machovec, Martin: Egon Bondy. Pokus o náčrt geneze a vývoje básnického díla Egona Bondyho, in: Vokno, č. 21/1991, s. 52 - 64

Mandler, Emanuel: Poločas Pražského jara, in: Soudobé dějiny, r. 1, č. 4 - 5/1994, s. 603 - 622

Marek, Jindřich: Starci na chmelu. Zapomenutí rebelové z roku 1968, in: Magazín MF Dnes, r. 6, č. 33/1998, 20. 8. 1998, s. 14 - 19

Matthews, John P. C.: Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů. Edice Krize komunistického systému v Československu 1953 - 1957, sv. 2. Brno, Nakladatelství Prius 2000

Maudry, Jindřich: Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 16. Praha, ÚSD AV ČR 1994

Měchýř, Jan: Na okraj legendy roku 1968, in: Soudobé dějiny, r. 1, č. 1/1993, s. 11 - 23

Mládež v plánech antikomunizmu. Bratislava, Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS 1975

Moravec, Jan: Antipoučení. Praha, Naše vojsko 1990

Morkes, František: Léta nadějí, iluzí i zklamání. Poznámky k proměnám vysokých škol v letech 1945-1953, in: Věda

v Československu 1945-1948. Sborník z konference 18. - 19. 11. 1998. Praha 1998, s. 21 - 37

Morkes, František: Vysoké školy v kontextu legislativních a politických změn, in: Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970). Sborník z konference. Ed. Zilynská, Blanka - Svobodný, Petr. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 2001, s. 23 - 31

Neubauer, Jiří: K vývoji československého vysokoškolského hnutí. Diplomová práce vypracovaná na FF UK v Praze. Praha 1971

Novotný, Miroslav: Československé vysokoškolské a Pražské jaro, in: Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970). Sborník z konference. Ed. Zilynská, Blanka - Svobodný, Petr. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 2001, s. 387 - 396

Ondrouch, Josef: K vývoji studentského hnutí v ČSSR, in: *Tvorba*, č. 42, 21. 10. 1970, příloha.

Osm měsíců Pražského jara 1968. Praha, Práce 1991

Otáhal, Milan: K některým otázkám dějin „normalizace“, in: *Soudobé dějiny*, r. 2, č. 1/1995, s. 5 - 16.

Otáhal, Milan: Normalizace 1969 - 1989. Příspěvek ke stavu bádání. Sešity ÚSD AV ČR, č. 36. Praha, ÚSD AV ČR 2002

Otáhal, Milan: První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969-72), in: *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha, ÚSD AV ČR - Maxdorf 1993, s. 11 - 33

Otáhal, Milan: Počátky „normalizace“ a první fáze opozice, in: Otáhal, Milan: *Opozice, moc, společnost 1968/1970*. Příspěvek k dějinám „normalizace“. Praha ÚSD AV ČR - Maxdorf 1994, s. 11 - 30

Otáhal, Milan: *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968 - 1989*. Praha, Dokořán 2003

Otáhal, Milan - Vaněk, Miroslav: Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999

Pauer, Jan: Praha 1968: Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí - plánování - provedení. Praha, Argo 2004

Pažout, Jaroslav: Hnutí revoluční mládeže, in: Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970). Sborník z konference. Ed. Zilynská, Blanka - Svobodný, Petr. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 2001, s. 371 - 385

Pažout, Jaroslav: Prameny k dějinám československého studentského hnutí v šedesátých letech dvacátého století. Diplomová práce vypracovaná na Katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK v Praze. Praha 2003

Pažout, Jaroslav: Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na Západě, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. II. Red. Zdeněk Kárník a Michal Kopeček. Praha, Dokořán a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 213 - 227

Pažout, Jaroslav: Sbírka Ivana Dejmal - významný pramen k dějinám československého studentského hnutí v šedesátých letech dvacátého století, in: Sborníku archivních prací, r. 53, č. 2/2003, s. 129 - 194

Pažout, Jaroslav: Studentské hnutí na Vysoké škole zemědělské v Praze v době Pražského jara, in: Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Sborník příspěvků věnovaný památce Samuela Cambela. Studie Slováckého muzea 9/2004, s. 133 - 137

Pečínka, Pavel: Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu. Brno, Doplněk 1999

Pelikán, Jiří: Sozialistische Opposition in der ČSSR. Analyse und Dokumente des Widerstandes seit dem Prager Frühling. Frankfurt am Main - Köln, Europäische Verlagsanstalt 1974

Pernes, Jiří: Od demokratického socialismu k demokracii. Nekomunistická socialistická opozice v Brně v letech 1968 - 1972. Brno, ÚSD AV ČR a Barrister & Principal 1999

Pithart, Petr: Osmašedesátý. Praha, Rozmluvy 1990

Pousta, Zdeněk: Akční program KSČ z roku 1968 a vysoké školy, in: Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970). Sborník z konference. Ed. Zilynská, Blanka - Svobodný, Petr. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 2001, s. 11 - 21

Prag und die Linke. Konkret extra 2. Hamburg 1968

Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 - 1992. Bratislava, Academic Electronic Press a Ústav T. G. Masaržka 1998

Skilling, Harold Gordon: Czechoslovakia's interrupted revolution. Princeton, Princeton University Press 1976

Strmiska, Maxmilián: Ke kulturně politické charakteristice Spolku posluchačů filosofie Brněnské univerzity, in: Časopis Matice moravské, r. 113, č. 2/1968, s. 313 - 327

Suk, Jaroslav: Československá radikální levice, in: Svědectví, r. 17, č. 67/1982, s. 613 - 629

Svatoš, Michal: Historie studentských majálesů, in: Dějiny a současnost, r. 23, č. 2/2001, s. 22 - 26

Svatoš, Michal: Studentské majálesy 60. let, in: Zlatá šedesátá - česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a ... zklamání. Materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu Akademie věd České republiky 16. - 18. června 1999, Praha 2000, s. 92 - 102

Svatoš, Michal: Studentský majáles roku 1965 aneb Allen Ginsberg králem majálesu, in: Česká věda a Pražské jaro (1963 - 1970). Sborník z konference 22. - 23. 11. 2000. Ed. Zilynská, Blanka - Svobodný, Petr. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Karolinum 2001, s. 365 - 370

Šárka, Josef: Majáles před 25 lety, Studentské listy, r. 2, č. 9/1991

Šimečka, Milan: Obnovení pořádku. Brno, Atlantis 1990

Uhl, Petr a kol.: Princip společenské samosprávy. Köln, Index a Informační materiály 1982

Urbášek, Vladimír: Olomoučtí vysokoškolští studenti v letech 1968 - 1971, in: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 24. Praha, ÚSD AV ČR 1996. s. 114 - 134

Vachalovský, Přemysl - Žáček, Pavel: Jan Kavan v labyrintu tajných služeb. Praha, Formát 2003

Vančura, Jiří: Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968. Praha, Mladá fronta 1990

Vaněk, Antonín: Studenti a společnost. Kritika antikomunistického a revizionistického působení na mládež. Praha 1976

Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Praha, Archivní správa Ministerstva vnitra ČR 2002

Zpráva Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, rukopis uložený v ÚSD AV ČR

Žáček, Pavel - Vachalovský, Přemysl: Jan Kavan v labyrintu služeb. Praha, Formát 2003

Seznam použitých zkratek

ADF - Aktion Demokratischer Fortschritt, Akce demokratického pokroku

AFP - Agence française de presse, Francouzská tisková agentura

AMP - Archiv hlavního města Prahy

AMU v Brně - Archiv Masarykovy univerzity v Brně

AMV - Archiv Ministerstva vnitra České republiky

AMZV - Archiv Ministerstva zahraničních věcí

AP - Associated Press, Tisková asociace

APO - außerparlamentarische Opposition, mimoparlamentní opozice

APO-Archiv - Archiv "Außerparlamentarische Opposition und soziale Bewegungen", Berlin

ARPS - viz PSP

ARS - Akademická rada studentů

AStA - Allgemeiner Studentenausschuß, všeobecný studentský výbor

AUK - Archiv Univerzity Karlovy v Praze

AVPS - Akční výbor pražských studentů

BRD - Bundesrepublik Deutschland, Spolková republika Německo

BSC - Brněnské studentské centrum

BstU - Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik („Gauck-Behörde“)

CGT - Confédération générale du travail, Všeobecná konfederace práce

CND - Campaign for Nuclear Disarmament, Kampaň za nukleární odzbrojení

CPSU - Communist Party of the Soviet Union, Komunistická strana Sovětského svazu

CSMS Praha - Centrální spisovně Městského soudu v Praze

ČSAV - Československá akademie věd

ČSÚV - Československé ústředí vysokoškoláků

ČSM - Československý svaz mládeže

ČSR - Česká socialistická republika

ČSSR - Československá socialistická republika

ČVUT - České vysoké učení technické v Praze

ČZM - Československý svaz mládeže

DAMU - Divadelní akademie múzických umění

DDR - Deutsche demokratische Republik viz též NDR

DGB - Deutscher Gewerkschaftsbund, Německý odborový svaz

DKP - Deutsche Kommunistische Partei, Německá komunistická strana

DPA - Deutsche Presse Agentur, Německá tisková agentura

DU - Demokratische Union, Demokratická unie

FDP - Freie Demokratische Partei, Svobodná demokratická strana

FF UK v Praze - Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

FF UK v Bratislavě - Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě

FGDS - Fédération de la gauche démocrate et socialiste, Federace demokratické a socialistické levice

FJFI - Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská (ČVUT)
(do školního roku 1967/68 FTJF - Fakulta technické a jaderné fyziky)

FKS - Francouzská komunistická strana viz též PCF

FON - Fakulta osvěty a novinářství (do roku 1965 ION - Institut osvěty a novinářství)

FS ČVUT - Fakulta strojní Českého vysokého učení technického
v Praze

FTJF viz FJFI

FU - Freie Universität

FV - fakultní výbor

HISOF - Historiologicko-sociologický klub s přihlédnutím
k futurologii

HRM - Hnutí revoluční mládeže (používán též krycí název RSS -
Revoluční socialistická strana)

HS StB - Hlavní správa Státní bezpečnosti

ION - viz FON

JCR - Jeunesse communiste révolutionnaire, Mladí komunističtí
revolucionáři

KAN - Klub angažovaných nestraníků

KDSE - Katholische Deutsche Studenteneinigung, Sdružení
německých katolických studentů

KGB - Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti, Výbor státní
bezpečnosti

KIHO - Kirchliche Hochschule - Vysoká škola církevní

Klikoživ - Klika opozičních živlů

KPÖ - Kommunistische Partei Österreich, Komunistická strana
Rakouska

KSČ - Komunistická strana Československa

KSS - Komunistická strana Slovenska

KSSS - Komunistická strana Sovětského svazu

KV ČSFR - Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 -
1970

KV KSČ - Krajský výbor Komunistické strany Československa

KV SR - Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí
v rokoch 1967 - 1970

LP - Libri prohibiti

LSD - Liberální studentský svaz Německa, Liberaler Studentenbund Deutschlands

MfS - Ministerium für Staatssicherheit

MV - ministerstvo vnitra

MV KSČ - městský výbor KSČ

MZA Brno - Moravský zemský archiv v Brně

NA - Národní archiv

NATO - North Atlantic Treaty Organisation, Organizace severoatlantické smlouvy

NDR - Německá demokratická republika viz též DDR

NF - Národní fronta

NPD - Nationaldemokratische Partei Deutschlands, Nacionálně demokratická strana

NSL - Názorové sdružení levice

OCI - Organisation Communiste Internationaliste, Internacionalistická komunistická organizace

OAS - Organisation de l'armée secrete, Organizace tajné armády

PCF - Parti communiste français, Francouzská komunistická strana viz též FKS

PRL - Polska Rzeczpospolita Ludowa, Polská lidová republika

PSDS - Polská sjednocená dělnická strana

PSP - Pražský studentský parlament, původně Akademická rada pražských studentů (ARPS)

PSU - Parti socialiste unifié, Sjednocená socialistická strana

PÚV KSČ - předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa

RAF - Frakce rudé armády, Rote Armee Fraktion

RC - Republikanischer Club, Republikánský klub

ROH - Revoluční odborové hnutí

RSS - viz HRM

SC - Societas Cosmopolitica

SDS - Sozialistischer Deutscher Studentenbund, Socialistický svaz německého studentstva

SDS - Students for a Democratic Society, Studenti pro demokratickou společnost (USA)

SED - Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Jednotná socialistická strana Německa

SHB - Sozialdemokratischer Hochschulbund, Sociálně demokratický vysokoškolský svaz

SNA - Slovenský národný archív v Bratislave

SNB - Sbor národní bezpečnosti

SNCC - Student Nonviolent Coordinating Commitee, Studentský výbor pro koordinování nenásilných akcí

SOS - Samostatná organizace studentů (též jako SSO - Samostatná studentská organizace)

SPD - Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Sociálně demokratická strana Německa

SPF - Spolek posluchačů filozofie

SRN - Spolková republika Německo

SSO - viz SOS

SSR - Slovenská socialistická republika

SSSR - Svaz sovětských socialistických republik

SONP - Spojené ocelárny národní podnik

STAR - Studentská akademická rada

StB - Státní bezpečnost

SÚV ČZM - Slovenský ústredný výbor Československého zväzu mládeže

SVS - Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy

SVS ČSR - Svaz vysokoškolského studentstva České socialistické republiky

TAISS - Tiskové a informační středisko studentů

TASS - Tisková agentura Sovětského svazu

TU - Technische Universität

UA MZLU v Brně - Univerzitní archiv Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně

UEC - Union des étudiants communiste, Svaz komunistických studentů

UK - Univerzita Karlova

UNEF - Union nationale des étudiants de France, Národní svaz francouzských studentů

USA - United States of America, Spojené státy americké

ÚSD AV ČR - Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky

ÚPV SAV - Ústav politických vied Slovenskej akademie vied

ÚV ČSM - Ústřední výbor Československého svazu mládeže

ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VDS - Verband Deutscher Studentenschaften, Svaz německých studentů

VOV - vysokoškolský obvodní výbor

VŠR ÚV ČSM - Vysokoškolská rada Ústředního výboru Československého svazu mládeže

VV KSČ - vysokoškolský výbor Komunistické strany Československa

VŠZ - vysoká škola zemědělská

VŠE - vysoká škola ekonomická

VŠCHT - vysoká škola chemicko-technologická

ZO - základní organizace

ZVS - Zväz vysokoškolských študentov

Příloha

Seznam dokumentů

I. Obrazová příloha

1. Výzva studentů Vysoké školy zemědělské v Praze k účasti na majálesu 1. května 1965.
2. Zvaní na majáles den před vlastní slavností 30. dubna 1965 na Václavském náměstí v Praze.
3. Titulní strany některých studentských časopisů vycházejících v Československu (Ekonom, Impuls, Buchar, Elixír, Student).
4. Aktiv zástupců pražských vysokých škol 13. ledna 1968.
5. Mítink mládeže 20. března 1968 v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka v Praze.
6. Studentská demonstrace na podporu prezidentské kandidatury Čestmíra Císaře 28. března 1968 v Praze.
7. Manifestace mládeže na Staroměstském náměstí v Praze 3. května 1968.
8. Studentská stávka v listopadu 1968 - budova Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze během stávky, deset stávkových bodů Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy opsaných a vyvěšených studenty Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze a prohlášení studentů Střední všeobecně vzdělávací školy Jana Nerudy v Praze na podporu vysokoškolských kolegů.
9. Fotografie z jedné ze studentských stávek, zřejmě v listopadu 1968.

10. Loučení představitelů studentského hnutí s ministrem školství profesorem Vladimírem Kadlecem při jeho odchodu z funkce v prosinci 1968.
11. Smuteční shromáždění u příležitosti pohřbu Jana Palacha na nádvoří Karolína a smuteční průvod na Staroměstském náměstí v Praze 25. ledna 1969.
12. Karikatury v časopisu studentů Vysoké školy zemědělské v Praze Impuls.
13. Karikatura v časopisu studentů Vysoké školy chemicko-technologické v Praze Elixír.
14. Karikatura vyjadřující názor většiny západoberlínského a západoněmeckého obyvatelstva na oprávněnost studentským protestů v porovnání s protesty jejich kolegů v zemích sovětského bloku.
15. Žádost Rudí Dutschkeho o udělení československého víza pro účast na křesťanské mírové konferenci, československé vízum udělené Dutschkemu a jeho zvětšená pasová fotografie.
16. Průvod demonstrantů směřující v odpoledních hodinách 21. srpna 1968 před československou vojenskou misí v Západním Berlíně.
17. Karikatura na titulní straně časopisu Was tun vyjadřující názor antiautoritářského křídla protestního hnutí v SRN a Západním Berlíně na poměr Německé komunistické strany k západoněmecké vládě.
18. Výzva členů Hnutí revoluční mládeže k protestním akcím u příležitosti prvního výročí okupace Československa.
19. Titulní strana publikace vydané britskou Mezinárodní marxistickou skupinou v souvislosti s procesem se členy Hnutí revoluční mládeže.

20. Okolí obchodního oddělení československého velvyslanectví v Paříži obsazené 17. února 1971 příslušníky Komunistické ligy.

II. Edice dokumentů

1. 1968, 26. dubna, Praha. - Prohlášení Akademické rady studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze adresované ministru školství Vladimíru Kadlecovi obsahující protest proti způsobu organizování stávky na podporu akce amerických studentů proti vietnamské válce.
2. 1968, 2. července, Praha. - Memorandum Názorového sdružení levice obsahující analýzu situace v Československu a stanovení podmínek pro rozvoj socialismu v této zemi.
3. 1968, 21. srpna, Západní Berlín. - Prohlášení všeobecných studentských výborů Svobodné univerzity v Berlíně, Technické univerzity v Berlíně a Vysoké školy církevní v Berlíně, Socialistického svazu německého studentstva, Sociálně demokratického vysokoškolského svazu, Republikánského klubu a organizace Falken adresované ústředním výborům komunistických stran států podílejících se na okupaci Československa odsuzující tuto intervenci.
4. 1968, 10. září, Západní Berlín. - Prohlášení Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně obsahující kritiku zneužívání okupace Československa představiteli západoněmeckého a západoberlínského establishmentu k antikomunistické kampani, analýzu vývoje v Československu a důsledků vyplývajících z tohoto vývoje pro další působení protestního hnutí
5. 1968, 22. září, Londýn. - Otevřený dopis skupiny britských trockistů Fidelu Castrovi obsahující kritiku jeho hodnocení okupace Československa.
6. 1968, 10. listopadu, Praha. - Výzva Akčního výboru 17. listopadu německým, rakouským, rumunským a jugoslávským

studentům k podpoře protestních akcí československých studentů připravovaných u příležitosti výročí 17. listopadu.

7. [1968, 14. listopadu], Západní Berlín. - Prohlášení Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně a Socialistického svazu německého studentstva v Berlíně adresované Akademické radě studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze vyjadřující podporu akcím československých studentů a jejich snaze o spolupráci s dělníky.

8. 1968, 21. listopadu, Praha. - Článek Jiřiny Šiklové analyzující studentská hnutí na Západě a v Československu, jejich odlišnosti a příčiny sporů mezi jejich protagonisty.

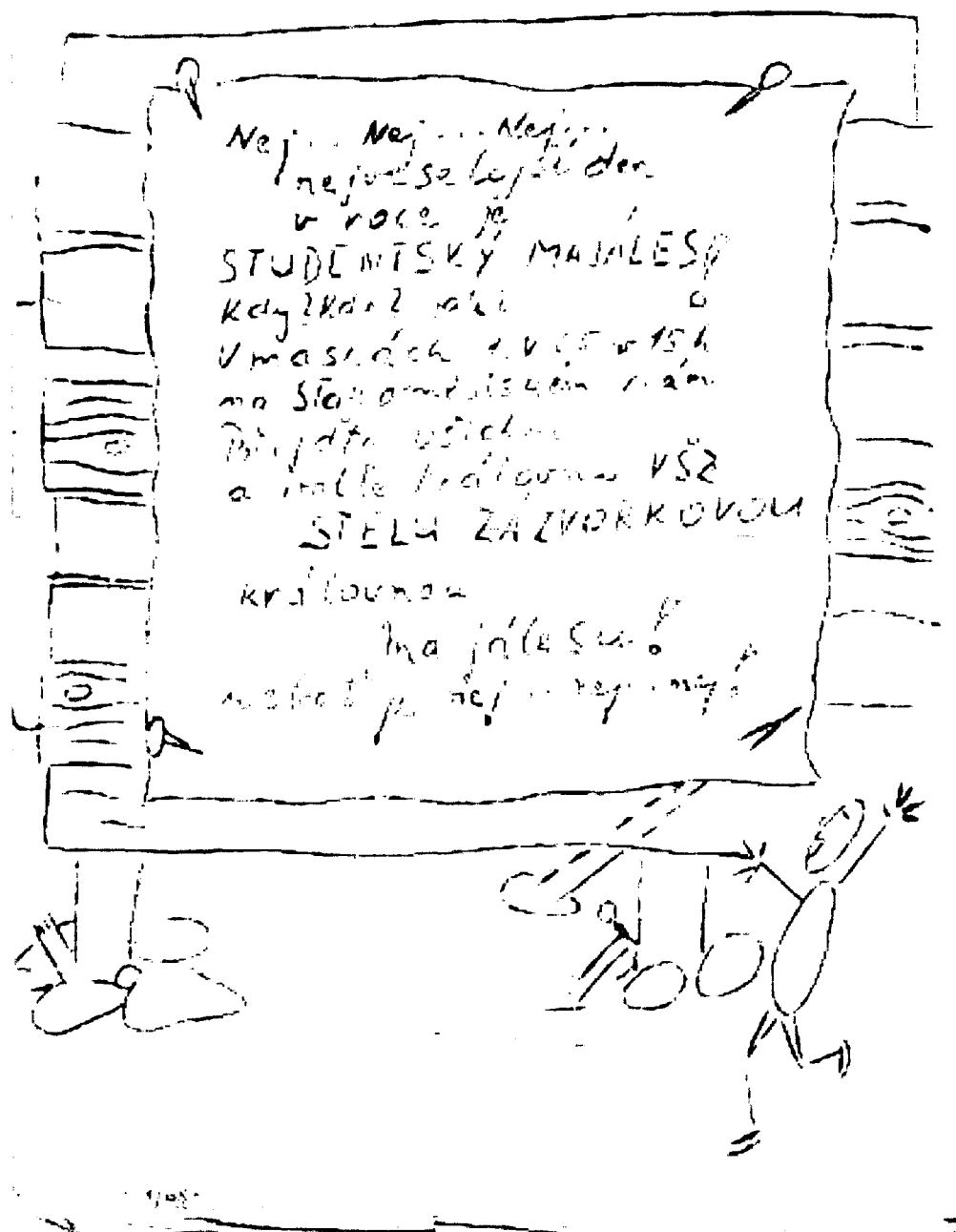
9. 1968, 2. prosince, Praha. - Zakládající manifest HRM deklarující vznik organizace a její cíle.

10. 1969, 21. ledna, Vídeň. - Komentář Thomase Chorcherra srovnávající v reakci na upálení Jana Palacha postoje a jednání rakouských a československých studentů.

11. 1969, listopad, Praha. - Programové prohlášení HRM obsahující analýzu vládnoucího systému v Československu, výzvu k organizování akcí vedoucích k jeho svržení a popis budoucí podoby společnosti.

12. [1971, před 1. březnem, Západní Berlín]. - Prohlášení Iniciativního výboru rudých buněk západoberlínských vysokých škol a Iniciativní skupiny pro propuštění československých soudruhů protestující proti věznění členů HRM.

Obrazová příloha

Výzva studentů Vysoké školy zemědělské v Praze k účasti na majálesu
1. května 1965. (LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal),
inv. č. 56, kr. 1)

Zvaní na majáles den před vlastní slavností 30. dubna 1965
na Václavském náměstí v Praze. (Osobní archiv Jany Kohnové)

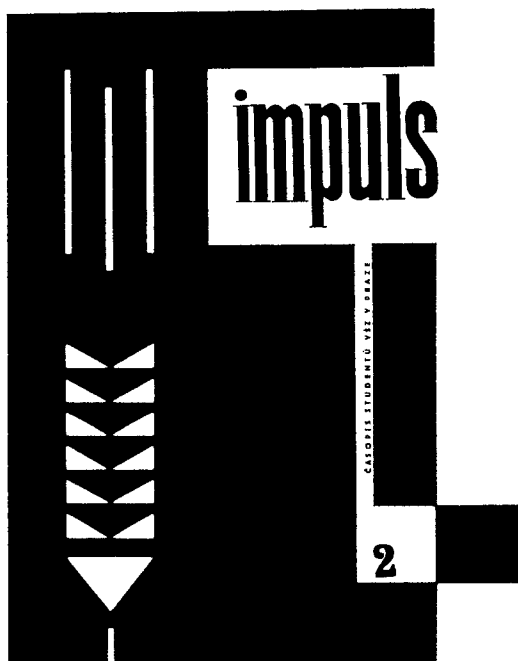
3.

Titulní strany některých studentských časopisů vycházejících v Československu

9

Časopis studentů Vysoké školy ekonomické v Praze Ekonom, r. 7, č. 9, leden 1968. (Osobní archiv Miroslava Tyla)

Časopis studentů Vysoké školy zemědělské v Praze Impuls, č. 2, březen 1969. (Osobní archiv Miroslava Tyla)

Časopis studentů Fakulty strojní ČVUT v Praze Buchar vydávaný Studentskou akademickou radou, č. 2, leden 1969. (LP, f. Čsl. studentské hnutí II)

Časopis studentů Vysoké školy chemicko-technologické v Praze Elixír, r. 11, č. 5, 2. 4. 1969. (LP, f. Čsl. studentské hnutí II)

student|22

I. Deutscher, Stalin ■ Křesťané a společnost ■ F. Peroutka: Překážky ■ Ivan Sviták o trestu smrti ■ TGM o rehabilitaci ■ Mnoha hlavy proti zdi

VYDALA JANA JAROMÍR P. KUDRKA
VYDALA JANA JAROMÍR P. KUDRKA
VYDALA JANA JAROMÍR P. KUDRKA

ČLÁNEK O ČEM MATE

JE NEBEZPEČNÉ
DOTYKAT SE NĚJHO
NA ZEM SPÁČEN

ČLÁNEK O ČEM MATE

TÝDENÍK MLADÉ INTELIGENCE
Ročník IV 29. května 1968 Cena 1 Kčs

ZDENĚK FIERLINGER, POSLANEC NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...
Vážený zdeněku...

Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...
Proč jsem tuhle tak rád...

Aktiv zástupců pražských vysokých škol 13. ledna 1968. U řečnického pultu stojí Zdeněk Zbořil. U předsednického stolu sedí zleva Zdeněk Pinc (je vidět pouze část hlavy), Miroslav Tyl, Jindřich Ptáček (student Hudební akademie múzických umění) a předseda VOV ČSM v Praze Milan Kymlička. V první řadě sedí Jan Kavan (s brýlemi). (Soukromý archiv Taťány Holečkové)

Mítink mládeže 20. března 1968 v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka v Praze, na horní fotografii předsednictvo mítinku, vlevo dole hovoří Jan Kavan, vpravo dole Zdeněk Zbořil. (NA, Sbírka Rok 1968, sign. 09/253 332/111, 09/253 332/100, 09/253 332/33)

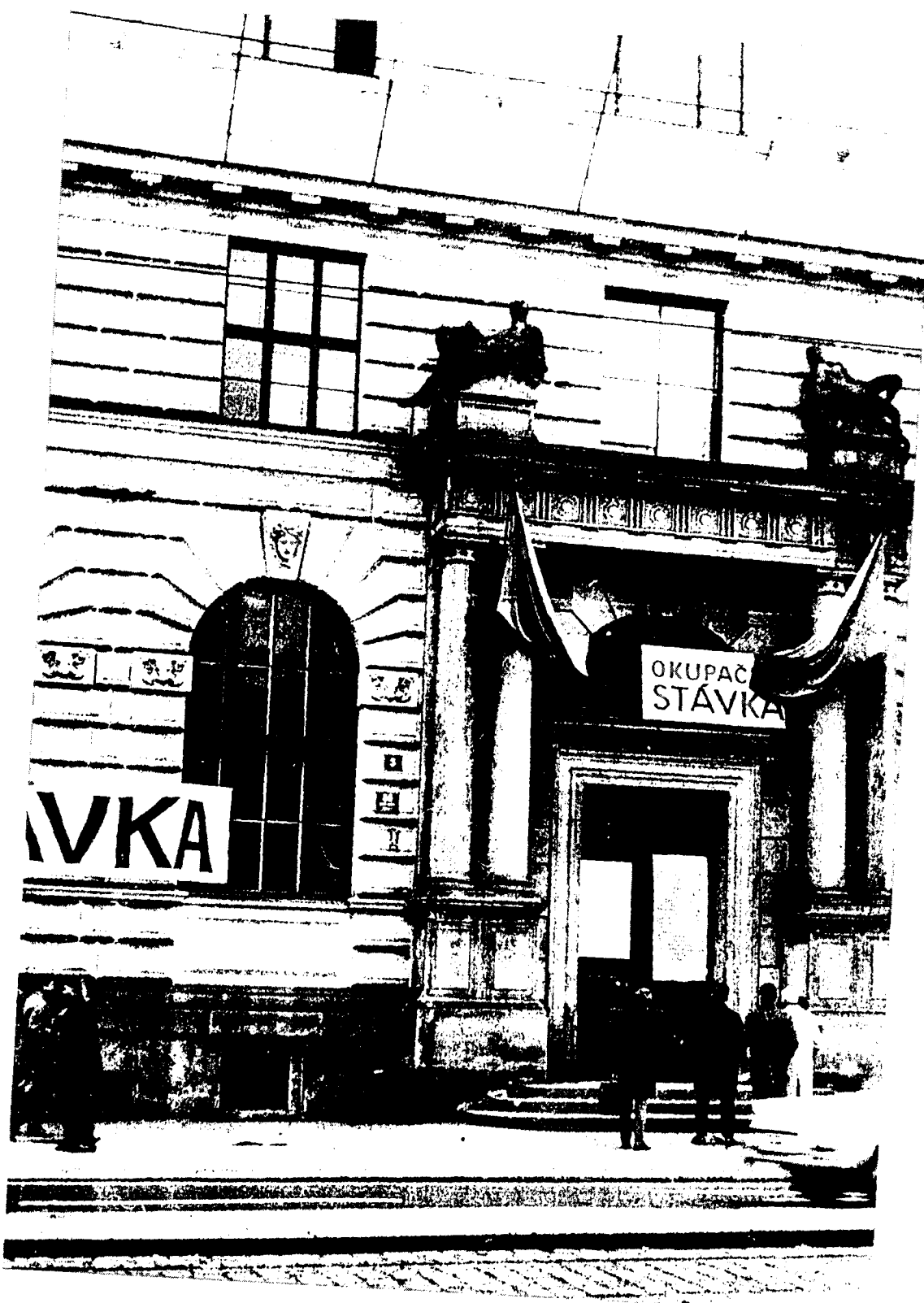

Studentská demonstrace na podporu prezidentské kandidatury Čestmíra Císaře 28. března 1968 v Praze. (NA, Sbírka Rok 1968, sign. 09/253 418/3, 09/253 418/64)

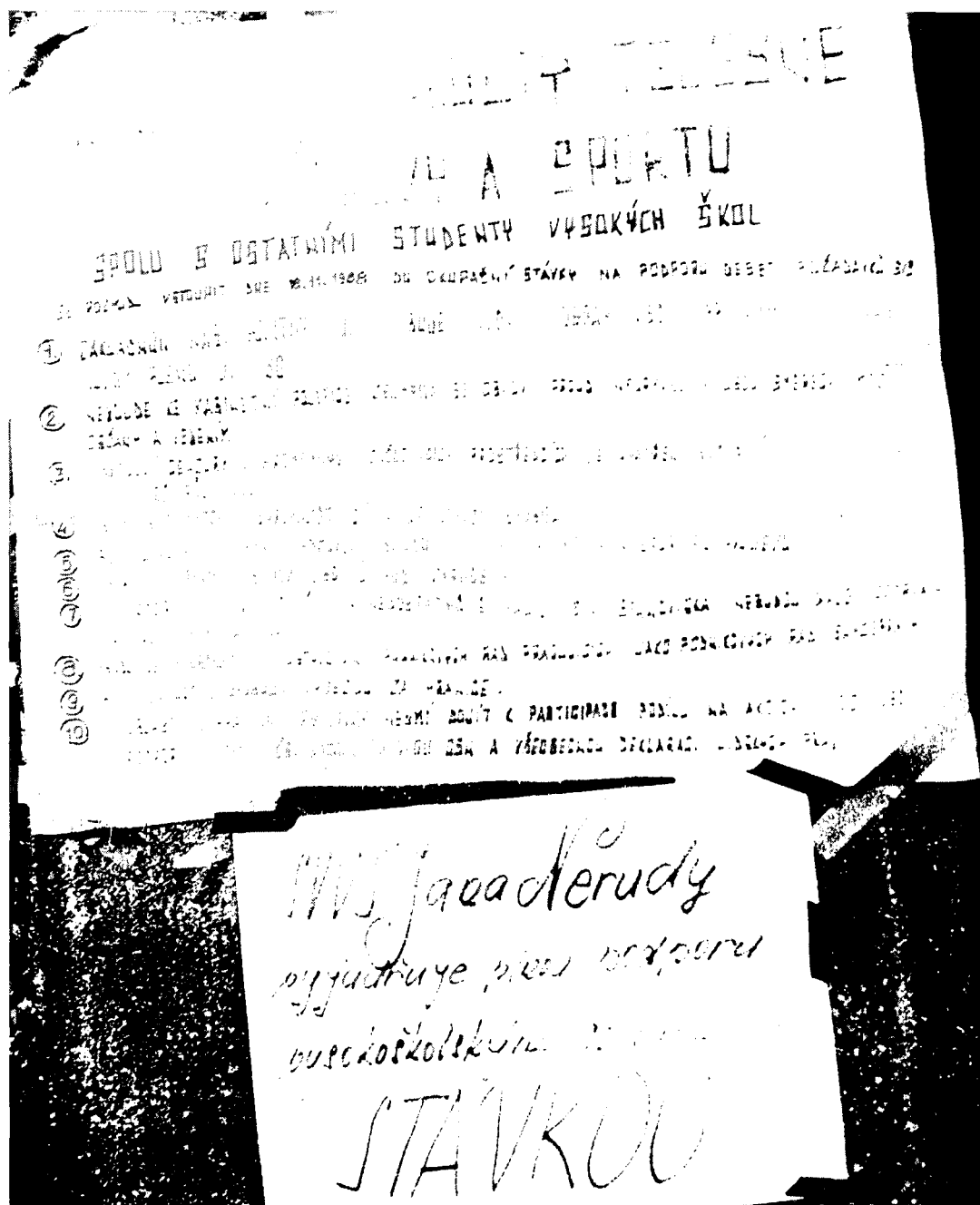

Manifestace mládeže na Staroměstském náměstí v Praze 3. května 1968.
(NA, Sbírka Rok 1968, sign. 09/253 895/4, 09/253 895/5)

Studentská stávka v listopadu 1968

Budova Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze během stávky.
 (NA, Sbirka Rok 1968, sign. 09/2/37/216)

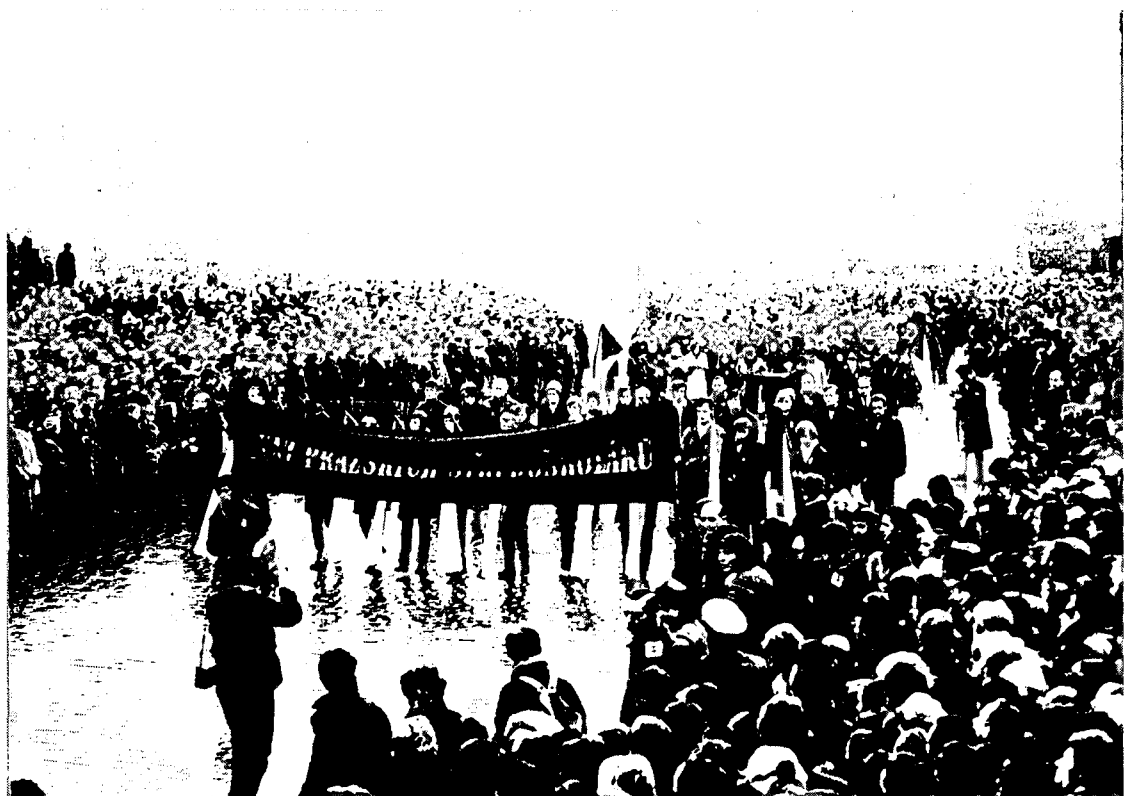
Deset stávkových bodů Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy opsaných a vyvěšených studenty Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze a prohlášení studentů Střední všeobecně vzdělávací školy Jana Nerudy v Praze na podporu vysokoškolských kolegů. (NA, Sbírka Rok 1968, sign. 09/2/37/157)

Fotografie z jedné ze studentských stávek, zřejmě v listopadu 1968. První vpravo dole Michael Dymáček, nad ním v brýlích Lubomír Holeček a vedle něj stojí Laco Mravec. (Soukromý archiv Taťany Holečkové)

Loučení představitelů studentského hnutí s ministrem školství profesorem Vladimírem Kadlecem při jeho odchodu z funkce v prosinci 1968. Druhá zprava je Zuzana Blühová, dále ministr Kadlec, Michael Dymáček, Lubomír Holeček a Vlado Púčik, první zleva otočen zády Milan Kymlička. (Soukromý archiv Jany Kohnové)

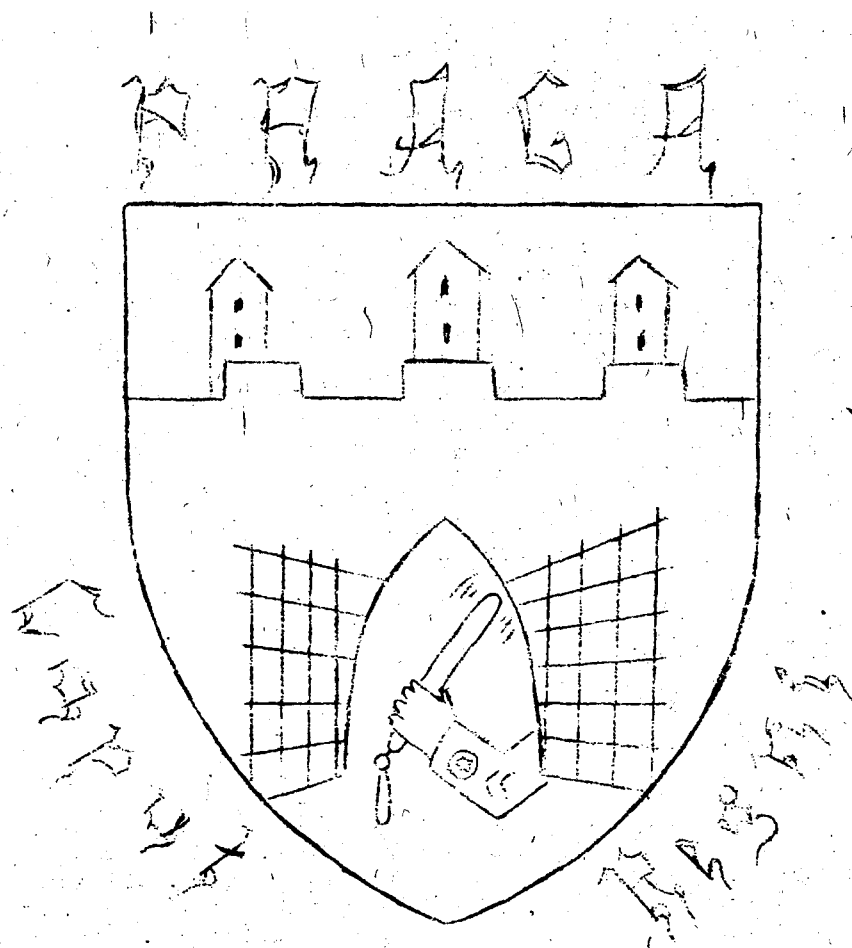

Smuteční shromáždění u příležitosti pohřbu Jana Palacha na nádvoří Karolina a smuteční průvod na Staroměstském náměstí v Praze 25. ledna 1969. (NA, Sbírka Rok 1968, bez sign.)

Karikatury v časopisu studentů Vysoké školy zemědělské v Praze
Impuls

Impuls, č. 3/1968, 24. 1. 1968, s. 13. (Osobní archiv Miroslava Tyla)

Nový znak
hlavního města
PRAHY

Impuls, č. 4/1969, květen 1969, s. 6. (LP, f. Čsl. studentské hnutí
(sb. Ivana Dejmala), inv. č. 175, kart. 3)

Karikatura v časopisu studentů Vysoké školy chemicko-technologické v Praze Elixír, r. 11, č. 6-7, 25. 5. 1969, nestr. (LP, f. Čsl. studentské hnutí II)

Das war's

Studenten-Demonstration in Berlin (links) und Warschau

Karikatura vyjadřující názor většiny západoberlínského a západoněmeckého obyvatelstva na oprávněnost studentským protestů v porovnání s protesty jejich kolegů v zemích sovětského bloku. (Die Welt, 16. 3. 1968)

34181

1. Es wird ersucht, den Antrag in Deutschschrift auszufüllen.

**2. POST O CZECHOSLOVENSKÉ VISUM
ANTRAG UM EIN TSCHOSCHESLOWAKISCHES VISUM**

Präsident der tschechoslowakischen
Gesandtschaft des Luftverkehrs

Vorname Deutsch Nachname Koch

Gebohrten (Datum und Ort) 12.11.1931 St. 12.11.1931

Adresse in der Heimat 1. Postkammer 100

Adresse des Gesandtschafts Präsident

Stempel Präsident Zertifikat Präsident

Einreiserecht über die 15 km Teilnahme an der 1. Luftfahrt

Einreiserecht in die CSSR Köln

Adresse polizeilich in der CSSR Köln

Polizei in der CSSR Köln

ne X der Tage

Polizei Köln

Unterschrift Koch

Nach Antrag in die CSSR sind Sie verpflichtet, binnen 48 Stunden bei dem tschechoslowakischen Konsulat einzuweisen.

Foto (4x4)

Stempel (4x4)

34181

Rechtsvermerk: Konsulate
Stempel des Konsulates

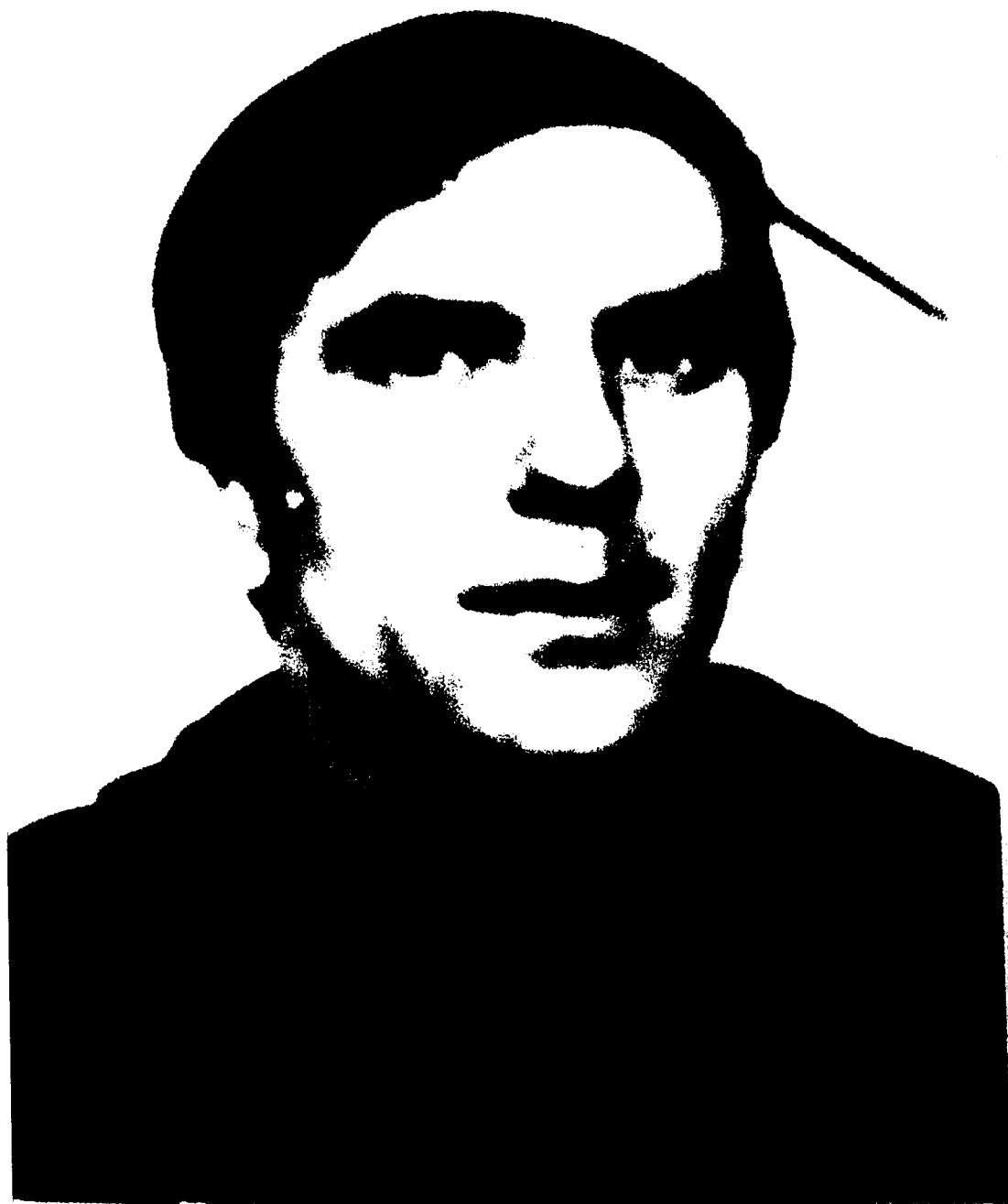
Wichtiger Hinweis:
Nicht verlieren — ist bei der Ausreise aus der
CSSR abzugeben

Das
An

-3 IV 1968 1974

Stempel (4x4)

Stempel (4x4)

Žádost Rudi Dutschkeho o udělení československého víza pro účast na křesťanské mírové konferenci, československé vízum udělené Dutschkemu a jeho zvětšená pasová fotografie. (AMV, T 904 MV)

Průvod demonstrantů směřující v odpoledních hodinách 21. srpna 1968 před československou vojenskou misi v Západním Berlíně. (Tagesspiegel, 22. 8. 1968)

Preis: DM -,50

Postabonnement: BRD: DM -70 pro Heft
Ausland: DM 1,- pro Heft
Schweiz: sfr. 1,- pro Heft

MONATSZEITUNG

20. Oktober 1999
Jahrgang 1 · Nr. 4

was tun

Anschrift: HAS TUN 66 Mannheim 31, Postfach 37 - Bankkonto: Dresdner Bank
Mannheim, Kt. HAS TUN 2191, P-Schuld: Dresdner Bank 66 Mannheim 1, P-Schuld.
Ludwigshafen, Kto. Nr. 278-Betr.: SKIN, HAS TUN 2191. Anschrift für Schulds:
Christian Schmidt, Friesenburgerstr. 207, 8025 Zürich. Müllerstraße Rendsburg.

Redaktionsrat: Achterberber-D., Amund-L., Douppler-F., Brand-W., Holzer-
J., Schneider-B., Giesler-H., Kallenberg-H., Kippe, Welschert-H.,
Th. Schmitz-Bender-H., J. Scholz-H., Wandinger-W., v.
Verantwortlich für den Inhalt: Walzer

Karikatura na titulní straně časopisu Was tun vyjadřující názor antiautoritářského křídla protestního hnutí v SRN a Západním Berlíně na poměr Německé komunistické strany k západoněmecké vládě. (Was tun, r. 1, č. 4, 28. 10. 1968)

Ušem . Ušem . Ušem !

ČESKOSLOVENSKÁ SKUTEČNOST

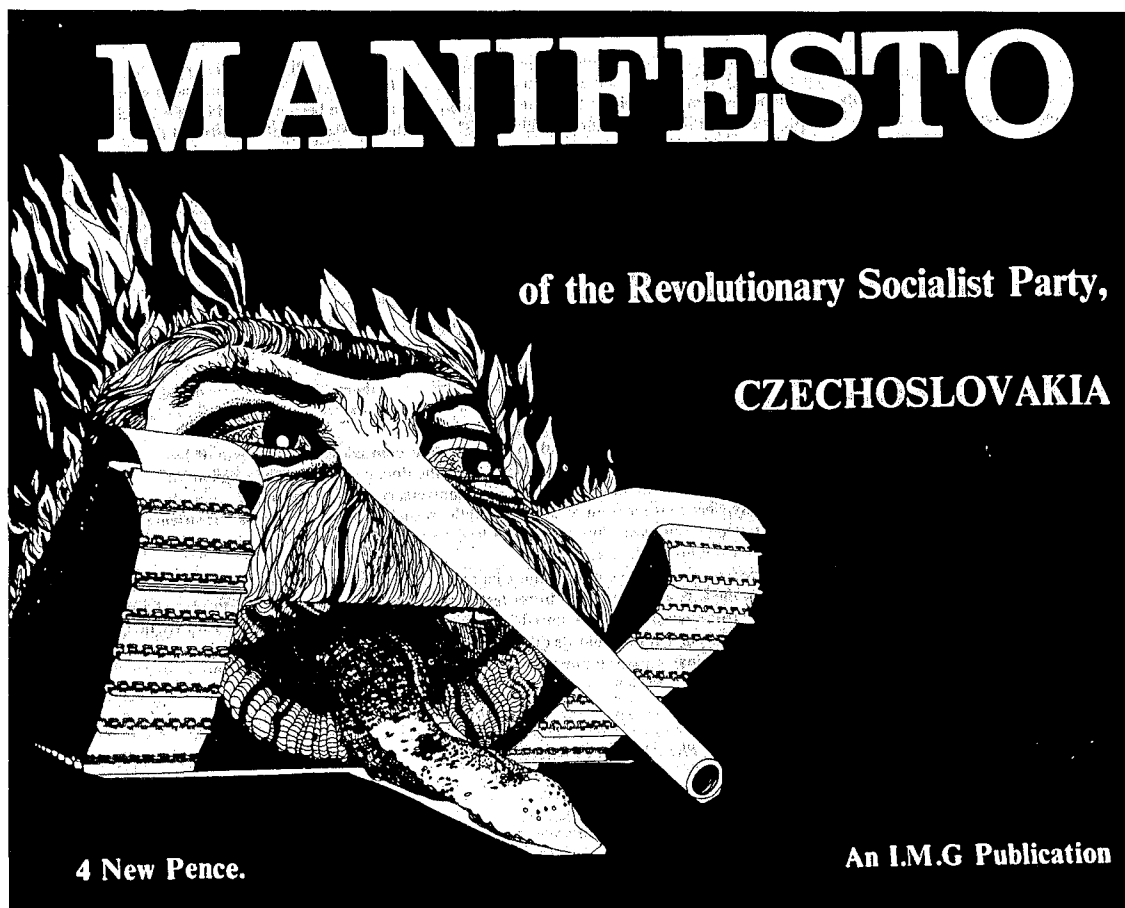
Lid naší země odsuzuje vpád intervenčních vojsk do čssr 21. srpna 1968 a s tím související odklon od polednové politiky, což vytvořilo a dále zvyšuje krizovou situaci ve státě. Proti této skutečnosti protestujeme tímto způsobem: nepoužiji v tento den veřejného dopravního prostředku kromě vlaku • nezakoupím ani jediný deník nebo časopis • vynechám jakoukoli zábavu ve veřejných podnicích • nakoupím potraviny den předem, aby obchody byly prázdné • ve 12⁰⁰ hod. zastavím demonstrativně práci na 5 minut • auta zastaví rovněž provoz a rozezvučí klaksony • v továrnách se rozezní sirény a kostelní zvony at' bijí ozvěnu sídci všeho lidu Československa. Označte se trikolorami a smutkem. Tímto způsobem vyhlásí československý lid den 21. srpna jako Den odporu "proti zrádceovské politice mocensko-byrokratického centra a jeho spojenců.

Dělníci

Studenti

Inteligence

Výzva členů Hnutí revoluční mládeže k protestním akcím u příležitosti prvního výročí okupace Československa. (LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. Ivana Dejmal), inv. č. 460, kart. 7)

Titulní strana publikace vydané britskou Mezinárodní marxistickou skupinou v souvislosti s procesem se členy Hnutí revoluční mládeže. (Soukromý archiv Karla Kovandy)

Okolí obchodního oddělení československého velvyslanectví v Paříži obsazené 17. února 1971 příslušníky Komunistické ligy. (Rouge, č. 102, 22. 2. 1971, s. 12)

Edice dokumentů

1.

1968, 26. dubna, Praha. - Prohlášení Akademické rady studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze adresované ministru školství Vladimíru Kadlecovi obsahující protest proti způsobu organizování stávky na podporu akce amerických studentů proti vietnamské válce.

Jménem studentů FF UK si ARS dovoluje vyslovit ministrovi školství s. prof. dr. Vladimíru Kadlecovi nesouhlas se způsobem, jakým byla studentům oktrojována stávka na podporu stanoviska amerických studentů k vietnamské válce a rasovému útlaku. Studenti vysokých škol, jak známo, mají svá vlastní stanoviska k těmto problémům a nejsou ochotni účastnit se akcí řízených byrokratickým aparátem ministerstva. Způsob, jakým byla tato akce provedena, připomíná nápadně nedávné povinné masové demonstrace; ve svých důsledcích vedl k narušení výuky a ke zneužití těch nejméně politicky uvědomělých skupin studentů, především středoškoláků.

Zároveň oznamujeme, že ARS FF UK zvolil vlastní formu podpory akce mezinárodního studentského hnutí.

Předsednictvo ARS FF UK v Praze

Václav Benda v. r.

Zdeněk Zbořil v. r.

Zdeněk Touš v. r.

Jana Kohnová

V Praze dne 26. 4. 1968

Soukromý archiv Jany Kohnové. - Kopie, strojopis.

2.

1968, 2. července,¹ Praha. - Memorandum Názorového sdružení levice obsahující analýzu situace v Československu a stanovení podmínek pro rozvoj socialismu v této zemi.²

Socialismus je otázkou revolučního vítězství proletariátu a jeho spojenců. Bez tohoto vítězství by socialismus nemohl být uskutečněn. Socialismus se nevyvíjí pozvolným přechodem z kapitalismu. Přechod k socialismu je možný jen revoluční cestou při využití všech vhodných podmínek v té které zemi. Ani po uskutečnění socialistické revoluce není možno zanedbat nebo dokonce popřít třídní stanovisko, třídní analýzu, třídní přístup. Z toho vyplývá i stranickost zájmům revoluční třídy a revolučního hnutí. Bez této stranickosti opřené o marxistickou analýzu vytrácí se i z původně revolučního hnutí jeho revoluční obsah a dělnická strana přestane být bojovým nástrojem dělnické třídy, přestane být avantgardou revolučního hnutí, přestane směřovat ke komunismu. Sto let dějin dělnického hnutí nás o tom jasně poučuje.

Socialismus není ještě obdobím dovršení beztřídní společnosti a není ani obdobím bezkonfliktním. Kromě neantagonistických rozporů uvnitř lidu, které vznikají z dialektických pohybů ve sféře dosud neodstranitelné dělby práce, může i v socialistické společnosti dojít až k rozporům antagonistickým. Nelze zaměňovat nesprávnou poučku o progresivním zostřování třídního boje za socialismu za reálnou vědeckou marxistickou analýzu, která ukazuje, že i za socialismu se ještě projevuje třídní boj a to zvláště tehdy, když je socialismus budován ve světě, v němž ještě není dovršena světová revoluce, není odstraněn imperialismus.

Třídní boj za socialismu, kdy je již odstraněno soukromé vlastnictví výrobních prostředků, neprobíhá nejprve v oblasti základny, ale v oblasti společenské nadstavby a zde opět v první řadě v oblasti ideologie. Ani v ekonomické základně, která se vytváří po revolučním převzetí moci, po likvidaci soukromého vlastnictví výrobních prostředků, není však vytvořen stav, při němž by i v této oblasti se nemohly znovu objevit typická problémy a projevy třídního boje. Epocha socialismu je charakterizována tím, že vedle narůstání nových zákonitostí vlastních už beztřídní společnosti přetrvává ještě řada prvků vlastních společnosti třídní. Je to přirozeným důsledkem toho, že v období socialismu není ještě ekonomická základna společnosti natolik vyspělá, aby společenský produkt mohl být rozbírán podle potřeb, nýbrž dosud nedostatková ekonomika vyžaduje rozdělování podle práce. Z toho plyne, že dosud existuje nutnost donucení k práci - donucení v první řadě ekonomické - i vnucovaná dělba práce a nutná organizační struktura k zajišťování jak chodu výroby, tak norem, podle nichž je rozdělován společenský produkt. Stát a jeho orgány odumírají úměrně tomu, jak se ekonomická základna socialismu přibližuje podmínkám komunismu - a ovšem úměrně tomu, jak se zmenšuje nebezpečí ohrožení společnosti zvenčí

Jestliže za těchto okolností dojde k záměně socialistického vlastnictví výrobních prostředků bezprostředních výrobců za formální celospolečenské vlastnictví výrobních prostředků, která v holé praxi je jen prosté vlastnictví státní, vytvářejí se předpoklady pro to, aby se skupiny, které disponují těmito zestátněnými výrobními prostředky - stranická byrokracie, popř. ekonomicko-technokratický management podniků a špičková vrstva inteligence - mohly do té míry odtrhnout od konkrétních zájmů

a společenských cílů bezprostředních výrobců, že se vůči nim postaví do úlohy manipulátora, monopolního zaměstnavatele a celospolečenského manažera, čímž obracejí na hlavu zásady uspořádání socialistické demokracie a orientují více či méně vědomě vývoj společenské struktury k obnovení struktury třídní, v níž se logicky objevuje i základní antagonistický rozpor vlastní třídní společnosti jako takové.

Po celé období socialismu existuje tedy stále potenciální nebezpečí restaurace třídních vztahů ve společnosti, přičemž intenzita tohoto nebezpečí může za určitých okolností rychle vzrůstat. Tomuto nebezpečí lze předcházet jedině tehdy, jestliže ani po celou epochu socialismu neztratíme ze zřetele třídní hledisko. Zapomínat na ně, odmítat jeho primární význam, znamená ideologicky demobilizovat socialistickou společnost, pracující i jejich revoluční stranu a důsledky toho se mohou po čase ukázat osudné.

Vyvarovat se nebezpečí restaurace třídních vztahů, jež po celé období socialismu potenciálně hrozí, znamená důsledně sledovat Marxovu konceptci socialismu jako nepřetržité revoluce. Marx klade nesmírný a přímo základní důraz právě na to, že na rozdíl od všech dřívějších revolucí je proletářská socialistická revoluce svým vlastním obsahem revolucí permanentní, je procesem, který se nemůže a nesmí zastavit na nějakém stupni, kdy by se „shora“ prohlásilo, že revoluce už skončila. Jestliže není socialismus pochopen a uskutečňován jako nepřetržitě seberevolucionizující se proces, znamená to, že není přihlíženo k jeho specifické zákonitosti, ta je porušována až posléze zvrácena. (V praxi je důležité, aby v souladu s perspektivními konečnými cíli byly kladeny konkrétní krátkodobé cíle, jejichž realizace je bezprostředně

zabezpečována a kontrolována lidem.)

Marx zdůrazňuje, že nepřetržitost socialistické revoluce po několik generací je však nevyhnutelná i proto, že do beztřídní společnosti nelze přijít se zátěží po tisíciletí vytvářených a pěstovaných ideologických, morálních, kulturních, zvykových a předsudkových schémat ve vědomí lidí, která převzali z třídní společnosti. Tím a v první řadě tím zdůrazňuje Marx zásadní nutnost vedení ideologického boje za socialismu, neboť jinak může dělnická třída a celá socialistická společnost v oblasti ideologie, morálky, kultury, životního stylu atd. zakrnět na úrovni měšťáctva. Nelze se neobávat, že zanedbání tohoto Marxova poučení může napomoci rozvoji těch nejnegativnějších stránek staré buržoazní mentality, jež úhrnem charakterizujeme jako tzv. manipulovaný a konzumentský typ člověka, tak jak je současnými ideology buržoazie vychvalován jako cíl společenského vývoje a ve skutečnosti je odcizenou karikaturou člověka, odlidštěnou sobě samému, společně i přírodě. Jednou ze základních povinností socialistického zřízení je zabezpečovat spolu s trvalým růstem životní úrovně i trvalé zvyšování ideové, morální a kulturní úrovně a revoluční aktivity jako základu životního stylu socialistického člověka. Vyvinutí se konzumentského typu jako masového jevu za socialismu není otázkou nějaké nevzdělanosti nebo nevzdělatelnosti širokých vrstev, nýbrž je to otázkou společenského systému, je to produktem společenského systému, je to dokladem, že tento společenský systém přestává fungovat jako socialismus, jeho vedení zanedbává základní povinnosti socialistického zřízení vůči člověku, posunuje se nebezpečně k novému třídnímu rozdělení společnosti. Neboť konzumentský typ člověka je uměle produkován třídním systémem vysoce vyspělé industriální společnosti přímo

za tím cílem, aby neuplatňoval a ani nebyl schopen uplatňovat demokratické a socialistické požadavky vůči danému společenskému systému.

x x x x x x x x x x

Po období rozmachu socialistické revoluce v Československu se postupně vytvořila situace, kdy za vedení Novotného revoluční proces stagnoval, až byl prakticky zastaven. Vznikla mocenská vrstva státně-stranické byrokracie, která uplatňováním direktivních a často až diktátorských a nezákonných metod prakticky znemožnila uplatnění norem socialistické demokracie, což vedlo k drastickému porušení socialistického charakteru celé společnosti. Nejširší vrstvy obyvatelstva byly nejenom v praxi zbaveny jakékoli možnosti spoluurčovat společenské dění ať už v oblasti politické či ekonomické, ale jejich iniciativní aktivita, která je tou nejdůležitější zárukou uskutečnění socialistické demokracie v praxi, byla přímo systematicky potlačována. Ve všech oblastech společenského života tak došlo k podstatné deformaci socialistického charakteru naší společnosti. Místo socialismu se stále více objevovaly rysy státně-byrokratického vykořisťovatelského státu.

Nástup k obnovení socialistické demokracie zahájený v lednu t. r. vyjadřuje nejzákladnější požadavky všech pracujících u nás a je pochopitelně v první řadě programem všech, kteří se hlásí k tvůrčímu revolučnímu marxismu. V tomto procesu jde o zápas o znovunavrácení socialistického charakteru naší společnosti a o pevné zakotvení trvalých záruk demokratického a humanistického socialismu, který se vyvíjí již ke komunistické společnosti.

Při bedlivější analýze současného rozložení sil v ČSSR se však nejeví nereálným i velmi vážné nebezpečí. Pod povrchem obrodného procesu a pod maskou demokracie může dojít mimo zorný uhel pozornosti nejširších vrstev k tomu, že skupinová moc staré státně-stranické byrokracie bude vystřídána mocí společenské vrstvy, která bude mít již základní rysy společenské třídy. K tomuto vytvoření nové třídy může snadno dojít sjednocením některých pružnějších (ať už tzv. progresivních nebo tzv. konzervativních) složek staré státně stranické byrokracie s nejsilnějšími skupinami ekonomicko-technokratického managementů a s vlivnými špičkami liberalistické protinovotnovské opozice v řadách inteligence (stranické i nestranické). Tento vývoj, jehož zcela negativní obraz je nábílední, by nebyl však v moderních dějinách ničím ojedinělým, ničím bez historického precedentu.

Toto nebezpečí nelze přehlížet zvláště proto, že otázka uskutečnění nápravy společenských věcí a rozvinutí socialistické demokracie nebyla jasně položena jako otázka aktivní praxe všeho lidu, zejména dělnické třídy, a že obrodný proces a nástup k socialistické demokracii byl a je uskutečňován cestou reforem shora bez skutečného zaktivizování lidu. Proklamovaná snaha zaktivizovat všecken pracující lid naší země ustrnuje v praxi na slovech a skutečnost je přímo dokonce taková, že iniciativní aktivita pracujících, zvláště dělnictva, iniciativní aktivita, která by sledovala převzetí demokratizačního procesu a dalšího osudu socialistické revoluce v naší zemi do vlastních rukou revolučního lidu, je vlastně nejrozumnějšími způsoby zažehnávána. Bylo a je třeba vracet dělnické třídě revoluční vědomí i revoluční sebedůvěru a uvědomění si jejího revolučního společenského poslání.

Jestliže pak v této situaci se naopak aktivněji než dělnictvo prosazují málo početné, ale vzhledem k tvorbě veřejného mínění vysoce vlivné skupiny, které mají zájem spíše na oslabení socialistického charakteru naší společnosti, je to jen přirozeným důsledkem omezování iniciativní aktivity pracujících.

Jestliže by se za zády všeho lidu vytvořila v průběhu příští doby mocenská vrstva, která by měla charakter vládnoucí třídy, nedospělo by se pochopitelně k uskutečnění socialistické demokracie, místo níž bychom sklídili jen náhražkovou liberalistickou demokracii se všemi jejími politickými i sociálními důsledky. Je jenom zdánlivým paradoxem, že proti takovému výsledku obrodného procesu, pokud by mu nebylo zabráněno pracujícím lidem, by asi přemnoží z dnešních našich liberálů a progresistů svůj hlas nijak nepozvedli.

A je samozřejmé, že stejně tak v oblasti ekonomické by ani sebeúspěšnější státně-kapitalistická ekonomická koncepce nemohla zastřít likvidaci socialistických hospodářských principů. Neboť jakkoli státní kapitalismus dodržuje státní vlastnictví výrobních prostředků v té či oné formě a neprovádí reprivatizaci, přesto hospodaří jak na vnitřním, tak i na zahraničním trhu podle kapitalistických principů.

x x x x x x x x

Za těchto okolností je pro uskutečnění socialistické demokracie a prohloubení socialistické revoluce bezpodmínečně důležité, aby se strana dokázala opět přetvořit v revoluční bojový nástroj pracujících. Je naprosto důležité, aby strana dokázala skutečně stát v čele revolučního procesu. Proto se musí z práce strany nejenom odstranit všechny nedostatky a deformace

minulého období, ale musejí být vytvořeny naprosto spolehlivé záruky toho, že se ani tyto ani nijaké další deformace v životě a práci strany nevytvoří.

Za tímto účelem pokládáme za nutné prosazovat:

I.

a) Důslednou obnovu a dodržování vnitrostranické demokracie. Ať odejdou falešní mluvčí dělnické třídy, ať se na vedoucí místa nedostanou jen pokřikující konjunkturalisté, ať při bedlivém výběru je dána všechna podpora skutečně novým mluvčím dělnické třídy, které si dělníci sami najdou mezi sebou. (Je třeba bedlivě uvážit otázky cirkulace i placených funkcionářů i volených zástupců a délku jejich funkčního období.)

b) Aby vnitrostranická demokracie nezůstala jen proklamativní, je třeba zakotvit ve stanovách účinné záruky jejího uplatnění: 1) podstatně redukovat mnohostupňovou výstavbu organizace strany, optimální by bylo dospět ke dvoustupňovému systému; 2) zásadně posílit úlohu a význam základních organizací pro vytváření celkové politiky strany; 3) na placený aparát přenášet nejen úkoly administrativní, ale také vědecko-výzkumné, čímž bude aparát nejlépe pro stranu plnit svou odbornou funkci; podrobně zveřejňovat veškerou práci aparátu; 4) nejen umožnit, ale přímo programově doporučit ve stanovách strany vytváření a živé udržování bezprostředních kontaktů mezi členskými aktivy zvláště ZO³ velkých průmyslových a zemědělských podniků a to za tím účelem, aby se základní členský aktiv mohl ve všech základních otázkách bezprostředně a rychle, bez zprostředkování aparátu, konzultovat a své jednání koordinovat.

c) Jestliže jsou tyto požadavky realizovány, stávají se současně bezpečnou zárukou svobody kritiky zdola i svobody

názorového sdružování na půdě strany. Přesto však je nutno svobodu názorového sdružování i výslovně vtělit do stanov stejně jako právo menšiny na kritiku většinového usnesení do všech důsledků.

d) Umožnit vydávat druhý celostátní komunistický deník, kteřý by byl orgánem spojeného členského aktívu velkých průmyslových a zemědělských závodů a byl tak přirozeným partnerem deníku vydávaného ÚV. Marxistická levice na půdě strany by měla mít možnost vydávat vlastní kulturně-politický časopis.

II.

K zaručení celospolečenské demokracie je nezbytné vytvořit samosprávné orgány přímo ve sféře bezprostředních výrobců. Měly by splňovat tyto předpoklady: 1) nebýt jen orgánem ekonomické samosprávy nebo dokonce jen orgánem ekonomické konzultace vedení závodu; 2) samosprávy jsou výrazem bezprostředního vlastnického vztahu k výrobním

prostředkům těch, kteří na nich pracují, což je základním předpokladem socialismu. Proto do sféry jejich působnosti patří i disponování výrobkem, v první řadě rozhodování o jeho celospolečenském uplatnění - zda toto uplatnění je ve shodě se zájmy socialistické společnosti či nikoliv (jako např. vývoz výrobků reakčním nebo dokonce protisocialistickým režimům aj.).

V současné době je v první řadě potřeba 1) ujmout se vlastní iniciativy při ustavování samospráv tak, aby v nich získali rozhodující pozice důsledně revoluční představitelé pracujících. 2) Ustavovat samosprávy na podnicích iniciativně podle místních podmínek s dodržáním principu, že musejí mít v podniku rozhodující a vedoucí úlohu. 3) Aby byl zaručen skutečně

efektivní vliv kolektivů závodů v čele se samosprávou nejen na vlastní potřeby podniku, ale i na řešení celospolečenských otázek, je mj. nutno zdůraznit právo na stávku a vytvářet pro to efektivní záruky v podobě stávkových fondů, nejlépe přímo v odborech, které se v dnešním obrodném procesu mohou znovu stát obráncem zájmů pracujících; kdyby však odbory nezískaly důvěru pracujících - tedy i mimo ně. 4) Vytvářet možnosti a předpoklady k vzájemnému styku se samosprávami svoláváním společných porad až po vytvoření ústřední konference samospráv jako trvalého orgánu, který bude partnerem vlády a ústředních institucí nejen v otázkách ekonomických, ale i ve všech otázkách celospolečenského významu.

Jelikož vyspělý socialismus je nutno chápat jako systém společenské samosprávy bezprostředních výrobců, je nutno v samosprávách vidět první krok k vytvoření tohoto systému, jenž v budoucnosti má postupně nahradit stát ve všech jeho funkcích. Nelze však ztrácet ze zřetele to, že samosprávy samy o sobě nemohou pro dělnickou třídu vyřešit nic a stanou se jenom bezmocným nástrojem ekonomicko-technokratického managementu, jestliže současné není ústřední politická moc ve společnosti v rukou skutečně revoluční strany dělnické třídy.

III.

V současné struktuře našeho společenského života je potřeba posílit úlohu Národní fronty. Musí být zásadně otevřena všem společenským organizacím a skupinám, které se hlásí k programu výstavby socialismu. NF by měla povinnost zaručit, aby všechny takové společenské organizace měly stejnou možnost seznamovat celou veřejnost se svými stanovisky, aby jejich konfrontací se mohli všichni občané demokraticky rozhodovat o nejlepším postupu při výstavbě socialismu na něm. NF by tedy měla dbát

mj. na skutečně demokratický charakter ústředních sdělovacích prostředků - rozhlasu a televize - a nepřipustit, aby se v nich vyjadřovala stanoviska pouze jedné nebo několika skupin. Z toho vyplývá i klíčová úloha NF pro zaručení svobody tisku, slova a shromažďování pro všechny socialistické síly naší společnosti.

IV.

Žádáme, aby strana jasně prohlásila zaváděnou novou soustavu řízení hospodářství za pouze první krok k ozdravení a dalšímu prohlubování socialistického charakteru našeho hospodářství a aby otevřela nejširší stranickou i celonárodní diskusi k otázce jeho dalšího rozvoje, která by se stala podkladem pro vypracování skutečně vědecké marxisticko-leninské koncepce dlouhodobého rozvoje hospodářství na přechodu od socialismu ke komunismu.

V.

Aby strana mohla plnit svoji úlohu jako bojová revoluční organizace dělnické třídy, která usiluje o vybudování vyspělého socialismu u nás, musí dodržovat striktně i zásadu proletářského internacionalismu. Musí zřetelně stanout v řadách mezinárodního bojujícího revolučního hnutí, musí zcela aktivně usilovat o sjednocení světového komunistického hnutí, musí v jeho rámci podporovat jeho progresivní marxisticko-leninskou levici. Strana je povinna umožnit všem členům a celé naší veřejnosti otevřenou a hluboce informovanou teoretickou diskusi o vývoji v mezinárodním revolučním hnutí od r. 1956, ale i o dějinách komunistického hnutí od r. 1917. Jedině naprosto seriózní a hluboká informovanost všech členů strany a celé naší veřejnosti o skutečné situaci v současném mezinárodním revolučním hnutí, zvláště pak v těch jeho oddílech, o nichž jsme za vlády Novotného byli informováni neobjektivně, tendenčně

a lživě - to se týká v první řadě vývoje v Čínské lidové republice, na Kubě, v Albánii, ve třetím světě a v současné západoevropské levici. Jedině tato naprosto seriózní informovanost, která se musí vztahovat i na SSSR, a na jejím základě rozvinutá ideologická diskuse v nejširším stranickém aktivu, může straně znovu získat důvěru vlastního členstva, celé veřejnosti a zvláště naší mládeže.

V Praze, dne 2. července 1968.

Pražský klub názorového sdružení levice

(Naše adresa: Julie Nováková, pošt. schr. 1023 Praha 1)

Soukromý archiv Karla Kovandy. - Originál, cyklostyl.

¹ Pod první stranou dokumentu je rukopisná poznámka, že text stanoviska byl schválen na schůzi Názorového sdružení levice 26. 6. 1968.

² Dokument označený jako „Stanovisko“ je uvozen následujícím textem: „V současné době často publikované výtky na adresu tzv. levice nutí jednotlivce seskupené v pražském klubu dosud volného marxisticko-leninského názorového sdružení levice (vytvářejícího se na základě výzvy v RP 11. 5. 1968) veřejně publikovat dosud své jediné stanovisko. Návrh stanoviska vypracoval Zbyněk Fišer, a to z iniciativy soudruhů, kteří se účastní diskusí pražského klubu, a na základě jejich diskusních příspěvků. Definitivní podoba stanoviska je kolektivní prací pražského klubu. Spoluautoři stanoviska a ti, kteří jej přijali za základnu další činnosti, se hodlají, jakmile bude vydán nový spolkový zákon, spojit do názorového sdružení levice, která má řadu přátel v celé republice.“

³ Základní organizace.

3.

1968, 21. srpna, Západní Berlín. - Prohlášení všeobecných studentských výborů Svobodné univerzity v Berlíně, Technické univerzity v Berlíně a Vysoké školy církevní v Berlíně, Socialistického svazu německého studentstva, Sociálně demokratického vysokoškolského svazu, Republikánského klubu a organizace Falken adresované ústředním výborům komunistických

stran států podílejících se na okupaci Československa odsuzující tuto intervenci.

AN DIE ZENTRALKOMITEES DER PARTEIEN DER INTERVENIERENDEN STAATEN

Der Einmarsch der Truppen von 5 Staaten des Warschauer Pakts in die Sozialistische Tschechoslowakische Republik zeigt mit erdrückender Offenheit, wie diese Staaten den proletarischen Internationalismus verstehen. Weder der Vernichtungskrieg der US-amerikanischen Imperialisten gegen die revolutionäre Bewegung in Südvietnam, noch die Terrorangriffe der US-Luftwaffe gegen das sozialistische Nordvietnam haben es vermocht, die Streitkräfte des Warschauer Pakts in Marsch zu setzen oder auch nur eine Interventionsdrohung hervorzurufen.

Dagegen haben fadenscheinige Gründe gereicht, um in die CSSR einzumarschieren. Nicht einmal nach den offiziellen Erklärungen der intervenierenden Staaten drohte ein Rechts-Putsch in der CSSR, der allein ein militärisches Vorgehen gerechtfertigt hätte. Nach dem Bruch mit dem stalinistischen Novotny-Regime ist die Entwicklung in der CSSR mit ihren bürgerlichen Erscheinungsformen nur als Reaktion auf die bürokratische Erstarrung in allen gesellschaftlichen Bereichen wie auch in der Partei selbst, zu begreifen.

Objektiv bestand die Möglichkeit, daß sich in dieser Phase die Tendenzen zur Selbstbestimmung der Arbeiterklasse entfalteten und so eine neue Stufe der sozialistischen Entwicklung erreicht wurde. Mit der Intervention haben die fünf intervenierenden Staaten, gestützt auf die mögliche Gefahr eines friedlichen Rückfalls in den Kapitalismus, alle Chancen für eine wirklich kommunistische Entwicklung abgeschnitten.

Die militärische Intervention hat den Kräften des proletarischen Internationalismus erneut gezeigt, wie notwendig ihr Kampf gegen jede Form bürokratischer Herrschaft in den verschiedenen Gesellschaftssystemen ist.

ES LEBE DIE SOZIALISTISCHE WELTREVOLUTION !!!

Berlin, 21. August [19]68	AStA FU ¹	AStA TU
	AStA KIHO ²	SHB
	RC	SDS
	DIE FALKEN	

14.00 UHR Teach-in	17.00 UHR Demonstrationen von der
AUDIMAX TU ³	TU zur Tschechischen Militärmission
	über Olivaer Platz ^a

Archiv der Freien Universität Berlin, Bestand Rektorat der Freien Universität Berlin, 2 - 2006 - 2, Flugblätter Juni 1967 - Dezember 1969. - Originál dokumentu, leták.

^a Na dokumentu je mezi informací o diskusním shromáždění na Technické univerzitě a o demonstraci rukou psaný vykřičník.

¹ Freie Universität [Berlin] - Svobodná univerzita v Berlíně.

² Kirchliche Hochschule [Berlin] - Vysoká škola církevní v Berlíně.

³ Technische Universität (Berlin) - Technická univerzita v Berlíně.

4.

1968, 10. září, Západní Berlín. - Prohlášení Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně obsahující kritiku zneužívání okupace Československa představiteli západoněmeckého a západoberlínského establishmentu k antikomunistické kampani, analýzu vývoje v Československu

a důsledků vyplývajících z tohoto vývoje pro další působení protestního hnutí.

Die Widersprüche des Prager Sozialismus

Wenn man in diesen Tagen die westlichen Zeitungen liest, so müßte man erwarten, daß noch in diesem Jahr in der Bundesrepublik und West-Berlin der Sozialismus eingeführt wird, daß in den nächsten Monaten die Großbetriebe verstaatlicht, die Pressekonzerne entflochten, die Betriebe, Universitäten und Schulen endlich von Arbeitern, Angestellten, Studenten und Schülern selbst verwaltet werden. Mit einem Wort: daß der Kapitalismus abgeschafft wird.

Presse, Rundfunk, Fernsehen, Regierung und Opposition sind sich einig in der emphatischen Unterstützung, ja Identifizierung mit dem tschechoslowakischen Sozialismus, einem „humanen Kommunismus“. Nun, warum fangen sie nicht an, diese Gesellschaftsordnung hier zu verwirklichen?

Die Antwort ist einfach: Die Intervention der Warschauer-Pakt-Staaten in Prag ist ein Geschenk des Himmels für die Verwalter dieses Systems, die Entrüstung heucheln.

Mit dieser Intervention hat man endlich eine Gelegenheit, die Flamme des Antikommunismus genüßlich wieder anzuheizen. Denn besser als Notstandsgesetze zur Unterdrückung der Opposition ist ein übergroßer, häßlicher, drohender Außenfeind, die Sowjetunion, die mit allen Übeln belastet ist und das eigene System schneeweiß erscheinen läßt.

Unsere Auffassung von Sozialismus unterschied sich bereits vor der Invasion fundamental von dem bürokratisch erstarrten System der intervenierenden Staaten. Die Intervention

der Warschauer-Pakt-Staaten in der CSSR hat erneut mit brutaler Offenheit demonstriert, daß es dem sowjetischen System nicht gelungen ist, qualitativ neue Beziehungen zwischen den Menschen und damit auch zwischen sozialistischen Ländern zu schaffen.

In Prag und Bratislava wurde versucht, eine Grundvoraussetzung jedes demokratischen Sozialismus zu verwirklichen: nämlich die offene Diskussion unterschiedlicher sozialistischer Position.

Daß dabei zunächst ein starker Nachholbedarf zu beobachten war, darf nicht verwundern und ist voll der bürokratischen Erstarrung vor dem Januar-Plenum zuzuschreiben. Der neu gewonnene Spielraum bot zum erstenmal die Möglichkeit, sozialistische Politik links von Moskau zu definieren. Der Versuch, Fraktionsbildungen innerhalb der KPC zu erlauben, könnte zu einem Wiedererwachen der sozialistischen Theorie aus dem monolithischen, von oben verordneten Dogmatismus führen.

Die Aufhebung der Pressezensur gab den Weg frei zu einer umfassenden Information der Bevölkerung, die damit auch die Voraussetzungen eigenen kritischen Denkens geliefert bekam. Daß gerade die Presse zum Teil von bürgerlichen Journalisten mit sozialistischer Terminologie besetzt war, macht das Unvermögen des stalinistischen Systems deutlich, innerhalb von 20 Jahren ein sozialistisches Bewußtsein wenigstens in der Avantgarde zu erzeugen.

Die Dezentralisierung von Entscheidungsbefugnissen in allen Bereichen bot zumindest tendenziell die Chance, zu einer Selbstbestimmung der Massen zu gelangen.

Wenn wir dennoch einige kritische Momente in der Entwicklung der CSSR hervorgaben bezeichnet, über die noch nicht endgültig entschieden war, deren Verwirklichung mit der Invasion jedenfalls

abgeschnitten oder stark verzögert wurde.

Der Prozeß der Liberalisierung der CSSR hat bisher ausschließlich den formal-politischen Bereich umfaßt und ist nicht fortgeschritten bis zum gesellschaftlichen Bereich. Es gab zwar die Aufhebung der Pressezensur, den Abbau der willkürlichen Parteibürokratie, aber es gab keine grundlegende Demokratisierung des gesamten wirtschaftlichen Bereichs. Dennoch muß sich jede Verbesserung an diesem Bereich messen: Die meisten Menschen arbeiten acht Stunden oder mehr in Fabriken, Büros und Universitäten. Die Demokratisierung in Form der Selbstverwaltung dieser Bereiche ist ausschlaggebend für die Humanisierung der Gesellschaft. In der CSSR gab es (noch) keine radikale Demokratisierung der Wirtschaft. Schon vor dem Januar-Plenum und erst recht später wurde in den Betrieben eine radikale Abstufung aller Löhne und Gehälter durchgeführt. Die soziale Kraft, die die ganze Entwicklung in der CSSR getragen hat, war nicht die Arbeiterklasse, sondern die Schicht der Technokraten und Intellektuellen. Daß im Laufe dieser Entwicklung sich die Technokraten mit der Abstufung der Löhne und der Einführung von Marktmechanismen in die sozialistische Wirtschaft die größten Vorteile und Privilegien zuschanzen wollten, ist bedenklich. Es war immer das Ziel sozialistischer Revolutionen, die Lasten des Aufbaues und die Lasten der Arbeit einer Gesellschaft gerecht zu verteilen. Wenn jetzt durch die Differenzierung der Löhne wieder eine Umverteilung dieser Lasten zugunsten der privilegierten Schichten von Intelligenz und Management vorgenommen wird, so trägt das nicht zur Schaffung einer klassenlosen Gesellschaft bei, sondern verstärkt im Gegenteil die Ausbildung schon vorhandener Schichten.

Drittens gab es in der CSSR keinen sozialistischen

Internationalismus, das heißt es gab keine aktive Unterstützung der sozialistischen Befreiungsbewegung, vor allem in der Dritten Welt. Statt dessen übertrug die CSSR das Modell der friedlichen Koexistenz auf die Länder Asiens, Lateinamerikas und Afrikas. Ihre Unterstützung mußte sich daher im besten Falle auf das bloß Deklamatorische beschränken.

Für die sozialistische Opposition der Studenten, Schüler und Arbeiter in der Bundesrepublik und West-Berlin ergeben sich aus der Invasion der CSSR langfristige Konsequenzen: Wir haben in Zukunft einen Zweifrontenkrieg zu führen gegen das kapitalistische System auf der einen und gegen den bürokratischen Sozialismus auf der anderen Seite. Unser Kampf muß sowohl antikapitalistisch wie auch antiautoritär sein.

Dabei bieten uns die Ereignisse der letzten Wochen in verstärktem Maße die Gelegenheit, aufzuweisen, daß wir ein Modell des Sozialismus vertreten, das nicht mit stalinistischen und bürokratischen Merkmalen behaftet ist.

Unsere Hauptgegner bleiben nach wie vor die Herrschenden des kapitalistischen Systems, die gerade in diesen Tagen den Antikommunismus neu beleben wollen. Im Kampf gegen diesen Gegner aber kann es so lange keine auch nur punktuelle Zusammenarbeit mit der SED oder orthodoxen Kommunisten geben, wie diese sich nicht von der Invasion der CSSR distanzieren.

ASTA der Freien Universität

Der Tagesspiegel (Západní Berlín), 10. 9. 1968, s. 6.

5.

1968, 22. září, Londýn. - Otevřený dopis skupiny britských trockistů Fidelu Castrovi obsahující kritiku jeho hodnocení okupace Československa.

DEAR FIDEL

We are writing to you in connection with the invasion of Czechoslovakia by the armed forces of the Soviet Union, Hungary, Poland, Bulgaria and East Germany. An invasion which you have described as a flagrant violation of Czech sovereignty, but which nevertheless you have gone on to justify in political terms.

Having read your speech on the subject we gather that your main excuse for supporting Czech intervention was your belief that the new regime was „marching towards capitalism and inexorably towards imperialism we did not have the slightest doubt about that“.

We disagree with you Comrade. There was not the slightest evidence to suggest that the socialised property relations which prevail inside Czechoslovakia were in danger. Does this mean that we justify the economic policies of the Dubcek regime. No! A hundred times no! But then there is very little difference between the economic trends in Czechoslovakia and other East European countries including the Soviet Union. If the Czechs were moving „inexorably towards capitalism“ then so are the Russians, so are the Poles, the Bulgarians and the Rumanians. Surely you know of the financial deals the Soviet bureaucracy has contracted with capitalism. Surely you know the deal made with Italian capital to produce Fiat cars in the Soviet Union - to name but one firm!

There is also talk of „imperialist elements“ in Czechoslovakia. What elements are these? West German tourists? There are more of them in Bulgaria! Americans? There are more of them in the Soviet Union itself! Capitalist propaganda? It flourishes throughout Eastern Europe.

No Fidel! What the leadership of the CPSU¹ feared most was the penetration of critical COMMUNIST ideas inside a communist state. They are frightened that the example might spread as indeed it will. What they fear is NOT the penetration of capital but the penetration of ideas. What they fear is that soon the new generation inside the Soviet Union itself will begin to demand that the platform of the Left Opposition be published! That the butchery, both physical and intellectual, perpetrated by Stalinism be exposed for once and for all and that the present bureaucracy regime in the Soviet Union be exposed as having betrayed the fundamental tenets of Leninism.

Fidel you imply that a few „honest revolutionaries“ asked for Soviet intervention. The Koldar clique - all three of them² - are neither honest nor revolutionaries. They are the most backward and Stalinist elements inside the bureaucracy who want to preserve the status quo. They are the Escalantes³ of Eastern Europe!!

Of course there are bourgeois forces present in Czechoslovakia as there are in most communist countries but they had been politically sterilised by the actions of the Czech communist. If anything has revived them it is the Soviet intervention. The Dubcek regime had laid the basis for a genuine political revolution which would have progressed with the growth of a genuine revolutionary movement in the whole of Europe. The Stalinists in the Kremlin have tried to crush this, but

in the long run they will not succeed. How can they. History is beginning to catch up with them.

Fidel you know better than us that revolutionary socialism cannot be forced down people's throats at bayonet point. If it is politically justifiable for a communist country to intervene in order to remove a regime it dislikes, how can we argue that it is wrong for Yankee Imperialism to try and preserve its client states by military force? The moral base of Marxism must not be debased.

Stalinism has converted the ideas of Marx and Lenin into a sterile dogma in much the same way as a Roman Catholic catechism. Stalinism has made Eastern Europe completely apolitical so that it cannot understand the nature of the struggles taking place in Vietnam, Latin America and Africa. It will take time for revolutionary politics to flower inside Eastern Europe and the Soviet Union again but flower they will and when they begin to bloom it will sound the death-knell of neo-capitalism in Western Europe.

The Soviet Union refuses to recognise that the main enemy is U. S. Imperialism. How can it with its declared aim of „peaceful co-existence“. The Soviet Union prefers to concentrate its wrath on „German revanchism“ which it knows full well is merely an off-shoot of a larger monster.

Soviet intervention has come as a blow to the anti-imperialist movement in the West.

It is for all these reasons that we are saddened by your support of the Russian intervention because we, Fidel, never thought that you could ever be on the same side, albeit objectively, as men like Monje⁴ and others of his ilk in Latin America. Men who have dishonoured Marxism and are betraying

the Revolution. All of us have supported the achievements of the Cuban Revolution! Most of us have visited Cuba since its liberation! We still do! We are in complete solidarity with the struggle begun by Che in the jungles of Bolivia and we shall continue to help in the struggle against U.S. Imperialism. But it is precisely because of our political position on these questions that we ask you Fidel: WHY???

Tariq Ali,	Roger Smith,
Clive Goodwin,	Irving Teitlebaum,
David Mercer,	7 Carlisle St., London, W. 1 ⁵

The Black Dwarf (Londýn), r. 13, č. 5, 22. 9. 1968, s. 8.

¹ Communist Party of the Soviet Union - Komunistická strana Sovětského svazu.

² Drahomír Kolder (v textu chybně uvedeno Koldar) byl jedním z hlavních osobností konzervativních sil v předsednictvu ÚV KSČ a signatářem tzv. zvacího dopisu sovětským představitelům. Není jasné, koho ještě zahrnují autoři dopisu mezi tři členy „Kolderovy kliky“.

³ Aníbal Escalante byl vůdčím představitelem kubánských promoskevských komunistů.

⁴ Pravděpodobně myšlen Mario Monge, vůdce bolivijské promoskevsky orientované komunistické strany, která odmítla podpořit guerillový boj Ernesta Che Guevary v Bolívii.

⁵ Adresa redakce časopisu *The Black Dwarf*.

6.

1968, 10. listopadu, Praha. - Výzva Akčního výboru 17. listopadu německým, rakouským, rumunským a jugoslávským studentům k podpoře protestních akcí československých studentů připravovaných u příležitosti výročí 17. listopadu.¹

Aux étudiants allemands, autrichiens, roumains, yougoslaves,^a

Chers collègues,

Dans la situation tragique qui s'est créée par l'intervention militaire traître des troupes des cinq pays – membres du Pacte de Varsovie en Tchécoslovaquie, situation qui devient de plus en plus pénible pour notre peuple nous vous demandons de vous solidariser avec le mouvement étudiant tchécoslovaque.

Dans notre lutte politique, nous ne voulons pas exagérer le rôle des étudiants; nous sommes persuadés que seul le peuple tchécoslovaque avec sa classe ouvrière en tête, aidé par le mouvement ouvrier et révolutionnaire international, puisse se libérer du joug qui l'opprime; mais nous sommes également convaincus que les étudiants, étroitement liés aux ouvriers, ont non seulement le droit, mais aussi le devoir de lutter contre les conséquences néfastes de la politique des concessions pratiquée par nos dirigeants actuels.

Contre l'ingérence perpétuelle des dirigeants soviétiques dans les affaires internes de notre peuple qui pratiquement détermine notre situation politique contre la brutalité de notre police qui s'est manifestée le 28 octobre et surtout le 7 novembre pendant les démonstrations spontannées de la jeunesse lycéenne et ouvrière, contre les mesures privant notre vie politique des dernières traces des libertés de parole et de réunion, contre l'activation des forces quasi-fascistes qui se sont créées au sein du Parti communistes et qui sont tolérées par celui-ci, forces qui dans le cadre de leur collaboration la plus étroite avec les représentants militaires et civils de l'élite du pouvoir soviétique exigent les massacres des forces progressistes authentiquement socialistes et la terrorisation du peuple, contre la désillusion de notre peuple

et la résignation partielle qui en découle, nous préparons les formes paisibles de la lutte politique: les meetings dans les Facultés, les démonstrations dans les rues, les meetings communs des étudiants, le boycottage des cours, les grèves d'occupation etc. Nous comprenons cette lutte comme lutte pour la pensée politique des étudiants, comme lutte pour l'unité des étudiants et des ouvriers.

Les étudiants de Prague et des autres villes ont déjà organisé leurs réunions et meetings (parfois accompagnés du boycottage des cours ou des grèves d'occupation), ils ont également élu leurs représentants dans les Comités de grève qui envisagent une grève générale des étudiants tchécoslovaques (on discute actuellement les problèmes du commencement et de la durée de cette grève), ils ont formé leurs comités d'action (comme p. ex. le nôtre qui représente dix Facultés et Ecoles supérieures de Prague), ils sont entrés en contact avec les ouvriers de plusieurs entreprises de Prague, ils ont assuré la coordination du mouvement étudiant dans toute la République, y compris la Slovaquie.

Dimanche prochain, le 17 novembre, nous célébrons la Journée internationale des étudiants. C'est l'anniversaire de la mort tragique de l'étudiant pragois Jan Opletal qui, il y a 29 ans, a été victime de la lutte contre l'envahisseur nazi. Mais c'est aussi l'occasion de se souvenir des victimes qui ont trouvé leur mort pendant la montée révolutionnaire après le 20 août de cette année-ci.

Nous vous demandons, chers collègues, de manifester votre solidarité avec le peuple tchécoslovaque et sa lutte pour le socialisme, avec les étudiants tchécoslovaques et toute notre jeunesse. Nous sommes persuadés que la Journée internationale

des étudiants vous offre une date opportune.

Fraternellement

COMITE D'ACTION DU 17 NOVEMBRE

Notre adresse : Akční výbor 17. listopadu
ARS Filosofická fakulta
Nám. Krasnoarmějců
Praha 1

Le "complot trotskyste en Tchécoslovaquie. Les textes de l'opposition révolutionnaire. Ed. François Maspero. Cahier Rouge Spécial, Paris 1970, s. 21 - 22.

^a V dochované německé verzi dokumentu je dopis adresován též francouzským a anglickým studentům.

¹ Dopis byl zatím nalezen ve dvou jazykových verzích. Německá verze, která byla adresována Socialistickému svazu německého studentstva v Berlíně, byla publikován v třetím čísle dokumentace „Materialien zur CSSR“ vydané Všeobecným studentským výborem Svobodné univerzity v Berlíně, in: APO-Archiv, Freie Universität Berlin, Allgemeine, Juni - Dezember 1968, Materialien zur CSSR 3. Francouzská verze adresovaná Mladým komunistickým revolucionářům byla publikována v brožurě *Le "complot trotskyste en Tchécoslovaquie. Les textes de l'opposition révolutionnaire*. Jeden exemplář této brožury byl uložen též v soudním spisu případu Petr Uhl a spol., CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol."), vyšetřovací spis. K tomuto dokumentu zde byl přiložen následující úřední překlad:

*„Německým, rakouským, rumunským a jugoslávským studentům
Drazí kolegové,*

v tragické situaci, která se vytvořila vojenskou intervencí pěti států - členů Varšavské smlouvy do Československa, situaci, která se stává čím dále tím více nesnesitelnou pro náš lid, žádáme Vás o solidaritu s československým studentským hnutím.

V našem politickém boji nechceme přehánět úlohu studentů. Jsme přesvědčeni, že jenom československý lid se svoji dělnickou třídou v čele, za podpory mezinárodního dělnického hnutí se může osvobodit z jha utlačovatelů, ale jsme rovněž přesvědčeni, že studenti úzce spjatí s dělníky mají nejenom právo, ale povinnost bojovat proti neblahým následkům ústupkářské politiky praktikované našimi nynějšími vedoucími.

Proti ustavičnému zasahování sovětských představitelů do vnitřních záležitostí našeho lidu, které prakticky rozhodlo naši politickou situaci, proti brutalitě naší policie, která se projevila 28. října a zejména 7. listopadu během spontánních demonstrací studentské a dělnické mládeže, proti opatřením v našem politickém životě co se týká svobody slova a svobody

shromažďování, proti aktivizaci téměř fašistických sil, které vznikly v lůně komunistické strany a které jsou tolerované komunistickou stranou, síly, které v nejužší spolupráci s vojenskými i civilními představiteli sovětské moci požadují masakry progresivních sil a terorizování lidu, proti deziluzi našeho lidu a částečné rezignaci, která z toho pramení, připravujeme tiché formy politického boje: mítinky na fakultách, demonstrace v ulicích, společné studentské mítinky, bojkot přednášek, okupační stávky atd. Považujeme tento boj za politickou myšlenku studentů, jako boj za jednotu studentů a dělníků.

Studenti v Praze a v jiných městech již zorganizovali své schůze a mítinky (v některých případech spojené s bojkotem přednášek nebo okupačními stávkami). Taktéž zvolili své představitele v stávkových výborech, které připravují generální studentskou stávku (v současné době se diskutuje problém začátku a trvání stávky) vytvořili své akční výbory (jako například náš, který představuje deset pražských vysokých škol a fakult). Spojili se s dělníky různých pražských podniků, zkoordinovali studentské hnutí v celé republice včetně Slovenska.

Příští neděli 17. listopadu oslavíme Mezinárodní den studentstva. Je to výročí tragické smrti pražského studenta Jana Opletala, který před 29 lety se stal obětí boje proti nacistickým vetřelcům. Ale je to též příležitost vzpomenout obětí, které našly smrt 20. srpna tohoto roku.

Žádáme Vás, drazí kolegové, abyste manifestovali Vaší solidaritu s československým lidem a jeho bojem za socialismus, s československými studenty a veškerou naší mládeží. Jsme přesvědčeni, že Mezinárodní den studentstva Vám bude vhodnou příležitostí.

Akční výbor 17. listopadu

Naše adresa: Akční výbor 17. listopadu
ARS Filozofické fakulty
Nám. Krasnoarmějců
Praha 1"

7.

[1968, 14. listopadu],^a Západní Berlín. - Prohlášení Všeobecného studentského výboru Svobodné univerzity v Berlíně a Socialistického svazu německého studentstva v Berlíně adresované Akademické radě studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze¹ vyjadřující podporu akcím československých studentů a jejich snaze o spolupráci s dělníky.²

Genossen!

Wir unterstützen Euer Kampf gegen die Folgen eines bürokratischen Stalinismus, gegen einen wiederaufkommenden Nationalismus und für die zweite sozialistische Revolution.

Es gilt, die bei Euch vorhandenen Ansätze zur spontanen Selbstorganisation zu unterstützen, um die Selbstbestimmung der Produzenten in allen gesellschaftlichen Bereichen zu verwirklichen. Deshalb begrüßen wir Euer Versuch, mit den Arbeitern in den Betrieben zusammenzuarbeiten und ihnen die Informationen, die ihr aufgrund Euer privilegierten Stellung erhalten weiterzugeben. Ihr unterstützt auch unseren Kampf in den kapitalistischen Metropolen dadurch, daß Ihr in Euren Aktionen und Streiks eine Alternative zu den bestehenden Formen des bürokratischen Sozialismus wie auch zu einer Liberalisierung durch unkritische Übernahme westlicher Gesellschaftsvorstellungen entwickelt.

AStA FU Berlin

SDS Berlin

Soukromý archiv Zdeňka Zbořila. - Originál došlého telegramu.

^a Datováno podle opisu telegramu, který byl publikován v třetím čísle dokumentace „Materialien zur CSSR“ vydané Všeobecným studentským výborem Svobodné univerzity v Berlíně, in: APO-Archiv, Freie Universität Berlin, Allgemeine, Juni - Dezember 1968, Materialien zur CSSR 3.

¹ V opisu telegramu publikovaném v dokumentaci „Materialien zur CSSR 3“ byl adresátem Akční výbor 17. listopadu, který sídlil na FF UK v Praze a který byl podepsán pod výzvu studentům v zahraničí, na kterou telegram reagoval (viz příloha, edice dokumentů, dokument č. 7). Podle tohoto opisu byla upravena interpunkce a psaní velkých písmen u vydaného telegramu.

² Akční výbor pražských studentů vydal český překlad prohlášení, v němž bylo zřejmě záměrně vypuštěno úvodní oslovení „Genossen“: „Podporujeme váš boj proti následkům byrokratického stalinismu, proti opětnému nástupu nacionalismu a za druhou socialistickou revoluci. U vás existují pokusy, jež se musí podporovat, aby se uskutečnila samospráva výrobců v celém společenském dosahu. Proto zdravíme váš pokus o spojení a spolupráci s dělníky, budeme vám dále poskytovat informace, které upevní vaše výjimečné postavení. Podporujete také náš boj v kapitalistických metropolích, protože ve svých akcích a stávkách rozvíjíte alternativu jak k existujícím formám byrokratického socialismu, tak i k liberalizaci, která nekriticky přebírá západní představy o společnosti.“ Viz LP, f. Čs. studentské hnutí (sb. I. Dejmal), inv. č. 222, kart. 4.

8.

1968, 21. listopadu, Praha. - Článek Jiřiny Šiklové analyzující studentská hnutí na Západě a v Československu, jejich odlišnosti a příčiny sporů mezi jejich protagonisty.

EXISTUJE U NÁS STUDENTSKÁ „NEW LEFT“?

JIŘINA ŠIKLOVÁ

Termín „new left“, označující radikálně levicové vrstvy v Americe a západní Evropě, se již víc než dva roky pravidelně objevuje na stránkách různých časopisů a rozšiřuje rozdílně fundované diskuse. A v poslední době je výrazně spojován se studentským hnutím ovlivněným touto ideologií, které se stává i předmětem velmi brutálních policejních zásahů. Prosperující společnost by obojí ráda ignorovala, ale protestující studenti si vynucují pozornost, a tak dosud klidný občan NSR, USA či Francie začíná mít strach. Někteří teoretikové se jej sice snaží uklidnit úvahami o generačních rozporech a mládí, které se potřebuje vybit, jiní dělají analogie s rokem 1848, který byl také předznamenán studentskými bouřemi, či přímo hovoří o nových bolševicích, a opět jiní o návratu Karla Marxe po stopadesátiletém bloudění a sebeodcizení v cizině do rodné vlasti.

Je to divné, ale je tomu tak. Inspirující část angažované nejmladší inteligence nejvyspělejších a nejbohatších států dnešního světa změnila částečně svou orientaci i vůdce a v posledních měsících výrazně přijala učení světa nejchudších. Vedle požadavku reformy universitních řádů (která je především heslem pro získání ostatních studentů] vyznávají nejradikálnější z nich učení Mao Ce-tunga, Che Guevary

a Debraye o revoluční funkci „třetího světa“ a o nutnosti využít nacionálně osvobozovacího boje pro světovou revoluci. Tito studenti ostře kritizují vlastní společnost blahobytu, která utlačuje a „dusí člověka bohatstvím“, jsou pobouřeni faktem, že Asie a Latinská Amerika hladovějí, zatímco jejich společnost „trpí“ obezitou a jejich spoluobčané, nadšení slovy o demokracii, nejsou schopni prohlédnout manipulaci, jejíž jsou sami obětí. Odsuzují Sovětský svaz, že se vymlouvá na nebezpečí možnosti třetí světové války, a proto aktivněji nepomáhá národně osvobozeneckému boji v koloniálních státech ani se více nevměšuje do války ve Vietnamu. Pro udržení vlastní mocenské pozice, pro udržení statu quo a vlastního blahobytu zrazuje prý Sovětský svaz světovou revoluci a myšlenku skutečného internacionalismu. Dělnická třída v socialistických zemích přestala být proletariátem, zmešťáčetla, ztratila revolučnost, stala se podílníkem fungující společnosti, neuvědomuje si či nechce si uvědomit, že blahobyť Evropy a Severní Ameriky je vykoupen hladomory barevného obyvatelstva. Intelektuál, který má ještě svědomí, nesmí se propůjčit k udržování a k službě této civilizaci, musí ji negovat či alespoň provokovat, aby si uvědomila sama sebe. Budoucnost patří koloniálním národům, neboť to je dnes proletariát světa, a my – socialistické státy – jsme podobní buržoazii, která po svém vítězství ihned se hlásí k pacifismu, aby nic neohrožovalo její nově získané pozice. Sami studenti chtějí být jakousi „abstraktní přítomností“ třetího světa v metropolích a jejich revolta proti zastaralému universitnímu systému má podle dialektiky revoluce přejít v „dlouhý pochod“ proti institucím této pouze se reprodukující, bezperspektivní společnosti. Kritizují současný způsob života

této společnosti, degradaci člověka na zboží, skutečnou antihumánnost této humanismem a demokracií se zapřísahající společnosti. Proto chtějí napadnout tento systém v jeho centrálních bodech, a tak donutit „represivní demokracií“, aby ukázala a odhalila před veřejností svůj třídní charakter a odkryla sama sebe jako diktaturu moci.

Metodou, která má vyprovokovat tuto zdánlivou demokracii k odhalení, je modifikace partyzánské války, jakási gerila, přenesená do moderního velkoměsta. Jestliže před rokem charakterizoval Herbert Marcuse toto hnutí jako občanskou neposlušnost, která se může stát mocí, dnes touto mocí již je. Studenti se stali revolučním elementem společnosti, elementem, který svou třídní neurčitelností a nesvázaností s dělnickou třídou se stává „černou mûrou“ pro ortodoxní marxisty, neboť značně narušuje tradiční marxistický výklad o třídách, rozporech a nositelích společenského pohybu. Vysvětluje se to všelijak, nejčastěji tím, že studenti, právě proto, že jsou bez pevného společenského zařazení, relativně sociálně slabí a v kolejních ghettech lehce zorganizovatelní, stávají se nejmobilnější společenskou skupinou. Jejich nezaklíněnost do vazby společenských tříd a vrstev (a tím i jejich nezkorumpovanost) a jejich vyšší inteligenční kvocient jim umožňují vidět to, co ostatní již nevidí. Pro svou nezařazenost zachovávají si psychiku mládeže déle než jejich vrstevníci, a na rozdíl od ostatních věkových skupin inteligence nejsou handicapováni svou vlastní minulostí ani sentimentalitou ke svému již realizovanému úsilí. Hlavními ideology této „studentské moci“ jsou studenti, kteří sice universitní přednášky skoro nenavštěvují, ale vzhledem k tamějšímu vysokoškolskému systému udržují si i nadále statut

studenta.

Sympatie či nesympatie obyvatelstva těchto zemí, či nenávisť z řad pravicových, ale (a to je zvláště pikantní a současně i příznačné) i levicových politiků nás momentálně nezajímají. Studentské události v západní Evropě nás spíše vyprovokovaly, abychom si ujasnili otázky, proč naši vysokoškolští studenti – tedy obdobná sociální a věková vrstva – jsou vůči této argumentaci svých západních kolegů imunní, proč nesdílejí jejich sympatie a nehrají obdobnou úlohu v naší společnosti. Nemáme zde nakonec spíše „new right“ než novou levici?

Byla jsem přítomna několika diskusím našich studentů se stoupenci „new left“ na půdě domácí i na půdě hostů, při různém složení reprezentujících týmů. Přesto byly výsledky konstantní. Na jaře v Praze Rudi Dutschke (mně osobně sympatický) se svými vizemi o svobodné, nikoho neomezující komunistické společnosti většinou neuspěl. Argumentace francouzských studentů a vyvěšování rudých praporů na universitách nechává naše studenty také klidné. Jsou ochotni pouze uznat rozhořčení západních studentů nad manipulovatelností člověkem pomocí tiskových koncernů, neboť to je situace, kterou znají v primitivnějším provedení. Nadšení a také autostylizace západních studenta do pózy revolucionářů, výzdoba místností plakáty Majakovského,¹ vousy a odznaky proti válce ve Vietnamu vzbuzovaly u našich studentů spíše shovívavý úsměv předčasně dospělých než nadšení. A já, generačně jinak se řadící, jsem měla dojem, jako bych se pomocí Arbesova Newtonova mozku² vrátila o osmnáct let zpět a znovu prožívala odpuzující i uchvacující atmosféru z počátků padesátých let u nás. Jen vousy se tehdy nenosily. Ale hraná revolučnost,

nedbale roztrhané svetry, děvčata obdivující budoucí Robespierry, vojensky strohé příkazy i obavy, že kritiky z úst předpokládaného spojence (tj. komunistů z ČSSR) zneužije odpůrce, tam také byly. A někteří z nich měli již i dikci profesionálních řečníků a aroganci sebeposvěcujících aparátníků. Záviděla jsem jim, že mají ještě schopnost prožívat nadšení, a současně jsem měla strach, neboť i mezi nimi se rýsovali budoucí teoreticky fundovaní a právě svým vzděláním odzbrojení lidé typu Trockého a „bezskrupulózní“ organizátoři.

Proti nim stáli rozumní a až příliš „moudří“ naši studenti a odporovali jim. Obou mně bylo líto, neboť si vzájemně, konfrontací vlastních zkušeností brali iluze o možnosti nalézt řešení na druhé straně: studenti z SDS našim o možnostech a hranicích demokratického vícepartajního parlamentního systému, a naši jim tím, že odkrývali skutečnou „praxi socialismu“ a odmítali násilí a revoluci jako prostředek reformy světa. Západní studenty viditelně rozčiloval relativně laxní postoj našich studentů vůči válce ve Vietnamu. Při odsuzování však zapomínali, že k tomu, aby člověk dokázal procítit utrpení druhého, musí sám žít v relativním klidu, a aby přestal být sobcem, musí být pro něho určitý stupeň blahobytu naprostou samozřejmostí. Umění dávat je veliké umění! Neshodli se ani na teoretickém poli. Rozdíl byl v tom, že v očích západoevropských studentů se zkompromitoval demokratický režim a studenti, na rozdíl od ostatních společenských vrstev, již nyní vidí rozpory a bezvýchodnost této společnosti. Naši studenti zase mohli sledovat devaluaci nejméně tří modelů socialismu (vezmeme-li k tomu i praxi sousedů), levicový program, hodnoty socialismu i pojem

revoluce byly jim znechuceny přílišným opakováním i nedůstojnou praxí. Proto se provokativně smáli, když před nimi Rudi Dutschke mluvil o možnosti nové společnosti a o lepším člověku, a trochu je teprve probudila jeho případná poznámka, proč tedy usilují o změnu, když nevěří, že společnost může být lepší. Rudi Dutschke a jeho přátelé však zapomněli, že pro ně, na Západě, zůstal Marx čistým, nezkompromitovaným teoretikem, kterého objevovat je módou (tak jako třeba u nás Heideggera). Může se tedy k nim Marx vrátit. U nás však byl Marx teoreticky doma (marxismus byl státní filosofií), a proto jeho obnovený příchod je obtížnější. A navíc jim byl tak znechucen, že ho většinou ani neznají. Proto naši studenti neměli teoretický program, neměli vyhraněnou filosofii, z jejíž pozic by diskutovali. Orientovali se a postupovali přesně stejným způsobem jako studenti západní: hledali na druhé straně to, co bylo potlačeno, a proto nebylo zkompromitováno. Přesto se vzájemně nepochopili. Obě strany byly přesvědčeny, že kdyby se uskutečnil v jejich zemi systém realizovaný u jejich diskusních partnerů, dovedli by ho uchovat bez deformací. Končilo to unáhlenou generalizací na obou stranách a oceňováním diskusního partnera za fanatika, mesiáše, či objektivního kontrarevolucionáře a skrytého maloměšťáka, zatímco vstupní premisy zůstaly nedotčeny.

Na analýzu tzv. studentského hnutí je u nás ještě trochu brzo, přesto je však možné ujasnit si některé pojmy, případně vlastní nedokonalosti vyprovokovat potřebnou diskusi.

Vysokoškolští studenti na podzim minulého roku byli bezesporu jedním z katalyzátorů událostí, které vyvolaly lednové plénum, a budiž jim za to poděkováno. Riskovali,

byli stateční, čestní, hráli dobrou úlohu. Bez vnějšího tlaku však na jaro letošního roku ztratili svou jednotu, neměli jasný program, byli příliš zahleděni sami do sebe. Tak dlouho jsme je školili o zákonnostech světových revolucí, o zločinech imperialistů a nespravedlnosti koloniálních válek, až se pro ně bomby ve Vietnamu staly frází a Československo v roce 1968 jedinou zajímavou skutečností světa. Každý z nich chtěl promluvit, každý měl nějakou svou koncepci, a protože se tolik let musel jen podřizovat, chtěl právě jen jí a jen jí uskutečňovat. Věděli jen, že jsou pro humanistický socialismus a demokracii a proti mocenskému monopolu. Studenti jsou v každé společnosti významnou složkou inteligence, a jestliže inteligence má obecně schopnost vidět a vyjadřovat problematiku celku – funkci vůdcovskou, unifikační a kritickou – měli naši studenti tyto funkce správně znásobovat a být inspirátorem celospolečenských akcí. A zatím byli sami neorganizovaní a bylo jim odporné každé heslo, pokud si je právě sami nevymysleli. Trpěli silnou skepsí vůči politice a zároveň neměli znalosti politického boje. Nikdy skutečně politiku (kromě podzimu 67) nedělali, a neuměli a ani nechtěli pochopit, že politika je vždycky kompromisem mezi ideálem a tím, co je možné, a proto kladli na sebe vzájemně i na ostatní absolutní kritéria. A ti, co se chtěli politicky angažovat, současně se i báli, aby se snad někdy nedopouštěli bezpráví, která sami zažili. Proklamované násilí, čímkoliv zdůvodňované, je pro ně naprosto tabu. Herbert Marcuse by před nimi neobstál se svými názory ani před 21. srpnem. Kvůli samým krásným principům nebyli schopni ani definovat, co vlastně chtějí.

A do toho přišly srpnové události. Právem by každý očekával výbuchy zoufalství či naprostou lhostejnost a apatii k dalšímu vývoji. Nestalo se tak. Naopak, ta tolikrát odsuzovaná mládež i studenti prokázali vynikající státnickou moudrost. Dokonce došlo ke spojení (patrně jen dočasnému) „establishment“ této společnosti se studentskou avantgardou. Není to další anomálie našeho studentského hnutí?

Jaro 1968 totiž uvolnilo pevně uzavřený sociální horizont, mladí měli pocit, že je jim dána možnost jednat, zasahovat do dění, že se události neřítí jen kolem nich, ale že jsou i oni jejich podílňíky. Po srpnu nepropadli úplně skepsi, neboť jim byla za posledních půl roku poskytnuta naděje, že existuje možnost (třeba nerealizovatelná) pozitivního řešení společenského konfliktu a že tedy aktivita má a může mít smysl. Až do té doby možnost řešení nikde neviděli, neboť kapitalistický systém pro ně, jako pro inteligenci, nikdy nebyl alternativou. A ať již to dopadne jakkoliv, v očích významné části jedné generace se podařilo částečně rehabilitovat myšlenky socialismu.

V období mezi dvěma světovými válkami tuto hodnotu naděje uspokojoval mladým lidem Sovětský svaz. Sovětský svaz byl tehdy pro mladé lidi, a inteligenci zvláště, příslibem vyřešení konfliktů jejich vlastní společnosti. Byl to nový a mladý stát, vzbuzující sympatie svou nekompromisností, radikalismem i tajemností. Dalo se do něho ukládat mnoho vlastních iluzí i nadějí, skoro nikdo nevěděl, jak to tam skutečně vypadá. Přihlášení k němu sloužilo ovšem také mnohým intelektuálům jen k efektnímu šokování společnosti, v níž se sami pohybovali. Dnes tuto „funkci naděje“, potenciálního řešení, poskytuje západním studentům učení Mao Ce-tunga, Debraye, Che Guevary

a Fidela Castra. A pro naše studenty a mládež byla touto nadějí připravovaná (a možná neuskutečnitelná) varianta humanistického a demokratického socialismu. U nás totiž jak demokracie, tak socialismus byly vždy zdiskreditovány především z vnějšku.

Naši studenti mají zcela odlišné dosavadní zkušenosti než studenti na Západě, a stejně znějící termíny mají pro každého z nich jiný význam. Proto se tak obtížně mohou dorozumět. Podle našeho názoru jsou si ale obě skupiny studentů velice blízké. U nás i u nich jsou a byli především kritiky společnosti, v níž žijí, a tato kritika, jinak slovně formulovaná, měla stejnou podstatu: chtěla zlidštit, v pravém slova smyslu humanizovat společnost. Proto přes všechna prohlášení a vzájemná obviňování označila bych i naše studenty za levici. Označení levice může vzbudit nesouhlas, neboť díky naší hraniční poloze a nedávné minulosti se naši studenti viditelně nemohou dohodnout se západoevropskou „new left“ ani na základních pojmech. Prosto na tomto označení trvám, neboť vycházím z tradičního, skutečného významu pojmu levice, tak jak vznikl a byl používán v historii. Termínem levice byla vždy označována opozice proti stávajícímu pořádku, která chtěla rozšířit účast lidí na vládě, demokratizovat správu státu, omezit moc jednotlivců a včlenit tak nové vrstvy do politického života. A toto označení se získávalo během vývoje určitého hnutí a nikdo si je nemohl předem rezervovat pro sebe. A naopak, pravici byly vždy označovány opory stávajícího pořádku, tedy síly konsolidující. Pokud vím, studenti v Československu měli také své námitky proti „establishment“ této společnosti a dokázali se protivit světské moci a nemlčí k danému systému, jsou tedy right, nebo left?

Označení pravá nebo levá jsou pojmy značně relativní, neboť nejvíce záleží na tom, kde stojí a kterým směrem se dívá ten, kdo má právo nás pojmenovat, a budeme-li těmito názvy popisovat celý svět, či jenom prostor, v němž jsme doma.

Listy (Praha), r. 1, č. 3, 21. 11. 1968, s. 3.

¹ Vladimír Majakovský, ruský básník, zakladatel tzv. revoluční poezie.

² Odkaz na romaneto českého spisovatele, novináře, kulturního historika a dramatika Jakuba Arbesa *Newtonův mozek* (1877). Jednalo se o přístroj, který letěl vesmírem rychleji než světelný paprsek, takže cestující v něm mohli ve zpětném chodu sledovat dějiny lidstva.

9.

1968, 2. prosince, Praha. - Zakládající manifest HRM deklarující vznik organizace a její cíle.

ZAKLÁDAJÍCÍ MANIFEST

Žijíce ve společenském systému, kde sice byl odstraněn kapitalistický způsob výroby a kapitalistické výrobní vztahy, kde ale zároveň nebylo přistoupeno k výstavbě socialistické a demokratické společnosti, vedeni myšlenkou odporu ke zneužití komunistických ideálů a myšlenkou, že je naším právem i povinností účinně bojovat za uskutečnění těchto ideálů proti všem těm, kteří je potupili a zneužili, vyhlašujeme

Hnutí revoluční mládeže.

Jsme přesvědčeni, že cesta československého lidu k socialismu - stejně tak jako lidu SSSR a tzv. lidových demokracií - bude cestou rozbití byrokratické mašinérie, odstranění byrokracie jako vrstvy a nastolení samosprávného

systemu. Tento samosprávný systém musí být nastolen ve všech oblastech společenského života; na pracovištích by měly být výrazem politické a ekonomické moci rady pracujících. Samosprávný systém umožní uplatnění tvůrčí aktivity a iniciativy každého jednotlivce, vytvoří podmínky k vědecko-technické revoluci, která odstraní nedostatkovou spotřebu a sociální nerovnosti, jež z ní vyplývají, a ve svých konečných důsledcích povede v mezinárodním měřítku ke zrušení státu a jeho institucí.

Přede hrou této revoluční cesty byl vývoj, kterým naše země prošla po lednu t. r. Tato cesta byla však násilně přerušena vojsky pěti států - členů Varšavské smlouvy.

Vycházejíce ze zkušeností, které jsme získali z letošních bojů za socialistickou demokracii, zejména pak ze zkušeností ze srpna a listopadu, jsme přesvědčeni, že v tomto boji sehraje rozhodující úlohu dělnická třída: podstatná úloha však připadne studentům a mládeži vůbec. Tuto revoluční cestu chápeme jako permanentní revoluční proces, který může sehrát rozhodující úlohu v dalším vývoji světové revoluce. Zároveň jsme přesvědčeni, že

- 1) pasivní čekání na "obrodný proces" v SSSR je v přímém rozporu s posláním člověka, jehož společenskou úlohou je měnit a přetvářet realitu, jež ho obklopuje, tak jako to chápal Marx.
- 2) omezovat společenskou aktivitu pouze na vytváření nátlaku na vedení strany a státu je politická krátkozrakost; cesta totální kapitulace před sovětskou mocenskou elitou, kterou nastoupilo dne 26. srpna t. r.,¹ nás v tom denně utvrzuje.

V listopadových bojích se vytvořila nebývalá jednota mezi studenty a dělníky. Veškerá naše činnost bude směřovat k upevňování této jednoty cestou demokratického střetávání názorů. Budeme proto usilovat o rozšíření a prohloubení

revolučního vědomí mládeže, studentstva a dělníků, usilovat o jejich názorovou a akční jednotu a připravovat se na střetnutí s reakčními silami; v této přípravě nám poslouží zkušenosti ze slavných srpnových dnů a listopadových bojů. Uvědomujeme si, že obrovskému vojenskému potenciálu je obtížné - i když to není nemožné - čelit opět vojenskou silou; poučení formami boje založenými na pasivním odporu, jsme přesvědčeni, že v tomto boji nejenže československý lid zůstane neporažen, ale způsobí, že budou zasazeny mocné rány byrokratickým režimům v Polsku, Maďarsku, NDR a samotném SSSR. Tento boj může vyvolat politickou revoluci v celém třisetmiliónovém společenství, může osvobodit celé národy a zahájit tak novou epochu - budování socialismu. Tento proces bude provázen revolučním antiimperialistickým bojem v západním světě a tento dvojí proces - na Východě a na Západě - spolu s revolučním hnutím třetího světa vyvolá další vzplanutí světové revoluce.

Uvážili jsme rizika, která svou činností podstupujeme. Nemáme však jinou možnost; alternativa, kterou nám nabízejí ti, kteří zbylí v čele strany a státu z předsrpnového období a kteří si dosud alespoň částečně zachovali svou tvář, je alternativou bez východiska; považujeme ji za politickou slepotu hraničící s avanturismem, který zavádí naši zemi do stále hlubšího politického, hospodářského a morálního úpadku.

V boji za zájmy československého lidu a dělnické třídy, v boji proti všem antisocialistickým silám, které nás svazují (vojska SSSR, stále vlivnější kapitulantská část domácího politického vedení, pravičácká frakce KSČ s fašizujícími tendencemi atd., atd.), vycházíme z toho, že jejich moc respektive činnost je nelegální, a to ze všech právních i morálních hledisek.

Pro svoji činnost považujeme za nutné:

- 1) vytvářet takovou organizační strukturu, která by umožňovala názorové střetávání i akční jednotu studentů a mladých dělníků a zaměstnanců;
- 2) podle možností působit v ostatních organizacích mládeže, a to jak na poli politickém, tak i sociálním, zájmovém, atd.;
- 3) snažit se o neformální jednotu s ostatní mládeží založenou na konkrétních politických akcích;
- 4) pořádat politické diskuse pro širší veřejnost;
- 5) šířit své názory a veškeré objektivní informace všemi prostředky;
- 6) studovat formy antiimperialistického boje v zemích třetího světa a v západních zemích a studovat činnost tzv. extrémní levice; navazovat styky se všemi těmi, kteří tento boj podstupují;
- 7) obdobně studovat činnost potenciálních revolučních sil v SSSR a tzv. lidově-demokratických zemích;
- 8) eventuálním frakcím Hnutí revoluční mládeže poskytnout právo na frakční činnost v rámci Hnutí a po dohodě s ostatními frakcemi i mimo něj;

Hnutí revoluční mládeže je otevřeno všem mladým lidem bez ohledu na jejich politickou příslušnost, pokud se v zásadě shodují s přístupy tohoto Manifestu.

V Praze 2. prosince 1968.

LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. I. Dejmal), inv. č. 442, kart. 7. Originál letáku, strojopis, ormig - 2 listy A4.

CSMS Praha, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 1. Originál letáku, strojopis, ormig.

AMV, dokumentace HRM, dok. č. 1. Originál letáku, strojopis, ormig.

AMV, f. Studentské akce - letáky. Originál letáku, strojopis, ormig.

¹ Jedná se o den podpisu tzv. moskevského protokolu, který zavazoval československou stranu k dalekosáhlým ústupkům od proreformní politiky. Český překlad dokumentu viz in *Československo roku 1968*. 1. díl: obrodný proces. Praha, Parta 1993, s. 201 - 204.

10.

1969, 21. ledna, Vídeň. - Komentář Thomase Chorcherra¹ srovnávající v reakci na upálení Jana Palacha postoje a jednání rakouských a československých studentů.

Studenten da und dort

So nicht, meine Herren! So stellt man sich ein Armutszeugnis aus - geistiger Armut, wohlgemerkt. Von den Sit-ins, Teach-ins, Go-ins, die sich in diesen Tagen in Wien ereigneten, ist die Rede. Und die - aber nein doch, natürlich nicht für solche politische Lappalien, wie etwa Presse- oder Gedankenfreiheit, Selbstbestimmungsrecht oder Versammlungsfreiheit eintreten wollten. Nein, man demonstriert hierzulande für das, was man als echte Probleme der Menschheit versteht. Man brüllt gegen den Schah,² man plärrt sein „Ho-Ho-Ho Tschì Minh“ - notabene da am Mittwoch Hochschulwahlen stattfinden³ und jeder pseudopolitische Rülpsler solcherart als ergreifende Kundgebung gelten könnte. Daß zur gleichen Zeit die Prager Kommilitonen für eine blutig erlittene Freiheit auf die Straße gehen, daß dort das auf dem Spiel steht, was den Menschen zum Menschen macht, daß die Studenten in der CSSR die

persönliche Gefahr nicht achten, manche sogar ihr Leben opfern wollen, weil sie den Status quo unerträglich finden – das ist hierzulande Nebensache. In einer Stadt, in der Anno 1848 gerade die Studenten die Vorkämpfer der Grund- und Freiheitsrechte wurden, läßt sich die Argumentation allzu vieler mit großem Aufwand betriebener Debatten in zwei Silben fassen: Bla bla. Wobei es nicht an Themen fehlt. Wohl aber offensichtlich an Leuten, die sie zu fassen, zu erfassen und zu formulieren verstehen. Schade.

Die Presse (Viedeň), 21. 1. 1969.

¹ U článku je uvedena autorská značka „t. o.“. Thomas Chorcherr jako jeho autor je identifikován in: EBNER, Paulus – VOCELKA, Karl: *Die zahme Revolution. '68 und was davon blieb.* Wien, Ueberreuter 1998, s. 188.

² Od 20. ledna 1969 probíhaly ve Vídni bouřlivé protestní akce proti návštěvě perského šáha Rézy Páhlavího v Rakousku. TAMTÉŽ, s. 186 – 188.

³ Na 22. 1. 1969 byly vyhlášeny volby do studentských samosprávných orgánů na rakouských vysokých školách.

11.

1969, listopad, Praha. – Programové prohlášení HRM obsahující analýzu vládnoucího systému v Československu, výzvu k organizování akcí vedoucích k jeho svržení a popis budoucí podoby společnosti.

PROGRAMOVÉ PROHLÁŠENÍ REVOLUČNÍ SOCIALISTICKÉ STRANY
(ČESKOSLOVENSKO)

(Shrnutí)¹

System, v němž žije naše společnost, není socialistický, nýbrž centralistický, byrokratický, autoritářský a totalitní.

Pracující nemají vliv na rozhodování, ovlivňující jejich život a práci. Rozhodující politickou a hospodářskou moc má mocensko-byrokratické centrum. Toto centrum je mezinárodně propojeno s ostatními centry a podřízeno sovětskému byrokratickému centru. Opírá se o byrokracii a vyjadřuje především její zájmy: svým sociálním postavením hraje byrokracie podobnou úlohu jako za kapitalismu buržoazie. Páteří byrokracie je stranický aparát; strana sama je nástrojem byrokratické moci stejně jako policie, armáda, soudy, telekomunikační prostředky, odbory, závislé strany a organizace. Tyto nástroje určují charakter státu jako organizovaného násilí. Tento byrokraticko-centralistický systém se stal brzdou a překážkou hospodářského rozvoje. Disponování tím, co pracující vyrobí, proti jejich zájmům je základem jejich vykořisťování. Ideologií byrokracie ospravedlňující její vládu je překroucená a zneužitá ideologie proletářská; smysl této ideologie - udržení moci - nemá nic společného s marxismem. Používání moci proti zájmům lidu se také projevuje nesvobodou v kultuře, vědeckém bádání a jiných projevech lidského ducha. S tím je spojeno i změšťáčtění a demoralizace. Systém vzbuzuje všeobecný lidový odpor.

Všemi silami připravujeme antibyrokratickou revoluci, která není pouhým převzetím moci a může zvítězit jen tehdy, bude-li vytvářet systém, který by měl mít tyto rysy:

1. Svobodná společnost se skládá ze svobodných jednotlivců. Pracovní kolektivy mají svrchované právo rozhodovat o výrobních prostředcích, s nimiž pracují.
2. Vzhledem k nutnosti koordinace hospodářského života vzniknou v samosprávném socialistickém systému orgány lidové moci - rady pracujících na pracovištích, závodech, pracovních oborech, obcích a územních celcích, které budou koordinovat různé typy

rozhodování.

3. Rady pracujících jsou odpovědné pracujícím. Členové rad jsou kdykoli odvolatelní, jsou kontrolováni a vyměňováni, účastní se pracovního procesu - tím je zabraňováno byrokratizaci.

4. Hospodářský plán vzniká jako dobrovolná smlouva, kterou uzavírá pracovní kolektiv s ostatní společností.

5. Výroba slouží k vytváření užitných hodnot. Práva spotřebitelů jsou zaručena orgány, které si sami volí. Právo účastnit se společenských rozhodnutí mají zaručeno i ti, kdož stojí mimo výrobní popř. pracovní proces (pracující nevýrobních odvětví a studující mládež, staří lidé apod.)

6. Prostředky moci jsou v rukou lidu: každý pracující má právo být členem vojenské jednotky vytvořené na závodě nebo pracovišti. Je zrušena armáda a tajná policie.

7. Samosprávný systém vylučuje parlamentarismus a tajnou diplomacii. Politické strany mají pouze ideologickou funkci; ve svobodné diskusi předkládají různé koncepce a programy.

8. Systém odstraňuje svou dynamikou společenskou hierarchii (vztahy podřízenosti a nadřízenosti), ruší stát a jeho instituce. Člověk se čím dál tím více seberealizuje svou vlastní prací.

9. Tento systém nemůže existovat izolovaně v Československu, nýbrž pouze v součinnosti s ostatními revolučními národy Evropy, zvláště východní. Vzájemná spolupráce dělnické třídy a utlačovaných celého světa v boji za uskutečnění tohoto systému je pravý proletářský internacionalismus. Neboť naším cílem - společným - je svržení dosavadních řádů, odstranění vládnoucích tříd a vrstev a vybudování nové společnosti.

Proto je třeba vytvořit jednotnou frontu lidového odporu, jež soustředí všechny protibyrokratické síly. Jednotlivé skupiny

a organizace musí provádět dvojí činnost: a) dovnitř - studium, instruktáž, diskuse, výstavba organizace, b) navenek: letáky, plakáty, demonstrace, stávky. Později nevylučujeme ani ozbrojený boj. Úlohou Revoluční socialistické strany není tento boj vést ani usilovat o řízení příští společnosti, nýbrž účastnit se boje a předkládat návrhy a koncepce k diskusi s ostatními směry. Naše budoucnost záleží na každém z nás.

DISKUTOVÁNO A SCHVÁLENO ČLENY RSS V LISTOPADU 1969

(Poslední návrh. Po odsouhlasení a případných připomínkách do dvou týdnů vrátit.)

LP, f. Čsl. studentské hnutí (sb. I. Dejmalá), inv. č. 467, kart. 7. Originál letáku, strojopis, ormig.

CSMS, soudní spis případu "Ing. Petr Uhl a spol.", dokumentace HRM, dok. č. 5. Originál letáku, strojopis, ormig.

AMV, dokumentace HRM, dok. č. 5. Originál letáku, strojopis, ormig.

¹ K okolnostem vzniku dokumentu a jeho názvu viz kapitolu č. IV.

12.

[1971, před 1. březnem],^a Západní Berlín. - Prohlášení Iniciativního výboru rudých buněk západoberlínských vysokých škol a Iniciativní skupiny pro propuštění československých soudruhů protestující proti věznění členů HRM.^b

FREIHEIT FÜR DIE 16 GEFANGENEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN GENOSSEN!!!

Es ist schon mehr als ein Jahr her, daß in der CSSR der Genosse Peter Uhl, die westberliner Genossin Sibylle

Plogstedt, insgesamt 16 Genossen verhaftet wurden. Sie werden immer noch im Gefängnis festgehalten und beschuldigt, der revolutionären sozialistischen Partei angehört und die sozialistische Gesellschaftsordnung unterwühlt zu haben.

In der CSSR-Presse jener Zeit wurde unverhüllt der Versuch gemacht, die Tätigkeit dieser Genossen zu kriminalisieren, sie für Sabotageakte verantwortlich zu machen und den Eindruck zu erwecken, als stünden die Genossen in "fremden Diensten" - so z. B. in einem Artikel in Rude právo vom 17. 1. 1970. In diesem Artikel werden die ernsthaften Bemühungen dieser Genossen, die gesellschaftlichen Probleme und Widersprüche anhand marxistischer und leninistischer Theorie zu diskutieren, diffamiert. "Sie (die Tätigkeit der Organisation) hatte zwei Haupttendenzen. Die erste war auf die Organisation selbst orientiert und verfolgte die Fragen ihres Aufbaus. Dazu gehörte das Studium trozkistischer aber auch marxistisch-leninistischer Literatur (damit die Mitglieder wirksamer ihrem Einfluß entgegenwirken können), Instruktionstätigkeit, Diskussionen und Polemiken als Vorbereitung für die Tätigkeit nach außen."

Zur Tätigkeit der Gruppe wird in dem erwähnten Artikel weiter gesagt: "Wie die grundlegenden Dokumente dieser illegalen Organisation betonen, entstand sie aus der sogenannten Bewegung revolutionärer Jugend, die vor allem aus Studenten und jungen Arbeitern bestand. Ihre Tätigkeit hatte zwei grundlegende Elemente: In die gewerkschaftlichen Organisationen und Koordinationskomitees der Gewerkschaften hinein und davon vor allem in den Gewerkschaftsverband der Metallarbeiter und Drucker. Die zweite Arbeit war die Arbeit an den Hochschulen... Ihre Mitglieder rechnen auch mit der Auflösung der Armee und der Sicherheit

(Polizei). Ihre Funktionen sollen bewaffnete Einheiten in den Betrieben übernehmen.“¹

Nach all dem, was über die revolutionäre sozialistische Partei bekannt wurde, steht fest, daß sie dafür kämpft, daß die tschechoslowakische Arbeiterklasse Träger der realen politischen Macht wird. Nach der Überzeugung der Genossen dieser Gruppe, konnte dieses Ziel nur dann erreicht werden, wenn der Arbeiterklasse die Möglichkeit gegeben wird Fabrikräte zu bilden. Daß es sich bei der politischen Perspektive von Arbeiterräten in der CSSR nicht um eine Wiederholung des jugoslawischen Modells handeln darf, steht für diese Genossen außer Zweifel. Ihr Programm ist die Zentralisierung von Arbeiterräten, die zusammen mit einer neuen Vorhut der Arbeiterklasse die politische Macht der Arbeiterklasse garantieren können. Mit diesem Programm standen sie im krassen politischen Gegensatz zur Dubček-Führung.

Es zeigt sich immer deutlicher, daß es die Führungsbürokratie der herrschenden kommunistischen Parteien in Osteuropa ist, die dem Prozeß der politischen Initiative der Arbeiterklasse im Wege steht. Als die Arbeiter von Gdańsk mit der INTERNATIONALE auf den Lippen gegen ein Parteibüro vorgingen,² protestierten sie gegen die Verselbständigung der Parteibürokratie gegenüber der Arbeiterklasse.

Die Mitglieder der revolutionären sozialistischen Partei kämpfen für die Verwirklichung der proletarischen Demokratie in der CSSR. Wir wissen, daß auch die verhafteten Genossen in der Verwirklichung dieses Ziels ihre dringendste politische Aufgabe sehen. In ihren Stellungnahmen vertraten sie in für alle Kommunisten wichtigen Aspekte einen richtigen Standpunkt:

1. In ihren Stellungnahmen propagierten sie die Organisierung des Proletariats an der Basis, d. h. im unmittelbaren Produktionsbereich und sind bereit für eine Zentralisierung dieser Initiative zu kämpfen. Damit stellen sie sich in die besten Traditionen der Großen sozialistischen Oktoberrevolution.

2. Nicht weniger von Bedeutung für alle antiimperialistischen Kräfte bei uns, ist die uneingeschränkte Solidarität dieser tschechoslowakischen Genossen mit den antiimperialistischen Bewegungen in der Dritten Welt und den kapitalistischen Metropolen.

Die Genossin Plogstedt, die sich als Mitglieder des westberliner SDS an seinen antiimperialistischen Aktionen aktiv beteiligte, so z. B. an der Vorbereitung des Berliner Vietnamkongresses,³ hat Anspruch auf unsere Solidarität. Im gleichen Maße gilt das für die tschechoslowakischen Genossen, die unter den Bedingungen des deformierten Sozialismus in der CSSR den vorerst objektiv höchst möglichen Stand des revolutionären Bewußtseins erreichten.

Eine Solidarität mit diesen Genossen bedeutet nicht, daß man mit allen ihren Ansichten übereinstimmt und die Kritik ihrer Fehler versäumt. Jedoch jeder, der der Meinung ist, daß es 50 Jahre nach der Oktoberrevolution und über 20 Jahre nach dem Sieg über den Kapitalismus in Osteuropa undenkbar ist, daß der Arbeiterklasse verwehrt wird, ihre Organisationsformen zu suchen, der kann nicht hinnehmen, daß die 16 tschechoslowakischen Genossen gefangengehalten werden.

Wir fordern:

FREIHEIT FÜR DIE 16 GEFANGENEN KOMMUNISTEN IN PRAG

FREIHET FÜR ALLE INHAFTIERTEN KOMMUNISTEN

ALLE MACHT IM STAAT DEM TSCHECHOSLOWAKISCHEN PROLETARIAT

Initiativkomitee der Roten Zellen der
westberliner Hochschulen

Initiativgruppe für die Freilassung der
16 tschechoslowakischen Genossen

*Bundesarchiv Koblenz, Zeitgeschichtliche Sammlungen, Allgemeine
Drucksachen-Sammlungen 1867 - 1975, ZSg 2 - 329. Originál
letáku, tisk.*

^a Datováno podle začátku procesu se členy HRM.

^b K okolnostem vzniku dokumentu viz kapitolu č. IV. Dokument uvozen označením "INFO-FLUGBLATT NR. 2", uvedeno třikrát.

¹ "Měla [činnost skupiny] dva hlavní směry. První orientovaný dovnitř organizace sledoval otázky její výstavby, studia trockistické, ale také marxisticko-leninské literatury (aby členové mohli účinněji čelit jejímu působení), instruktážní činnost, diskuse a polemiky jako přípravu na vnější činnost. [...] Jak zdůrazňují základní dokumenty této ilegální organizace, vznikla prý z tzv. revoluční hnutí mládeže, zejména studentů a mladých dělníků. Její působení mělo proto také dvě základní větve: směrem do odborářských organizací a do koordinačních výborů odborů, zejména odborových svazů kováků a pracovníků polygrafického průmyslu a vysokoškoláků... Členové organizace počítají dále se zrušením armády a Bezpečnosti jako celku, jejichž funkci by převzaly ozbrojené jednotky na závodech." Viz Rudé právo, 17. 1. 1970, s. 1.

² Je zde odkazováno na vlna dělnických nepokojů vyvolaných výrazným zvýšením cen většiny potravinářských výrobků, o kterém rozhodlo 30. 10. 1970 politbyro PSDS. První stávky a demonstrace se odehrály v polovině prosince 1970 v Gdaňsku, nepokoje, které si vyžádaly vinou brutálního zásahu bezpečnostních sil několik desítek obětí, se postupně rozšířily i na další polská města a utichly až během února 1971. Tato krize způsobila změnu ve vedení PSDS, ve funkci prvního tajemníka strany nahradil 18. 12. 1970 Władysław Gomułka Edward Gierek. Viz PACZKOWSKI, c. d., s. 239.

³ "Mezinárodní vietnamský kongres" se uskutečnil v Západním Berlíně ve dnech 17. - 18. 2. 1968. Kromě otázky vietnamské války na něm bylo diskutováno také o revolučním boji v Latinské Americe a antikapitalistickém boji na Západě. Závěrečné demonstrace se zúčastnilo 15 000 lidí. Viz Die Studentenproteste der 60er Jahre. Archivführer - Chronik - Bibliografie. Ed. Becker, Thomas P. - Schröder, Ute. Köln - Weimar - Wien, Böhlau Verlag 2000, s. 175.